

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІВАНЬО СВЯТОСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 719+908-048.67](477.83/.86) «1918/1939»

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ:
ДЕРЖАВНИЙ СЕКТОР ТА ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ (1918–1939)**

032 «Історія та археологія»

03 «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Святослав ІВАНЬО

Науковий керівник: Банах Василь Михайлович, кандидат історичних наук,
доцент

Львів — 2024

АНОТАЦІЯ

Іваньо С. М. Охорона культурної спадщини у Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939). — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». — Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2024.

У дисертаційному дослідженні висвітлено особливості охорони культурної спадщини у Східній Галичині упродовж міжвоєнного періоду у контексті суспільно-політичного розвитку регіону. Контроль над регулюванням процесів охорони культурної спадщини регіону відігравав вкрай важливу роль для представників політичних кіл Польщі, оскільки зміщення акцентів на користь представників польської спільноти дозволяло здійснювати вплив на процеси формування національної свідомості українців та генерувати пропольські історичні наративи. Це яскраво підтверджує важливість гуманітарної складової у формуванні державної політики.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що культурна спадщина відіграє колосальну роль у спадковості розвитку нації та єднанні поколінь, сприяє консолідації навколо спільних ідеалів та цінностей. Різностороннє дослідження процесів охорони культурної спадщини у міжвоєнній Галичині є багатоаспектною проблематикою, що підкреслює значущість ролі пам'яток у формуванні національної свідомості.

Структурно робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, висвітлено методологічну основу роботи, відображено попередню апробацію результатів дослідження та структуру роботи.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження» визначено ступінь наукової розробки. Встановлено, що зацікавлення обраною проблематикою протягом останніх років зростає. Однак залишаються не до кінця з'ясовані питання, що стосуються нормативно-правового аспекту охорони культурної спадщини та відбудови пам'яток регіону. Також недостатньо висвітлено роль представників галицької інтелігенції у формуванні музейного середовища та втіленні науково-музейних ініціатив. Джерельну базу при написанні дисертації склали як опубліковані, так і неопубліковані джерела. Матеріали щодо діяльності громадських організацій та товариств, а також окремих представників галицької інтелігенції, зберігаються у різних архівах. Основний масив даних зберігається у Центральному державному історичному архіві у Львові та відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Джерельну базу, окрім архівних фондів, суттєво доповнила періодика та мемуарна література. Використання різних груп джерел дозволяє здійснити об'єктивну оцінку розвитку пам'яткоохоронного середовища Галичини упродовж міжвоєнного періоду. Методологічна основа дисертації забезпечила досягнення поставленої мети і завдань та сприяла всебічному аналізу обраної проблематики. Деталізовано термінологічний інструментарій наукового дослідження.

У другому розділі «Охорона культурних надбань у контексті суспільно-політичних трансформацій» розкрито особливості гуманітарної політики Польщі та виокремлено нормативно-правовий аспект охорони культурної спадщини. Встановлено, що культурна спадщина відігравала колосальну роль у формуванні стратегії гуманітарної політики Польської Республіки. На початку 20-х рр. ХХ ст. пам'яткоохоронний рух набуває системного характеру у зв'язку з формуванням необхідної законодавчої бази. Процесами реставрації, консервації та відбудови керували консерватори, архітектори та інженери. Роботи переважно фінансувались з державного бюджету, також долучались небайдужі громадяни. Завдяки цьому вдалось зберегти чимало об'єктів

культурної спадщини на теренах Східної Галичини. Сьогодні ці пам'ятки є невід'ємною складовою туристичного ресурсу України.

У третьому розділі «Громадські ініціативи як важливий аспект здійснення туристично-краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи» наголошено на тому, що громадські ініціативи спрямовувались на популяризацію туристичних маршрутів, заохочення вивчення історії та культури регіону, а також на підтримку пам'яток архітектури та історичних об'єктів. З'ясовано, що діяльність товариств та організацій полоністичного та проукраїнського спрямування були громадськими ініціативами представників обох націй — вони розвивались паралельно та спрямувались на розвиток польського та українського культурних середовищ відповідно. Однак різниця полягає в тому, що поляки отримували різносторонню підтримку зі сторони владних інституцій, натомість українці такої підтримки не мали, а швидше навпаки, стикались з певними штучно створеними труднощами зі сторони влади.

У четвертому розділі «Представники галицької інтелігенції у формуванні культурно-наукового середовища регіону» з'ясовано, які вектори задавали інтелектуали у розвитку культурного та наукового середовища краю. Це відображає багатовимірність історичного впливу представників галицької культурної та наукової еліти. Польський вимір у науково-культурній та музейній діяльності відображався через активну роль представників інтелектуальних еліт у розбудові наукових та культурних інституцій. Ця діяльність безпосередньо стосувалась державного сектору. Водночас українці, попри відсутність широких можливостей у порівнянні з поляками, зуміли створити своє культурне середовище. Значну роль у його розвитку відіграла саме громадська ініціатива. Добровільні внески та діяльність людей доброї волі сприяли виявленню та збереженню культурної спадщини, яка сьогодні є цінним надбанням всього українського народу.

У висновках узагальнено основні результати дослідження.

Новизна дисертації полягає у тому, що *вперше* комплексно досліджено особливості міжвоєнного законодавства щодо охорони культурної спадщини.

Першим і найважливішим документом у культурній сфері був Декрет Регентської Ради від 31 жовтня 1918 р. про опіку над пам'ятками мистецтва та культури. Згодом цей нормативно-правовий акт замінено постановою президента Польщі від 6 березня 1928 р. «Про охорону пам'яток». Пам'яткоохоронне законодавство вдосконалювалось, як і підходи до збереження культурної спадщини.

У дисертації встановлено значення практичних кроків Польської держави щодо відбудови культурної спадщини регіону. Так, польська влада ухвалювала рішення, які дозволили зберегти об'єкти культурної спадщини, що перебували у аварійному стані внаслідок Першої світової війни. Серед таких об'єктів можемо виділити такі пам'ятки архітектури як костел св. Мартина у Скелівці, костел і монастир отців кармелітів у Більшівцях, монастирський комплекс у Богородчанах, церкву св. Пантелеймона у с. Шевченкове, костел св. Антонія у с. Гвіздець, Золочівський та Олеський замки та багато інших споруд.

Проаналізовано специфіку діяльності окремих польських та українських громадських організацій та товариств у світлі туристично-краєзнавчої та пам'яткоохоронної проблематики. Діяльність товариств та організацій полоністичного та проукраїнського спрямування були громадськими ініціативами представників обох націй. Однак різниця полягає в тому, що поляки отримували різносторонню підтримку зі сторони владних інституцій, натомість українці такої підтримки не мали. Нерівні умови розвитку сприяли стрімкому зростанню товариств полоністичного спрямування, натомість громадські ініціативи українців в умовах домінування польської соціально-культурної парадигми зіштовхувались з різноплановими викликами. Яскравим прикладом цього може слугувати діяльність польського Товариства приятелів Гуцульщини та українського музею Гуцульщина ім. Йосафата Кобринського. Перше товариство отримувало зі сторони владних інституцій всебічну підтримку, завдяки якій вдалось розвивати товариство та збудувати великий музей у с. Жаб'є (Верховина). Натомість український музей представники

Коломийського староства під вигаданими причинами хотіли закрити у 1937 р., оскільки вбачали у його діяльності небезпеку розвитку проукраїнських рухів.

Визначено роль представників галицької інтелігенції у втіленні науково-музейних ініціатив. Музейне середовище формувалося навколо авторитетних постатей. Вектор розвитку польському музейному середовищу задавав Олександр Чоловський, з ініціативи якого ще перед Першою світовою війною постало три музеї: історичний музей міста (1893), Галерея мистецтв (1907) та Національний музей імені короля Яна III (1908). Протягом міжвоєнного періоду ці заклади були найбільшими державними культурними установами Галичини, навколо них гуртувались представники польської інтелігенції. Українське музейництво регіону розвивав багаторічний директор Національного музею Іларіон Свенціцький. Під його керівництвом Національний музей сягнув рівня одного з найвизначніших та провідних культурних осередків Європи. Навколо Національного музею гуртувались як науковці-початківці, так і авторитетні вчені. Успішна археологічна експедиція НТШ під керівництвом Ярослава Пастернака за фінансової підтримки митрополита Андрея Шептицького, у результаті якої відкрито фундамент Успенського собору та знайдено саркофаг Ярослава Осмомисла, стала сенсацією загальноєвропейського масштабу. Результати відкриття археолога публікувались у наукових виданнях Польщі, Угорщини та Німеччини.

У науковий обіг введено документи і матеріали, які раніше не публікувались. При написанні роботи використано матеріали з різних архівів. У ЦДАЛ опрацьовано матеріали 12 фондів; ДАТО — 4 фондів; ДАЛО — 2 фондів; ДАІФО — 1 фонду; відділу рукописів ЛННБ — 1 фонду, АЛНУ — 1 фонду, АМЕХП — 1 фонду. Великий масив інформації взято з тогочасної періодики, зокрема з газети «Діло».

Ключові слова: Східна Галичина, міжвоєнний період, міжвоєнна Польща, пам'яткоохоронне законодавство, архітектура, туризм, культурна спадщина, пам'ятка, музей, науково-громадське товариство, НТШ, товариство «Просвіта», археологія, Богдан Януш, Ярослав Пастернак.

SUMMARY

Ivano S. M. Protection of cultural heritage in Eastern Galicia: state sector and public initiatives (1918–1939). — Qualifying scientific work on manuscript rights.

The thesis for the Degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 “History and Archaeology”. — Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2024.

The dissertation highlights the peculiarities of cultural heritage protection in Eastern Galicia during the interwar period in the context of the socio-political development of the region. Control over the regulation of processes of cultural heritage protection of the region played an extremely important role for representatives of political circles in Poland. This is due to the fact that the shift of emphasis in favor of representatives of the Polish community made it possible to influence the processes of formation of national consciousness of Ukrainians and generate pro-Polish historical narratives. This clearly confirms the importance of the humanitarian component in the formation of state policy.

The relevance of the research is determined by the fact that cultural heritage plays a colossal role in the heredity of the development of the nation and the union of generations, promotes consolidation around common ideals and values. The multifaceted study of cultural heritage protection processes in interwar Galicia is a versatile issue that emphasizes the significance of the role of historical sights in the formation of national consciousness.

Structurally, the work consists of an introduction, four chapters, conclusions, a list of used sources and literature, and appendices. The introduction substantiates the relevance of the topic, determined the purpose and objectives, object and subject of the research. The scientific novelty of the obtained results and their practical significance are formulated. The methodological basis of the work is highlighted, the preliminary approval of the research results and the structure of the work are shown.

In the first chapter "Historiography, source base and theoretical and methodological foundations of research" the degree of scientific development is determined. It has been established that interest in the chosen issue has been growing

in recent years. However, issues related to the regulatory and legal aspect of cultural heritage protection and reconstruction of the region's sights remain not fully resolved. Also, the role of representatives of the Galician intelligentsia in the formation of the museum environment and the implementation of scientific and museum initiatives is not sufficiently covered. The source base for writing the dissertation was made up of both published and unpublished sources. Materials related to the activities of public organizations and societies, as well as individual representatives of the Galician intelligentsia, are stored in various archives. The main array of data is stored in the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv and the manuscripts department of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine. In addition to archival funds, the source base was significantly supplemented by periodicals and memoirs. The use of different groups of sources allows for an objective assessment of the development of the protection of cultural heritage of Galicia during the interwar period. The methodological basis of the dissertation ensured the achievement of the set purpose and objectives and contributed to a comprehensive analysis of the selected issues. The terminological tools of scientific research are detailed.

The second chapter "Protection of the cultural heritage in the context of socio-political transformations" reveals the peculiarities of Poland's humanitarian policy and highlights the regulatory and legal aspects of the protection of cultural heritage. It was established that cultural heritage played a colossal role in the formation of the humanitarian policy strategy of the Second Polish Republic. At the beginning of the 20s of the XXth century, the historic preservation acquired a systemic character. This was due to the formation of the necessary legislative framework. The restoration, conservation and reconstruction processes were managed by conservators, architects and engineers. The works were mainly financed from the state budget, and interested citizens also participated. Thanks to this, it was possible to preserve many objects of cultural heritage on the territory of Eastern Galicia. Today, these historical sights are an integral part of Ukraine's tourist resource.

In the third chapter „Public initiatives as an important aspect of the implementation of tourism, local history and historic preservation” it is emphasized that public initiatives were aimed at popularizing tourist routes, encouraging the study of the history and culture of the region, as well as supporting architectural monuments and historical objects. It was found that the activities of pro-Polish and pro-Ukrainian organizations were public initiatives of representatives of both nations. They developed in parallel and focused on the development of the Polish and Ukrainian cultural environments, respectively. However, the difference lies in the fact that the Poles received various support from the authorities, while the Ukrainians did not have such support, and on the contrary, faced certain artificially created difficulties from the authorities.

In the fourth chapter “Representatives of the Galician intelligentsia in the formation of the cultural and scientific environment of the region”, it is found out what vectors were set by intellectuals in the development of the cultural and scientific environment of the region. This reflects the multidimensionality of the historical influence of representatives of the Galician cultural and scientific elite. The Polish dimension in scientific, cultural and museum activity was reflected through the active role of representatives of intellectual elites in the development of scientific and cultural institutions. This activity was directly related to the public sector. At the same time, Ukrainians, despite the lack of wide opportunities compared to Poles, managed to create their own cultural environment. Public initiative played a significant role in its development. Voluntary contributions and the activities of philanthropists have contributed to the identification and preservation of cultural heritage, which today is a valuable asset for the entire Ukrainian people.

The main results of the research are summarized in the conclusions.

The novelty of the dissertation lies in the fact that, for the first time, the peculiarities of the interwar legislation regarding the protection of cultural heritage have been comprehensively investigated. The first and most important document in the cultural sphere was the Decree of the Regent’s Council of October 31, 1918 on the care of cultural heritage. Subsequently, this legal act was replaced by the decree

of the President of Poland dated March 6, 1928 „About Heritage Protection”. Legislation in the field of cultural heritage protection has been improving, as have approaches to its preservation.

The thesis establishes the importance of the practical steps taken by the Polish state to rebuild the cultural heritage of the region. For example, the Polish authorities made decisions that allowed the preservation of cultural heritage sites that were in disrepair as a result of the First World War. Among such objects, we can single out such architectural sites as the church of St. Martyna in Skelivka, Carmelite monastery and church in Bilshivtsi, the monastery complex in Bohorodchany, St. Panteleimon church in Shevchenkove, St. Anthony church in Hvizdets, Zolochiv and Olesko castles and many other buildings.

The specifics of the activities of Polish and Ukrainian public organizations are analysed in the context of tourism, local history and historic preservation. The activities of pro-Polish and pro-Ukrainian organisations were public initiatives of representatives of both nations. However, the difference is that the Poles received comprehensive support from government institutions, while Ukrainians did not. Unequal conditions of development contributed to the rapid growth of Polonist societies, while Ukrainian civic initiatives faced various challenges under the dominance of the Polish socio-cultural paradigm. A vivid example of this can be the activities of the Polish Society of Friends of Hutsul Region and the Ukrainian Museum of Hutsul region named after Josaphat Kobrynskyi. The first society received comprehensive support from the authorities. Thanks to this, it was possible to develop the society and build a large museum in the village of Zhabie (Verkhovyna). Instead, the representatives of the Kolomyia elders wanted to close the Ukrainian museum in 1937 under invented reasons because of the danger of the development of pro-Ukrainian movements.

The role of representatives of the Galician intelligentsia in the implementation of scientific and museum initiatives is defined. The museum environment was formed around authoritative figures. Alexander Cholovsky set the vector of development for the Polish museum environment. On his initiative, three museums were established

even before the First World War: the city's historical museum (1893), the Art Gallery (1907) and the John III Sobieski National Museum (1908).

During the interwar period, these institutions were the largest state cultural institutions of Galicia. Representatives of the Polish intelligentsia gathered around them. Hilarion Svientsitskyi, the long-term director of the National Museum, developed Ukrainian museology in the region. Under his leadership, the National Museum reached the level of one of the most prominent and leading cultural centers in Europe. Both novice scientists and authoritative scientists gathered around the National Museum. The successful archaeological expedition of the Shevchenko Scientific Society under the leadership of Yaroslav Pasternak became a pan-European sensation. The expedition was financially supported by Metropolitan Andrey Sheptytsky. The result of the expedition was the discovery of the foundations of the Dormition Cathedral and the discovery of Yaroslav Osmomysl's sarcophagus. The results of the archaeologist's discoveries were published in scientific publications in Poland, Hungary and Germany.

Documents and materials that have not been published before were introduced into scientific circulation. Materials from various archives were used. The materials of 12 funds were processed in the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv; State archive of Ternopil tegion — 4 funds; State archive of Lviv region — 2 funds; State archive of Ivano-Frankivsk region — 1 fund; manuscripts department of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine — 1 fund; archive of Ivan Franko National University of Lviv — 1 fund; archive of the Museum of Ethnography, Arts and Crafts — 1 fund. A large amount of information was taken from the periodicals of the time, in particular from the newspaper „Dilo”.

Keywords: Eastern Galicia, interwar period, interwar Poland, monument protection legislation, architecture, tourism, cultural heritage, landmark, museum, scientific and public society, Shevchenko Scientific Society, „Prosvita” society, archeology, Bohdan Janusz, Yaroslav Pasternak.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Іваньо С. М. Особливості діяльності подільського туристично-краєзнавчого товариства у Галичині у міжвоєнний період (1925–1939). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. № 4. Т. 32 (71). С. 34–41.
2. Іваньо С. М. Причини створення і діяльність Товариства приятелів Гуцульщини у 1930-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45. Т. 1. С. 4–9.
3. Іваньо С. М. Пропольські наративи вивчення та популяризації історії Львова як ключовий аспект культурно-просвітницької діяльності Товариства любителів історії Львова (1906 — 1939). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 34–39.
4. Іваньо С. М. Ключові аспекти діяльності Львівського відділення Польського доісторичного товариства та його роль у популяризації археології у міжвоєнній Галичині. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49. Т. 1. С. 11–16.
5. Іваньо С. М. Розвиток туристичної інфраструктури Галичини на прикладі діяльності Польського Татранського товариства та Подільського туристично-краєзнавчого товариства у міжвоєнний період. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Т. 2. С. 19–27.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації

1. Іваньо С. М. Особливості діяльності Подільського туристично-краєзнавчого товариства на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1925 — 1939 рр.). *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. Полтава, 23 липня 2021 р. 2021. С. 47–50.
2. Іваньо С. М. Діяльність Теофіла Окуневського в контексті розвитку та популяризації української культури наприкінці ХІХ — у першій третині

XX ст. Культура як феномен людського духу (багатогранність і наукове осмислення): збірник тез доповідей VI Міжнародної наукової конференції курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів. Львів, 18–19 листопада 2021 р. 2021. С. 105–108.

3. Іваньо С. М. Роль Польського Татранського товариства та Подільського туристично-краєзнавчого товариства у розвитку туристичної інфраструктури Галичини міжвоєнного періоду. *Теоретичні та практичні дослідження в галузі гуманітарних і природничих наук: матеріали науково-практичної конференції. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. 2023. С. 51–54.*
4. Іваньо С. М. Досвід відновлення історико-культурної спадщини у міжвоєнній Польщі. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 8–9 вересня 2023 р. 2023. С. 73–76.*
5. Іваньо С. М. Спільна спадщина: роль культурних взаємин українців та поляків у міжвоєнний період. *Культурна спадщина українсько-польського пограниччя для сталого розвитку місцевих громад: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції. Львів, 21–22 вересня 2023 р. 2023. С. 77–80.*
6. Іваньо С. М. Краєзнавчий аспект діяльності товариств пам'яткоохоронного профілю у міжвоєнній Галичині: особливості видавничої діяльності. *Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення: зб. тез і повідомлень Всеукр. науково-практичної конференції. 8 листопада, 2023 р. Київ. 2023. С. 107–112.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	21
1.1. Історіографія дослідження.....	21
1.2. Огляд джерельної бази.....	38
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	51
РОЗДІЛ II. ОХОРОНА КУЛЬТУРНИХ НАДБАНЬ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	59
2.1. Особливості гуманітарної політики Польської держави щодо українців у Галичині.....	59
2.2. Нормативно-правова площина та практичні кроки Польської держави у збереженні культурної спадщини регіону.....	82
РОЗДІЛ III. ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ЗДІЙСНЕННЯ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ РОБОТИ	108
3.1. Роль громадських організацій у здійсненні туристично-краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи.....	108
3.2. Регіональні музеї та український краєзнавчий рух Галичини.....	134
РОЗДІЛ IV. ПРЕДСТАВНИКИ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНО-НАУКОВОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ.....	162
4.1. Польський вимір у науково-дослідній та музейній діяльності.....	162
4.2. Внесок українців у контексті втілення наукових та музейних ініціатив.....	183
ВИСНОВКИ.....	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	217
ДОДАТКИ.....	284

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЦДІАЛ — Центральний державний історичний архів України у м. Львові

ДАЛО — Державний архів Львівської області

ДАІФО — Державний архів Івано-Франківської області

ДАТО — Державний архів Тернопільської області

ЛННБ — Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника

АЛНУ — архів Львівського національного університету імені Івана Франка

АМЕХП — архів Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України

ЗУНР — Західноукраїнська Народна Республіка

НТШ — Наукове товариство імені Шевченка

УГКЦ — Українська греко-католицька церква

РКЦ — римо-католицька церква

УВО — Українська військова організація

ОУН — Організація українських націоналістів

ГК — Гроно консерваторів

СОР — Союз офіцерів резерву

ПКТ — Польське краєзнавче товариство

ТПГ — Товариство приятелів Гуцульщини

ПТТ — Польське Татранське товариство

НМЛ — Національний музей у Львові

ВСТУП

Актуальність дослідження. Пам'ятки історії та культури є цінним надбанням українського народу, вони відіграють роль невід'ємного елементу соціокультурного простору. Культурна спадщина відіграє колосальну роль у спадковості розвитку нації та єднанні поколінь, сприяє консолідації українців навколо спільних ідеалів та цінностей. Пам'ятки історії та культури формують ефект безпосередньої причетності особи до минулого і є важливим елементом трансляції історичних наративів. Пам'яткоохоронна проблематика у різні епохи була актуальною — період між двома світовими війнами не став винятком. Процеси охорони культурної спадщини у міжвоєнній Галичині є важливою багатоаспектною проблематикою, що підтверджує важливість ролі пам'яток у формуванні національної свідомості.

Внаслідок Першої світової війни на території Східної Галичини було пошкоджено або знищено десятки об'єктів культурної спадщини. Забезпечення процесів збереження пам'яток культури належало в основному до компетенції державних органів влади: розроблялось та впроваджувалось пам'яткоохоронне законодавство, яке з роками вдосконалювалось. До процесів охорони культурної спадщини залучались представники громадських організацій та товариств. Формувалось галицьке інтелектуальне середовище (яке складалось з поляків, українців, а також євреїв), представники якого задавали вектор розвитку музейно-науковому напрямку.

Повномасштабна війна РФ проти нашої країни принесла велику трагедію. Внаслідок бойових дій руйнується культурна спадщина України, яка відображає багатовікову історію українського народу. Після перемоги України потрібно буде відбудовувати пошкоджені об'єкти культурної спадщини. Для вибору оптимальних шляхів побудови ефективної пам'яткоохоронної політики, вивчення та аналіз процесів збереження та охорони культурної спадщини протягом попередніх періодів набуває особливої актуальності. Слід також зважати і на те, що обрана проблематика є важливим аспектом побудови

хороших, ефективних та добросусідських польсько-українських відносин. Зважаючи на європейський вибір України, тема дослідження створює можливість для обговорення спільних проблемних питань задля побудови європейського майбутнього.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи пов'язана з науковим напрямом кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини Національного університету «Львівська політехніка» під назвою «Проблеми дослідження і викладання історії та культури України».

Мета дослідження — на основі аналізу джерел та літератури здійснити різнобічне дослідження процесів охорони культурної спадщини у Східній Галичині та визначити їх вплив на формування культурного простору регіону.

Здійснення поставленої мети потребує виконання таких **завдань**:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми та джерельної бази дослідження, визначити теоретико-методологічні засади праці;
- з'ясувати особливості процесів збереження та охорони культурної спадщини регіону у контексті гуманітарної політики Польської держави;
- виокремити нормативно-правовий аспект Польської Республіки щодо збереження культурної спадщини;
- дослідити роль польських та українських громадських організацій та товариств у здійсненні туристично-краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи у Східній Галичині;
- охарактеризувати внесок галицької інтелігенції у формуванні культурних векторів крізь призму втілення наукових та музейних ініціатив.

Об'єктом дослідження є багатоаспектність пам'яткоохоронних процесів у Східній Галичині упродовж 1918–1939 рр.

Предмет дослідження — діяльність державних інституцій, громадських організацій і товариств пам'яткоохоронного та туристично-краєзнавчого

профілю, а також представників галицької інтелігенції у контексті втілення науково-музейних ініціатив.

Хронологічні межі дослідження визначені його тематичною спрямованістю та завданнями й охоплюють 1918–1939 рр. Початок періоду пов'язаний з формуванням пам'яткоохоронного законодавства — 31 жовтня 1918 р. Регентська рада Королівства Польського видала постанову про опіку над пам'ятками мистецтва та культури. Кінець періоду обумовлений припиненням активної пам'яткоохоронної діяльності через початок Другої світової війни 1 вересня 1939 р.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що *вперше*:

- комплексно досліджено особливості міжвоєнного законодавства щодо охорони культурної спадщини;
- встановлено значення практичних кроків Польської держави щодо відбудови культурної спадщини регіону;
- проаналізовано специфіку регіональної діяльності окремих польських та українських громадських організацій та товариств у світлі туристично-краєзнавчої та пам'яткоохоронної проблематики;
- визначено роль представників галицької інтелігенції у втіленні науково-музейних ініціатив;
- у науковий обіг введено низку документів і архівних матеріалів, які раніше не публікувалися і не використовувалися дослідниками;

уточнено:

- специфіку гуманітарної політики Польської держави щодо українського населення Східної Галичини;
- біографічні дані окремих представників галицької інтелігенції досліджуваного часу, причетних до пам'яткоохоронного руху;

набули подальшого розвитку твердження:

- роль регіональних музеїв як рушіїв українського краєзнавчого руху;
- культурна спадщина як один з чинників, що впливає на формування національної свідомості;

- представники інтелігенції здійснили суттєвий внесок у розвиток пам'яткоохоронної культури.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Східної Галичини. За сучасним адміністративно-територіальним поділом ця територія охоплює три українські області — Львівську, Івано-Франківську та центральну і південну частини Тернопільської області. Також до географічних меж дослідження відносимо м. Перемишль та м. Сянок, що нині входять до складу Республіки Польщі, а в міжвоєнний період були частиною Львівського воєводства.

Особистий внесок здобувача. До усіх викладених в роботі та публікаціях за її темою положень та узагальнень здобувач дійшов самостійно. При викладі запозиченого матеріалу робилися покликання на його авторів. Теоретичні положення та наукові результати дисертації викладено в опублікованих працях.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при написанні праць, розробці лекційних курсів та навчально-методичних посібників, у яких висвітлюються питання охорони культурної спадщини протягом міжвоєнного періоду.

Методологічна основа дисертації побудована на принципах історизму, об'єктивності, всебічності та комплексності джерел. З метою всебічного пізнання предмету дослідження використано широкий методологічний інструментарій. Оптимальним рішенням було поєднання загальнонаукових методів (індукції, дедукції, аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення) зі спеціально-науковими методами (проблемно-хронологічним, порівняльно-історичним, історико-типологічним, синхронним, біографічним). Використання широкої методологічної основи дослідження забезпечило досягнення поставленої мети і завдань та сприяло всебічному аналізу обраної проблематики.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи представлено на міжнародних і всеукраїнських конференціях, а саме на: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства» (Полтава, 23 липня 2021 р.), VI Міжнародній науковій конференції курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів (Львів, 18–19 листопада 2021 р.), Науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні дослідження в галузі гуманітарних і природничих наук» (Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р.), II міжнародній науково-практичній конференції «Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток» (Львів, 8–9 вересня 2023 р.), Міжнародній науковій конференції «Культурна спадщина українсько-польського пограниччя для сталого розвитку місцевих громад» (Львів, 21–22 вересня 2023 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення» (Київ, 8 листопада 2023 р.)

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені в 5 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України, та 6 тезах доповідей на конференціях.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох структурованих розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (715 позицій), а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 316 сторінок, з них основного тексту — 201 сторінка (з підрядковими посиланнями).

РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Дослідження особливостей охорони культурної спадщини у Східній Галичині протягом міжвоєнного періоду, а також проблем, які як безпосередньо, так і опосередковано стосуються цієї проблематики, потребує розгляду в контексті аналізу різнобічних аспектів. Зокрема це стосується перетину різних наукових дисциплін і субдисциплін — історії, краєзнавства, регіоналістики, культурології, музеєзнавства, пам'яткознавства. Історіографія проблеми розкрита досить широко. У наукових працях висвітлено низку важливих та актуальних питань, які протягом довгого періоду були не з'ясованими. Однак залишаються питання, які висвітлені в українській історіографії недостатньо — наприклад, особливості законодавства міжвоєнного періоду щодо охорони культурної спадщини, специфіка процесів відбудови зруйнованих або пошкоджених пам'яток внаслідок Першої світової війни та внесок представників галицької інтелігенції у формуванні культурних векторів, що стосувалися науково-музейної роботи.

Про актуальність вивчення цієї проблематики свідчить те, що кількість праць за останні 10 років суттєво зростає. Наукова розробка окресленої тематики представлена дослідженнями зарубіжних та вітчизняних вчених. Огляд наукової літератури здійснено за національним принципом (польська, українська, білоруська).

Польська історіографія. У польській історіографії протягом 1945–1991 рр. основна увага здійснювалась на досягненнях влади Польської Народної Республіки у питаннях відбудови знищеного внаслідок Другої світової війни. Особливостям охорони, збереження та дослідження культурної спадщини міжвоєнного періоду приділялось небагато уваги. Слід також зважати на певні ідеологічні обмеження польських істориків часів ПНР.

Можемо відзначити декілька праць, однак їхньою особливістю є загальна оглядовість — окремих згадок про Східну Галичину немає. Так, Єжи Ремер як колишній головний консерватор Польщі (1930–1937) у чотирьох частинах на сторінках журналу «Охорона пам'яток» здійснив перший ретроспективний аналіз консерваційних та реставраційних робіт міжвоєнного періоду¹. У цьому ж виданні науковець опублікував іншу статтю — «Шляхи розвитку польської консервації»², у якій підсумував, що загальний напрям польської консервації майже завжди був паралельним до патріотичної ідеології, яка вбачала у спадщині національної культури опору найвищих цінностей. Загальні питання щодо обліку та опису пам'яток окреслив Єжи Шабловський у статті «Історія інвентаризації пам'яток мистецтва у Польщі»³.

Згодом з'являються й інші напрацювання, присвячені окремим аспектам охорони культурної спадщини. Ян Прушинський у 1977 р. видає працю про правову охорону пам'яток архітектури в Польщі, в одному з розділів якої здійснено аналіз нормативно-правових актів, що регламентували відновлення об'єктів культурної спадщини у міжвоєнний період⁴. Подальші напрацювання науковця детальніше розкривають цю тематику⁵. Серед праць цього періоду варті уваги напрацювання Богдана Римашевського. У дослідженні «Про виживання давніх міст»⁶ автор пише про особливості реставрації та консервації в історичних центрах міст. Автор не зупиняється детально на міжвоєнному періоді, а лише включає його до загальної історичної картини розвитку польської консервації та реставрації.

Упродовж 1991–2023 рр. кількість праць польських дослідників на обрану тематику зростає. Серед робіт, у яких здійснюється аналіз проблематики

¹ Remer J. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1948. Nr 1. S. 37–40; Його ж. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1948. Nr 2. S. 62–64; Його ж. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1949. Nr 1. S. 20–24; Його ж. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1950. Nr 1. S. 1–8.

² Remer J. Drogi rozwoju konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1966. № 73. S. 8–12.

³ Szablowski J. Dzieje inwentaryzacji zabytków sztuki w Polsce. *Ochrona Zabytków*. 1949. R. II. S. 73–83; Морозов Д. Историография истории охраны памятников в Западной Беларуси в 1921-1939 гг. 2016. С. 167.

⁴ Pruszyński J. Prawna ochrona zabytków architektury w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1977. 144 s.

⁵ Pruszyński J. Ochrona zabytków w Polsce. Geneza, organizacja, prawo. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. 376 s.

⁶ Rymaszewski B. O przetrwanie dawnych miast. Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1984. 226 s.

консервації та реставрації пам'яток міжвоєнної Польщі, варто згадати про статтю Мар'яна Аршинського «Вибрані аспекти процесу створення консерваторського середовища в Польщі у ХХ ст.»⁷. Це питання також досліджував Богуслав Шмигін у монографії «Формування поняття пам'ятки та консерваційної доктрини в Польщі у ХХ ст.»⁸. У 2001 р. Ян Прушинський, на основі своїх попередніх напрацювань, видав двотомну монографію «Польська культурна спадщина. Її втрати та правова охорона»⁹. Авторитетності додає те, що автор був не тільки фахівцем у галузі культурної спадщини, але й юристом.

Важливим для розуміння контексту пам'яткоохоронних досліджень є аналіз трактування польсько-українських відносин у міжвоєнний період, оскільки деякі позиції щодо історичних подій відрізняються у польській та українській історіографіях. Досліджує польсько-українські взаємини Йоанна Пісулінська. У дослідженні «Історичне середовище Львова у міжвоєнний період (1918–1939)»¹⁰ авторка проводить підрахунки, у яких вказує, що у міжвоєнний період у середовищі істориків переважали поляки — їх було 81%. Українців було приблизно 11%, євреїв — 6%, істориків інших національностей (вірменів, німців) — 2%. Чільне місце відведено аналізу наукової спадщини істориків. Й. Пісулінська опрацювала біографії 372 істориків, які мешкали або працювали у Львові протягом 1918–1939 рр. У дослідженні вивчено причини складних взаємин між представниками польської та української інтелігенції. Перш за все, це було зумовлено несприятливою для українців політичною складовою. Авторка звертає увагу на конкуренцію між польськими та українськими пам'яткоохоронними організаціями¹¹. Відсутність співпраці між українським і польськими товариствами не дозволяло налагодити ефективну

⁷ Arszyński M. Wybrane aspekty procesu tworzenia się środowiska konserwatorskiego w Polsce w XX wieku. *Badania i ochrona zabytków w Polsce w XX wieku. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej staraniem Wydziału architektury Politechniki Warszawskiej, Generalnego Konserwatora Zabytków i Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w stulecie urodzin Profesora Jana Zachwatowicza w dniu 4 marca 2000 roku*. Warszawa, 2000. S. 97–128.

⁸ Szmygin B. *Kształtowanie koncepcji zabytku i doktryny konserwatorskiej w Polsce w XX wieku*. Lublin, 2000. 308 s.; Морозов Д. *Историография истории охраны памятников в Западной Беларуси в 1921–1939 гг.* 2016. С. 168.

⁹ Pruszyński J. *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*. Kraków, 2001. Т. I. 481 s. Його ж. *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*. Kraków, 2001. Т. II. 685 s.

¹⁰ Pisulińska J. *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. 360 s.

¹¹ Pisulińska J. *Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego. Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski, 2007. S. 366–385.

комунікацію щодо конструктивного вирішення питань, пов'язаних зі збереженням пам'яток історії та культури краю.

Збільшується кількість напрацювань, у яких розкривається діяльність товариств та організацій пам'яткоохоронного, туристичного та краєзнавчого профілів. Історію Польського краєзнавчого товариства вивчав Конрад Єнджейчик¹². Йому належить стаття про археологічну діяльність фізіографічної комісії Польського краєзнавчого товариства¹³. Науковець здійснив аналіз спроби укладення словника географічних земель Польщі та країн, історично пов'язаних з Польщею¹⁴. Фізіографічна секція функціонувала протягом 1911–1918 рр., однак дослідження автора дозволяє зробити висновок про високий рівень науковості та активну видавничу діяльність, що у подальшому позитивно впливало на авторитет та наукові пошуки ПКТ. Особливості функціонування ПКТ вивчав Петро Славінський. У статті «Діяльність Польського краєзнавчого товариства на території Центрального індустріального регіону»¹⁵ автор вказав, що спочатку діяльність ПКТ мала виразно суспільний характер, проте з 1930 р. почався повільний процес втягування організації в панівну політичну течію. Про роль туристичних часописів як засобу патріотичного виховання у міжвоєнний час писала Катажина Талуць. Авторка проаналізувала деякі туристичні періодичні видання («Політ орла», «Земля») та дійшла до висновку, що невід'ємною складовою цих видань була потужна ідеологічна складова¹⁶.

¹² Jędrzejczyk J. *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906–1950): zarys dziejów*. Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2006. 152 s.

¹³ Jędrzejczyk J. *Działalność archeologiczna Komisji Fizjograficznej (Polskiego) Towarzystwa Krajoznawczego w latach 1911–1918. *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*. 2009. T. 18. № 1–2 (35–36). S. 51–64.*

¹⁴ Jędrzejczyk J. *Próba opracowania przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906–1950) „Słownika geograficznego ziem polskich i krajów historycznie z Polską związanych”*. *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*. 2008. T. 17. № 1–2 (33–34). S. 103–119.

¹⁵ Sławiński P. *Działalność Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego. Z *Dziejów Regionu i Miasta: rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej*. 2011. № 2. S. 79–90.*

¹⁶ Tałuc K. *Krajobraz w służbie patriotyzmu. Czasopisma krajoznawcze jako narzędzie wychowania patriotycznego w II Rzeczypospolitej. Z *Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*. 2019. S. 375–393.*

У дисертаційному дослідженні Лідії Гиз-Обжут комплексно висвітлено особливості розвитку туризму у Східних Карпатах у міжвоєнний період¹⁷. Дослідниця виокремлює розвиток всіх видів туризму: курортного, спортивного, гірського та рекреаційного. Авторка висвітлила роль товариств туристично-краєзнавчого профілю (Польського Татранського товариства, Товариства приятелів Гуцульщини) та наголосила на їхньому внеску у розвиток та популяризацію Східних Карпат.

Розвиток туризму досліджує Лукаш Кюріні-Поплавські. Його напрацювання цікаві тим, що він вивчає розвиток туризму на території України в різні періоди, що дозволяє йому здійснювати порівняльну характеристику¹⁸. Він є автором статей про розбудову туристичної інфраструктури в Карпатах¹⁹; діяльність філій Польського Татранського Товариства²⁰; Товариства приятелів Гуцульщини²¹; висвітлює історію найпопулярніших курортних міст Галичини міжвоєнного періоду²².

У статті Єжи Каплона подано детальну інформацію щодо розвитку та діяльності Подільського туристичного-краєзнавчого товариства²³. На основі широкої джерельної бази автор наголошує на особливій ролі ПТКТ. Як стверджує науковець, після Першої світової війни важливою причиною заснування товариств такого профілю, окрім бажання розвивати туризм на пограниччі, був патріотичний характер. Створення таких товариств відбувалось за підтримки місцевих органів влади, які прагнули розвивати культурну та економічну складові.

¹⁷ Hyz-Obrzut L. Turystyka w Karpatach Wschodnich w okresie II Rzeczypospolitej: Praca doktorska. Rzeszów, 2021. 293 s.

¹⁸ Quirini-Popławski Ł., Tomczewska-Popowycz N., Dorocki S. Three Decades of Tourism Development in Independent Ukraine: From the Collapse of the USSR to the Conflict in the Donbas. *Tourism Planning and Development in Eastern Europe*. 2022. P. 117–132.

¹⁹ Quirini-Popławski Ł. Infrastruktura noclegowa dla turystyki kwalifikowanej w latach 30. XX wieku na obszarze Karpat Wschodnich (w granicach II Rzeczypospolitej). *Prace i Studia Geograficzne*. 2018. № 63 (3). S. 47–68.

²⁰ Quirini-Popławski Ł. Zarys historii zagospodarowania turystycznego Czarnohory w Karpatach ukraińskich (ze szczególnym uwzględnieniem roli towarzystwa tatrzańskiego/polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego). *Czarnohora. Przyroda i człowiek*. Kraków, 2006. S. 185–202.

²¹ Quirini-Popławski Ł. Muzeum Huculskie w Żabiem. Historia powstania, funkcjonowanie, współczesne próby reaktywacji. *Plaj*. 2009. № 36. S. 111–131.

²² Quirini-Popławski Ł., Hamkało M., Rutynskij M., Kudła N. Miejscowości turystyczne w dolinie Oporu w Beskidach Wschodnich do roku 1939. *Człowiek i jego działania*. 2017. S. 255–272.

²³ Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze. Zarys dziejow. *Cracovia leopolis*. 2009. № 4. S. 29–35.

Кароліна Зимна-Кавецька у статті «Охорона та організація консерваторських управлінь у Польщі в міжвоєнний період (на прикладі Поморського воєводства) та норми Закону від 23 липня 2003 р. про охорону та догляд за пам'ятками»²⁴ здійснює порівняльну характеристику системи охорони культурної спадщини на прикладі двох польських законів: міжвоєнного та сучасного. Науковиця робить висновок, що охорона культурної спадщини у ХХІ ст. у Польщі є продовженням процесів, які активно розгортались упродовж 1920–1939 рр. На думку авторки, сучасні служби з охорони пам'яток продовжують та творчо переосмислюють підходи і концепції своїх попередників, оскільки деякі правові здобутки міжвоєнного періоду залишаються досі актуальними.

Адріана Мерта-Стацак на основі аналізу архівних матеріалів Міністерства віровизнань та народної освіти висвітлила обставини створення та діяльність музейних консультативних рад. Авторка зазначає, що незважаючи на ухвалення закону про опіку над пам'ятками мистецтва та культури у 1918 р. та інших нормативно-правових актів, справами музейництва урядовці займались менш інтенсивно, хоч це було важливим елементом збереження культурної спадщини²⁵.

Найбільш повним дослідженням, у якому детально розкрито правові та організаційні засади державної служби охорони пам'яток, висвітлено проблеми фінансування галузі, особливості проведення інвентаризаційних, реставраційних та консерваційних робіт, є монографія Павла Детлофа «Відбудова і реставрація пам'яток архітектури у Польщі у 1918–1939 рр.: теорія і практика»²⁶. У своїй роботі автор здійснив аналіз великої кількості історіографічних праць та архівних джерел. Зокрема автор торкається проблематики збереження та реставрації історико-культурної спадщини на

²⁴ Zimna-Kawecka K. Ochrona zabytków i organizacja urzędów konserwatorskich w Polsce okresu międzywojennego (na przykładzie woj. pomorskiego) a unormowania Ustawy z dn. 23 VII 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. *Wiadomości Konserwatorskie*. 2010. № 27. S. 123–144.

²⁵ Merta-Staszczak A. Rady użeczalne jako nadrzędne jednostki organizacji muzeów i ochrony zabytków w Polsce w latach 1918–1939. *Historia ochrony i konserwacji zabytków*. 2021. № 2. S. 145–164.

²⁶ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce 1918–1939. *Teoria i praktyka*. Kraków: Universitas, 2006. 628 s.

теренах Східної Галичини, наводячи конкретні приклади відбудови пам'яток. Науковець висвітив низку чинників, які ускладнювали реалізацію процесів охорони культурної спадщини. До несприятливих чинників, передусім, віднесено важку економічну ситуацію на початку 1920-х рр. та пріоритетність у розвитку інших питань.

Українська історіографія. Ключовою особливістю української історіографії міжвоєнного періоду є яскравий проукраїнський вектор. На противагу польським фахівцям, українські науковці трансливали проблематику збереження історико-культурної спадщини крізь призму україноцентричного підходу, наголошуючи на тому, що культурна спадщина Галичини є надбанням не тільки польської історії.

Яскраво відображає ситуацію навколо українського музейництва та складових збереження культурної спадщини доробок Іларіона Свенціцького. Він є автором першої україномовної наукової праці з питань музеології і українського музейництва «Про музеї і музейництво: Нариси і замітки»²⁷. Автор розкрив зміст, значення та походження музеїв від найдавніших часів до міжвоєнного періоду. Музеєзнавець дав визначення 22 базових категорій музеєзнавства як наукової дисципліни: музей, вид музею, значення музею, інвентаризація, музейна справа, практична діяльність музею тощо. «Музей, це великий банк, що при добрій господарці приносить дуже високі відсотки. Їх треба вміти видістати самій нації з себе — своєю працею і своїми заходами, та коштами», — писав І. Свенціцький²⁸. Багато матеріалів подано у інших його працях, зокрема «Музеї і книгозбірні сучасної України»²⁹, «Консервація і реставрація історичних пам'яток церковного мистецтва»³⁰, «Образ розвою українського музейництва»³¹. У своїх дослідженнях науковець важливу увагу приділяв науково-фондовій роботі музею: організації фондів, належному збереженню та консервації музейних артефактів тощо. Дослідженням

²⁷ Свенціцький І. Про музеї і музейництво: Нариси і замітки. Львів, 1920. 80 с.

²⁸ Там само. С. 40.

²⁹ Свенціцький І. Музеї і книгозбірні сучасної України. Львів, 1927. 14 с.

³⁰ Свенціцький І. Консервація і реставрація історичних пам'яток церковного мистецтва. Львів: «Бібльос», 1932. 15 с.

³¹ Свенціцький І. Образ розвою українського музейництва. *Літопис Бойківщини*. 1938. Ч. 10. С. 18–23.

I. Свенціцького притаманний не тільки описовий характер, але й аналітичний виклад матеріалу.

Про стан збереження пам'яток у Східній Галичині писав Михайло Драган. У 1937 р. він видав двотомну працю «Українські деревляні церкви». Перший том — текстовий. Другий — ілюстративний, налічує більше 150 світлин дерев'яних церков Галичини, зроблених у 1920–1930-ті роки³². Також М. Драган цікавився збиранням та опрацюванням музейних колекцій. Він врятував низку безцінних пам'яток українського мистецтва³³.

Протягом 1945–1991 рр. в українській радянській історіографії проблематика охорони історико-культурної спадщини на теренах міжвоєнної Галичини висвітлювалась вкрай мало. Незважаючи на певні обмеження, у наукових працях з досліджуваної проблематики зібрано та узагальнено великий і важливий фактологічний матеріал, який значною мірою не втратив своєї актуальності і став основою для подальших наукових студій. Це в основному стосується статті Григорія Дем'яна «Історико-етнографічна діяльність першого Бойківського музею»³⁴, у якій автор детально описує становлення та діяльність музейного товариства. У статті Ореста Мацюка «Матеріали з історії України в бібліотеках та архівах Варшави» згадано про колекції документів Олександра Чоловського, які зберігаються у відділі рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника³⁵. Постаті Луції Харевич та Іларіона Свенціцького згадані у статті Ярослава Кіся «До історії розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті»³⁶.

Українська історіографія 1991–2023 рр. досить насичена. Спостерігається суттєва зацікавленість обраною проблематикою та дотичними до неї питаннями. Видано низку ґрунтованих праць, у яких детально розкрито

³² Драган М. Українські деревляні церкви: Генеза і розвій форм. Львів. 1937. Т.І. 159 с. Його ж. Українські деревляні церкви: Генеза і розвій форм. Львів. 1937. Т.ІІ. 148 с.

³³ Драган М. З праці в музею і для нього. Збірник 25-ліття Національного музею у Львові. Під ред. І. Свенціцького. Львів: Діло, 1930. С. 40–42.

³⁴ Дем'ян Г. Історико-етнографічна діяльність першого бойківського музею. *Архіви України. Науково-інформаційний бюлетень архівного управління при Раді Міністрів УРСР*. Київ, 1970. № 5 (103). С. 28–35.

³⁵ Мацюк О. Матеріали з історії України в бібліотеках та архівах Варшави. *Архіви України*. 1966. № 2. С. 73–74.

³⁶ Кісь Я. До історії розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті. *Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР*. Київ, 1963. № 4. С. 37–40.

становище українців у різних галузях. Зокрема, слід відзначити дослідження Ореста Красівського³⁷, Леоніда Зашкільняка³⁸, Романа Лозинського³⁹, Богдана Гудя⁴⁰, Івана Васюти⁴¹, Володимира Комара⁴², Лесі Алексієвець⁴³, Ірини Скакальської⁴⁴, Михайла Швагуляка⁴⁵, Юрія Крамара⁴⁶, Оксани Рудої⁴⁷. У цих дослідженнях не розглядаються винятково культурні аспекти, оскільки це напрацювання комплексного характеру. Однак науковці позиціонують культурну складову як невід’ємний чинник міжвоєнної політики.

У дисертаційному дослідженні Наталії Заставецької здійснено детальний аналіз процесів збереження історико-культурної спадщини в Західній Україні у міжвоєнний період. Авторка на основі широкої історіографії та джерельної бази висвітлила основні напрямки збереження пам’яток історії та культури у діяльності польських та українських громадських організацій, товариств і музейних закладів на території Західної України. Дослідниця розкрила зміст і регіональні особливості проблеми збереження пам’яток, висвітлила роль пам’яткоохоронної діяльності у процесі консолідації української нації⁴⁸.

Історик Роман Масик вивчав діяльність польських наукових історичних товариств Львова останньої чверті ХІХ — 30-х років ХХ ст. Дослідник встановив, що у наукових товариствах сформувалося особливе інтелектуальне середовище, яке мало визначальний вплив на подальший розвиток польської та

³⁷ Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин. Київ, 1998. 304 с.

³⁸ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.

³⁹ Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 358 с.

⁴⁰ Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ століття: монографія. Львів, 2006. 448 с.

⁴¹ Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939). Львів: Каменяр, 2006. 335 с.

⁴² Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.

⁴³ Алексієвець Л. Польща: міжнародні відносини у добу відродження 1918–1923: монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 191 с.

⁴⁴ Скакальська І. Політико-соціальні виміри та етнокультурні трансформації української еліти Західної Волині 1921–1939 рр.: монографія. Тернопіль, 2013. 406 с.

⁴⁵ Швагуляк М. Історичні студії: українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. ХІХ – пер. пол. ХХ ст.). Львів: “Тріада плюс”, 2013. 748 с.

⁴⁶ Крамар Ю. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк, 2015. 404 с.

⁴⁷ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. 802 с.

⁴⁸ Заставецька Н. І. Збереження пам’яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2010. 288 с.

української історичної науки⁴⁹. У своїх напрацюваннях автор розкриває особливості діяльності товариств, що функціонували у Львові протягом міжвоєнного періоду⁵⁰.

У доробку Олександра Гаврилюка висвітлено низку аспектів щодо охорони культурної спадщини упродовж 1918–1939 рр. Автор досліджував нормативно-правову базу охорони культурної спадщини⁵¹, проблематику збереження пам'яток воєнної історії на західноукраїнських землях⁵², підтримку митрополитом Андреем Шептицьким пам'яткоохоронної діяльності⁵³, труднощі збереження української сакральної спадщини⁵⁴ та інші аспекти, які безпосередньо стосуються пам'яткоохоронної проблематики. Багатим є науковий доробок Світлани Гаврилюк⁵⁵. Авторка є дослідницею культурної спадщини Західної України⁵⁶. Деякі її публікації стосуються процесу становлення вітчизняної пам'яткоохоронної справи впродовж ХІХ — початку ХХ ст.⁵⁷

У низці публікацій історика Олександра Петровського висвітлено формування державних органів управління у сфері охорони пам'яток Другої Речі Посполитої та поширення їх діяльності на західноукраїнські землі, зокрема на територію Східної Галичини⁵⁸. О. Петровський зазначає, що формування

⁴⁹ Масик Р. Польські наукові історичні товариства Львова останньої чверті ХІХ – 30-х років ХХ ст.: виникнення, розвиток та формування інтелектуального середовища: автореф. дис. ... к. і. н.: 07.00.06. Львів, 2009. 24 с.

⁵⁰ Масик Р. Товариство шанувальників минувшини Львова. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2010. С. 263–280; Його ж. Діяльність Львівського доісторичного товариства (1932–1939). *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. Донецьк, 2009. № 5 (96). С. 58–61.

⁵¹ Гаврилюк О. Складання нормативно-правової бази охорони культурної спадщини в міжвоєнній Польщі. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2021. № 3. Т. 32 (71). С. 194–199.

⁵² Гаврилюк О. Збереження пам'яток воєнної історії на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 58–63.

⁵³ Гаврилюк О. Підтримка митрополитом Андреем Шептицьким пам'яткоохоронної діяльності на західноукраїнських землях у 1920–1930-х роках. *Історичний архів*. 2010. Вип. 5. С. 14–17.

⁵⁴ Гаврилюк О. Українська сакральна спадщина в Другій Речі Посполитій: проблеми збереження. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 7. С. 138–144.

⁵⁵ Гаврилюк С. В. Історико-культурна спадщина Волині в описах польського дослідника Тадеуша Стецького. С. 130–135; Її ж. Микола Біляшівський – теоретик пам'яткоохоронної і музейної справи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Т. 5, № 29. С. 237–243.

⁵⁶ Гаврилюк С. В., Гаврилюк О. Н. Характерні особливості нерухомої спадщини західних областей. Регіональні особливості нерухомих пам'яток України: монографія. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України ; УТОШК, 2017. С. 173–199.

⁵⁷ Гаврилюк С. Процес зародження пам'яткоохоронної діяльності в Україні (ХІХ – початок ХХ ст.). *Краєзнавство*. 2015. № 3/4. С. 225–233.

⁵⁸ Петровський О. Нормативні та організаційні засади становлення системи охорони пам'яток історії та культури в Польщі та її поширення на західноукраїнські землі (1919–1920 рр.). *Збірник наукових праць науково-*

системи та структури державних органів охорони культурної спадщини в Польщі тривало понад 10 років. Протягом цього періоду створено умови регулювання у культурній галузі⁵⁹.

Українські науковці здійснювали аналіз діяльності громадсько-культурних організацій і товариств Західної України упродовж 1920–1930-х рр. Історик Богдан Савчук одним із перших вивчав цю проблематику⁶⁰. Культурно-освітнє товариство «Просвіта» відіграло важливу роль у збереженні національної окремішності українського населення Східної Галичини. Іван Зуляк у монографічному дослідженні⁶¹ широко висвітлив діяльність цієї організації. Зокрема науковець виділив роботу «Просвіти» у питаннях збереження культурної спадщини та протидії полонізаційній політиці.

Науковець Андрій Козицький у статті «Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період» охарактеризував діяльність регіональних музейних товариств. Науковець дійшов до висновку, що саме з появою регіональних музеїв спостерігається сплеск зацікавлення старовиною серед української громадськості, відбувається популяризація важливості пам'яткоохоронних процесів. Діяльність музейних товариств була формою протидії польській владі⁶².

У статтях Андріани Надопти проаналізовано діяльність громадськості Галичини у площині збереження пам'яток української культури. Авторка наголошує на особливій ролі НТШ, товариства «Просвіта», «Рідна школа», відзначає підтримку громадськості греко-католицькою церквою⁶³. Науковиця

дослідного інституту народознавства. 2007. Т. XV. С. 374-381; Його ж. Нормативні та організаційні засади формування системи охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2007. С. 46–54.

⁵⁹ Петровський О. Формування державних органів охорони пам'яток археології у Другій Речі Посполитій та спроби поширення їх діяльності на Східну Галичину (1918–1938 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 2. Ч. 2. С. 37–43.

⁶⁰ Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX – кінець 30-х років XX ст.). Івано-Франківськ: Плай, 1999. 135 с.

⁶¹ Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939): монографія. Тернопіль: Воля, 2005. 946 с.

⁶² Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. *Вісник Львівського університету: Серія історична*. 1999. Вип. 34. С. 467–477.

⁶³ Надопта А. Роль громадських, наукових організацій та церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кінця XIX – 30-х рр. XX ст. *Народознавчі зошити*. 2012. № 4 (106). С. 758–774.

досліджувала діяльність музейного товариства «Верховина» в Стрию. Історикиня зробила висновок, що музейне товариство набуло статус важливого центру матеріальної і духовної культури українців саме завдяки наполегливій праці ентузіастів та громадськості краю⁶⁴.

Історик Віталій Кушнір досліджував формування археологічних збірок українських музеїв у період між двома світовими війнами. Автор виокремив внесок Я. Пастернака, Ю. Полянського, В. Кобільника та інших українських дослідників у розвитку археології в музеях Галичини⁶⁵. Також автор досліджував джерела фінансування та видатки музею НТШ протягом 1920–1930-х рр. Як стає зрозуміло з дослідження, вкрай складне фінансове становище уповільнювало розвиток музею⁶⁶.

У центрі низки статей дослідниці Алли Крутоус є Львівський історичний музей. Авторка зосередила свою увагу на історії становлення музею, формуванні музейної збірки та персоналіях, які здійснили важливий вклад у розвитку музейництва⁶⁷.

Постать Ярослава Пастернака досліджували Ігор Коваль та Іван Миронюк. Автори вперше в українській історіографії зробили спробу дослідити біографію та наукову спадщину видатного археолога⁶⁸. Професійна компетентність Я. Пастернака та висока ерудиція дозволили йому зайняти чільне місце в українській науці та музейництві.

Детально описано життєвий шлях Ярослава Пастернака у монографії Тараса Романюка⁶⁹. Автор ввів до наукового обігу цілий масив джерел. Розкрито досягнення Я. Пастернака на посаді директора Музею НТШ у Львові

⁶⁴ Надопта А. Музей «Верховина» в Стрию: досвід збереження, вивчення та популяризації надбань народної культури українців (1932–1939 рр.). *Вісник Прикарпатського університету*. 2013. Вип. 23–24. С. 401–406.

⁶⁵ Кушнір В. Формування археологічних колекцій українських музеїв Галичини (1918–1939 рр.). *Народознавчі зошити*. 2012. № 1 (103). С. 150–159.

⁶⁶ Кушнір В. Джерела фінансування та видатки музею Наукового товариства ім. Шевченка у 1920–1930-х рр. *Народознавчі зошити*. 2013. № 4 (112). С. 586–590.

⁶⁷ Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та Львова у XIX – першій половині XX ст. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 3–13; Її ж. З минулого Львівського історичного музею. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. Львів, 1996. Вип. 5. С. 3–19. Її ж. Львівські музеї і Олександр Чоловський. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. Львів, 1997. Вип. 6. С. 3–13.

⁶⁸ Коваль І., Миронюк І. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України. Івано-Франківськ, 2006. 144 с.

⁶⁹ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. Львів, 2018. 424 с.

в часи панування Польської держави та тиску на прояви національно-свідомого життя українців. На прикладі біографії Я. Пастернака можемо простежити непросту долю українських інтелектуалів кінця XIX — поч. XX ст. Наукова спадщина науковця надзвичайно велика. Він задавав вектор розвитку українським інтелектуалам, а навколо нього гуртувались не тільки професійні дослідники, але й початківці.

Цілісний аналіз науково-педагогічної та мистецтвознавчої спадщини Івана Старчука у контексті громадсько-політичних та культурно-мистецьких процесів на теренах західноукраїнських земель упродовж першої половини XX ст. здійснив Богдан Гринюка⁷⁰. Автор дослідив життєві етапи українського археолога. Наукова праця І. Старчука яскраво простежується саме у міжвоєнний період. Після захисту дисертації, археолог працював в Інституті класичної археології Львівського університету ім. Я. Казимира та упродовж 1931–1934 рр. був одним із членів етнографічної секції НТШ. Автор залучив до наукового обігу нові комплекси джерел та літератури, що допомогло відтворити цілісну картину науково-педагогічної та мистецтвознавчої діяльності вченого.

Біографію видатної львівської дослідниці та музейниці Луції Харевич досліджувала Ольга Гуль. У статті авторки на основі архівних матеріалів, окрім біографії науковиці, подано інформацію про її участь у наукових товариствах Львова. Авторка підсумовує, що життєвий шлях Л. Харевич є хорошим прикладом того, як у міжвоєнне двадцятиліття жінки виборювали право займатись науковою діяльністю, а також розширювали горизонти своїх можливостей у суспільстві, незважаючи на гендерні упередження⁷¹.

Вивченням процесу зародження і розвитку археології у Львівському університеті в період з першої половини XIX ст. до 1939 р. займалась Наталія Білас. Авторка на основі широкої джерельної бази визначає характерні риси та особливості становлення археологічної науки у Львівському університеті.

⁷⁰ Гринюка Б. Науково-педагогічна та мистецтвознавча діяльність Івана Старчука (1894–1950 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Тернопіль, 2016. 262 с.

⁷¹ Гуль О. Луція Харевичова: штрихи до біографії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. № 29. С. 487–495.

Зокрема звернено увагу на те, що археологи Т. Сулімірський та М. Смішко брали участь у археологічних експедиціях, організованих музейним товариством «Бойківщина». В. Кобільник отримував від Т. Сулімірського корисні рекомендації, вказівки та фахову допомогу як під час археологічних досліджень, так і при оцінці знахідок⁷².

Археологію міжвоєнного періоду, зокрема роль українців у формуванні львівської археологічної школи, а також особливості пам'яткоохоронного законодавства Польщі, досліджувала Наталія Булик. Велику увагу привертають статті авторки: «В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка»⁷³, «Університетська археологія міжвоєнного Львова через призму пам'яткоохоронного законодавства 1928 року»⁷⁴, «З'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х рр.: львівський вимір»⁷⁵, «Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини»⁷⁶. Дослідниця зазначає, що львівське історичне середовище яскраво вирізнялось різновекторністю та багатокультурністю. Авторка наголошує на важливості Львова як одного з найвизначніших культурно-освітніх осередків у міжвоєнний період у формуванні археологічної науки⁷⁷.

Значний внесок у вивчення пам'яткоохоронної, туристично-краєзнавчої та музеєзнавчої проблематики здійснили такі дослідники як Василь Банах⁷⁸, Святослав Терський⁷⁹, Маріана Мовна⁸⁰, Андрій Королько⁸¹, Наталія

⁷² Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (XIX – 30-ті роки XX ст.). *Археологічні дослідження Львівського університету* 2005. № 8. С. 46–114.

⁷³ Булик Н. В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2020. № 24. С. 11–46.

⁷⁴ Булик Н. Університетська археологія міжвоєнного Львова через призму пам'яткоохоронного законодавства 1928 року. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2019. № 23. С. 362–378.

⁷⁵ Булик Н. З'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х рр.: львівський вимір. *Вісник ХНУ. Серія: Історія*. 2018. Вип. 54. С. 82–95.

⁷⁶ Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2014. Вип. 18. С. 442–468.

⁷⁷ Булик Н. Університетська археологія міжвоєнного Львова через призму пам'яткоохоронного законодавства 1928 року. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2019. Вип. 23. С. 362–378.

⁷⁸ Банах В. М., Нагірняк А. Я. Музейна співпраця Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1921–1939 рр.): напрямки й особливості. *Емінак. Науковий щоквартальник*. 2018. №3 (23). Т. 2. С. 124–130; Банах В. М. Музей НТШ у Львові (1912–1939): науково-фондова робота. *Історико-культурні студії*. 2017. № 4 (1). С. 21–26.

⁷⁹ Терський С. В. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 144–155.

Кінд-Войтюк⁸², Тамара Пацай⁸³, Володимир Парацій⁸⁴, Наталія Петрик⁸⁵, Володимир Клапчук⁸⁶.

Білоруська історіографія. Білоруські історики досліджують проблематику охорони культурної спадщини у міжвоєнний період, зважаючи на те, що Західна Білорусь була у складі Польщі. Вивчення цього питання розпочалось після здобуття незалежності Білорусі у 1991 р. Різносторонній розгляд діяльності спеціалізованих адміністративних органів Другої Речі Посполитої, спрямованих на охорону архітектурних пам'яток, описує у своєму дослідженні білоруський історик Дмитро Морозов⁸⁷. Це доповнює наукові знання про соціокультурні процеси та події, що відбувалися в Польщі у міжвоєнний період. Він є автором статті, у якій розглядає підходи у вивченні питання охорони пам'яток на території Західної Білорусі у польській та білоруській історіографіях⁸⁸.

Історик Володимир Ганський досліджував розвиток туризму у Західній Білорусі. Автор зазначає, що упродовж міжвоєнного періоду правлячими колами проводилась політика, яка отримала назву «політика східних кресів». Метою цієї політики було остаточне поглинання Польщею західнобілоруських та західноукраїнських земель шляхом поступового ополячення місцевого

⁸⁰ Мовна М. В. Львів у туристичних путівниках другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2020. 227 с.

⁸¹ Королько А. VI з'їзд українських музеологів Галичини в Коломиї 1938 року: передумови, хід та результати проведення. *Сучасні акценти музейництва. Історія, здобутки, перспективи. Матеріали науково-теоретичної конференції (Івано-Франківськ, 14 травня 2018 р.)*. Івано-Франківськ, 2018. С. 6–23; Його ж. Вклад отця Йосафата Кобринського у будівництво Руського (Українського) народного дому в Коломиї. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 27. С. 83–98.

⁸² Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства: (1921–1939 рр.). *Краєзнавство*. 2008. № 1/4. С. 22–27.

⁸³ Пацай Т. Етнографічні експедиції Товариства приятелів Гуцульщини. *Народознавчі зошити*. 2018. № 1. С. 112–124.

⁸⁴ Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925–1935 рр.): аспекти краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності. *Збірник праць. Тернопільський міський осередок НТШ ім. Шевченка*. 2007. Т. 3. С. 81–89.

⁸⁵ Петрик Н. Р. Формування колекцій пам'яток воєнної історії у музеях Львова (ХІХ–ХХ ст.): дис. ... к. і. н.: 26.00.05. Львів, 2019. 400 с.

⁸⁶ Клапчук В. Туризм і курортне господарство Галичини. Івано-Франківськ: Фоліант, 2012. 224 с.; Його ж. Туризм та відпочинок на Гуцульщині у другій половині ХІХ – першій третині ХХ століть. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. Вип. 17. С. 80–87; Його ж. Михайло Клапчук. Український націоналіст і вчений (життєвий, політичний і науковий шлях): до 100-річчя від Дня народження: монографія. Делятин–Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 641 с.

⁸⁷ Морозов Д. Охрана памятников архитектуры в Западной Беларуси (1921–1939 гг.): автореф. ... дис. к. и. н. Минск, 2019. 24 с.

⁸⁸ Морозов Д. Историография истории охраны памятников в Западной Беларуси в 1921–1939 гг. *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны : навуковы зборнік*. 2016. № 11. С. 165–175.

населення. Науковець наводить у приклад діяльність Польського краєзнавчого товариства — на території Західної Білорусі функціонувало 20 регіональних представництв. Принципи роботи товариства були такими самими, як і в Західній Україні — паралельно з активною туристично-краєзнавчою роботою ПКТ заповзято здійснювало пропаганду польської культури та прикладало зусилля задля формування лояльного ставлення місцевого населення до польської влади. Завдяки фінансовій підтримці зі сторони держави, ПКТ видавало туристичні путівники, довідники, краєзнавчі розвідки⁸⁹. Польська влада використовувала туризм як важливий інструмент ідеологічної та пропагандистської роботи з метою подальшої етнокультурної інкорпорації певних територій до складу Польської держави⁹⁰.

Ідеологічну складову руху за охорону та реставрацію культурної спадщини досліджував історик Олексій Загідулін⁹¹. Зокрема автор наводить факти, що польські консерватори визнавали пам'ятками культурної спадщини лише ті об'єкти, які можна було зарахувати як надбання польської історії. У зв'язку з цим більшість православних храмів не вважалися пам'ятками, що потребують охорони зі сторони держави. Визнання великої кількості об'єктів пам'ятками польської історії мало ідеологічне спрямування та підкреслювало приналежність Західної Білорусі до Польщі.

Здійснює аналіз державної політики Другої Речі Посполитої в галузі охорони пам'яток Леонід Несцярчук у монографічному дослідженні «Охорона історико-культурної спадщини Білорусі: основні етапи становлення, сучасний стан і перспективи»⁹². Автор дає характеристику етапів становлення системи охорони пам'яток 1921–1939 рр., перераховує профільні державні та громадські організації, аналізує законодавчі акти, що стосуються цієї проблематики. Схожі аспекти розриті у напрацюваннях інших білоруських істориків: Сергія

⁸⁹ Ганський В. Розвиток туризму в Західній Білорусі у світлі туристичної політики Польської держави (1921–1939 рр.). Науковий вісник Ізямільського державного гуманітарного університету. Серія «Історичні науки». Вип. 37. С. 229.

⁹⁰ Ганський В. Развитие туризма в Западной Беларуси: автореф. дис. ... к. и. н. Могилев, 2020. С. 3.

⁹¹ Загідулін А. Рэстаўрацыя і кансервацыя помнікаў архітэктуры ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) *Гістарычная ўрбаністыка: асновы метадалогіі і крыніцазнаўчая база: зб. навук. арт. 2011*. С. 359–363.

⁹² Несцярчук Л. Ахова гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі: Асноўныя этапы фарміравання, сучасны стан і перспектывы. Мінск: БЕЛТА, 2003. 286 с.

Харевського⁹³, Олега Трусова⁹⁴, Олександра Вабіщевича⁹⁵, Олександра Гужаловського⁹⁶. Під час аналізу цих досліджень нас найбільше цікавить загальне висвітлення організації охорони пам'яток у Другій Речі Посполитій (правові засади, джерела фінансування, організаційні структури, інвентаризація пам'яток), практика консервації та реставрації, а також ідеологічна спрямованість цих процесів.

На основі аналізу білоруської історіографії можемо стверджувати про схожість процесів, що стосувалися охорони культурної спадщини та специфіки діяльності туристично-краєзнавчих організацій та товариств. У Західній Білорусі ситуація з культурною спадщиною була схожою до ситуації в Західній Україні. Об'єкти культурної спадщини були потужним елементом пропагандистської діяльності. «Правильна» інтерпретація мала на меті підкреслити та аргументувати історичну приналежність спірної території до Польщі. Це вагомий елемент, який використовували представники польської спільноти на свою користь.

На основі проаналізованих матеріалів можемо зробити висновок, що історіографія обраної проблематики досить насичена. Оpubліковано десятки статей, у яких як опосередковано, так і безпосередньо, розглядається проблематика охорони культурної спадщини. Однак в українській історіографії, на відміну від польської та білоруської, залишаються не до кінця з'ясовані питання, що стосуються нормативно-правового аспекту охорони культурної спадщини та відбудови пам'яток регіону. Також недостатньо висвітлена діяльність представників галицької інтелігенції у формуванні культурного середовища та втіленні науково-музейних ініціатив регіону.

⁹³ Харэўскі С. Культывае дойдліства Заходняй Беларусі 1915–1940 гг. Вільня: ЕГУ: Прапілеі, 2008. 102 с.

⁹⁴ Трусаў А. Кароткая гісторыя архітэктурны Беларусі. Мінск: Харвест, 2015. 463 с.

⁹⁵ Вабішчэвіч А. Стан і захаванне воінскіх пахаванняў Першай сусветнай вайны ў Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. *Беларускі гістарычны часопіс*. 2014. № 9. С. 15–22.

⁹⁶ Гужалоўскі А. Музеі Беларусі (1918–1941 гг.). 2002. 176 с.

1.2. Огляд джерельної бази

Для ґрунтовного і всебічного дослідження проблематики опрацьовано різноманітні за характером та походженням документи і матеріали. Усі виявлені джерела умовно можна поділити на декілька груп:

- неопубліковані архівні матеріали;
- опубліковані документи та збірники державних законодавчо-нормативних документів;
- періодичні видання;
- мемуарна література.

Значна частина архівних матеріалів зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові (далі — ЦДІАЛ); Державному архіві Львівської області (далі — ДАЛО); Державному архіві Івано-Франківської області (далі — ДАІФО); Державному архіві Тернопільської області (далі — ДАТО); відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі — ЛННБ України ім. В. Стефаника); архіві Львівського національного університету імені І. Франка (далі — АЛНУ ім. І. Франка), архіві Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (далі — АМЕХП).

У фондах ЦДІАЛ виявлено матеріали, які є цінними джерелом для вивчення пам'яткоохоронних рухів. У фонді 55 «Архів давніх актів міста Львова» містяться короткі історичні довідки Олександра Чоловського про музеї Львова⁹⁷, перелік портретів та зразків зброї, які він передав Національному музею ім. Яна III⁹⁸, а також посвідчення, довідки та інші особисті документи Олександра Чоловського⁹⁹. Науковець задавав вектор розвитку науково-музейному середовищу. У зв'язку з цим окремі справи фонду дозволяють частково відобразити деякі аспекти науково-музейної роботи. Також фонд містить справи, які стосуються професійної діяльності польської науковиці та

⁹⁷ ЦДІАЛ. Ф. 55. Оп. 1. Спр. 16. 8 арк.

⁹⁸ ЦДІАЛ. Ф. 55. Оп. 1. Спр. 174. 2 арк.

⁹⁹ ЦДІАЛ. Ф. 55. Оп. 1. Спр. 257. 6 арк.

музейниці Луції Харевич — автобіографію, свідоцтва, дипломи, довідки, листування та інші документи службової діяльності, а також звіти про виконану роботу¹⁰⁰. Все це у сукупності дозволяє охарактеризувати Л. Харевич як ініціативну музейну співробітницю. У фонді зберігаються документи, які стосуються професійної діяльності Кароля Бадецького, зокрема листи від Болеслава Ожеховича про організацію музейних виставок у Львові¹⁰¹. Протягом 1937–1939 рр. посаду директора міського архіву обіймав К. Бадецький, який впродовж багатьох років був заступником О. Чоловського¹⁰². К. Бадецький досліджував подаровані Б. Ожеховичем предмети до Національного музею ім. короля Яна III. Договір про передачу предметів та заповіт мецената зберігається у 74 фонді «Ожехович Болеслав»¹⁰³.

У фонді 138 «Бадецький Кароль» містяться фотографії дзвонів, реквізованих австрійською владою під час Першої світової війни, матеріали наукової роботи «Дзвони львівських костелів» та інші документи, які дозволяють зробити висновок про формування пам'яткоохоронних поглядів архівіста¹⁰⁴.

Фонд 147 «Центральний Талергофський комітет у Львові» містить матеріали про відкриття пам'ятників талергофцям в селах¹⁰⁵; справу про будівництво та відкриття пам'ятника в'язням Талергофу на Личаківському кладовищі¹⁰⁶, а також відозви, листування, програми та інші документи. Матеріали фонду дають змогу простежити роль культурної складової у формуванні історичної пам'яті, позаяк русофіли привласнили собі Талергофську трагедію і використовували її у своїх політичних цілях.

¹⁰⁰ ЦДІАЛ. Ф. 55. Оп. 1. Спр. 38. 4 арк.; ЦДІАЛ. Ф. 55. Оп. 1. Спр. 41. 1 арк.

¹⁰¹ ЦДІАЛ. Ф. 55. Оп. 1. Спр. 165. 81 арк.

¹⁰² ЦДІАЛ. Ф. 55. Оп. 1. Спр. 72. 26 арк.

¹⁰³ ЦДІАЛ. Ф. 74. Оп. 1. Спр. 1. 6 арк.; ЦДІАЛ. Ф. 74. Оп. 1. Спр. 2. 6 арк.

¹⁰⁴ ЦДІАЛ. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 14. 95 арк.

¹⁰⁵ ЦДІАЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 1. 92 арк.

¹⁰⁶ ЦДІАЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 14. 29 арк.

У фонді 201 «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів» зберігається листування про відкриття Національного музею, передачу стародруків для експозиції, видання мистецтвознавчої літератури¹⁰⁷.

Фонд 309 «Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів» містить справи про діяльність музею НТШ. Протягом міжвоєнного періоду музей НТШ продовжував національні змагання у культурній площині, протидіючи полонізаційній політиці польської влади. Музейна структура НТШ у міжвоєнне двадцятиліття відзначалася створенням у 1932 році окремого Природничого музею НТШ та у 1937 році Музею історично-воєнних пам'яток НТШ¹⁰⁸.

У фонді 358 «Шептицький Андрей» зберігається фундаційний статут Національного музею у Львові і листування Андрея Шептицького з директором Іларіоном Свенціцьким про діяльність музею та надання грошової допомоги¹⁰⁹, а також листи українських регіональних музеїв «Гуцульщина», «Бойківщина» в Коломиї, Самборі, Львові до митрополита щодо співпраці¹¹⁰.

Деякі документи стосовно паціфікації зберігаються у 392 фонді «Українська парламентарна репрезентація в Польському Сеймі і Сенаті», зокрема листи та вирізки з газет¹¹¹.

У фонді 535 «Польське краєзнавче товариство, м. Львів» представлено документи, які дозволяють простежити ключові аспекти розвитку Львівського відділення товариства. Польське краєзнавче товариство збудувало концептуальну основу і координувало загальнопольський краєзнавчий рух. З метою розширення краєзнавчого руху на всі воєводства Польщі ПКТ ініціювало створення регіональних відділень, що підпорядковувалися головному офісу у Варшаві. Важливими для ознайомлення є звіти про діяльність Львівського відділення¹¹²; краєзнавчих гуртків при гімназіях¹¹³; листування з різними установами щодо діяльності краєзнавчих гуртків шкільної

¹⁰⁷ ЦДІАЛ. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 29. 6 арк.

¹⁰⁸ ЦДІАЛ. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 783; ЦДІАЛ. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180.

¹⁰⁹ ЦДІАЛ. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 122. 196 арк.

¹¹⁰ ЦДІАЛ. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 129. 70 арк.

¹¹¹ ЦДІАЛ. Ф. 392. Оп. 1. Спр. 17. 239 арк.; ЦДІАЛ. Ф. 392. Оп. 1. Спр. 22. 164 арк.

¹¹² ЦДІАЛ. Ф. 535. Оп. 1. Спр. 5. 8 арк.

¹¹³ ЦДІАЛ. Ф. 535. Оп. 1. Спр. 10. 77 арк.

молоді¹¹⁴: карти, плани геологічних та географічних досліджень Львівського округу¹¹⁵.

Опрацьовано документи фонду 687 «Професійна спілка „Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв”», зокрема статuti товариств «Бойківщина» в Самборі¹¹⁶, «Верховина» в Стрию¹¹⁷, звіт музею «Яворівщина» в Яворові за 1938–1939 рр.¹¹⁸. Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв створено у 1930 р. з метою захисту українських національних інтересів: «бібліотекарі об’єднуються з музейними та архівними працівниками з метою “заступати інтереси української людности”»¹¹⁹. Членами цього товариства були І. Свенціцький, Я. Пастернак, М. Драган, Ю. Полянський.

Оснoву фонду 710 «Харевич Луція (1897–1943), історик, музейний працівник, архівіст, доктор філософії» складають матеріали, що відображають життєвий шлях дослідниці: службові посвідчення, грамоти, вирізки з газет про наукову діяльність, листи від польських наукових установ¹²⁰. Ці матеріали доповнюють матеріали фонду 55 та допомагають сформувати картину життєвого шляху науковиці та громадської діячки.

Фонд 750 «Український національний музей, м. Львів» містить документи, які відображають основні віхи діяльності установи: пам’ятні записки І. Свенціцького та А. Шептицького про історію створення музею та його діяльність¹²¹; звіти про діяльність за 1918–1927 рр.¹²²; листування дирекції музею з різними установами про закупівлю видань музею¹²³, касові звіти про витрату коштів на придбання експонатів¹²⁴. Національний музей під керівництвом багаторічного директора І. Свенціцького активно розвивався,

¹¹⁴ ЦДІАЛ. Ф. 535. Оп. 1. Спр. 7. 97 арк.

¹¹⁵ ЦДІАЛ. Ф. 535. Оп. 1. Спр. 20. 122 арк.

¹¹⁶ ЦДІАЛ. Ф. 687. оп. 1. Спр. 2. 3 арк.

¹¹⁷ ЦДІАЛ. Ф. 687. оп. 1. Спр. 3. 3 арк.

¹¹⁸ ЦДІАЛ. Ф. 687. оп. 1. Спр. 11. 2 арк.

¹¹⁹ ЦДІАЛ. Ф. 687. оп. 1. Спр. 4. Арк. 3

¹²⁰ ЦДІАЛ. Ф. 710. оп. 1. Спр. 2. 119 арк.

¹²¹ ЦДІАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 1. 11 арк.

¹²² ЦДІАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 2. 32 арк.

¹²³ ЦДІАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 5. 8 арк.

¹²⁴ ЦДІАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 9. 65 арк.

завдячуючи всебічній меценатській підтримці А. Шептицького та небайдужих українців. Протягом міжвоєнного періоду установа була найвизначнішим музейним закладом Галичини, одним з провідних культурних осередків Європи, гуртувала навколо себе молодих дослідників та широке коло інтелектуалів.

У Державному архіві Львівської області опрацьовано окремі справи фонду 1 «Львівське воєводське управління, м. Львів». У справі 1254 зберігаються матеріали щодо діяльності Львівського відділення Польського доісторичного товариства. Членами цього об'єднання були як поляки, так і українці. Так, у списку членів є Едмунд Булянда, Олександр Чоловський, Збігнєв Горнунг, Ярослав Пастернак, Маркіян Смішко¹²⁵.

Справи фонду 97 «Товариство шанувальників старовини Львова» дозволяють здійснити аналіз статуту товариства¹²⁶ та звітів про роботу¹²⁷. Вирізки з газет формують цілісну картину щодо діяльності окремих членів та товариства загалом¹²⁸. Членами цього товариства були О. Чоловський, Л. Харевич та багато інших представників польських інтелектуальних кіл. Основними напрямками діяльності товариства було видання серії науково-популярних праць «Львівська бібліотека»; проведення лекцій (у тому числі публічних) про різні епохи історії Львова; організація курсів екскурсиводів; захист історико-культурної спадщини міста та популяризація її дослідження.

Вивчення документів Державного архіву Тернопільської області є важливим у контексті обраної проблематики. Документи фонду 36 «Подільське туристично-краєзнавче товариство, м. Тернопіль» містять відомості про діяльність товариства, у тому числі звіти, які дозволяють оцінити процеси розвитку товариства¹²⁹. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925–1939) відіграло важливу роль у справі охорони, збереження та популяризації пам'яток історії та культури Тернопільського воєводства. Мережа відділень

¹²⁵ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 54. Спр. 1252. 20 арк.

¹²⁶ ДАЛО. Ф. 97. Оп. 1. Спр. 13. 25 арк.

¹²⁷ ДАЛО. Ф. 97. Оп. 1. Спр. 25. 14 арк.

¹²⁸ ДАЛО. Ф. 97. Оп. 1. Спр. 18. 25 арк.

¹²⁹ ДАТО. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 2. 6 арк.; ДАТО. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 3. 5 арк.; ДАТО. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 8. 6 арк.

ПТКТ зосереджувала свою роботу на низці складових, зокрема на пошуку та зборі пам'яток, їхньому вивченні; охороні та реставрації об'єктів історико-культурної спадщини; створенні місцевих краєзнавчих музеїв; виголошенні доповідей, лекцій, організації конференцій; популяризації туризму у регіоні.

У фонді 231 «Тернопільське воєводське управління» містяться документи, які дозволяють більш цілісно сформувати картину щодо діяльності Подільського туристично-краєзнавчого товариства, зокрема йдеться про справи щодо оплати членських внесків¹³⁰, інформацію щодо видання туристичних путівників¹³¹ та інші документи.

На увагу заслуговують документи, що зберігаються у Державному архіві Івано-Франківської області (далі — ДАІФО). У фонді 370 «Експозитура головного правління Товариства приятелів Гуцульщини» опрацьовано статут товариства¹³², звіти про діяльність головного правління¹³³, секцій¹³⁴, інструкторів відділень¹³⁵. Вивчено документи з питань побудови музею у с. Жаб'є¹³⁶. Так, побудова музею при ТПГ була амбітною справою, яку за підтримки різних Міністерств та державної підтримки вдалось втілити в життя.

Окремі матеріали зі збірки документів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника відображають багатоаспектність процесів, пов'язаних з охороною та використанням об'єктів культурної спадщини. Йдеться передусім про фонд 26 «Управління консервації Львівського воєводства, відділ охорони пам'яток культури і мистецтва». Це стосується справи УК–19 «Матеріали управління консервації при Львівському воєводському управлінні 1930–1939 рр.»¹³⁷. У справі УК–20 «Звіти про діяльність консерватора при відділі мистецтва і культури Львівського, Тернопільського і Станиславівського воєводств» подано матеріали, які

¹³⁰ ДАТО. Ф. 231. Оп. 4. Спр. 682. 26 арк.

¹³¹ ДАТО. Ф. 231. Оп. 4. Спр. 564. 3 арк.

¹³² ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 42. 25 арк.

¹³³ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 4. 118 арк.

¹³⁴ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 25. 36 арк.

¹³⁵ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 40. 69 арк.

¹³⁶ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 18. 25 арк.

¹³⁷ ЛННБУ. Ф. 26. УК–19. 376 арк.

хронологічно описують 1924–1938 рр.¹³⁸. У звітах є описи місць та об'єктів, на яких відбувались консерваційні та реставраційні роботи. Загалом у цьому фонді зберігається надзвичайно велика кількість документів, які потребують ретельного опрацювання¹³⁹.

У архіві Львівського національного університету ім. І. Франка розглянуто особові справи Маркіяна Смішка¹⁴⁰, Івана Старчука¹⁴¹, Михайла Клапчука¹⁴². Всі троє були українцями. М. Смішко та І. Старчук працювали в університеті та вийшли на рівень археологів європейського рівня. Доля М. Клапчука склалась не так успішно, оскільки його звинуватили у співпраці з ОУН і засудили до тривалого ув'язнення. У інших матеріалах фонду, зокрема справі 408 «Службово-ділові характеристики на професорсько-викладацький склад, видані ректором Університету», подано інформацію про Владислава Подляху — професора та завідувача кафедри історії мистецтва¹⁴³.

У архіві Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України збереглась особова справа Ірини Гургули — випускниці Львівського університету, фахівчині у галузі етнографії, наукової співробітниці Національного музею у Львові та Культурно-історичного музею при НТШ. Саме на міжвоєнний період припадає етап професійного зростання дослідниці. У 30-ті роки ХХ ст. музейниця не тільки займалась науково-музейною діяльністю, але й була активно громадською діячкою, брала участь у різнопланових культурно-мистецьких заходах¹⁴⁴.

Великою за обсягом групою джерел є опубліковані матеріали, які представлені законодавчими актами вищих органів державної влади Польщі, розпорядженнями відповідних міністерств та відомств, статутами громадських організацій та товариств. Важливими є збірники «Законодавчий вісник Польської держави» („Dziennik Praw Państwa Polskiego”), «Законодавчий вісник

¹³⁸ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. 574 арк.

¹³⁹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–12. 264 арк.; УК–21. 168 арк.; УК–46. 969 арк.

¹⁴⁰ АЛНУ ім. І. Франка. Ф. Р–119. Оп. 1. Особова справа Маркіяна Смішка. 40 арк.

¹⁴¹ АЛНУ ім. І. Франка. Ф. Р–119. Оп. 1. Особова справа Івана Старчука. 48 арк.

¹⁴² АЛНУ ім. І. Франка. Ф. Р–119. Оп. 1. Особова справа Михайла Клапчука. 2 арк.

¹⁴³ АЛНУ ім. І. Франка. Ф–119. Оп. 1. Спр. 408. Арк. 21.

¹⁴⁴ АМЕХП. Ф. 1 Оп. 16. Спр. 45. Особові справи працівників музею, що звільнені з роботи у 1950 році. Арк. 1–4.

Речі Посполитої» („Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”). У цих збірниках представлено нормативно-правові акти міжвоєнної Польщі. Сукупність законів дозволяє розкрити правові норми та механізми функціонування польського державного апарату влади, проаналізувати стратегії, які застосовували польські уряди для вирішення проблем у міжнаціональних відносинах, простежити міжнародні зобов’язання Польщі стосовно прав непольських народів. Нормативно-правові акти розкривають процеси законодавчого врегулювання питань культурно-освітнього життя. Важливим джерелом слугують постанови й розпорядження уряду та галузевих міністерств, що опубліковувались в «Польському моніторі» („Monitor Polski”).

Статути громадських організацій є важливими установчими документами. Статути містять інформацію щодо мети, завдань, напрямків та особливостей здійснення певного роду діяльності. Статути є важливою складовою у дослідженні діяльності Подільського туристично-краєзнавчого товариства¹⁴⁵, Товариства приятелів Гуцульщини¹⁴⁶ та інших об’єднань.

Невід’ємною складовою діяльності товариств туристично-краєзнавчого та пам’яткоохоронного профілю була видавнича діяльність. Туристичні путівники видавались з метою ознайомлення широких верств населення з історією та культурою певного регіону¹⁴⁷. Так, у передмові до путівника по Тернопільському воєводству вказано, що «...з самого початку існування Воєводське туристично-краєзнавче товариство усвідомлювало, що для пробудження пристрасної любові до батьківщини серед широких суспільних верств та поживлення туристичного руху необхідно вирвати з забуття чудове історичне минуле та оточити його шаную, з пієтизмом ставитись до історичних пам’яток. Адже по-справжньому можна любити те, що знаєш. З цією метою

¹⁴⁵ Statut Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyzny. Warszawa, 1934. 26 s.

¹⁴⁶ Statut Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Tarnopol, 1930. 20 s.

¹⁴⁷ Nechay W. Przewodnik po jaskiniach w Krzywczu: ze szkicem sytuacyjnym i 8 ilustracjami w tekście. Nakładem Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu, 1933. 36 s.; Zaleszczyki i okolica. Przewodnik krajoznawczy. Opracował Józef Schwartz. Nakładem oddziału Zaleszczyckiego Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu, 1931. 69 s.

виникла необхідність роботи над путівником, оскільки відчувався його брак»¹⁴⁸. Зазвичай авторами туристичних путівників та брошур були провідні фахівці краєзнавчих товариств, безпосередньо залучені до вивчення певного регіону, та знавці культурної спадщини Галичини. Яскравим прикладом може слугувати низка путівників: «Земля Подільська»¹⁴⁹; «Збараж у минулому і сьогодні»¹⁵⁰; путівник по Бережанах та околицях¹⁵¹; путівник по Львову (з планом міста)¹⁵² та інші.

Учасники товариств описували свою діяльність. Наприклад, голова Подільського туристично-краєзнавчого товариства Томаш Кунзек є автором брошури «Десять років існування та діяльності»¹⁵³, у якій він досить детально описує особливості розвитку ПТКТ та подає звіти про виконані роботи.

Важливою джерельною базою дисертаційного дослідження є матеріали як польської, так і української періодики. Науковий доробок безпосередніх учасників пам'яткоохоронного руху є важливим для вивчення, оскільки передає тенденції досліджуваного періоду. Ярослав Войцеховський у статті «Що зроблено у Польщі з відбудови, реставрації та консервації пам'яток мистецтва протягом 1919–1929 рр.»¹⁵⁴, опублікованій у журналі «Охорона пам'яток мистецтва», представив список об'єктів, на яких відбувались реставраційні та консерваційні роботи. Автор звернув увагу на те, що внаслідок Першої світової війни на території Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств пошкоджено велику кількість історико-культурних об'єктів. Зокрема дослідник згадав про пошкоджені споруди у Скелівці, Самборі, Сокалі, Городищі, Яворові, Старому Селі, Магерові, Стрілковичах, Добромилі, Біщому та інших містах. Фахівець підкреслював, що подані матеріали носять

¹⁴⁸ Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem z mapą. w Tarnopolu. Tarnopol: Nakładem Wojewódzkiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, 1928. S. 3.

¹⁴⁹ Kunzek T. Ziemia Podolska. Opis krajoznawczo-turystyczny Województwa Tarnopolskiego. Z 26 ilustracjami i mapką. Tarnopol, 1935. 48 s.

¹⁵⁰ Ślaski H. Zbaraż w przeszłości i teraźniejszości. Opis historyczno-krajoznawczy powiatu z 14 ilustracjami w tekście. Tarnopol, 1934. 68 s.

¹⁵¹ Wiszniewski S. Przewodnik po Brzeżanach i okolicy. Brzeżany, 1937. 168 s.

¹⁵² Janusz B. Przewodnik po Lwowie: z planem miasta. Lwów, 1922. 73 s.

¹⁵³ Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925–1935. Tarnopol, 1935. 48 s.

¹⁵⁴ Wojciechowski J. Co zrobiono w Polsce w zakresie odbudowy, restauracji i konserwacji zabytków sztuki w latach 1919–1929. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 2. S. 243–318.

інформаційно-звітний характер, тобто не містять детального аналізу проведених робіт на цих об'єктах. Схожою за змістом була консерваторська хроніка за 1919–1930 рр.¹⁵⁵, опублікована у цьому ж виданні.

Слід зазначити, що спеціалізоване періодичне видання «Охорона пам'яток мистецтва» видавалось упродовж 1930–1931 рр. Міністерством віросповідань та народної освіти, а також управлінням головного консерватора пам'яток — основним органом, що відповідав за збереження культурної спадщини у міжвоєнній Польщі. Значна частина статей, опублікованих у спеціалізованому виданні, присвячувалась досягненням та проблематиці консерваційних та реставраційних робіт 20-х рр. ХХ ст.¹⁵⁶ У журналі друкувався Єжи Ремер — головний консерватор міжвоєнної Польщі (1930–1937)¹⁵⁷, консерватори Ярослав Войцеховський¹⁵⁸, Юзеф Піотровський¹⁵⁹, археолог Володимир Антоневич¹⁶⁰, музеєзнавець Станіслав Лоренц¹⁶¹ та інші фахівці. Ці статті (та багато інших) дозволяють простежити динаміку та особливості робіт з відбудови пам'яток у Польщі. Опосередковано це стосується і Східної Галичини, позаяк дозволяє провести порівняльний аналіз кількості робіт, здійснених у різних воєводствах.

За інформаційно-звітним та популяризаційним характером побудовано статті, розміщені на сторінках періодичних видань 1920–1930-х рр.: подекуди траплялись згадки про діяльність організацій пам'яткоохоронного, краєзнавчого чи туристичного профілю, проте ці статті не містили особливих деталей про їхню діяльність¹⁶². Інша ситуація простежувалась у спеціалізованих виданнях та часописах. Зокрема слід виділити журнал «Земля», який був

¹⁵⁵ Kronika Konserwatorska 1930–1931. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. № 1–4. Cz. 2. S. 323–355.

¹⁵⁶ Морозов Д. Историография истории охраны памятников в Западной Беларуси в 1921–1939 гг. С. 166.

¹⁵⁷ Remer J. Stanisław Tomkowicz. Sylweta konserwatora. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. № 1–4. Cz. 1. S. 34–51.

¹⁵⁸ Wojciechowski J. Historia powstania i rozwoju organizacji opieki państwowej nad zabytkami sztuki w Polsce. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 3–33.

¹⁵⁹ Piotrowski J. Budowa krąganków w kamienicy królewskiej we Lwowie. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 115–131.

¹⁶⁰ Antoniewicz W. Włodzimierz Demetrykiewicz a konserwatorstwo zabytkow. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 55–67.

¹⁶¹ Lorentz S. Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyźnie i Nowogrodzyczynie. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 161–180.

¹⁶² Działalność Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Tarnopolu. *Gazeta Lwowska*. 1934. Nr 157. 4 lipca. S. 3.

друкованим органом Польського краєзнавчого товариства. На сторінках цього видання представлені відомості про охорону пам'яток історії та культури на території всієї Польської республіки. Журнал містив тематичні розділи: «Хроніка» (подавались туристичні і краєзнавчі новини), «Музейний огляд» (новини в музейній роботі, звіти по діяльності товариств та їх відділень), «Новинки літератури» (друкувались рецензії та анотації на видану нову літературу історичного характеру). Особливо цінними у журналі є статті безпосередніх учасників пам'яткоохоронного руху¹⁶³. Деякі номери журналу виходили з додатком під назвою «Консерваторські новини», в якому подавалась детальніша інформація про окремі споруди та державні ініціативи (наприклад, роз'яснення щодо створення Центрального інвентаризаційного бюро)¹⁶⁴.

На сторінках провідного часопису Галичини — україномовної газети «Діло» — опубліковано матеріали, що стосуються музейної та пам'яткоохоронної складової¹⁶⁵. Так, у деяких номерах висвітлено інформацію, що стосується розвитку Національного музею, регіональних музейних товариств та музейних з'їздів¹⁶⁶. Вкрай важливу інформацію містять звіти про діяльність Національного музею, які публікував його директор І. Свенціцький¹⁶⁷. Інформація про діяльність музейних товариств трапляється також в інших газетах: «Народна справа»¹⁶⁸, «Голос Підкарпаття»¹⁶⁹, «Правда»¹⁷⁰, «Наш прапор»¹⁷¹, «Життя і знання»¹⁷².

¹⁶³ Janusz B. Kościół sw. Magdaleny we Lwowie i jego restauracja. *Ziemia*. 1928. № 7. S. 98–102.

¹⁶⁴ Centralne biuro inwentaryzacyjne. *Wiadomości konserwatorskie. Dodatek do Nr 24 „Ziemi”*. 1929. S. 85–89.

¹⁶⁵ Культурна праця на Лемківщині. Загальні Збори музейного т-ва «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 104. 12 травня. С. 4–5.

¹⁶⁶ Другий зїзд українських музеологів. Відкриття Зїзду і дискусія над проектом організації українських музеїв. *Діло*. 1933. Ч. 176. 9 липня. С. 1–2; Букатович Л. IV-ий з'їзд представників Українських обласних музеїв у Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 124. 6 червня. С. 3–4.

¹⁶⁷ Як працює Український Національний Музей. Розмова з дир. Іл. Свенціцьким. 1935. Ч. 149. С. 2; Свенціцький І. Звіт Управи Національного Музею за 1934 рік. *Діло*. 1935. № 11. 16 січня. С. 6; Його ж. Національний Музей за 1928 рік. *Діло*. 1929. Ч. 13. 19 січня. С. 2.

¹⁶⁸ Музей «Бойківщина». *Народна справа*. 1932. Ч. 18 (188). 1 травня. С. 7.

¹⁶⁹ Самбірський музей. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 4 (38). 20 вересня. С. 6.

¹⁷⁰ Небувала Вистава. 900-ліття Богородиці на Україні. *Правда*. 1937. Рік XI. 30 травня. С. 6.

¹⁷¹ IV. Зїзд українських музеологів у Сяноці. *Наш прапор*. 1936. Ч. 60. 27 травня. С. 6.

¹⁷² Чайковський Б. Музей «Сокальщина». *Життя і знання*. 1939. № 6. С. 179–180.

Широкий масив інформації про вивчення та охорону культурної спадщини подано у спеціалізованому часописі «Літопис Бойківщини», що виходив протягом 1931–1939 рр. і був друкованим органом музейного товариства «Бойківщина». У часописі, окрім наукових статей, публікувалися огляди, рецензії, новини, хроніка¹⁷³.

Українська преса й часописи міжвоєнного періоду відображали складне суспільно-політичне, соціально-економічне, культурне і релігійне становище українців у складі Польської держави. Натомість польська преса продукувала матеріали з деякими штучно зміненими на свою користь акцентами. Як відзначає І. Зуляк, україномовні періодичні видання у Другій Речі Посполитій перебували під постійним контролем державних структур, зазнаючи цензури, що призводило до загострення й поглиблення кризи українців у відносинах з польською владою¹⁷⁴. У зв'язку з цим робота із періодичними виданнями вимагає критичного осмислення, об'єктивної перевірки, всебічного й порівняльного аналізу інформації на основі співставлення інформації з інших джерел¹⁷⁵. Вивчення матеріалів періодичних видань передбачає врахування ідеологічних поглядів, загального культурного та соціального контексту, в яких представлені відповідні позиції.

Цінним наративним джерелом є мемуарна література. Спогади Володимира Кобринського дозволяють краще зрозуміти ситуацію навколо музею «Гуцульщина» у 1930-ті роки та висвітлюють роль активного громадського діяча у здійсненні пам'яткоохоронної діяльності¹⁷⁶. Дочка

¹⁷³ Филипчак І. З історії шкільництва на західній Бойківщині (від 1772–1930 р.). *Літопис Бойківщини*. 1931. Ч. 1. С. 43–112; Фальковскі Я. Село Волосате, ліського повіту. *Літопис Бойківщини*. 1935. Ч. 5. С. 14–28; Пастернак Я. Шнурова могила в Кульчицях. *Літопис Бойківщини*. 1936. Ч. 7. С. 1–4; Крип'якевич І. Княжий Самбір і Самбірська волость. *Літопис Бойківщини*. 1938. Ч.10. С. 26–33.

¹⁷⁴ Зуляк І. Становище україномовних часописів у міжвоєнній Польщі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2016. Вип. 1. Ч. 4. С. 56–62.

¹⁷⁵ Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль: Воля, 2005. С. 56.

¹⁷⁶ Кобринський В. Спогади гуцульського музейника. *Пам'ятки України*. 1998. № 1. С. 84–89.

В. Кобринського — Марія — теж описувала становлення музею «Гуцульщина» та проблеми, з якими стикався музей¹⁷⁷.

Величезним є доробок директора музею НТШ, археолога Ярослава Пастернака. Вчений у низці публікацій описав свій життєвий шлях та наукові відкриття¹⁷⁸. Відкриття руїн Успенського собору літописного Галича та саркофагу Ярослава Осмомисла стали справжньою сенсацією не тільки для українців, але й для всієї Європи.

Велике значення мають спогади сина Маркіяна Смішка — Романа. Як вказує Р. Смішко, «...спогади написані виключно на підставі розповідей мого Батька про життя при приватних розмовах»¹⁷⁹. Досить багато інформації подано у спогадах українського науковця-літературознавця та історика Олександра Домбровського про І. Старчука¹⁸⁰ та М. Смішка¹⁸¹, у яких висвітлено окремі сторінки багатогранної діяльності науковців. Загалом мемуари О. Домбровського є важливим джерелом для дослідження історії наукового життя Львівського університету та НТШ протягом 30-х рр. ХХ ст. Деяку інформацію про І. Старчука подано у спогадах дочки І. Свенціцького — Марії¹⁸². Використано мемуари Михайла Клапчука, у яких автор описує навчальний процес у Львівському університеті у кінці 1930-х та початок Другої світової війни¹⁸³.

Значно спрощує доступ до архівних матеріалів та періодики використання електронних баз даних. Так, використання різних ресурсів дозволило віднайти фотографії реставраційних робіт, статути товариств та статті, написані у 20–30-х рр. ХХ ст. До найбільш вживаних ресурсів відносимо

¹⁷⁷ Кобринська М. Український музей «Гуцульщина» ім. о. Й. Кобринського в Коломиї «Над Прутом у лузі...». *Коломия в спогадах*. Торонто, 1962. С. 280–292.

¹⁷⁸ Пастернак Я. Моя праця в Національному Музею 1913–14 р. Двадцятьпять-ліття Національного Музею у Львові: збірник. Львів, 1930. С. 29–32; Його ж. Мої зустрічі зі старовиною. *Український Історик*. 1978. Ч. 1–3. С. 63–75; Його ж. Мої зустрічі зі старовиною. *Український Історик*. 1978. Ч. 4. С. 64–83.

¹⁷⁹ Смішко Р. Спогади про Маркіяна Смішка. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2011. Вип. 15. С. 11–18.

¹⁸⁰ Домбровський О. Іван Старчук – видатний клясичний археолог. *Український історик*. Нью-Йорк, 2005. Т. 42. № 2/4. С. 229–233.

¹⁸¹ Домбровський О. Маркіян Орест Смішко. *Український історик*. Нью-Йорк, 1993. № 30. С. 136–141.

¹⁸² Свенціцька М. Іван Старчук. *Нові дні*. 1995. Vol. XLVL. № 546. С. 17–19.

¹⁸³ Клапчук М. Спогади. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2006. Вип. 9. С. 289–305.

такі польські сервіси як: «Онлайн система правових актів»¹⁸⁴, «Пошук в архівах»¹⁸⁵, «Полона»¹⁸⁶, «Національний цифровий архів»¹⁸⁷, а також українські сервіси «Лібрарія»¹⁸⁸, «Архівум»¹⁸⁹ та вебсайти архівів¹⁹⁰.

Таким чином, джерельна база дослідження є широкою. Використання різних груп джерел дозволяє сформувати загальну картину щодо процесів охорони культурної спадщини. Матеріали стосовно діяльності громадських організацій та товариств, а також деяких представників галицької інтелігенції зберігаються у різних архівах. Основний масив даних зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові та відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Важливим джерелом для дисертаційного дослідження є матеріали польської та української періодики.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Традиційною складовою вступного розділу дисертаційної роботи є огляд методології. Основоположним елементом методології є науковий підхід, тобто парадигма, якої дотримується автор, на основі якої ґрунтується подальший вибір наукових принципів та методів дослідницької роботи. Для реалізації поставлених завдань, пов'язаних з висвітленням процесів охорони культурної спадщини у Східній Галичині у розрізі державного сектору та громадських ініціатив протягом 1918–1939 рр., необхідне ретельне методологічне осмислення та узагальнення отриманих результатів. Леонід Зашкільняк вважає, що для оповіді ідеальною є «зрозуміла і проста мова, яка полегшує дохідливість думок дослідника»¹⁹¹. Це дозволяє відштовхуватись від простої та зрозумілої схеми, яку утворюють два блоки, складені із методів, які застосовуються на

¹⁸⁴ URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/home.xsp> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁸⁵ URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁸⁶ URL: <https://www.polona.pl> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁸⁷ URL: <https://www.nac.gov.pl/> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁸⁸ URL: <https://www.libraria.ua> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁸⁹ URL: <https://archium.tsdial.archives.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁹⁰ URL: <https://archivelviv.gov.ua/>; <https://tsdial.archives.gov.ua>; <https://if.archives.gov.ua>; <https://archives.te.gov.ua/> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁹¹ Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. Львів, 1996. С. 67.

двох послідовних етапах будь-якого наукового дослідження. Першим етапом є збір інформації. Другим — опрацювання та аналіз цієї інформації, що переходить у написання тексту¹⁹².

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності, всебічності, комплексності джерел. Дотримання принципу історизму передбачає розгляд історичних фактів, подій та явищ у їхньому взаємозв'язку та взаємообумовленості, з врахуванням часових параметрів у розвитку певного явища — від його появи до занепаду. Такий підхід дозволяє оцінювати події, факти, дії окремих особистостей за певних історичних умов, виявляти внутрішні та зовнішні зв'язки, закономірності досліджуваних процесів, що відрізняються від теперішньої дійсності. Принцип історизму вимагає розглядати явища у конкретно-історичному руслі та сприймати історичні події так, як вони виглядали у минулому, уникаючи їхньої модернізації та осучаснення.

Принцип історизму тісно пов'язаний із принципом наукової об'єктивності, який передбачає те, що на процес дослідження обраної наукової проблематики не повинні впливати загальні враження про природу досліджуваного: симпатії чи антипатії, власний настрій та ставлення. Принцип об'єктивності вимагає здійснювати розгляд історичних подій та явищ у повній їхній складності та багатогранності. Для цього необхідно зважати на сукупність позитивних і негативних аспектів досліджуваного питання. Зважаючи на це, автор неупереджено вивчав документи різних сторін (як поляків, так і українців). Документи міжвоєнного періоду часто політично заангажовані, тому необхідно виокремлювати суттєве від суб'єктивних впливів.

Принцип всебічності сприяв розгляду найважливіших напрямів щодо процесів охорони культурної спадщини міжвоєнної Польщі. Цей методологічний принцип підкреслює важливість розгляду об'єкта дослідження в контексті всіх його взаємодій і аспектів, що сприяє більш точному та глибокому розумінню предмета дослідження. Принцип допоміг з'ясувати й

¹⁹² Там само. С. 66.

проаналізувати вплив внутрішньої політики Польської Республіки на діяльність товариств та організацій, які залучались до охорони культурної спадщини, а також визначити роль окремих постатей у формуванні культурно-наукового середовища регіону.

У дослідженні застосовано принцип комплексності джерел. Це пов'язано з багатоаспектністю опрацьованого джерельного матеріалу, ретельним аналізом та визначенням ступеня достовірності та об'єктивності отриманої інформації. У дисертації використано різноманітні джерела, що репрезентують сутність об'єкту дослідження, задля формування об'єктивної оцінки пам'яткоохоронних рухів на території Східної Галичини.

З метою всебічного пізнання предмету дослідження використано широкий методологічний інструментарій. Оптимальним рішенням було поєднання загальнонаукових методів (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, узагальнення) зі спеціально-науковими (проблемно-хронологічним, порівняльно-історичним, історико-типологічним, синхронним, біографічним).

Загальнонаукові методи синтезу, індукції, дедукції, узагальнення застосовувались для розгляду значного кола питань, пов'язаних з аналізом історіографічного матеріалу, виокремленням найважливіших аспектів становлення процесу охорони культурної спадщини Східної Галичини упродовж міжвоєнного періоду. Метод абстрагування дозволив із сукупності ознак, властивостей явища та процесу дійсності виокремлювати те, що становить інтерес у контексті об'єкта дослідження. Актуальність методу полягає в тому, що реальні суспільні процеси характеризуються великою кількістю властивостей та особливостей, охопити які в одному дослідженні практично неможливо. Методи аналізу й узагальнення використовувались під час формування висновків дослідження.

Важливе місце у дослідженні займають спеціально-наукові методи. На основі проблемно-хронологічного методу побудовано структуру дисертаційного дослідження. За допомогою цього методу обґрунтовано

необхідність висвітлення особливостей охорони культурної спадщини у Східній Галичині упродовж міжвоєнного періоду. Цей метод дозволив розглянути становлення процесів охорони культурної спадщини у Східній Галичині у чіткій часовій послідовності, починаючи від 31 жовтня 1918 р. — датою ухвалення Декрету Регентською Радою про опіку над пам'ятками мистецтва та культури, і завершуючи вереснем 1939 р. — початком Другої світової війни.

Однією із переваг порівняльного-історичного методу є те, що він дає змогу шляхом порівняння встановити схожість і відмінність між деякими громадськими товариствами та організаціями. Використовуючи історико-типологічний метод, вдалось проаналізувати значний масив історіографічної літератури з обраної тематики, систематизувати чисельні архівні, мемуарні й періодичні джерела. Синхронний метод допоміг визначити особливості діяльності у сфері збереження пам'яток громадських організацій, товариств та музеїв, що працювали одночасно. Біографічний метод дозволив визначити внесок окремих представників інтелігенції (як польської, так і української) у процесах охорони та популяризації руху, спрямованого на охорону та збереження культурної спадщини.

Важливим компонентом теоретико-методологічної бази дисертаційного дослідження стало формулювання її понятійного апарату. У науковій роботі використано низку ключових термінів та понять, котрі потребують уточнення та конкретизації. Базовими термінами дисертаційної роботи є: «пам'ятка», «пам'ятник», «культурна спадщина», «культурні цінності», «пам'яткоохоронний рух», «музей», «реставрація», «консервація», «ремонт», «відбудова».

Поняття «пам'ятка» утверджувалось з певними труднощами. Це зумовлено тим, що в радянському термінологічному арсеналі побутував термін «пам'ятник». Тривалу дискусію, що вплинула на зміну законодавчої термінології, розпочав Віктор Акуленко, оприлюднивши в 1976 р. у газеті «Літературна Україна» статтю «Пам'ятники» чи «пам'ятки? Про мову

законодавчих актів»¹⁹³. Результати дискусії науковців відобразилися й у зміні усталених на той час назв. Зокрема, видання УТОПК «Пам'ятники України» було перейменовано на «Пам'ятки України», а назва Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури в новій редакції статуту була змінена на Українське товариство охорони пам'яток історії та культури¹⁹⁴.

У Законі України «Про охорону культурної спадщини» подано таке визначення термінів:

- **культурна спадщина** — сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини;
- **об'єкт культурної спадщини** — визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність;
- **нерухомий об'єкт культурної спадщини** — об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності;
- **рухомі предмети**, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини, — елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати археологічної,

¹⁹³ Акуленко В. «Пам'ятники» чи «пам'ятки»? Про мову законодавчих актів. *Літературна Україна*. 1976. 21 вересня; Його ж. Про термін «пам'ятка» і «пам'ятник»: остаточно і мемуарно. *Збірник наукових праць «Праці центру пам'яткознавства»*. Київ, 2019. Вип. 35. С. 5–32.

¹⁹⁴ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 46–47; Мазур Т. В. Охорона культурної спадщини в Україні: історико й теоретико-правове дослідження: дис... д. ю. н.: 12.00.01. Київ, 2021. С. 58.

естетичної, етнологічної, історичної, архітектурної, мистецької, наукової або культурної цінності об'єкта;

- **пам'ятка культурної спадщини** — об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;
- **охорона культурної спадщини** — система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини.
- **консервація** — сукупність науково обґрунтованих заходів, які дозволяють захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їхньої автентичності з мінімальним втручанням у їхній існуючий вигляд;
- **реставрація** — сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності;
- **ремонт** — сукупність проектних, вишукувальних і виробничих робіт, спрямованих на покращення технічного стану та підтримання в експлуатаційному стані об'єкта культурної спадщини без зміни властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини¹⁹⁵.

Під поняттям «пам'яткоохоронний рух» йдеться про багатоаспектну діяльність як держави, так і громадськості, щодо збереження культурної спадщини та формування пам'яткоохоронної культури. Формування

¹⁹⁵ Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 16.03.2024).

пам'яткоохоронної культури передбачає розвиток усвідомлення важливості збереження, охорони та вивчення культурної спадщини серед громадськості.

Важливою складовою предмету дослідження є термін «музей», який Законом України визначається як науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини¹⁹⁶. Очевидно, що поняття «музей» змінювало своє значення у різні періоди. У дисертаційному дослідженні термін «музей» вживаємо для позначення установи, завдання якої полягало у збиранні та збереженні пам'яток¹⁹⁷.

При написанні дисертації автор зіштовхнувся з низкою проблем, серед яких були розбіжності у тлумаченні деяких спеціальних термінів різними історичними джерелами. Прикладами цього слугують такі терміни як «реставрація», «консервація» та «відбудова», які є важливими у цьому дослідженні. Ці терміни часто у джерелах вживаються як синонімічні, проте кожний термін має своє значення: реставрація — це відтворення історичної пам'ятки до того стану, який вона мала раніше, а консервація — це збереження історичної пам'ятки у тому вигляді, в якому вона дійшла до наших днів і запобігання її подальшому руйнуванню¹⁹⁸. У дисертаційному дослідженні вживається термін «відбудова пам'ятки» — це процес, який відрізняється від консервації та реставрації. Відбудова полягає у науково обґрунтованому відтворенні втраченого об'єкта культурної спадщини. Неодмінною умовою відбудови є забезпечення належною науково-фіксаційною документацією (світлини, креслення), на основі якої відбуваються роботи з відтворення¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Закон України «Про музеї і музейну справу».

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁹⁷ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 50.

¹⁹⁸ Саламаха І. П. Охорона пам'яток історії та культури Східної Галичини у другій половині XIX — на початку XX ст.: організаційні засади, законодавство, фінансування: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2015. С. 28.

¹⁹⁹ Вечерський В. Відтворення (відбудова) пам'ятки архітектури. Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Відтворення_\(відбудова\)_пам'ятки_архітектури](https://vue.gov.ua/Відтворення_(відбудова)_пам'ятки_архітектури) (дата звернення: 16.03.2024).

Схожими є словосполучення «збереження пам'яток» та «охорона пам'яток». Українська дослідниця у галузі юриспруденції Надія Кудерська зазначає, що у законодавстві деяких країн (наводячи у приклад Польщу) є розмежування між поняттями «охорона» та «збереження» стосовно об'єктів культурної спадщини. У цьому випадку «охорона пам'яток» є предметом діяльності органів публічної адміністрації, а «збереження» — власників або користувачів визначних пам'яток²⁰⁰. В Україні законодавство передбачає лише «охорону», натомість «збереження» використовується як частина діяльності щодо охорони об'єктів²⁰¹.

Незважаючи на законодавчі визначення, навколо правової термінології охорони культурної спадщини України ведуться різнопланові дискусії — ця тематика є предметом дослідження теоретиків права, а також представників суміжних галузей, зокрема культурологів, істориків, мистецтвознавців²⁰². У дисертації ми вживаємо базові терміни («культурна спадщина», «пам'ятка», «охорона культурної спадщини» та ін.) у тому розумінні, в якому вони наведені в Законі України «Про охорону культурної спадщини» й інших національних законодавчих і підзаконних актах.

Отже, використання широкої методологічної основи дослідження забезпечило досягнення поставленої мети і завдань, а також сприяло всебічному аналізу обраної проблематики. Вивчення теоретико-методологічних засад дослідження дозволяє наголосити на важливості вдосконалення понятійно-категоріального апарату.

²⁰⁰ Кудерська Н. І. Право культурної спадщини України. Загальна частина: підручник. Київ: НАКККіМ, 2014. 112 с.

²⁰¹ Мазур Т. В. Охорона культурної спадщини в Україні: історико й теоретико-правове дослідження: дис... д. ю. н.: 12.00.01. Київ, 2021. С. 66.

²⁰² Там само. С. 37.

РОЗДІЛ II. ОХОРОНА КУЛЬТУРНИХ НАДБАНЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1. Особливості гуманітарної політики Польської держави щодо українців у Галичині

Період Другої Речі Посполитої є одним із найважливіших кроків на шляху національного самовизначення і самоствердження польського народу, розбудови та становлення державної незалежності. У 1918 р. перед поляками, котрі перебували з кінця XVIII ст. у складі трьох імперій — Росії, Німеччини та Австро-Угорщини, постали невідкладні завдання відновлення національної державності, відродження й розвитку економіки в нових історичних реаліях післявоєнної доби²⁰³. Польська держава, яка постала не без військової агресії та загарбницької політики щодо українських територій, виявилась сильнішою у мобілізації своїх внутрішніх ресурсів, аніж Україна, що й стало однією з причин поразки українців у визвольних змаганнях. Польська ідеологія домінування та панування, яка транслиувалася звідусіль, має глибокі корені, які сягають XVI ст. — періоду, коли польська шляхта озброюється міфічною ідеологією «сарматизму»²⁰⁴. Сенс цієї теорії полягає в тому, що поляки походять від іракомовних племен сарматів, які вирізнялись своєю войовничістю, мужністю та благородністю, та у свій час брали участь у походах на пізню Римську імперію²⁰⁵. Сарматський світогляд виступав у ролі ідеологічного фундаменту дегуманізації та дискримінації нижчих суспільних верств Речі Посполитої, а згодом став потужним фактором впливу на культуру

²⁰³ Алексієвець Л. Відродження державної незалежності Польщі: крізь призму 85-річчя. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія*. 2004. № 8. С. 55; Алексієвець М. Слов'янські народи центральної та південно-східної Європи: утвердження незалежних держав у міжвоєнні роки. *Україна—Європа Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2009. № 2. С. 27.

²⁰⁴ Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі. Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. С. 80.

²⁰⁵ Дедуш О. Формування польської національної ідентичності. Порівняння з українським аналогом. *Мовний простір слов'янського світу : тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених, 26 травня 2017 р.* С. 28.

та ідентичність поляків²⁰⁶. Ця ідеологія розвивалась у середовищі польської шляхти протягом XVI–XIX ст. — не бентежило її носіїв і те, що Польська держава сама зникла з політичної мапи світу надовго, оскільки з 1795 по 1918 р. Польської держави не існувало. Розпад імперій після Першої світової війни дав шанс полякам відновити свою країну. Геополітична мрія про кордони Речі Посполитої часів максимального розквіту міцно увійшла у польську ідентичність, тому державне будівництво супроводжувалось агресією проти сусідів. Сарматизм тісно переплітався з месіанізмом, оскільки сарматський світогляд наголошував на тому, що Річ Посполита є фундаментом християнства та оплотом католицизму у Центрально-Східній Європі.

Друга Річ Посполита у міжвоєнне двадцятиліття у розрізі складної геополітичної ситуації Центрально-Східної Європи виявилася крихкою державою, позаяк значну частину її території займали так звані «східні креси» — регіони з переважно непольським населенням, яке подекуди вороже ставилось до новоствореної держави²⁰⁷. 25 червня 1919 р. на Найвищій Раді мирної конференції в Парижі ухвалено рішення тимчасово (на 15–20 років) віддати Східну Галичину під польське управління. Основною умовою такого рішення було надання Галичині автономії²⁰⁸. Польський уряд взяв на себе односторонні зобов'язання стосовно надання національним меншинам, в тому числі і українцям, всієї повноти політичних та громадських прав²⁰⁹. Конституція Польської держави 1921 р. закріплювала правовий статус національних меншин відповідно до норм міжнародного права²¹⁰. Стаття VII Ризького мирного договору передбачала, що українці мають всі права та

²⁰⁶ Krzywy R. Ideologia sarmacka wobec tradycji antycznej i renesansowego humanizmu (wprowadzenie do zagadnienia). *Humanistyczne modele kultury nowożytnej wobec dziedzictwa starożytnego*. Warszawa, 2010. S. 217–218.

²⁰⁷ Алексієвцев М. Український вектор у східній політиці другої Речі Посполитої. Інкорпорація східної Галичини та полонізація українців краю. *Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця*. Тернопіль, 2011. Вип. 5. С. 156.

²⁰⁸ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х рр. XX століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. С. 125.

²⁰⁹ Вялова Ю. Спроби налагодження польсько-українського діалогу міжвоєнного періоду: сподівання та реалії. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2020. Вип. 29. С. 65.

²¹⁰ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw*. 1921. Nr 44. Poz. 267. S. 633–658.

можливості задля плекання рідної мови, культури, віросповідання²¹¹. Однак жодна з польських політичних доктрин першої половини ХХ ст. не передбачала місця для національного окреслення українців, натомість обґрунтовувала польські претензії на західноукраїнські землі. Такі концепції відрізнялись одна від одної здебільшого засобами досягнення мети²¹². У міжвоєнній Польщі здебільшого поляки обіймали посади міністрів, воєвод чи старост²¹³. Ще до остаточного визнання права на Східну Галичину Польща запровадила у регіоні свої порядки: інститут намісництва ліквідовано, натомість запроваджено єдиний для всієї держави поділ на воєводства на чолі з воєводами²¹⁴. Галичину поділили на Львівське, Станиславівське, Тернопільське та Краківське воєводства. Ці території отримали офіційну назву — Малопольща Східна²¹⁵. У регіоні здійснено акцент на централізаторські та унітарні тенденції, що обмежувало коло можливостей місцевого самоврядування. Українці бойкотували польські інституції у регіоні: підтвердженням цього слугує власний підпільний університет та бойкот польського перепису населення 1920 р. й виборів 1922 р. Ігнорування польською владою запитів українців викликало соціальну й національну напруженість, що нівелювало будь-які спроби порозуміння²¹⁶.

Неможливо оминати період існування Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) — часу постійної боротьби українців за свої права та можливості існування на міжнародній арені. Спроба утвердження національної держави на західноукраїнських землях зазнала величезного опору зі сторони представників інших національних спільнот (польської, румунської, угорської

²¹¹ Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.): монографія. Львів, 2008. С. 235.

²¹² Алексієвець Л. Основні тенденції та особливості етнополітичного процесу у Польській державі в 1918–1926 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Вип. 2. Ч. 2. С. 124.

²¹³ Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ, 2013. С. 11.

²¹⁴ Крамар Ю. В. Організація, структура та принципи функціонування польського адміністративного апарату на Волині у міжвоєнний період. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 22. С. 96.

²¹⁵ Вялова Ю. Спроби налагодження польсько-українського діалогу міжвоєнного періоду: сподівання та реалії. С. 65

²¹⁶ Виздрик В. С. Встановлення польської адміністрації в Галичині на початку 20-х років ХХ століття. *Науково-теоретичний альманах Грані*. № 18 (8). С. 161.

та російської). В умовах збройної боротьби, український народ змінював свою ментальність, гартувався характер боротьби за свою Батьківщину. Провідники ЗУНР та західноукраїнське суспільство прагнуло об'єднання українських земель в єдину державу, про що свідчить Акт Злуки, проголошений 22 січня 1919 р.²¹⁷

Період ЗУНР є хорошим прикладом, як український народ зумів вийти на нову сходинку суспільного розвитку. Це стало поштовхом до формування наступних поколінь національно свідомих українців — борців за державність та незалежність. Незважаючи на короткий період існування ЗУНР, її історія довела на практиці постулат про те, що нація формує державу, а держава — націю²¹⁸.

Рішення Ради Амбасадорів від 15 березня 1923 р. про передачу Східної Галичини під суверенітет Польщі перекреслило сподівання галицьких політиків стосовно розв'язання проблеми на користь українців²¹⁹. Влада сприймала меншини (до яких, крім українців, належали також білоруси, росіяни, німці та євреї) як головний внутрішній виклик стабільності режиму, що у 1926 р. перетворився з республіки на диктатуру²²⁰. Загалом у Польщі сформувалося два підходи щодо вирішення українського питання, які репрезентували дві політичні течії — націонал-демократи (ендеки) та соціалісти (підсудчики)²²¹. Націонал-демократи прагнули створити однопартійну Польську державу шляхом примусової асиміляції представників національних меншин, використовуючи для цього будь-які методи²²². Ендеки стверджували, що українці — це всього лиш одна із національних меншин Польщі, фальсифікуючи і нівелюючи історичне минуле західноукраїнських земель.

²¹⁷ Литвин М. Західно-Українська Народна Республіка: державно-політичне та соціально-економічне реформування в умовах визвольної війни. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Вип. 53. С. 174–188.

²¹⁸ ЗУНР, 1918–1923: Ілюстрована історія. Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт, 2008. С. 505.

²¹⁹ Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі: сподівання і реалії. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р.* Івано-Франківськ, 1997. С. 158.

²²⁰ Плохій С. Брама Європи. Харків, 2016. С. 306.

²²¹ Гетьманчук М. П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). С. 348.

²²² Кучерепа М. Український політикум Волині 1921–1939 років: спроба узагальнення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. № 17. С. 245.

Націонал-демократи поширювали міт про історичну неповноцінність українців, який полягав у тому, що українці — це не нація, а тільки пасивний інертний етнос, який не здатний до самостійного державотворення. Головний ідеолог цього політичного табору Роман Дмовський вважав, що української нації не існує²²³, а йдеться лише про десятки мільйонів населення, які поділяються на різні територіальні угруповання. Відповідно до теорії націй Р. Дмовського, нації поділялись на «історичні» та «неісторичні». Слов'янські народи, які мали увійти до складу Польської держави, були зараховані до категорії «неісторичних». Відповідно, українцям, як «неісторичній» нації відмовлялося у праві на свою державу. Особливу увагу націонал-демократи звертали на цивілізаційний вплив польської культури. Вони наголошували, що культура українців чи білорусів ніколи не зрівняється з польським багатовіковим культурним доробком²²⁴.

Представник молодшої генерації ендеків, ідеолог Єнджей Гертих доповнював, що українське населення в Польщі — це «згруповане в русинських племенах відгалуження польського народу», яке за умови збереження певної культурної та мовної особливості має бути повернено до польськості²²⁵. Є. Гертих зводив українців до рівня окремих етнографічних груп — гуцулів, лемків, бойків, поліщуків тощо, які нібито не мали нічого спільного з наддніпрянськими українцями й становили «матеріал» для національної асиміляції²²⁶. Така політика впроваджувалась шляхом підтримки діяльності громадських організацій, наприклад Товариства приятелів Гуцульщини. Націонал-демократи переоцінили асиміляційну привабливість і силу польської

²²³ Голубко В. Варшавський договір 1920 р. між УНР та Польщею у відзеркаленні польської преси Львова. *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спецвипуск*. 2019–2021. С. 72.

²²⁴ Крамар Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.): дис. ... д. і. н.: 07.00.02. Луцьк, 2015. С. 88–90.

²²⁵ Коростіль Н., Гусак Р. Західноукраїнська спільнота в складі II Речі Посполитої (1921–1939 рр.): політична програма уряду й політична реальність. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: історія*. 2012. № 21. С. 60; Giertych J. O program polityki kresowej. Warszawa, 1932. S. 118.

²²⁶ Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. С. 269.

культури, водночас недооцінили потужність зростання національної свідомості українців²²⁷.

Соціалісти також вважали українське питання першочерговим для розв'язання. Підходи до його вирішення були дуже схожі²²⁸. Ідеологом федералістської концепції був Юзеф Пілсудський — один із найавторитетніших польських політиків міжвоєнного періоду²²⁹. У національній політиці пілсудчики використовували гнучку тактику. Це яскраво проявлялось у федералістській програмі з національного питання, в основу якої поклали «ягеллонський міф». Сенс цієї концепції полягав у тому, що відродження давньої Речі Посполитої було можливе на фундаменті федеративного устрою, за умови забезпечення меншинам умов для національного, культурного та економічного розвитку²³⁰. Федералістська програма передбачала, що «держави, які межують з Росією, звільнені Польщею, легко потраплять під її вплив, і поляки згодом зможуть їх полонізувати, як колись «польська шляхта давньої Речі Посполитої полонізувала Литву і Русь»²³¹. Розв'язання національних проблем, відповідно до концепції соціалістів, спрямовуватиме Польщу у вигідне русло, що стане запорукою успіху внутрішньої політики. Серед умов реалізації засад цієї концепції була ліквідація сепаратистських тенденцій національних меншин, їх згуртування та об'єднання з Польською державою²³². Сенс польського прометеїзму полягав у державній асиміляції українців та інших національних меншин, у відмові від

²²⁷ Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918 – 1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: історія*. 2015. С. 163.

²²⁸ Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.). *Матеріали II міжнародного семінару істориків «Українськопольські відносини в 1918–1947рр.»*. Варшава, 22–24 травня 1997. Варшава, 1998. С. 15.

²²⁹ Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк, 2015. С. 46.

²³⁰ Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918 – 1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: історія*. 2015. С. 163.

²³¹ Цит. за: Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк, 2015. С. 47.

²³² Алексієвець Л. М. Основні тенденції та особливості етнополітичного процесу у Польській державі в 1918–1926 рр. С. 124.

національної асиміляції (денаціоналізації), особливо мовної, шляхом примусу²³³.

Соціалісти, як і націонал-демократи, вважали Галичину і Волинь споконвічними польськими землям, а також, незважаючи на всі заклики та декларації, демонстрували показову зверхність та польську перевагу. Застосування інструментів дискримінації та різних упереджень щодо українців здійснювалось за допомогою методів культурного та духовного впливу. «...фундаментальною тезою, яку слід поставити в основу нашої політичної думки, є те, що польська держава може вижити лише як національна держава...», – писав Станіслав Грабський²³⁴. Всі ці чинники негативно впливали на історичну пам'ять українців, оскільки мали на меті призвести у подальшому до заміни знань про минуле країни, а також позбавити підґрунтя національної спорідненості та самоідентифікації. Історична пам'ять є важливим чинником, що визначає характер колективних уявлень про минуле, дає оцінку певним історичним подіям та персоналіям та задає напрям розвитку суспільства²³⁵. Розуміючи, наскільки важливі та потенційно небезпечні ці аспекти, польські політики прагнули позбавити українців власного історичного минулого, мови, культури, що сприяло б прискоренню асиміляційних процесів. Чільне місце у питаннях самоідентифікації займала українська історико-культурна спадщина, яку польська влада трактувала як надбання польського народу. Зважаючи на важливу роль культурної спадщини, польські громадські організації та культурно-освітні установи функціонували у контексті внутрішньої політики Польщі та отримували державну підтримку.

Важливим аспектом політичних доктрин урядів Польщі була полонізація українського населення. Поняття «Східна Галичина» замінили терміном

²³³ Турчак О. Державна політика Другої Речі Посполитої щодо національних меншин у другій половині 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2016. № 845. С. 506.

²³⁴ Grabski S. *Naród i państwo.* Lwów, 1922. S. 9–10.

²³⁵ Алексієвець Л. М. Основні тенденції та особливості етнополітичного процесу у Польській державі в 1918–1926 рр. С. 124.

«Східна Малополюща»²³⁶. З публічного простору витіснялись назви «українець» та «український», замість них використовували термін «руський», «русин». Про це засвідчує розпорядження Львівського шкільного округу від 23 жовтня 1923 р., у якому повідомлялось, що приватні школи з українською мовою викладання мають використовувати термін «руський»²³⁷. Помітний наступ відбувався на українську мову, яку поляки усували з урядових установ. Усвідомлюючи архіважливе значення національної мови для розвитку державотворення, польські історико-правові школи періоду ХІХ — поч. ХХ ст. аргументували вигадану перевагу польської мови над українською як у культурному, так і у правовому аспектах. Низка прогресивних положень австрійського законодавства була знівельована польськими законотворцями із набуттям у 1924 р. чинності нових мовних законів. Наприклад, відкинуто правові норми австрійського законодавства, які зобов'язували чиновників знати мову місцевого населення і застосовувати її у публічних відносинах. Для позначення громадян української національності та їхньої мови поляки використовували терміни «руський», «руська» і «русинська». Незважаючи на критику та протести зі сторони українських депутатів Польського Сейму та української громадськості, розробники польського мовного законодавства свідомо застосовували цей підхід, що демонструвало упередженість та неповагу щодо українців²³⁸.

Вкрай важливою для польської влади була освітня реформа. У рамках цієї реформи фактично були ліквідовані демократичні австро-угорські підходи до задоволення освітніх потреб місцевого українського населення²³⁹. Централізація й уніфікація освітніх закладів супроводжувалися їх полонізацією, складовими якої було декілька аспектів: запровадження польської мови навчання, насадження польського духу в навчанні та вихованні, зростання

²³⁶ Маршал М. Польська політична думка про «українське питання» в міжвоєнний період. Нарис проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 57. С. 120–121.

²³⁷ Зуляк І. Українці у Другій Речі Посполитій. *Україна–Європа–Світ*. 2011. Вип. 6–7. С. 135–136.

²³⁸ Марковський В. Я. Законодавство та судова практика Другої Речі Посполитої щодо статусу української мови у Східній Галичині в міжвоєнний період (1919–1939 рр.): дис. ... к. ю. н.: 12.00.01. Львів, 2014. С. 197.

²³⁹ Булавина С. Є. Історико-правове дослідження статусу українських шкіл в Республіці Польща у 1919–1939 рр. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Ч. 1. Т. 1. С. 10.

кількості викладачів-поляків за рахунок представників інших національностей²⁴⁰. Влада переводила українських вчителів до польських шкіл і навпаки. Ухвалений у 1924 р. закон про освіту (закон Грабського) загострював польсько-український антагонізм, запроваджуючи замість національної «утраквістичну» (двомовну) школу, в якій викладання навчальних дисциплін поступово переводились на польську²⁴¹. Відповідно до освітнього законодавства, утримання українських шкіл покладалося на громади, а держава надавала перевагу в підтримці утраквістичних шкіл, які за своєю сутністю були польськими²⁴². Результатом реформи стало практичне знищення українського шкільництва: більшість шкіл Західної України стали «утраквістичними». Так, якщо у 1911–1912 навчальному році у Східній Галичині було 2418 українських шкіл, то в 1922–1923 р. — 1859, а в 1926–1927 рр. їхня кількість зменшилась до 845²⁴³. У 1930 р. залишилось 716 українських шкіл, натомість кількість утраквістичних закладів освіти збільшилася до 1793²⁴⁴. На початку 1932 р. на території Кураторії Львівського шкільного округу діяло 59 гімназій, з них лише 5 були українськими. Для забезпечення освітніх потреб українського населення краю таких гімназій мало б бути щонайменше 38²⁴⁵. Зазвичай на нові місця вчителів призначали поляків. З майже 12 тис. учителів менш ніж 3 тис. були етнічними українцями, тоді як решту становили переважно поляки²⁴⁶. Станом на 1939 р. залишалось 139 українських шкіл²⁴⁷. Такі показники дозволяють простежити відверто негативну динаміку розвитку українського шкільництва. Предмети, які викладались польською та українською, були неспівставні, про

²⁴⁰ Шліхта І. В. Польська vs українська ідентичності: освітня політика у Другій Речі Посполитій і формування української нації. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2014. № 1. С. 196.

²⁴¹ Волонтир О. Політика польської влади у галузі освіти у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.02. Київ, 2018. С. 96–97.

²⁴² Галай М. Освітня політика Другої Речі Посполитої в сфері початкової освіти у 1932 – 1939 роках (за матеріалами Тернопільського воєводства). *Гуманітарний журнал*. 2012. Вип. 2–3. С. 140–141.

²⁴³ Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави. 1918 – 1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. С. 338.

²⁴⁴ Нагірняк А. Польська освітня політика на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. *Емінак*. 2018. № 1 (1). С. 94.

²⁴⁵ Коцюмбас О. Академічна гімназія у Львові: організація, структура, діяльність (1849– 1939): дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2021. С. 135.

²⁴⁶ Плохій С. Брама Європи. Харків, 2016. С. 306.

²⁴⁷ Нагірняк А. Польська освітня політика на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. С. 94.

що й зазначали редактори газети «Діло»: «На українську мову (крім хіба що самої української мови), припадають самі мертві предмети, які мають підрядне значіння в формуванні світогляду учня»²⁴⁸. Український інтелектуал, посол до польського Сейму Володимир Кузьмович поставив влучне запитання: «Якщо утравістизм — засіб зближення українського та польського народів, чому поляки не навчаються в утравістичних школах?»²⁴⁹.

Поляки не приховували того, що закон про освіту спрямовувався на ліквідацію шкільництва національних меншин²⁵⁰. Ян Корнецький, високопосадовець у системі народної освіти, у статті «Освітні завдання на Кресах» наголошував, що в Польщі «...не може бути кількох окремих шкільних систем: польської, єврейської, русинської, білоруської, німецької, литовської. Державне шкільництво в Польській державі може бути лише одне: польське»²⁵¹.

Несприятливою для українців була ситуація і з вищою освітою: ухваленим від 13 липня 1920 р. Законом про вищі школи Польщі встановлено *numerus clausus*²⁵² — відсоткову норму вступу до вищих навчальних закладів представників непольської національності, а перевага при вступі надавалася молоді, яка служила в польській армії чи закінчила польськомовну школу²⁵³. Львівський університет втратив статус двомовного, закрились вісім кафедр з українською мовою викладання. Відповідно до статистики, українських студентів у вищих навчальних закладах було близько 3000, або 6% усіх студентів Польщі. Такий низький відсоток українців яскраво демонструє наслідки дискримінаційної освітньої політики. Українські професори і доценти здебільшого теж були позбавлені права викладати в університетах. Польська

²⁴⁸ «Нова ера» в шкільництві. *Діло*. 1925. Ч. 191. 28 серпня. С. 1.

²⁴⁹ Цит. за: Галай М. Освітня політика Другої Речі Посполитої в сфері початкової освіти у 1932 – 1939 роках (за матеріалами Тернопільського воєводства). *Гуманітарний журнал*. 2012. Вип. 2–3. С. 143.

²⁵⁰ Цит. за: Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк, 2015. С. 201.

²⁵¹ Kornecki J. Zadania oświatowe na Kresach. *Oświata Polska*. 1925. № 2. S. 107–115.

²⁵² Лаврецький Р. Організація історичних студій у Львівському університеті в контексті освітніх реформ Другої речі Посполитої (1918–1939 рр.). *Вісник ЛДУ БЖД*. 2009. №3. С. 161.

²⁵³ Руда О. Освітня політика Другої Речі Посполитої у 1918–1924 роках. *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 34. С. 242.

влада створила несприятливі умови для формування кадрів української інтелігенції²⁵⁴.

Аграрна реформа, розпочата влітку 1920 р., мала на меті вирішити проблеми соціально-економічного характеру. Польські політичні кола розраховували, що заходи у рамках втілення реформи сприятимуть консолідації внутрішніх сил для захисту нещодавно відродженої державності у протистоянні із зовнішніми ворогами. Бажання залишити за собою західноукраїнські землі невдовзі спричинило появу закону про осадництво, який сприяв широкомасштабній колонізації українських земель етнічними поляками²⁵⁵. Земельна реформа загострила і без того складну суспільно-політичну ситуацію, оскільки осадники — переважно звільнені у запас солдати і офіцери, які позитивно зарекомендували себе у військових кампаніях, зокрема польсько-українській війні 1918–1919 рр. — поселялися по сусідству з українцями. Польська влада вважала осадників надійною опорою в боротьбі з українським національно-визвольним рухом²⁵⁶. Осадники становили ідейні кадри польської колонізації та усвідомлювали свою роль у виконанні поставлених завдань на «кресах»: організовували створення парамілітарних організацій («Союз осадників», «Стрілець») з метою закріплення на місцях польської влади з подальшою економічною, господарською та культурно-освітньою підтримкою військових переселенців²⁵⁷. «Союз осадників» на всіх західноукраїнських землях налічував 16 тис членів²⁵⁸. Як висловився відомий представник польського націонал-демократичного табору Йоахім Бартошевич, якого

²⁵⁴ Руда О. Розвиток освітніх процесів у Львові (1923–1939). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2015. Вип. 16. С. 230.

²⁵⁵ Бурдін М. Ю. Військове осадництво як складова польської аграрної політики у західноукраїнських землях (1920–1923). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. С. 9; Турчак О. В. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918–1939 рр.): дис. ... д. ю. н.: 12.00.01. Острог, 2015. С. 75.

²⁵⁶ Жуковський Є. О. Переселення польських «осадників» у 1920-х роках: історико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 9.

²⁵⁷ Синяк С. Л. Польські парамілітарні організації на Волині в міжвоєнний період: мета та завдання діяльності. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2010. С. 335–336.

²⁵⁸ Калакура О. Українсько-польські відносини міжвоєнних років у сучасній українській історіографії. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2017. С. 294.

однопартійці називали «людиною феноменальних здібностей»²⁵⁹, осадницька політика є «національною і державною необхідністю»²⁶⁰. Водночас С. Грабський популяризував гасло «Земля польська для поляків, ані один гектар в руки українців»²⁶¹.

Особливо важливу роль у суспільно-політичному й національно-культурному житті міжвоєнної Галичини здійснювала українська греко-католицька церква (УГКЦ), виконуючи роль не тільки духовного орієнтира, але й надійного оплоту збереження і розвитку національних цінностей. Незважаючи на прагнення польського політичного режиму здійснити політику ополячення основної маси українців, УГКЦ займала проукраїнську позицію та була міцною опорою для формування української ідентичності²⁶². Священники у складних соціально-політичних реаліях Галичини відіграли велику роль у збереженні та розвитку УГКЦ, у становленні етнокультурної ідентичності, формуванні моральних засад і ціннісних орієнтирів українців²⁶³.

УГКЦ здійснювала свою діяльність в умовах співіснування із церковними структурами інших віросповідань. Згідно з переписом населення 1921 р., у Львові мешкало приблизно 220 тис. осіб, 62,2% з яких визнали себе поляками²⁶⁴. Римо-католики становили 50,99%, особи юдейського віросповідання 35,0%, а греко-католики 12,4% населення міста²⁶⁵. Така ж тенденція залишалась у 1931 р.²⁶⁶ Взаємини між РКЦ та УГКЦ безпосередньо

²⁵⁹ Цит. за: Зелінський М. Україна і українці в політичній думці Йоахіма Бартошевича (1867–1938). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 6. С. 87.

²⁶⁰ Цит. за: Красівський О. Західні українці в польській етнонаціональній політиці 20-х років XX ст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 4. С. 373.

²⁶¹ Цит. за: Гаврилів І. Військово-політична діяльність ОВО-ОУН в боротьбі за Українську державу: дис.. д. і. н. Львів, 2016. С. 191.

²⁶² Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М. У соборі святого Юра: сторінки історії Української греко-католицької церкви: монографія. Одеса, 2022. С. 399.

²⁶³ Тарас Я. Душпастирська діяльність отця Миколи Матковського в найбуремніші роки української історії (до 130-річчя з дня народження). *Народознавчі зошити*. 2023. № 6 (174). С. 1431.

²⁶⁴ Горбачевський Т. Римо-католицька громада у Львові в міжвоєнний період (1921–1939). *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2012. Вип. 5. С. 48.

²⁶⁵ Вежбенец В. Євреї та польсько-український конфлікт у східній Галичині після Першої світової війни. Українсько-польські відносини в Галичині. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.)*. Івано-Франківськ, 1997. С. 140.

²⁶⁶ Петрій І. Скільки нас у Львові. Стаття з газети «Діло» за 1932 р. URL:

<https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/skilki-nas-u-lvovi-stattia-z-gazeti-dilo-za-1932-rik/> (дата звернення: 16.03.2024).

залежали від міжнаціональних відносин між поляками та українцями. РКЦ та УГКЦ закріпили за собою статуси національних церков для поляків та українців відповідно.

Політика польських урядів 20–30-х років ХХ ст. у Галичині спрямовувалася на максимальне сприяння римо-католикам. Представники католицького духовенства були серйозним інструментом просування ідей польської державності і культури у Галичині та на Волині. Римо-католицька церква суттєво впливала на освітню систему, відіграла помітну роль у громадсько-культурному житті польського населення східних воєводств. Конституція Другої Польської Республіки 1921 р., а згодом Конкордат 1925 р. не тільки толерували права римо-католицького костелу в Польщі, але і юридично закріпили його підтримку світською владою²⁶⁷. Водночас греко-католицька церква ще за часів Австро-Угорщини відстоювала соціальну справедливість та протягом років виробила власну концепцію національного відродження і будівництва Української держави²⁶⁸. Це загострювало антагонізми та конфлікти між двома конфесіями, оскільки РКЦ розцінювала прагнення українців до національної держави як вияви сепаратизму та загарбання «східних кресів»²⁶⁹. УГКЦ була важливим фактором суспільного життя українців та здійснювала безпосередній вплив на характер взаємовідносин суспільства і держави. Українське греко-католицьке духовенство відзначалось активною позицією захисту української мови, відстоюючи право на ведення діловодства церкви та метричних книг відповідно до вимог українського правопису. Це стало приводом для притягнення низки греко-католицьких священиків до кримінальної відповідальності²⁷⁰.

Національна самосвідомість на західноукраїнських землях активно формувалася завдяки діяльності греко-католицької церкви, яка була важливою

²⁶⁷ Крамар Ю. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.). С. 313.

²⁶⁸ Пилипів І. В. Греко-католицька церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Історія. 2010. № 1. С. 113.

²⁶⁹ Горбачевський Т. Римо-католицька громада у Львові в міжвоєнний період (1921–1939). С. 46.

²⁷⁰ Марковський В. Я. Законодавство та судова практика Другої Речі Посполитої щодо статусу української мови у Східній Галичині в міжвоєнний період (1919–1939 рр.). С. 13.

складовою українського національного руху. У непростих умовах відсутності української державності УГКЦ закріпила за собою роль авторитетного репрезентанта інтересів українського народу. Вплив УГКЦ на українців та широкі дипломатичні зв'язки як з державними, так і релігійними лідерами інших країн дозволили говорити про польсько-український компроміс. Конкордат між Ватиканом і польським урядом, підписаний 10 лютого 1925 р., був дуже неоднозначним документом для УГКЦ²⁷¹, однак завдяки цьому договору створювались відповідні умови для активної участі церкви в суспільно-політичному житті у межах тогочасного законодавства²⁷².

Колосальний авторитет греко-католицької церкви ґрунтувався на історичних заслугах у збереженні історико-культурної спадщини, формуванні історичної пам'яті, підтримці національних рухів українців, їх усвідомленні як нації. УГКЦ також сприяла формуванню національних господарсько-виробничих, банківсько-економічних та музейних структур, займалася благодійництвом і меценатством²⁷³. Греко-католицьке духовенство усвідомлювало, що українська культура є одним з найважливіших елементів націєтворення, тому церква докладала максимум зусиль для розвитку молодих і талановитих митців²⁷⁴. Відома фінансова підтримка митрополита А. Шептицького таким українським письменникам та митцям як М. Островерху, М. Морозу, О. Куриласу, О. Новаківському, М. Парашуку та багатьом іншим. Завдяки підтримці митрополита твори талановитих українців стали вагомим надбанням світової культури²⁷⁵.

²⁷¹ Гентош Л. Роль митрополита Андрея Шептицького в укладенні конкордату між Апостольським престолом і Польщею (1925). *Poznańskie studia slawistyczne*. 2006. № 10. С. 127.

²⁷² Пилипів І. Греко-католицька церква в консолідації української нації Східної Галичини у першій половині двадцятих років ХХ століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. Київ, 2012. С. 298.

²⁷³ Нариси історії української греко-католицької церкви. В двох томах. Т. 2. За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак. Ужгород. Т. II. 2022. С. 4; Марчук В. Церква, духовність, нація. Івано-Франківськ, 2016. С. 192.

²⁷⁴ Гнип І. Греко-католицька церква на шпальтах міжвоєнних галицьких газет – напрямки роботи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. 2016. Вип. 2 (2). С. 58.

²⁷⁵ Гаврилюк О. Підтримка митрополитом Андреем Шептицьким пам'яткоохоронної діяльності на західноукраїнських землях у 1920–1930-х роках. *Історичний архів*. 2010. Вип. 5. С. 15.

Надзвичайно важливою заслугою А. Шептицького в галузі пам'ятко-охоронної діяльності є заснування Національного музею у Львові²⁷⁶. Основу фондів склала особиста колекція митрополита, який подарував близько 10 тис. предметів та утримував музей власним коштом²⁷⁷. Для впорядкування збірок митрополит запросив науковця Іларіона Свенціцького, який став директором і організатором зібрань музею²⁷⁸. У 1930-х роках музей нараховував близько 80 000 експонатів і складався з 10 відділів: археологічного, народного мистецтва, церковної старовини, історичних пам'яток культури, нумізматики і сфрагістики, архіву, книгозбірні, стародруків, українських, а також слов'янських рукописів²⁷⁹. Протягом міжвоєнного періоду Національний музей був одним із небагатьох закладів європейського рівня²⁸⁰.

Неабияку роль у міжвоєнному двадцятилітті відіграли націоналістичні рухи. Це було продиктовано необхідністю створення сили, яка могла б дати відсіч та чинити опір антиукраїнській політиці. Українська революція 1917–1921 рр. зазнала поразки. Продовження збройної боротьби українців з кількісно переважаючим противником, зважаючи на нестачу основних ресурсів, було беззмисловим. Однак боротьба не припинялась — вона набула інших форм та методів. Українська військова організація (УВО), заснована у 1920 р. частиною вояків та старшин українських військових формацій, завдяки своїй безкомпромісній позиції стала у 1920-х рр. основною силою українського визвольного руху²⁸¹. Завдання УВО полягало у консолідації народних сил на засадах націоналізму, здійсненні постійного силового тиску на окупаційні режими з метою підготовки громадянства до всеукраїнського повстання, яке мало призвести до відновлення української державності²⁸². Саме на базі УВО

²⁷⁶ ЦДАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5.

²⁷⁷ Гаврилюк О. Підтримка митрополитом Андреем Шептицьким пам'яткоохоронної діяльності на західноукраїнських землях у 1920–1930-х роках. С. 15.

²⁷⁸ Сідун О., Труш В. Автографи на книгах з приватної бібліотеки Іларіона Свенціцького. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2012. № 4. С. 381–382.

²⁷⁹ Шептицький А. Про вагу і значіння музеїв. *Літопис Національного музею за 1934 рік*. Львів, 1935. С. 5–7.

²⁸⁰ Історія музею. URL: <https://nml.com.ua/pro-muzej/istoriya-muzeyu/> (дата звернення: 16.03.2024).

²⁸¹ Дарованець О. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922). *Український визвольний рух: науковий збірник*. Львів, 2007. С. 5.

²⁸² Гаврилів І. Військово-політична діяльність УВО-ОУН в боротьбі за Українську Державу: дис... д. і. н. Львів, 2016. С. 223.

2 лютого 1929 р. у Відні створено Організацію Українських Націоналістів (ОУН). Зважаючи на ситуацію, у якій опинились українці, створення ОУН було цілком закономірним явищем²⁸³.

Керівництво ОУН поставило мету щодо поширення впливу на широкі верстви населення, зростання національної свідомості та політичної активності українців. З початку 1930-х рр. ОУН розгортає курс на перманентну революцію²⁸⁴. У політичному житті Західної України окреслюються дві політичні лінії. Представники першої виступали проти насильницьких методів, наполягаючи на польсько-українському компромісі; другої — переважно радикально налаштована молодь ОУН — виступали за пряме протистояння з представниками польської влади та їхніми поплічниками.

Протягом міжвоєнного періоду українськими націоналістами організовано низку найрізноманітніших акцій. Серед них можемо виділити такі: масові політичні демонстрації, студентські протести, робітничі страйки, бойкот всього польського. Однак, на думку керівництва ОУН та її членів, найбільш дієвими засобами були підпільна діяльність та збройна боротьба²⁸⁵. Упродовж 20–30-х рр., за підрахунками Ярослава Грицака, націоналістичне підпілля провело 63 замаху. Жертвами стали 36 українців, 25 поляків, 1 росіянин, 1 єврей²⁸⁶.

Слід також враховувати і те, що значна частина талановитих українських військовиків та інтелектуалів вимушено емігрувала з Галичини. Вони продовжували свою справу на еміграції. Так, у 1925 р. у Празі низкою видатних українських діячів (Іван Горбачевський, Дмитро Антонович, Степан Смаль-Стоцький та інші), засновано Музей Визвольної Боротьби України (МВБУ). Структурно музей складався з трьох частин: власне музею, архіву та бібліотеки. Центральним вектором у діяльності музею була ідея української державності.

²⁸³ Посівнич М. Формування військової доктрини ОУН. *Український визвольний рух: науковий збірник*. Львів, 2003. С. 34.

²⁸⁴ Лісіна С. Військово-організаційна діяльність ОУН у 1929–1939 рр. (документознавчий аспект): дис... к. і. н. Львів, 2008. С. 31.

²⁸⁵ Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929–1939 роках. Львів, 2010. С. 271–272.

²⁸⁶ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 1996. С. 199.

Музей став найбільш авторитетним науковим, архівним та громадсько-культурним центром збереження та дослідження найрізноманітніших матеріалів, що безпосередньо стосувались історії українського державотворення²⁸⁷.

Від заснування музею у 1925 р. пріоритетним напрямом було комплектування архіву документальними та матеріальними пам'ятками. Поряд зі збиранням та вивченням пам'яток, співробітники музею займались їхнім науковим опрацюванням. На основі джерельних матеріалів дослідники аналізували набутий досвід боротьби за ідею української державності, видавали наукові та науково-популярні праці. Окрім цього, у музеї систематично відбувались лекції, конференції, виставки, присвячені українському національно-визвольному руху та державотворчим процесам. За всю історію музею всі предмети чи документи були дарунками від небайдужих українців²⁸⁸.

Іван Рудичів, чиє ім'я пов'язане зі заснуванням та діяльністю у Парижі Української бібліотеки ім. С. Петлюри, позитивно оцінював діяльність музею. Зокрема показовими є його слова: «Був час, коли ми збройно боролися на своїх теренах. Сьогодні ми провадимо нашу боротьбу на чужих землях і серед чужих, але боротьбу іншу — культурну. Хочу сподіватися і вірю, що в цьому культурному поході ми всі будемо йти разом, підпомагаючи одні одних, і тим створимо єдиний фронт. А підростаюче молоде покоління, бачачи той єдиний фронт, так само єдиним фронтом кинеться в ту боротьбу для визволення народу українського, про яку йому будуть говорити пам'ятки, зібрані в Музеї визвольної боротьби України»²⁸⁹. На основі проаналізованих фактів можемо стверджувати, що заснування та діяльність музею є яскравим підтвердженням того, що культурна спадщина — це невід'ємна складова у формуванні національної свідомості (*див. додатки 23–24*).

²⁸⁷ Кужільна О. Ідея української державності в науковій та суспільно-політичній діяльності товариства «Музей визвольної боротьби України» в Празі (1925–1948 рр.): дис... к. і. н. Київ, 2016. С. 110–111.

²⁸⁸ Мушинка М. Дмитро Антонович і музей визвольної боротьби України у Празі. *Народна творчість та етнологія*. 2007. № 6. С. 117–118.

²⁸⁹ Цит. за: Кужільна О. Ідея української державності в науковій та суспільно-політичній діяльності товариства «Музей визвольної боротьби України» в Празі (1925–1948 рр.): дис... к. і. н. Київ, 2016. С. 110–111.

У травні 1926 р. відбувся державний переворот, внаслідок якого владу в своїх руках зосередив Ю. Пілсудський та його прихильники. Це було деякою надією на те, що політика стосовно українців зміниться у позитивному руслі, адже доктрина соціалістів передбачала деякі поступки і компроміси з метою створення у національних меншин ілюзії ліквідації національного поневолення²⁹⁰. Інкорпораційну політику ендеків було витіснено федералістичною програмою, відомою у 1920–1930-х рр. як доктрина польського прометеїзму²⁹¹. Пілсудчики, починаючи з перших років правління «санації», імплементували ідею відмінного трактування меншин у різних районах держави в основу регіональної політики, яка реалізовувалася з урахуванням принципів індивідуалізації, регіоналізації та селективності²⁹². Принцип індивідуалізації передбачав застосування індивідуальної політики стосовно кожної меншини. Теорія регіоналізму полягала у застосуванні різних методів національної політики в окремих історико-етнічних областях країни. Селективність визначалася у залежності від ситуації на міжнародній арені, національною свідомістю, чисельністю населення, його розміщенням і соціальною структурою²⁹³. Елементом політики регіоналізму став Сокальський кордон — ідеологічний штучно створений владою бар'єр між Галичиною й Волинням, метою створення якого було відокремлення Волинського воєводства від впливів українського націоналізму з Галичини і комуністичної агітації з боку СРСР²⁹⁴.

На початку 30-х рр. ХХ ст. почалось згортання реалізації політики прометеїзму. Яскравим прикладом відходу пілсудчиків від реалізації програми державної асиміляції стала «пацифікація» українського населення Галичини, кульмінація якої тривала від 29 вересня до 16 жовтня 1930 р. Під приводом

²⁹⁰ Алексієвець Л. Основні тенденції та особливості етнополітичного процесу у Польській державі в 1918–1926 рр. С. 123.

²⁹¹ Демчишак Р. Україна у польських зовнішньополітичних доктринах у контексті національної політики II Речі Посполитої. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. № 24. С. 15.

²⁹² Коростіль Н., Гусак Р. Західноукраїнська спільнота в складі II Речі Посполитої (1921–1939 рр.): політична програма уряду й політична реальність. С. 54.

²⁹³ Турчак О. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918 – 1939 рр.). С. 189.

²⁹⁴ Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 122.

боротьби з УВО і ОУН²⁹⁵ військові та поліція застосували метод колективної відповідальності²⁹⁶. Каральні акції супроводжувалися масовим закриттям українських культурно-освітніх та господарських товариств²⁹⁷. Під час пацифікації відбувались арешти, розгромлення українських установ, кооперативів, ліквідація товариств «Луг», «Сокіл», «Пласт», філій «Просвіти»²⁹⁸. Метою діяльності цих товариств, зокрема «Просвіти», було підвищення культурного та духовного розвитку українців-галичан шляхом ведення широкої освітньої роботи²⁹⁹. Так, 14 жовтня 1930 р. провокатори розбили вікна у книгарні та музеї НТШ, Національному музеї³⁰⁰. Результатом репресивних заходів стало закриття читальні «Просвіта» в с. Дубівці Тернопільського повіту, пожежно-гімнастичних товариств «Луг» в селах Ценів, Вимислівка, Гниловичі³⁰¹, Конюхи, Стриганці Бережанського повіту, товариства «Сокіл» в с. Велика Березовиця³⁰² Тернопільського повіту та державної гімназії з українською мовою викладання у м. Тернополі³⁰³. Загалом припинили свою роботу 28 осередків товариства «Луг», 21 осередок «Соколу», 21 філія «Просвіти»³⁰⁴. Згідно донесень поліції, населення чинило супротив урядовій репресивній політиці. Відбувались сутички між членами українських товариств «Сокіл», «Луг» з польським товариством «Союз Стрільців», зокрема, в с. Городниця Копичинського повіту та с. Цигани Борщівського повіту³⁰⁵. Збитків і руйнувань зазнали 130 українських кооперативів у 128 містах і селах 18 повітів. Ці збитки коливалися від невеликих сум у кількадесят злотих до

²⁹⁵ Вялова Ю. Спроби налагодження польсько-українського діалогу міжвоєнного періоду: сподівання та реалії. С. 68–69.

²⁹⁶ «Пацифікація». *Діло*. Ч. 19. 28 січня. С. 1.

²⁹⁷ Савченко О. О. Польські репресії проти народу Галичини у 30-х рр. ХХ ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 670: Держава та армія. С. 148.

²⁹⁸ Дишлок О. Пацифікація у Східній Галичині 1930 р. URL: <https://te.archives.gov.ua/index.php/e-archiv/2-uncategorised/283-patsyfikatsiia-u-skhidnii-halychyni-1930-r> (дата звернення: 16.03.2024).

²⁹⁹ Тарас Я. Діяльність читальні «Просвіти» в селі Дуліби на Стрийщині (1898–1944): за архівними матеріалами (до 125-річчя заснування). *Народознавчі зошити*. 2023. № 4 (172). С. 918.

³⁰⁰ «Демонстрації» львівських корпорантів. *Діло*. Ч. 231. 17 жовтня 1930. С. 4.

³⁰¹ ДАТО. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 212. Арк. 5.

³⁰² ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1392. Арк. 13.

³⁰³ ДАТО. Ф. 281. Оп. 1. Спр. 678. Арк. 1.

³⁰⁴ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2010. С. 64.

³⁰⁵ Дишлок О. Пацифікація на теренах Тернопільського воєводства у 1930 році (огляд документів державного архіву Тернопільської області). *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 10 червня 2020 р.* Тернопіль, 2020. С. 67–70.

кількох тисяч (наприклад, кооператив «Хлібороб» у Вербові зазнав збитку на 5500 злотих, кооператив «Надія» в Теофіпольці — на 1856 зл., кооператив «Народний дім» у Бережанах — на 4069 зл.)³⁰⁶.

Метою пацифікації було залякування небайдужих українців у зв'язку з їхньою проукраїнською позицією³⁰⁷. Станом на 17 березня 1931 року з 909 осіб, відданих під суд, переважна більшість — 698 осіб — були звільнені. В ув'язненні залишалося 212 осіб, тобто трохи більше 10 % від затриманих; відбулося усього 20 процесів, на яких 3 особи виправдано, а 28 засуджено. Середній термін ув'язнення становив 1,5 р.³⁰⁸ Звідси можемо зробити висновок, що особливо небезпечних злочинців затримано не було.

Пацифікація замість залякування спричинила зворотній ефект, що призвело до зростання серед українців національної свідомості. Це стало потужним мотиваційним чинником подальшого розвитку української справи. Безсумнівно, відбулось загострення українсько-польських взаємин³⁰⁹. Історики трактують розпорядження Ю. Пілсудського щодо проведення «пацифікації» намаганням навести порядок у «неспокійній» Галичині³¹⁰.

Особливо виразні зміни у внутрішній політиці Польської держави відбулись після смерті Ю. Пілсудського у травні 1935 р.³¹¹ У політичній боротьбі за владу перемогу здобуло угруповання Генерального інспектора Збройних сил Е. Ридз-Смігли, міністра військових справ Т. Каспжицького та військового генералітету³¹². Загалом представники цієї політичної еліти схвалювали радикальніші концепції реалізації національної політики держави. Зростання ролі військових у суспільно-політичному житті держави повертало польське суспільство до концепцій націонал-демократів щодо розв'язання

³⁰⁶ Скакун Р. «Пацифікація»: польські репресії 1930 в Галичині. Львів, 2012. С. 87.

³⁰⁷ Там само. С. 68–69.

³⁰⁸ ЦДАЛ. Ф. 392. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 138–139.

³⁰⁹ Савченко О. О. Польські репресії проти народу Галичини у 30-х рр. ХХ ст. С. 150.

³¹⁰ Комар В. «Бюлетень польсько-український» у суспільно-політичному житті Галичини в 1932–1938 роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. Вип. 29. С. 407.

³¹¹ Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. С. 88.

³¹² Турчак О. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918–1939 рр.). С. 143.

українського питання³¹³. За цих умов помірковано-ліберальні проекти врегулювання міжнаціональних відносин у Польській державі втрачали будь-який зміст, зокрема залишилась нереалізованою угода «нормалізації», попередньо обговорена членами УНДО з урядовцями влітку 1935 року³¹⁴. Відповідно до цієї угоди, сектори розвитку національного-культурного життя мали б стабілізуватися, однак це так і не вдалось реалізувати.

Радикальні тенденції розв'язання національного питання у другій половині 1930-х рр. втілилися в урядовій програмі «зміцнення польської присутності» на західноукраїнських землях, яка була офіційно затверджена постановою Президії Ради міністрів Польщі 18 березня 1939 р.³¹⁵ Стратегія і тактика цієї широкомасштабної акції військових, воєводських адміністрацій та місцевих польських організацій була вироблена під час таємної наради, що відбулася 31 січня 1935 р. у Любліні³¹⁶. Роблячи акцент на зміцненні обороноздатності країни, керівництво прикордонних округів висловило підтримку ідеї щодо зміни етнічного складу західноукраїнських земель на користь польського елемента. Для цього використовувалась тактика поширення регіоналізмів, зокрема лемківського, гуцульського та поліського³¹⁷. Ця стратегія спрямовувалась на підтримку сепаратистських тенденцій шляхом штучного інспірування зсередини³¹⁸. Апелюючи до польського походження багатьох православних, за допомогою т. зв. руху «шляхти загродової», який діяв під патронатом римо-католицької церкви, відбувалось вишукування серед українців нащадків нібито польських шляхтичів з метою подальшої

³¹³ Руда О. Національна політика Польської держави у 1926–1939 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44 (2). С. 79.

³¹⁴ Смолій В. Національне питання в Україні ХХ – поч. ХХІ ст. Історичні нариси. Київ, 2012. С. 271.

³¹⁵ Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.). С. 126.

³¹⁶ Кучерепа М. До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни. *У пошуках правди: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки»*. Луцьк, 20–23 травня 2003 р. С. 40.

³¹⁷ Комар В., Комар І. Українці у міжвоєнній Польщі. *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. Słupsk–Warszawa, 2020. С. 129.

³¹⁸ Красівський О., Менілішин Т. Західна Україна в національній політиці Ю. Пілсудського. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 37. С. 173.

полонізації³¹⁹. Хрещеними поляками-католиками планувалося зробити від 500 тис. до 1 млн православного населення «східних кресів»³²⁰. У 1936 р. розпочався черговий етап колонізації західноукраїнських теренів польськими осадниками. Пріоритетне завдання чиновників полягало у реалізації ревіндикаційно-полонізаційної акції, що проводилась під гаслом повернення римо-католицькій церкві майна³²¹. Іншими словами — відбувалась боротьба з православ'ям як чинником формування національної свідомості українців³²².

Для реалізації концепції зміцнення польськості задіявались урядові структури, збройні сили, громадські та парамілітарні організації, що призвело до ще більшого загострення польсько-українських взаємин³²³. Полонізація православного населення супроводжувалась ліквідацією культових об'єктів. Науковці з Польщі та України активно обговорюють цю проблематику³²⁴. У науковій дискусії звучать різні оцінки стосовно загальної кількості замкнених чи зруйнованих православних святинь та кількості «навернених» до католицизму. Як вдалось дослідити фахівцям, протягом 60 днів (травень — липень 1938 р.) було зруйновано 127 сакральних об'єктів — 91 церква, 10 каплиць і 20 православних будинків молитви³²⁵. Політика зміцнення польської присутності та ревіндикація як важлива її складова призвела до зростання антипольських настроїв на Волині, Холмщині і Підляшші. Водночас така політика не мала значного впливу на українців, оскільки кількість

³¹⁹ Зуляк І., Макар Ю. Східна Галичина і Західна Волинь: особливості культурно-освітнього і соціально-економічного становища у міжвоєнній Польщі. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. Вип. 28. С. 95.

³²⁰ Цит. за: Гудь Б. Політика “ревіндикації” на Холмщині і Волині 1937–1938 рр. та її наслідки для українсько-польських стосунків. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2012. Вип. 21. С. 261.

³²¹ Степанчук О. «Ревіндикаційно-полонізаційна» акція польського уряду в 1920–1930-х роках на Холмщині. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 1 (260). С. 144.

³²² Русин Г. А. Волинь в історії православного просвітництва (1900–1939 рр.): наукові розвідки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 1. С. 189.

³²³ Кучерепа М. До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни. *У пошуках правди: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки»*. Луцьк, 20–23 травня 2003 р. С. 48.

³²⁴ Акція руйнування православних церков на Холмщині і південному Підляшші в 1938 р. Обставини, перебіг, наслідки. Під редакцією Григорія Купріяновича. Холм, 2009. 360 с.

³²⁵ Цит. за: Гудь Б. Політика “ревіндикації” на Холмщині і Волині 1937–1938 рр. та її наслідки для українсько-польських стосунків. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2012. Вип. 21. С. 261.

«навернених» була мізерною і становила 10–12 тис. осіб³²⁶. З огляду на це, ефективність та доцільність проведення ревіндикаційно-полонізаційної акції викликає забагато запитань. Недалекоглядна та дискримінаційна політика Польщі стала ланкою ланцюжка, що призвів до трагічних подій на Волині під час Другої світової війни³²⁷. Сьогодні це питання носить не тільки історичний, але й політичний підтекст та негативно впливає на побудову польсько-українських стосунків.

Редактори україномовної газети «Діло», яка транслювала чітку україноцентричну позицію, описували складність польсько-українських взаємин у такий спосіб: «Польсько-українські взаємини! Подумайте, скільки в тому понятті змісту, скільки в ньому історичного трагізму, скільки болю і скільки, насамкінець, іронії долі. З поняттям польсько-українських відносин, в історичному розумінні зв'язано безліч подій, безліч розчарувань і безліч нещасть, а навіть історичних катаклізмів. І саме тому ці справи такі складні, такі ніжні й делікатні. Тому коли хто хоче внести у ті, в найвищій мірі напружені, відносини бодай невелику полегшу, мусить витягати для себе відповідні висновки як з цілого історичного досвіду, так також не менше і з сучасної стадії тих взаємин»³²⁸.

Отже, українці, будучи чисельною національною меншиною Польщі, зіткнулись з низкою труднощів, зумовлених різними чинниками, зокрема дискримінаційною складовою, яка проявлялась у різних сферах. Українську культурну спадщину польська влада трактувала як надбання польської історії. Жодна з польських політичних доктрин не передбачали місця для національного окреслення українців. Були певні спроби польсько-українського порозуміння, однак вони не мали успіху. У певному розумінні обмеження щодо українців стали потужним мотиваційним чинником розвитку української справи та підтвердили важливість розвитку української культури.

³²⁶ Там само. С. 261.

³²⁷ Смирнов А. Церковно-інституційні трансформації українського православ'я в роки Другої світової війни: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Острог, 2020. С. 353.

³²⁸ Саківський І. Міст зближення: польсько-український діалог на сторінках газети «Діло» (1929–1939 рр.). *Spheres of culture*. 2012. Vol. 1. Lublin, 2012. С. 239–240; Дальший шум з приводу польсько-українських розмов. *Діло*. 1931. Ч. 58. 15 березня. С. 1.

2.2. Нормативно-правова площина та практичні кроки Польської держави у збереженні культурної спадщини регіону

Збереження пам'яток історії та культури в Галичині у міжвоєнний період належало до компетенції державних органів влади. Регентська Рада була першим вищим органом міжвоєнної Польщі, який законодавчо вирішував проблеми охорони пам'яток³²⁹. 31 жовтня 1918 року Регентська рада Королівства Польського видала постанову про опіку над пам'ятками мистецтва та культури³³⁰. Постанова складалась з 35-ти статей і стала основним правовим актом, який регулював охорону пам'яток у першому десятилітті II Речі Посполитої. Опіка над пам'ятками мистецтва і культури покладалась на Міністерство релігійних віросповідань та народної освіти. Документ окреслював критерії визначення об'єкта як пам'ятника, ділив їх на типи; встановлював ступінь відповідальності за завдання шкоди пам'яткам; визначав органи, відповідальні за охорону пам'яток³³¹. Відповідно до ст. 1 Декрету, «усі пам'ятки культури та мистецтва, що знаходяться в межах Польської держави та внесені до списку пам'яток мистецтва та культури, перебувають під охороною закону»³³².

Терміном «пам'ятка» окреслювали «усі нерухомі і рухомі витвори, які свідчать про мистецтво і культуру минулих епох та існують не менше ніж 50 років...»³³³. У статтях 12 та 18 визначено поділ пам'яток на нерухомі та рухомі відповідно. До нерухомих пам'яток відносили:

- пам'ятки археології (печери, городища, кургани, могили, кладовища);

³²⁹ Регентська Рада створена у 1917 р. як уряд Польського королівства під час Першої світової війни. Цей тимчасовий вищий орган державного управління здійснював заходи щодо перейняття влади з рук кайзерівської Німеччини та цісарської Австро-Угорщини. Регентська Рада 11 листопада 1918 р. проголосила незалежність Польщі.

³³⁰ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 roku o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1918 r. Nr 16, poz. 36.

³³¹ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka. Kraków: Universitas, 2006. S. 46.

³³² ЛННБУ. Ф. 26. УК–11. Арк. 22.

³³³ Гаврилюк О. Українська сакральна спадщина в Другій Речі Посполитій: проблеми збереження. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 7. С. 139.

- архітектурні споруди, як кам'яні, так і дерев'яні, в тому числі перебудовані, які містили старовинні елементи (пресбітерії, каплиці, вежі, портали, колони і т.д.), а також елементи декоративно-ужиткового мистецтва (різьблення, розписи стін);
- окремі пам'ятники, надгробки, каплиці, фігури, хрести, колони, прикордонні стовпчики тощо;
- руїни будівель, пам'ятників та статуй;
- архітектурні групи, видатні завдяки своїм естетичним характеристикам і значущі для міського або сільського планування;
- планування старовинних міст і будівель разом з історичними назвами вулиць і площ;
- декоративні огорожі; алеї вздовж доріг і навколо цвинтарів; старі дерева, що оточують замчища; костели; каплиці; фігури; цвинтарі і т.д.

До рухомих пам'яток могли бути зараховані:

- предмети, безпосередньо пов'язані з призначенням будівлі, та колекції предметів, що зберігались в музеях, скарбницях і храмових сховищах, магістратах тощо;
- твори образотворчого мистецтва (картини, скульптури, гравюри);
- твори декоративно-ужиткового мистецтва і цехового ремесла;
- монети, медалі, печатки, марки монетного двору;
- друкована продукція, архіви, звичайні та декоративні рукописи, палітурки;
- побутові прилади та вироби народного промислу³³⁴.

Декрет забороняв «руйнування, знесення, перебудову, оновлення, реконструкцію, доповнення нерухомих пам'яток без попереднього дозволу консерватора». Усі роботи «мають проходити під наглядом окружного консерватора, який має право їх зупинити у разі виявлення порушень,

³³⁴ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 roku o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1918 r. Nr 16, poz. 36. S. 94–96.

спираючись на місцеві адміністративні органи»³³⁵. Інноваційним елементом для тогочасної Європи була необхідність захисту простору довкола пам'ятника, про що засвідчують окремі положення Декрету³³⁶.

Відповідно до Декрету, «кожен власник нерухомої пам'ятки зобов'язаний зберігати об'єкт в належному стані, що гарантує його безпеку. Уряд за наявності виняткового приводу може надавати власнику допомогу в утриманні пам'ятки. У разі існування загрози знищення або пошкодження об'єкта уряд має право експропріювати пам'ятник або обмежити його використання, а також може припинити зведення споруд, що закривають вид на пам'ятку або псують вид, що відкривається з них»³³⁷. За порушення статей Декрету передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі строком до трьох місяців. У разі нанесення пам'ятці шкоди з винного стягувалась сума, еквівалентна вартості ліквідації наслідків збитків.

У Декреті виокремлено (ст. 23–27) викопні предмети (*wykopaliska*) — переважно археологічні знахідки, що стосувалися ранньоісторичної доби; та випадково віднайдені у землі чи воді речі (*znaleziska*), що мали ознаки давньої культури, а також заховані скарби і цінні документи³³⁸.

Проведення археологічних розкопок потребувало схвалення окружного консерватора. У 1920 р. створено Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток (ДОКДП), яке брало на себе відповідальність за захист археологічних пам'яток. Згодом, у 1928 р., діяльність ДОКДП припинено, позаяк об'єднання було розформоване, натомість обов'язки покладено на Державний археологічний музей у Варшаві (ДАМ), який упродовж 1928–1939 рр. залишався найбільшою та найавторитетнішою археологічною установою в Польщі³³⁹.

³³⁵ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 roku o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1918 r. Nr 16, poz. 36. S. 95.

³³⁶ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka. S. 49; Pruszyński J. Prawna ochrona zabytków w Polsce. Warszawa: Naukowe, 1977. S. 27–28.

³³⁷ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 roku o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1918 r. Nr 16, poz. 36. S. 95.

³³⁸ ЛННБУ. Ф. 26. Оп. 1. УК–11. Арк. 24.

³³⁹ Піотровска Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у західній Україні в 1919–1939 роках. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2006. Вип. 9. С. 67.

Створення Міністерства мистецтв і культури виявилось важливим кроком у формуванні служби охорони пам'яток. Декрет щодо створення Міністерства підписано 5 грудня 1918 р. Ю. Пілсудським та прем'єр-міністром Є. Морачевським³⁴⁰. У документі вказувалось, що нове міністерство забирає від Міністерства віровизнань та народної освіти завідування та опіку мистецтвом, художньою літературою, пам'ятками, музеями, театрами. У «Виконавчих приписах до Декрету про створення Міністерства мистецтв і культури», які вступили у дію з 11 грудня 1918 р., уточнювалися питання розмежування функцій міністерств щодо охорони об'єктів культурної спадщини³⁴¹. Міністерство мистецтва та культури у 1920 р. видало брошуру «Опіка над пам'ятками та їх консервація»³⁴². Аргументовуючи необхідність цього видання, автори вказують, що «пам'ятки мистецтва та культури пов'язують минуле з майбутнім, свідчать про історію, розповідають про подвиги предків, їхнє життя, прагнення та уподобання... Міністерство, видаючи цю книжку, ... хоче довести до відома читача, що пам'ятками можуть займатись люди, які мають відповідну кваліфікацію та підготовку»³⁴³.

Положення Декрету Регентської Ради були доповнені нормативними актами: однією з найважливіших була постанова міністра мистецтва і культури від 5 квітня 1919 р. про організацію консерваторських бюро³⁴⁴. У постанові вказувалось, що догляд за пам'ятками був обов'язком міністра релігійних віросповідань і народної освіти, який призначав консерваторів³⁴⁵. Перші консерваторські управління (бюро) були створені при Міністерстві мистецтв та культури, що зумовлювалось значною завантаженістю Міністерства релігійних віросповідань та народної освіти через реалізацію завдань щодо організації системи освіти. У зв'язку з цим, тимчасово завдання з охорони пам'яток

³⁴⁰ ЛННБУ. Ф. 26. Оп. 1. УК–11. Арк. 20.

³⁴¹ Петровський О. Формування державних органів охорони пам'яток археології у Другій Речі Посполитій та спроби поширення їх діяльності на Східну Галичину (1918–1938 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія*. 2014. С. 38.

³⁴² *Opieka nad zabytkami i ich konserwacja*. Warszawa: Ministerstwo Sztuki i Kultury, 1920. 87 s.

³⁴³ Polak T. Wykonawstwo budowlano-konserwatorskie jako odrębna dziedzina sztuki budowlanej. *Ochrona Zabytków*. 1979. № 124. S. 20; *Opieka nad zabytkami i ich konserwacja*. S. 26.

³⁴⁴ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka. S. 46.

³⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Sztuki i Kultury z dnia 5 kwietnia 1919 r. w przedmiocie organizacji urzędów konserwatorskich. *Monitor Polski*. 1919. № 81.

покладались на Міністерство мистецтва та культури, що існувало протягом 1918–1922 рр.³⁴⁶, а згодом було включено до складу Міністерства віросповідань та народної освіти як департамент культури³⁴⁷.

Основні завдання консерваторів полягали у наступному:

- 1) ознайомлення з пам'ятками, що знаходились на території округу, та проведення об'їздів округу з цією метою;
- 2) формування місцевого архіву пам'яток (списки, описи, фотографії, плани, малюнки тощо);
- 3) спостереження за станом пам'яток, а також нагляд за проведенням консерваційних робіт;
- 4) формування рекомендацій та експертних висновків;
- 5) надання до Міністерства списку об'єктів, які, на думку округних консерваторів, варті внесення до інвентаря;
- 6) складання загальнодоступного списку пам'яток, внесених до інвентаря.

Розпорядження від 5 квітня 1919 р. «Про внесення пам'яток мистецтва та культури до інвентаря»³⁴⁸ регулювало складання інвентаря пам'яток історії та культури в межах Польської держави, який мав бути доступний для всіх зацікавлених осіб³⁴⁹.

До середини 1919 р. польський уряд організував 9 консерваторських округів, які спочатку охоплювали території колишнього Королівства Польського³⁵⁰. У кожному окрузі формувалося консерваторське бюро, діяльність якого поширювалась на окреслену територію (округ). Упродовж 1920-х рр. кількість консерваторських округів та їх керівників періодично змінювалась, що було зумовлено розширенням державних кордонів,

³⁴⁶ Dekret o utworzeniu Ministerstwa Sztuki i Kultury (1918). *Dziennik Praw*. 1918. №19. Roz. 52. S. 141.

³⁴⁷ Мороз И. К вопросу организации системы охраны историко-культурного наследия в Полесском воеводстве в 1920–1930-х гг. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2018. С. 327; Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zniesieniu Ministerstwa Sztuki i Kultury. *Dziennik Ustaw*. 1922. Nr 14. Poz. 128.

³⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Sztuki i Kultury z dn. 5 IV 1919 r. w przedmiocie wpisywania zabytków sztuki i kultury do inwentarza. *Monitor Polski*. 1919. № 81.

³⁴⁹ Гаврилюк О. Складання нормативно-правової бази охорони культурної спадщини в міжвоєнній Польщі. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. № 3. Т. 32 (71). С. 196.

³⁵⁰ Rozporządzenie Ministra Sztuki i Kultury z dn. 5 IV 1919 r. w przedmiocie wpisywania zabytków sztuki i kultury do inwentarza. *Monitor Polski*. 1919. № 81.

організацією адміністрації та апарату управління³⁵¹. Кількість консерваторських округів зроста з 9-ти у 1919 р. до 13-ти у 1921 р. і зменшилась до 8-ми у 1927 р.³⁵² Намагання держави зекономити кошти відбилось на практиці істотним скороченням державних фахівців, а відтак розширенням підзвітних їм територій: наприклад, у 1923 році кількість штатних робочих місць була скорочена³⁵³, у зв'язку з цим майже кожен із консерваторів був змушений охопити два-три воєводства³⁵⁴.

У кінці 1920-х рр. фінансова ситуація покращувалась, пам'яткоохоронна система набувала більшої ефективності. Два з восьми консерваторських округів охоплювали територію Західної України. До Львівського консерваторського округу входили Львівське, Тернопільське й Станиславівське воєводство; до Люблінського — Люблінське, Поліське та Волинське воєводство (*див. додаток 1*). З 1936 р. — територію Волинського воєводства виділено в окремий консерваторський округ³⁵⁵. При створенні консерваторських округів, окрім адміністративного поділу, керувалися кількістю пам'яток на певній території та наявністю наукових і культурних установ, які потенційно допомагали б у питаннях охорони культурної спадщини. Тому центрами консерваторських округів були університетські міста³⁵⁶. Центром Львівського округу був Львів, Люблінського — Люблін, Волинського — Луцьк³⁵⁷.

На підставі розпорядження від 5 квітня 1919 р. створювалася Рада консерваторів (РК) — спеціальний загальнонаціональний консультативний орган. Керував Радою консерваторів начальник відділу пам'яток і музеїв департаменту культури Міністерства віросповідань та народної освіти, якого

³⁵¹ Петровський О. Нормативні та організаційні засади становлення системи охорони пам'яток історії та культури в Польщі та її поширення на західноукраїнські землі (1919–1920 рр.). *Збірник наукових праць науково-дослідного інституту народознавства*. 2007. С. 379–381.

³⁵² Булик Н. Археологічний вимір пам'яткоохоронних практик у Галичині (1918–1928). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2016. Вип. 20. С. 394–398; Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у західній Україні в 1919–1939 роках. С. 69–70.

³⁵³ Цит. за: Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 71–72.

³⁵⁴ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 49.

³⁵⁵ Rewski Z. Wołyń. Kronika konserwatorska. *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*. 1937. Nr 2. S. 252–253; Brykowski R. Polska ochrona zabytków na Wołyniu 1906–1939 i 1993–2006. *Niepodległość i Pamięć*. 2008. № 2. S. 457.

³⁵⁶ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka. S. 49.

³⁵⁷ Działaj i miej nadzieję. Stulecie państwowych służb konserwatorskich w Polsce 1918–2018. Pod redakcją Rulewicz J., Marcinek R. Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2018. S. 43–44.

призначав безпосередньо міністр чи його заступник. Метою діяльності РК була розробка методів захисту культурної спадщини, а також регулювання питань консервації пам'яток, формування висновків та рекомендацій. До складу РК входили чиновники та фахівці, відповідальні за охорону пам'яток (окружні консерватори, представники Міністерства мистецтва і культури, згодом — віросповідань та народної освіти, архітектори, мистецтвознавці, а також запрошені до співпраці спеціалісти)³⁵⁸.

Рада консерваторів, організовуючи спеціальні щорічні збори з метою обговорення пам'яткоохоронної проблематики, виступала як найпотужніше дискусійне зібрання. РК видавала висновки щодо проєктів реконструкції, реставрації чи перебудови історичних будівель³⁵⁹. Найчастіше з'їзди Ради консерваторів відбувались у Варшаві та Кракові, але не залишались поза увагою інші міста. Так, історико-культурна спадщина Львова стала головним предметом обговорень VI-го з'їзду, що проходив у Львові протягом 17–19 жовтня 1921 р. XII з'їзд Ради Консерваторів відбувався протягом 20–24 вересня 1927 р. у Луцьку. Пам'ятки Тернопільського та Станіславівського воєводств стали предметом обговорення XVII-го з'їзду Ради консерваторів, який проходив на цих теренах 5–13 червня 1932 р.³⁶⁰

Схожу діяльність, проте на нижчому рівні, здійснювали окружні консерваторські комісії³⁶¹, створені згідно з розпорядженням міністра віровизнань і народної освіти від 17 травня 1924 р. До складу окружних комісій мали входити такі постійні члени: головний консерватор округу, воєвода, по два представники від місцевих наукових установ та громадських науково-культурних об'єднань, чотири представники духовенства. До складу комісій могли бути включені також і члени-кореспонденти. Окружні консерваторські

³⁵⁸ Михайлишин О. До питання про охорону пам'яток архітектури на Волині у 1920–30-х роках в контексті збереження національної ідентичності. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2010. Вип. 23. С. 152; Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 46–47.

³⁵⁹ Гаврилюк О. Українська сакральна спадщина в Другій Речі Посполитій: проблеми збереження. С. 140.

³⁶⁰ Dettloff P. Z dziejów zjazdów konserwatorskich w Polsce. W stulecie I Zjazdu Miłośników Zabytków Ojczyzny. *Ochrona Zabytków*. 2010. № 1–4. S. 282.

³⁶¹ Гаврилюк С. В., Гаврилюк О. Н. Увічнення пам'ятних місць національної воєнної історії у західноукраїнських землях (1920–1930-ті роки). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. № 2. Т. 32 (71). С. 12.

комісії давали висновки про будівельні плани, вирішували питання щодо інвентаризації, реставрації та консервації пам'яток свого округу³⁶².

Взаємини між костелом і державою регулював конкордат між Польщею та Ватиканом, підписаний 10 лютого 1925 р. у Римі. На підставі цього документа рухомі пам'ятки, що належали костелу, контролювалися змішаними комісіями, до яких входили окружні консерватори та представники костелу³⁶³. На нерухомі релігійні пам'ятки, що належали церкві, поширювалося традиційне законодавство³⁶⁴. Домовленості між світською та духовною владою підтверджувалися Розпорядженням Міністра віросповідань та народної освіти у справі змішаних консерваторських комісій для охорони пам'яток мистецтва та культури, що знаходилися в католицьких костелах та на прилеглих територіях³⁶⁵.

Український науковець Олександр Гаврилюк вважає³⁶⁶, що для ґрунтового висвітлення охорони культурної спадщини у міжвоєнній Польщі слід згадати Декрет про організацію державних архівів і опіку над архівами від 7 лютого 1919 р.³⁶⁷ Відповідно до положень Декрету, державні архіви зобов'язувались на вимогу державних інституцій та приватних осіб опрацьовувати запити та здійснювати архівні пошуки, організовувати роботу з документами (виготовляти копії, робити витяги), забезпечувати доступ до документів представникам органів державної влади, делегованим для проведення архівних досліджень. Всі ці складові сприяли популяризації діяльності архівних установ та підвищенню їхньої суспільної ваги³⁶⁸.

³⁶² Rozporządzenie Ministra WRiOP z dn. 17 V 1924 r. o utworzeniu okręgowych komisji konserwatorskich. *Monitor Polski*. 1924. No 135. Poz. 391.

³⁶³ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. *Dziennik Ustaw*. 1925. № 72. Poz. 501.

³⁶⁴ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka. S. 47.

³⁶⁵ Rozporządzenie Ministra WRiOP z dn. 19 XII 1925 r. w sprawie mieszanych Komisji Konserwatorskich dla ochrony zabytków sztuki i kultury, znajdujących się w katolickich kościołach i lokalach kościelnych. *Dziennik Ustaw*. 1926. No 6. Poz. 35.

³⁶⁶ Гаврилюк О. Складання нормативно-правової бази охорони культурної спадщини в міжвоєнній Польщі. С. 196.

³⁶⁷ Dekret o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaljami. *Dziennik ustaw*. 1919. № 14. Poz. 182.

³⁶⁸ Долиновський В. Організація доступу та порядок користування документами у Земському архіві Львова: нормативно-правовий аспект. *Архіви України*. 2011. № 5. С. 58.

Декрет Регентської Ради від 31 жовтня 1918 р. та інші нормативно-правові акти щодо захисту культурної спадщини стали основними у першому десятиріччі існування відновленої Польської держави. Створення спеціальної державної служби охорони пам'яток, підпорядкованої центральній владі, та призначення окружних консерваторів кардинально змінило ситуацію навколо пам'яткоохоронного руху. Справа полягає в тому, що до початку 20-х рр. ХХ ст. на теренах Галичини діяли пам'яткоохоронні організації, наприклад Гроно консерваторів (ГК) Східної Галичини. Ця організація неформально виконувала функції консерваційної служби. До 1914 р. жодна суттєва зміна в архітектурі старовинних будинків у Львові не могла відбутись без дозволу львівського пам'яткоохоронця та Грона консерваторів³⁶⁹. За час свого існування Гроно консерваторів видало численні консерваційні поради та вказівки, ініціювало та керувало низкою робіт. Це товариство було одним з найактивніших об'єднань польських консерваторів до початку Першої світової війни³⁷⁰. Після розпаду Австро-Угорщини Гроно консерваторів ще деякий час продовжувало існувати, однак відновлення незалежності Польщі та зміни у нормативно-правовому полі поклали край діяльності цього товариства. Представники ГК піднімали питання про їх можливе місце у тодішній системі державної охорони пам'яток, проте безрезультатно. Охорона пам'яток у міжвоєнній Польщі була обов'язком винятково державних урядовців-консерваторів. З 1919 р. Гроно Консерваторів трансформувалось до рівня звичайного товариства любителів старовини. Остання згадка про організацію датується 1923 р. Гроно консерваторів — організація з багатою історією та колосальним авторитетом в Галичині припинила своє існування, залишивши по собі традиції та культуру охорони історичної спадщини. У подальшому

³⁶⁹ Саламаха І. П. Охорона пам'яток історії та культури Східної Галичини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: організаційні засади, законодавство, фінансування: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2015. С. 145–146.

³⁷⁰ Саламаха І. Участь «Грона консерваторів Східної Галичини» у проведенні реставраційних робіт у Львові на початку ХХ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2019. Вип. 1. С. 83–88.

урядовці-консерватори міжвоєнної Польщі наголошували на тому, що вони є прямими спадкоємцями створених в австрійські часи консерваторських Грон³⁷¹.

Декрет Регентської ради від 31 жовтня 1918 р. про охорону пам'яток діяв 10 років³⁷². Протягом цього періоду нагромадилась низка проблем, які не були враховані у попередніх законодавчих актах. Система охорони пам'яток, що функціонувала в Польщі у міжвоєнний період, остаточно сформувалася положеннями Постанови Президента Республіки Польща від 6 березня 1928 р.³⁷³ Новий закон складався з 47 статей та мав на меті удосконалити наявні законодавчі норми, спираючись на іноземні аналоги та враховуючи досвід за попередні 10 років. Зважаючи на особливості іноземного законодавства щодо охорони культурної спадщини (італійський закон 1909 р. та австрійський 1923 р.), положення Декрету розширено та деталізовано. Змінилась назва списку пам'яток: замість терміна «інвентар» введено термін «реєстр». Водночас не було враховувалась передова французька система класифікації, що передбачала поділ об'єктів на категорії відповідно до їхньої історичної та естетичної цінності³⁷⁴. За австрійським прикладом у Польщі введено посаду Генерального консерватора пам'яток, яку обійняв віленсько-новогрудський окружний консерватор Єжи Ремер³⁷⁵.

Новий закон доповнювався низкою нормативно-правових актів, що сприяли реалізації Постанови. До них відносимо Розпорядження Президента РП про адміністративні процедури від 22 березня 1928 р.³⁷⁶; розпорядженням міністра віросповідань та народної освіти про ведення реєстру пам'яток від

³⁷¹ Саламаха І. Охорона пам'яток історії та культури Східної Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст.: організаційні засади, законодавство, фінансування. С. 161.

³⁷² Тарас Г. Пам'яткоохоронне право у Польщі: дві видавничі ініціативи. Рец. на кн.: Кобилінський З. Власність культурної спадщини. Ідеї–проблеми–контroversії. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2012. Вип. 14–15. С. 308.

³⁷³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami. *Dziennik Ustaw*. № 29. Poz. 265.

³⁷⁴ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka. S. 47–48.

³⁷⁵ Морозов Д. Правовая основа и организационная структура охраны памятников в Западной Беларуси (1921–1939 гг.). *Журнал Белорусского государственного университета*. 2017. № 4. С. 55.

³⁷⁶ Rozporządzenie Prezydenta RP z dn. 22 III 1928 r. o postępowaniu administracyjnym. *Dziennik Ustaw*. 1928. № 36. Poz. 341.

17 липня 1928 р.³⁷⁷; розпорядження Ради міністрів від 23 вересня 1932 р. про спосіб збереження пам'яток, що перебувають у державній власності³⁷⁸; закон президента Польщі від 25 січня 1933 р. щодо зміни його розпорядження від 6 березня 1928 р. про опіку над пам'ятками³⁷⁹; президентське розпорядження від 28 грудня 1934 р. про унормування повноважень влади і порядку дій у деяких відділах державної адміністрації³⁸⁰ та інші нормативно-правові акти³⁸¹.

Не до кінця з'ясованою залишалась ситуація щодо музеїв. Збільшувались колекції існуючих музейних закладів. Створювались нові музеї, значна частина з них була у приватній власності. У державній власності була невелика кількість великих музеїв національного значення. Для покращення діяльності музеїв та забезпечення контролю ухвалено рішення щодо розроблення нового закону. Не останню роль у цьому процесі відігравали представники організацій, діяльність яких безпосередньо стосувалась музейної діяльності, зокрема це стосується Союзу музеїв у Польщі³⁸². Закон про опіку над музеями ухвалено 28 березня 1933 р. Стаття 1 Закону визначала публічний музей як усі колекції в галузі мистецтва, культури та природи, за винятком бібліотек, які організовані з точки зору наукової, мистецької або пам'ятної цінності. До таких музеїв відносили ті, які 1) перебували в державній власності; 2) у власності органів місцевого самоврядування та інших інституцій чи публічно-правних корпорацій. Публічними також визнавались музеї приватної власності в разі доступності їх колекцій для громадськості. Винятки становили Музей Війська та Великопольський Музей Війська, які прямо підпорядковувались міністру

³⁷⁷ Rozporządzenie Ministra WRiOP z dn. 17 VII 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków. *Dziennik Ustaw*. 1928. № 76. Poz. 675.

³⁷⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 września 1932 roku o sposobie chronienia przedmiotów zabytkowych, będących własnością Państwa. *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1932. № 89. Poz. 750.

³⁷⁹ Ustawa Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 stycznia 1933 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami. *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1933. № 10. Poz. 62.

³⁸⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1934 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w niektórych działach administracji państwowej. *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Drugie półrocze 1934 r. № 110. Poz. 976.

³⁸¹ Гаврилюк О. Складання нормативно-правової бази охорони культурної спадщини в міжвоєнній Польщі. С. 197

³⁸² Захарчин Н. Нормативно-правове регулювання діяльності музеїв у Другій Речі Посполитій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 39.

внутрішніх справ. Міністр віросповідань та народної освіти здійснював опіку та контроль над діяльністю публічних музеїв та затверджував їх статути³⁸³.

Відповідно до цього закону, створювалась Державна музейна рада. Цей дорадчий та консультативний орган засновано при Міністерстві віросповідань та народної освіти для нагляду за музеями. Організація і сфера діяльності Державної музейної ради визначались постановою Міністра релігійних віросповідань і народної освіти³⁸⁴. 13 лютого 1935 р. ухвалено додаткове положення про Державну музейну раду, у якому більш детально визначались її завдання та цілі³⁸⁵. До сфери її діяльності входило дослідження стану потреб музейництва у Польщі, питання діяльності нових музеїв, доступ до колекцій та професійне навчання працівників музеїв тощо³⁸⁶.

Реставратори та представники консерваторської служби цілком усвідомлювали потребу в установі, здатній проводити планову і систематичну інвентаризацію пам'яток. Процес інвентаризації пам'яток відіграв надзвичайно важливу роль, адже без реєстру не було можливим здійснення наукових досліджень та визначення ролі польської історії у контексті розвитку європейської культури. У зв'язку з цим, у червні 1929 р. засновано Центральне бюро інвентаризації пам'яток мистецтва, що входило до складу Департаменту мистецтва Міністерства віросповідань і народної освіти. Центральне бюро інвентаризації очолив Єжи Ремер. Новостворена інституція підтримала питання каталогізації пам'яток як предмет загальнонаціонального обговорення для всіх консерваторів і міністерських чиновників під час з'їздів Ради консерваторів³⁸⁷. Інвентаризацію пам'яток також проводили відділи архітектури Львівської та

³⁸³ Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o opiece nad muzeami publicznymi. *Dziennik Ustaw*. 1933. Poz. 279 i 280. Nr. 32.

³⁸⁴ Merta-Staszczak A. Rady muzealne jako nadrzędne jednostki organizacji muzeów i ochrony zabytków w Polsce w latach 1918–1939. *Historia ochrony i konserwacji zabytków*. 2021. № 2. S. 152–153.

³⁸⁵ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dn. 13 lutego 1935 r. o Państwowej Radzie Muzealnej. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań religijnych i oświecenia publicznego*. 1935. Nr 32. Poz. 279.

³⁸⁶ Захарчин Н. Нормативно-правове регулювання діяльності музеїв у Другій Речі Посполитій. С. 40.

³⁸⁷ Sypczuk P., Lasek P. Centralne biuro inwentaryzacji zabytków sztuki: rozważania nad znaczeniem instytucji w dziewięćdziesięciolecie jej powstania. *Cud jedności. Architektura i plastyka dwudziestolecia międzywojennego*. Gdańsk, 2019. S. 251.

Варшавської політехніки³⁸⁸. Слід відзначити те, що протягом першого десятиліття існування відновленої Польщі охорона пам'яток нащтовхувалась на певні перешкоди. Станом на 1918 р. не існувало найважливіших інституцій, систем та багатьох інших механізмів, необхідних для функціонування держави. Водночас співіснували елементи різних державних систем — російської, австрійської, німецької. Згодом більшість з них почала змінюватися на користь рішень загальнопольського характеру³⁸⁹. У зв'язку з цим, Польська держава зіткнулась з новими проблемами та завданнями, які були більш пріоритетні у порівнянні з пам'яткоохоронною діяльністю.

Перші повоєнні роки були вкрай складними внаслідок зруйнованої економіки, що супроводжувалась гіперінфляцією. Ситуацію почала виправляти валютна реформа, проведена 1924 р. урядом Владислава Грабського³⁹⁰. Комплекс заходів призупинив гальмування гіперінфляції, запроваджено польський злотий, однак це призвело до суттєвого скорочення державних видатків. У зв'язку з цим і так невелике фінансування пам'яткоохоронної галузі зменшувалось. Економічне зростання спостерігалось протягом 1926–1929 рр.³⁹¹ Проте все змінила фінансово-економічна криза кінця 1920-х рр., що призвела до скорочення виробництва, зростання інфляції та безробіття³⁹². Повільне покращення ситуації відбулося лише з 1935 р.³⁹³, однак через непросте геополітичне становище понад 50% національного доходу виділялось на військові потреби³⁹⁴. Відповідно, найсприятливішими періодами для культурної галузі були 1926–1929 рр. — період стабілізації та економічного розвитку Польщі.

³⁸⁸ Dettloff P. Z dziejów zjazdów konserwatorskich w Polsce. W stulecie I Zjazdu Miłośników Zabytków Ojczystych. S. 72–73.

³⁸⁹ Польща – нарис історії / За ред. В.Менджецького, Є.Брацисевича; пер. із пол. І.Сварника. Варшава: Інститут національної пам'яті, 2015. С. 238–239.

³⁹⁰ Терещенко В. Вплив податкової політики Польщі на соціально-економічне становище селянських господарств Східної Галичини у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2015. С. 150.

³⁹¹ Grata P. Polityka podatkowa rządu Władysława Grabskiego w latach 1923–1925. *Polityka i Społeczeństwo*. 2008. Nr 5. S. 53–54.

³⁹² Шумихіна С. Українська історіографія міжвоєнної Польщі (1918–2012 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.06. Київ, 2013. С. 107.

³⁹³ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 – 1990. Києво-Могилянська академія, 2007. С. 127.

³⁹⁴ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. *Teoria i praktyka*. S. 62.

У бюджеті на 1921 р. на консервацію та інвентаризацію пам'яток всієї Польщі виділено 9 млн марок. Цієї суми було недостатньо навіть для фінансування найважливіших консерваційних робіт на території Львівського воєводства, не кажучи вже про всі інші території. У інших воєводствах, які не постраждали внаслідок війни (наприклад, Поморському), вартість здійснення консерваційних та інвентаризаційних робіт, за підрахунками фахівців, сягала понад 50 млн марок. Зменшувались розміри попередньо узгоджених субвенцій. У 1919 р. відповідно до постанови Міністерства громадських робіт розмір одноразової субвенції не міг перевищувати 20 тис. марок. В умовах високої інфляції кошти швидко втрачали свою цінність. У 1921 р. серйозні фінансові труднощі спонукали Раду консерваторів надіслати меморандум на ім'я прем'єр-міністра. У документі наголошувалось на тому, що інфляція та нестача коштів не дозволяють ефективно здійснювати пам'яткоохоронну діяльність³⁹⁵.

Польська держава, усвідомлюючи складну фінансову ситуацію, яка не дозволяла покрити видатки на консерваторські роботи, намагалася залучити громадськість до охорони пам'яток. З цією метою публікувались різні постанови та циркуляри. Прикладом цього слугує циркуляр Міністерства мистецтва та культури від 13 січня 1922 р. Документ закликав суспільство вжити заходів для захисту пам'яток, виокремлювалась роль громадських ініціатив. Зокрема важливими є декілька пунктів:

- вказувалось, що охорона пам'яток безпосередньо впливає на культурну складову розвитку суспільства.
- співпраця громадян з державними інституціями та створення культурної атмосфери можуть допомогти у вирішенні пам'яткоохоронної проблематики.
- слід діяти не тільки через заборону, але й через правильні аргументовані заклики.

³⁹⁵ Там само. S. 62–63.

- окружні консерватори мають виступати в ролі ініціаторів створення громадських організацій культурного профілю та направляти їхню діяльність у правильне русло³⁹⁶.

Відбудова пам'яток архітектури, постраждалих внаслідок Першої світової війни, тривала протягом усього міжвоєнного періоду. У випадку серйозних пошкоджень відновлення початкового стану вимагало далекосяжної та ґрунтовної відбудови. У звітах про діяльність окружного консерватора Львівського консерваторського округу подано інформацію про консерваційні, реставраційні та інші види робіт на сотнях об'єктів³⁹⁷. Незважаючи на активні дії з відбудови, чимало пам'яток залишалось у занедбаному стані. Часто надані на окремі об'єкти дотації не перевищувала 1000 зл., тоді як вартість базових ремонтно-будівельних робіт становила в рази або в десятки разів більше. Проєкти, які передбачали ґрунтовну реконструкцію, вимагали колосальних витрат — десятків тисяч злотих³⁹⁸.

Реставрація сакральних споруд та магнатських замків була у пріоритеті в держави — це були найцінніші архітектурні пам'ятки³⁹⁹. Саме на такі об'єкти часто виділялись кошти. Варто також додати, що у міжвоєнний період утримання великих садибно-палацових комплексів у належному стані ставало дедалі серйознішою проблемою для їхніх власників. На це було звернено увагу під час 22-го з'їзду Ради консерваторів, який відзначив погіршення стану історичних садибно-палацових комплексів. Щороку витрати на відбудову та реставрацію пам'яток були колосальними. Наприклад, складений на 16-му з'їзді Ради консерваторів список невідкладних консерваційних робіт на 1931–1932 рр. становив приблизно 300 тис., зокрема на реставраційні роботи у Львові виділялось 26 тис. Невелика сума у порівнянні з іншими містами, оскільки на реставрацію пам'яток Кракова виділялось 102 тис, Вільно — 65 тис., Варшави — 44 тис. У 1935 р. річна субвенція становила 74 тис., зокрема на

³⁹⁶ Wojciechowski J. Historia powstania i rozwoju organizacji opieki państwowej nad zabytkami sztuki w Polsce. *Ochrona zabytków sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 23.

³⁹⁷ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. 574 арк.

³⁹⁸ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce 1918–1939. S. 65.

³⁹⁹ Терський С. В., Савченко О. О. Історія музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні: навчальний посібник. Львів, 2020. С. 124.

весь Львівський консерваторський округ (Львівське, Тернопільське та Станиславівське воєводства) виділено 10 тис.⁴⁰⁰

Східна Галичина зазнала великих втрат культурної спадщини внаслідок Першої світової війни. Розподіл коштів на відновлення сакральних споруд стосувався не тільки римо-католицьких костелів, але й святинь інших конфесій. Яскравим прикладом відбудови слугує костел святого Мартина у Скелівці⁴⁰¹ Львівської області⁴⁰². Готичний костел датується 1560 роком. Його фундатором був єпископ Валентин Гербурт. У костелі знаходилась ренесансна гробниця єпископа, виконана в 1572 р., а також могила Івана Гербурта — сяноцького каштеляна⁴⁰³.

Костел зазнав серйозних руйнувань у 1914 р.: внаслідок артилерійського обстрілу російською армією пошкоджено мури, склепіння, нави, дахи, дзвіницю (див. додаток 2). Особливо тяжкою втратою було обвалення пізньоготичного склепіння пресбітерію, вкритого поліхромією, з розписами XVI ст.⁴⁰⁴ Значну частину багатого оздоблення всередині втрачено. Роботи з відновлення костелу розпочались ще до завершення Першої світової війни і тривали протягом міжвоєнного періоду. Роботами з відбудови керували Тадеуш Шидловський та Казімеж Вичинський⁴⁰⁵, залучено вузькопрофільних фахівців. У 1920-х роках відбудовою керував львівський архітектор Вітольд Равський⁴⁰⁶, який виконав проекти сигнатурки, головного і бічних вітварів, амвону, розписів пресбітерії. Так, у 1925 р. виділено фінансову допомогу у сумі 900 зл. на виконання нового вітваря⁴⁰⁷. Збережені елементи були частково реконструйовані та

⁴⁰⁰ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce 1918–1939. S. 65–66.

⁴⁰¹ До 1945 р. село носило іншу назву – Фельштин.

⁴⁰² Wojciechowski J. Co zrobiono w Polsce w zakresie odbudowy, restauracji i konserwacji zabytków sztuki w latach 1919–1929. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. S. S. 252–253.

⁴⁰³ Цит. за: Дзендзелюк Л.С., Льода Л. М. Збереження архітектурних креслень костелу у Фельштині. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: збірник наукових праць науково-практичної конференції*. Львів, 2013. С. 357; Цебенко О. Мистецька спадщина Гербуртів у Галичині XVI – початку XVII століття. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2013. Вип. 24. С. 382–383.

⁴⁰⁴ Ostrowski J. Sztuka kościoła rzymskokatolickiego we wschodniej części ziemi Przemyskiej. 2001. T. 7. Z. 3 (27). S. 621.

⁴⁰⁵ Felsztyn. Muzeum Dziedzictwa Kresów Dawnej Rzeczypospolitej. URL: <https://kresymuzeum.pl/pl/miejsca/47> (дата звернення: 16.03.2024).

⁴⁰⁶ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 238, 284, 358.

⁴⁰⁷ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 42; 900 зл у 1925 р. приблизно еквівалентно 10 000 зл. станом на 2024 р. Дет.: Wartość przedwojennego złotego. Jak przeliczyć pieniądze z II RP na obecne? URL: <https://wielkahaistoria.pl/wartosc->

відремонтовані. Те, що не вдалось відновити, замінено на нове, виконане тогочасними художниками. Вежу відновлювали до кінця 30-х рр.⁴⁰⁸ Сьогодні костел є однією з найцінніших пам'яток готичної архітектури на території Львівщини.

Відбудова пам'яток вимагала колосальних зусиль та часу, водночас не завжди у повному обсязі відповідала початковому проєкту. Траплялися випадки відтворення пам'яток у спрощеному вигляді. На початку 30-х рр. почалася відбудова костелу і монастиря отців кармелітів у Більшівцях Івано-Франківської області⁴⁰⁹ — однієї з найвизначніших пам'яток пізньобарокової сакральної архітектури XVII ст. на теренах Західної України. У XIX ст. монастир був одним із найбільших у Галичині. Приміщення монастиря та костелу зазнало серйозних ушкоджень у 1916 р., коли в районі Більшівців точилися важкі бої між російськими та австрійськими військами (див. додаток 3). У 1920 р. проведено імпровізований ремонт, який полягав у закритті отворів від куль у стінах, накритті споруди дахом⁴¹⁰. Зважаючи на істотні пошкодження будівлі, роботи не передбачали точну відбудову святині. Зокрема відрізнявся від оригіналу XVIII ст. фасад, деякі елементи декору не відтворено. Реставровано ікону Матері Божої святого Скапулярію (див. додатки 4–5). Реконструкція монастирського комплексу зіштовхнулась з великими труднощами через значні фінансові витрати. Розглядався варіант щодо продажу частини ділянки, що належить монастирю, для отримання коштів, які б дозволили завершити відбудову⁴¹¹.

У 1924 р. на найбільш нагальні потреби виділено 1000 зл.;⁴¹² 1925 р. — 800 зл.;⁴¹³ 1929 р. — 500 зл.;⁴¹⁴ 1930 р. — 3500 зл.⁴¹⁵ За рекомендаційні вказівки

[przedwojennego-zlotego-jak-przeliczyc-pieniadze-z-ii-rp-na-obecne/](https://www.in2013dollars.com/) (дата звернення: 16.03.2024); CPI Inflation Calculator. URL: <https://www.in2013dollars.com/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁴⁰⁸ Detloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce 1918–1939. S. 167–168.

⁴⁰⁹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 257; 264–265.

⁴¹⁰ Górski M. Sanktuarium nawiedzenia nmp w Bołszowcach na Ukrainie. Historia i koncepcje napraw konstrukcji. *Czasopismo Techniczne. Budownictwo*. 2009. R. 106. S. 88.

⁴¹¹ Kronika Konserwatorska 1930–1931. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. № 1–4. Cz. 2. S. 342.

⁴¹² ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 3.

⁴¹³ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 39.

⁴¹⁴ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 174.

⁴¹⁵ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 223–224, 237, 257.

щодо відбудови відповідали Т. Шидловський та А. Шишко-Богущ⁴¹⁶. План відбудови розробив арх. Й. Хрикович. До відбудови долучився арх., інж. Т. Пісевич⁴¹⁷. У 2018 році костел та монастирський комплекс визнано об'єктом культурної спадщини національного значення та внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України⁴¹⁸.

Через бойові дії сильно постраждав костел Відвідин Пресвятої Діви Марії у Богородчанах Івано-Франківської області (*див. додатки 6–7*). Католицький костел ордену домініканців збудовано наприкінці XVII ст. Відбудова монастирського комплексу у 1930-х рр. (реконструкція пошкоджених стін, склепінь і дахів) просувалась вкрай повільно, зважаючи на нестачу коштів. На відбудову періодично виділялись кошти: у 1929 р. виділено 500 зл.⁴¹⁹, у 1930 — 3500 зл.⁴²⁰ Зокрема відомо, що дирекція монастиря зверталась за кредитом, який би дозволив повністю реконструювати святиню⁴²¹. У процесі відбудови під керівництвом Вавжинця Дайчака деякі фрагменти фасаду барокового костелу не було відновлено через значні пошкодження внаслідок артилерійського обстрілу. Сумний факт полягає в тому, що у рамках попередньої реставрації протягом 1904–1905 рр. характерні барокові завершення веж були з точністю відтворені, але цій оновленій красі судилося проіснувати трохи більше ніж 10 років. У 1932 р. Рада Консерваторів ухвалила рішення щодо монастирського комплексу, зазначивши, що пам'ятка захищена від подальшого руйнування, але відновлення початкового вигляду потребує значних фінансових витрат⁴²².

Подекуди відбудова післявоєнних руйнувань ставала можливістю змінити чи виправити архітектурну форму пам'ятки. Церква св. Пантелеймона — єдина архітектурна пам'ятка княжої доби на теренах Прикарпаття у с. Шевченкове

⁴¹⁶ Detloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce 1918–1939. S. 172.

⁴¹⁷ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 264.

⁴¹⁸ URL: <https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁴¹⁹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 174.

⁴²⁰ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 223, 237, 257, 264.

⁴²¹ Kronika Konserwatorska 1930–1931. S. 340.

⁴²² Detloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 173.

Івано-Франківської області⁴²³ — датується кінцем XII ст.⁴²⁴ Архітектурний стиль храму представляє галицьку школу архітектури княжого періоду. У 1349 р., після остаточного завоювання Галицької землі польським королем Казимиром III, церкву перетворено на римо-католицький костел Святого Станіслава. З 1596 по 1945 р. року храм належав ордену францисканців⁴²⁵.

Протягом існування будівля зазнавала різних серйозних пошкоджень. Так, костел зазнав руйнувань під час нападів татар (1595 р.), турків (1676 р.). Пожежі 1802 та 1882 рр. були серйозним ударом по костелу: згоріло практично все, що було в святині, включно з архівом. У 1886 р. проведено реставрацію інтер'єру храму за проектом Юліана Захарієвича. У такому стані костел залишався аж до Першої світової війни. У 1915 р., через інтенсивні артилерійські обстріли зі сторони російської армії, завалився автентичний романський портал, пошкоджено дах, знищено два бічні вівтарі, кам'яну підлогу й інші частини храму⁴²⁶. Окрім цього, постраждала в'їзна вежа-дзвіниця, де було три дзвони⁴²⁷ (див. додаток 8). Внаслідок гарматного обстрілу Частину відновлювальних робіт здійснили отці францисканці, проте основна робота припадала на архітекторів та реставраторів. Затверджено проект головного вівтаря, розроблений архітектором Міхалом Лужицьким. За проектом архітектора Людомира Гюрковича реконструйовано романський портал головного входу, усунувши втрати, спричинені артилерійським обстрілом. Виправлено викривлення, що з'явилися раніше у рамках попередніх відбудов⁴²⁸. У 1924 р. на реставрацію виділено 100 зл.;⁴²⁹ 1925 р. — 900 зл.⁴³⁰ 1927 р. — 1000 зл.;⁴³¹; 1930 р. — 1000 зл.⁴³² Під час робіт з реконструкції

⁴²³ Попередня назва – с. Святого Станіслава.

⁴²⁴ Головка О. Храм святого Пантелеймона в Галичі у контексті політичного життя Галицького князівства (кінець 80-х років XII – перша чверть XIII століття). *Княжа доба: історія і культура*. 2019. Вип. 13. С. 108–110.

⁴²⁵ Стасюк А. Середньовічний монастир у Галичі: від св. Пантелеймона до св. Станіслава. *Вісник Прикарпатського університету*. 2011. Вип. 20. С. 184.

⁴²⁶ *Kronika Konserwatorska 1930–1931*. S. 259.

⁴²⁷ Гусак А. До історії церкви Святого Пантелеймона. URL: <https://zbruc.eu/node/76732> (дата звернення: 16.03.2024).

⁴²⁸ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 174.

⁴²⁹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 31–32.

⁴³⁰ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 55.

⁴³¹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 89.

⁴³² ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 208.

виникала нестача коштів, про що вказано у звіті консерватора⁴³³. У грудні 1936 р. відновлення романського порталу завершено, сума реставрації становила 3500 зл.⁴³⁴ (див. додатки 9–10). У цьому ж році повністю завершено відбудову костелу. Відновлено склепіння і дахи, піднято висоту бічних апсид, на яких відтворено аркади. Внесено зміни у форму чільного фасаду, при цьому бокові схили стали хвилястими⁴³⁵. У 2018 році храм визнано об'єктом культурної спадщини національного значення та внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України⁴³⁶.

У рамках здійснення реставраційних робіт змінено загальний вигляд костелу Святого Антонія та монастиря бернардинів у с. Гвіздець Івано-Франківської області⁴³⁷. Монастирський комплекс побудований у стилі бароко у 1721–1735 рр.⁴³⁸ Ремонтно-реставраційні роботи проводили у 1838, 1880, 1888 рр. Під час Першої світової війни пошкоджено дахи та вежі костелу. У міжвоєнний період у рамках відбудови 1919–1922 р. під наглядом архітектора Ю. Косинського, за ескізом М. Осінського вежам костелу повернено барокові куполи замість попередніх шпилеподібних⁴³⁹ (неоготичних), що не відповідали архітектурному стилю будівлі, встановлених у 1896 р.⁴⁴⁰ (див. додатки 11–12). Польські консерватори та архітектори звертали увагу на дахи та вежі споруд, оскільки це безпосередньо впливало на вигляд будівлі та формувало панораму міста з висоти пташиного польоту. Станом на 2023 р. костел перебуває у аварійному стані та потребує ремонту.

Істотних ушкоджень у 1914 р. зазнала синагога у Гусятині Тернопільської області⁴⁴¹ (див. додаток 13). Синагога збудована у готично-ренесансному стилі. Датована, за одними даними, кінцем XVI ст., за іншими — початком XVII ст.

⁴³³ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 377.

⁴³⁴ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 517.

⁴³⁵ Гусак А. До історії церкви Святого Пантелеймона. URL: <https://zbruc.eu/node/76732>

⁴³⁶ URL: <https://mcp.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy/>

⁴³⁷ Betlej A. Kościół oo. Bernardynów w Gwoźdźcu i architekt Franciszek Ksawery Kulczycki. *Sztuka kresów wschodnich. Materiały z sesji naukowej*. Kraków, 1994. S. 65.

⁴³⁸ Лукомська З. Містобудування Західної України епохи бароко: дис. ... д. арх.: 18.00.01. Львів, 2018. С. 368.

⁴³⁹ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 174.

⁴⁴⁰ Маланюк Т. Стиль бароко в сакральній архітектурі Прикарпаття другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст. *Карпатський край*. 2014. № 1 (4). С. 55.

⁴⁴¹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 300–301.

(1610–1620 рр.). Протягом існування синагога зазнала кількох перебудов⁴⁴². Синагога є хорошим прикладом інтеграції в оборонну систему міста⁴⁴³. Кошторис відбудови становив 10 тис. зл.⁴⁴⁴

Окрім відбудов сакральних споруд, консерватори дбали також про інші історичні об'єкти. Особлива увага приділялась замковим комплексам. Не залишився поза увагою замок у Збаражі, який датується 1620–1631 рр.⁴⁴⁵, і був однією з найважливіших польських прикордонних фортець. У період Першої світової війни пам'ятка зазнала руйнувань (див. додаток 14). У замку розквартирувалися російські військові, які розібрали дах та стелю для палива. Залишаючи позиції, російська армія підірвала частину казематів⁴⁴⁶. Результатом таких варварських дій стало обвалення лівого крила колишньої резиденції. На VI з'їзді Ради консерваторів, що відбувся у Львові 17–19 жовтня 1921 р.⁴⁴⁷, учасники обговорювали проблему руйнування замку. Історична пам'ятка занепадала. Замок перебував у приватній власності, однак фахівці визнали, що пам'ятку слід передати у державну власність та після реконструкції пристосувати до нових функцій. У міжвоєнний період саме активні представники польської громади, зокрема члени парамілітарної організації Союз офіцерів резерву (СОР), закликали до відновлення пам'ятки, стверджуючи, що «руйнування замку означатиме стирання сторінки славної історії та знищення польської культури на кресах»⁴⁴⁸. СОР подав ініціативу щодо збору коштів на відбудову та реставрацію пам'ятки⁴⁴⁹ та залучав громадськість⁴⁵⁰. Члени союзу наголошували на тому, що відбудова Збараського замку має бути «символом наших вічних прав на ці землі», а сам

⁴⁴² Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem z mapą. w Tarnopolu. Tarnopol: Nakładem Wojewódzkiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, 1928. S. 58.

⁴⁴³ Стецюк В. Оборонні синагоги Поділля XVI–XVIII ст.: проблеми типології і тактики. *Збірник матеріалів. Археологія та фортифікація України*. 2017. С. 179.

⁴⁴⁴ ЛННБУ. Ф. 26. Спр. 20. Арк. 238.

⁴⁴⁵ Збараський замок: путівник. Тернопіль, 1988. С. 3.

⁴⁴⁶ Підставка Р. Фортифікації Збаража (відоме і невідоме). Тернопіль, 2012. С. 56.

⁴⁴⁷ Гаврилюк О. Заходи властей Другої Речі Посполитої щодо відновлення Луцького замку. *Краєзнавство*. 2009. № 3–4. С. 186.

⁴⁴⁸ Цит. за: Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 181.

⁴⁴⁹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–62. Арк. 254–254 зв.

⁴⁵⁰ Odbudowa Zamku ks. Wiśniowieckich w Zbarażu. *Wschód*. 1938. Nr 100. 16 października. S. 1.

замок є «пам'яткою культури і героїзму предків»⁴⁵¹. Ідею щодо реставрації та інші плани СОР підтримали чиновники. Генеральний консерватор пам'яток Є. Ремер виділив для цього спеціальну субсидію. Розроблено проєкт реконструкції пам'ятки та пристосування будівлі для потреб гімназії. Автором проєкту був М. Осінський. Перші роботи розпочалися у 1935 р. Для контролю належного виконання реставраційних робіт створено спеціальну комісію під керівництвом окружного консерватора З. Горнунга та М. Осінського⁴⁵². Початкові роботи з відбудови замку оцінювались у 10 тис. зл.⁴⁵³ За підрахунками польського дослідника Павла Детлофа, загальна вартість відбудови становила 150 тис. зл.⁴⁵⁴ До 1939 р. проведено часткову відбудову замкового палацу⁴⁵⁵.

Відбудова торкнулась замку у Жовкві — пам'ятки архітектури епохи Ренесансу, яка датується 1594–1606 рр. Жовківський замок є пам'яткою із нашаруванням архітектурних змін упродовж чотирьох століть⁴⁵⁶. Замок зазнав серйозних пошкоджень під час Першої світової війни (див. додаток 15). У приміщеннях замку розташовувалась російська армія. Влітку 1915 р. при відступі росіяни підпалили замок. Роботи з відбудови розпочалися у 1917 р., тоді реконструювали східну вежу. У січні 1921 року М. Осінському доручили виконання проєктних робіт за державний кошт. Фахівець запропонував свій проєкт, який передбачав суттєві зміни щодо функціонального призначення пам'ятки. За його проєктом, у частині приміщень замку мала б розташовуватись гімназія⁴⁵⁷. Окружний консерватор Ю. Піотровський спочатку відхилив таку ідею, натомість висловив своє бачення реставраційних робіт. Для оптимального розпорядження державними коштами створено спеціальну комісію⁴⁵⁸. Консерваторські роботи розпочалися у 1923 р. Як зазначають

⁴⁵¹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–62. Арк. 249–249 зв.

⁴⁵² Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 182–183.

⁴⁵³ ЛННБУ. Ф. 26. Спр. 62. Арк. 260.

⁴⁵⁴ Dettloff. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 182.

⁴⁵⁵ Терський С. В., Савченко О. О. Історія музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні. С. 126.

⁴⁵⁶ П'єх Н. Р. Архітектурні зміни Жовківського замку – оборонної споруди часів Яна Собеського. *Військово-науковий вісник*. 2019. № 32. С. 43.

⁴⁵⁷ Osiński M. Zamek w Żółkwi. Lwów, 1933. S. 26; ЛННБУ. Ф. 26. Спр. 20. Арк. 378–379.

⁴⁵⁸ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 543.

фахівці, серйозні перебудови торкнулися всього замку, але не завжди вони були коректними з точки зору консерватора. З 1929 р. відбудовою замку керував Людвіг Бертшлінг. Проект пристосування замку для гімназії погоджено у 1930 р. Протягом 1934–1935 рр. відреставровано інтер'єри трьох залів XVIII ст.⁴⁵⁹ До початку Другої світової війни здійснено великий обсяг ремонтних робіт⁴⁶⁰.

Масштабні реставраційні роботи організовано в Олеському замку⁴⁶¹. Роботи з відбудови, що тривали протягом 1935–1939 рр., загалом оцінено у 73 тис. зл. Відомо, що вартість покриття даху становила 19 тис. зл.⁴⁶² Протягом ремонтних робіт постійно виділялись досить великі суми⁴⁶³. Роботи відбувались під наглядом спеціальної комісії. До складу комісії входив проф. Львівської політехніки В. Мінкевич, окружний консерватор З. Горнунг, міський голова Олеська, інженери та архітектори. Відновлено внутрішнє оформлення замку (див. додатки 16–17), у бальній залі реконструйовано стелю, проведено реставрацію даху, пошкодженої ліпнини, поліхромії та каміна. Збудовано нові сходи⁴⁶⁴. У 1938 році, після проведення обмірів і випробувань ґрунту, розпочалася реконструкція під'їзду до замку, вартість якої оцінювали у 25 тис., однак роботи перервав початок війни⁴⁶⁵.

У Підгорецькому замку реконструювати інтер'єри палацу було неможливо через значні пошкодження⁴⁶⁶. Через це ухвалено рішення, що палацові інтер'єри слід облаштувати за правилами музейної експозиції. Цими роботами займався львівський музейник Рудольф Менкицький та його дружина

⁴⁵⁹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 417.

⁴⁶⁰ Herycz W. Królewski zamek w Żółkwi – trudna droga rewitalizacji. *Ochrona Zabytków*. 2020. № 2. S. 195–206.

⁴⁶¹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 361.

⁴⁶² ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 432.

⁴⁶³ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 564.

⁴⁶⁴ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 296.

⁴⁶⁵ Odbudowa zamku w Olesku. *Wschód. Życie miast i wsi województw południowo-wschodnich*. 16 lipca 1939 r. Nr 139. S. 2.

⁴⁶⁶ Ostrowski J. Podhorce : dzieje wnętrz pałacowych i galerii obrazów. 2001.

Юлія⁴⁶⁷. Вони також здійснювали інвентаризаційні роботи, які тривали з 1932 по 1939 р.⁴⁶⁸

Реставраційні роботи відбувалися на багатьох інших об'єктах. Зокрема величезний обсяг робіт здійснено у Львові. У 1933 р. розпочались роботи з відновлення фасаду палацу Бєсядецьких у Львові⁴⁶⁹. Проєктом керував Іван Багенський⁴⁷⁰. Виправлено помилки попередньої реставрації 1880 р., виявлено та реконструйовано оздоблення рококо⁴⁷¹. Сьогодні палац перебуває у занедбаному стані та потребує негайної реставрації.

Реставрація Королівського арсеналу була одним з найсерйозніших проєктів міжвоєнного Львова⁴⁷². Пам'ятка барокової архітектури XVII ст., протягом існування зазнавала перебудов⁴⁷³. У 1928 р. львівський воєводський відділ дирекції громадських робіт ухвалив рішення щодо виділення з бюджету коштів на ремонт будівлі⁴⁷⁴. Під час реставрації відновлено аркадну лоджію, яка є головним елементом фасаду барокової будівлі (*див. додатки 18–19*). Реставраційні роботи та певні перебудови у Королівському арсеналі тривали до 1939 року. Пам'ятці повернено початковий вигляд.

Протягом 1936–1939 рр. тривала перебудова будівлі колишнього монастиря Кларисок⁴⁷⁵. Основним аспектом стала відбудова вежі костелу, що була знесена австрійською владою⁴⁷⁶. Над відновленням вежі від 1936 р. працювала спеціально створена комісія, що складалась з декількох фахівців — проф. Львівської політехніки М. Осінського, арх. Я. Вітвицького, окружного консерватора З. Горнунга⁴⁷⁷. Збудовано нову вежу-дзвіницю на головному

⁴⁶⁷ Підгірці: сумна історія найкрасивішої магнатської резиденції. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/pidgirtsi-sumna-istoriia-naikrasivishoyi-magnatskoyi-rezidentsiyi/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁴⁶⁸ Raduch K. Pałac w Podhorcach w latach 1865–1939: stan badań i postulaty badawcze. 2016. S. 229–230.

⁴⁶⁹ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 368.

⁴⁷⁰ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 578.

⁴⁷¹ Dettloff. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 296.

⁴⁷² Там само. S. 253

⁴⁷³ Piotrowski J. Arsenał królewski we Lwowie: odnowienie i rekonstrukcja. 1931

⁴⁷⁴ Прокіп А. Львівський Королівський арсенал, його реставрації та перебудови впродовж XX століття. URL: <https://photo-lviv.in.ua/lvivskyj-korolivskyj-arsenal-joho-restavratsiji-ta-perebudovy-vprodovzh-xx-stolittya-lim-125/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁴⁷⁵ ЛННБУ. Ф. 26. УК–19. Арк. 179.

⁴⁷⁶ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 369.

⁴⁷⁷ ЛННБУ. Ф. 26. УК–20. Арк. 417.

фасаді, виконану в модернізованих барокових формах⁴⁷⁸. Проєкт перебудови виконано А. Лобосом (*див. додаток 20*)⁴⁷⁹.

Роботи з перебудови відбувались також на площі Ринок. Зокрема слід відзначити перебудову 1928–1930 рр. внутрішнього двору Королівської кам'яниці (палацу Корнякта)⁴⁸⁰ — однієї з найцінніших і водночас найвідоміших пам'яток ренесансної архітектури Львова другої половини XVI ст. Перебудова відбувалась з ініціативи міської влади. Відбудовано триярусну ренесансну аркадію-лоджію, закриту флігелями початку XIX ст, що кардинально змінило вигляд внутрішнього подвір'я (*див. додатки 21–22*)⁴⁸¹. За роботи відповідав Л. Гюркович⁴⁸². Окружний консерватор Ю. Піотровський негативно сприйняв проведення реставраційних робіт⁴⁸³, аргументувавши свою позицію у праці «Будова клаутрів у Королівській кам'яниці у Львові»⁴⁸⁴. Всі роботи затверджено Львівським консерваторським округом, хоча в історії польської реставрації це був один з найбільш суперечливих проєктів⁴⁸⁵.

Таким чином, можемо підсумувати, що культурна складова була важливою частиною відновлення польської державності. На початку 20-х рр. XX ст. пам'яткоохоронний рух набуває системного характеру у зв'язку з формуванням необхідної законодавчої бази. Упродовж всього міжвоєнного періоду на території Східної Галичини відбувались роботи з відбудови знищених пам'яток. Основна увага приділялась сакральним спорудам, переважно католицьким костелам. Роботи з відбудови торкнулись також замків та будівель з багатою історією. Фінансування ремонтних та реставраційних робіт здійснювалось з державного бюджету — воно не завжди було достатнім. Важливий факт полягає у тому, що поляки в основному трактували культурну

⁴⁷⁸ Пл. Митна, 2 – колишній костел монастиря Кларисок. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/mytna-2-church/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁴⁷⁹ Cielatkowska R. Architektura i urbanistyka Lwowa II Rzeczypospolitej. S. 204.

⁴⁸⁰ ЛННБУ.Ф. 26. УК–20. Арк. 239–240

⁴⁸¹ Пам'ятки архітектури та містобудування України. URL:

https://www.pslava.info/LvivM_RynokPI_Bud6_2000PamArxitekturyTaMistobuduvan,221194.html (дата звернення: 16.03.2024).

⁴⁸² Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 362.

⁴⁸³ ЛННБУ.Ф. 26. УК–20. Арк. 250.

⁴⁸⁴ Piotrowski J. Budowa krużganków w kamienicy Królewskiej we Lwowie. *Ochrona Zabytków. Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 115–131.

⁴⁸⁵ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. S. 360–363.

спадщину «Малопольщі Східної» як надбання польського народу. Однак, можемо стверджувати, що завдяки роботі консерваторів, архітекторів та інженерів, фінансуванні зі сторони держави, пам'ятки збереглись до сьогоднішнього дня та є невід'ємною складовою туристичного ресурсу та потенціалу України. Значна частина збережених пам'яток є спільною спадщиною обох народів — польського та українського.

РОЗДІЛ III. ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ЗДІЙСНЕННЯ ТУРИСТИНО-КРАЄЗНАВЧОЇ ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ РОБОТИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

3.1. Роль громадських організацій у здійсненні туристично-краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи

На початку 1920-х рр. Польська держава зіткнулась з низкою важливих викликів, що стосувались розбудови держави та її інституцій. У зв'язку з пріоритетністю процесів, необхідних для функціонування держави, польські урядовці активно залучали громадськість до здійснення різних ініціатив, у тому числі пам'яркоохоронних. У Східній Галичині протягом міжвоєнного періоду діяли десятки товариств краєзнавчо-туристичного та пам'яткоохоронного профілю. Активізація краєзнавчих досліджень та популяризація збереження культурної спадщини Галичини стали невід'ємною частиною аргументації представників польських політичних еліт щодо доцільності колонізації нових територій. Культурна спадщина була частиною процесу культурної експансії, оскільки трактувалась як національне надбання великого польського народу. Не останню роль у цих процесах відіграло краєзнавство, оскільки воно було важливою складовою програми регіоналізму. Остання, у свою чергу, передбачала вивчення історії краю та дослідження його культурної спадщини. Суть політики регіоналізму у Галичині, як і на Волині, зводилася до протидії та нейтралізації українських впливів, пропагуванні пропольських, державницько-лояльних настроїв. Творцем польського регіоналізму є Александр Патковський (1890–1942), багаторічний член центральних органів Польського краєзнавчого товариства, автор і редактор численних публікацій⁴⁸⁶.

Польські дослідники акцентували на тому, що краєзнавчий рух є важливим складником процесу націєтворення та забезпечуватиме етнокультурну окремішність. Поляки використовували термін «краєзнавство»,

⁴⁸⁶ Sławiński P. Działalność Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego. *Z Dziejów Regionu i Miasta : rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej*. 2011. № 2. S. 83.

щоби описати подорожі з метою дослідження та ознайомлення з певним регіоном, його туристичною інфраструктурою та збором інформації про цей регіон. Натомість українські науковці визначали краєзнавство як процес збору емпіричного матеріалу та його практичне застосування, зокрема в навчально-виховному процесі⁴⁸⁷. Український краєзнавчий рух був менш розвиненим, ніж польський, через складну політичну ситуацію. Українські культурно-просвітницькі товариства, які займались краєзнавчими дослідженнями та провадили пам'яткоохоронну діяльність, не отримували, на відміну від польських, фінансової підтримки зі сторони держави, що ускладнювало їхню роботу⁴⁸⁸.

Польське краєзнавче товариство (далі — ПКТ), засноване 27 жовтня 1906 р. у Варшаві з ініціативи Александра Яновського, Зигмунта Глогера та Казимира Кульвеца⁴⁸⁹, збудувало концептуальну основу і координувало загальнопольський краєзнавчий рух⁴⁹⁰. Метою діяльності ПКТ було збільшення суспільного зацікавлення краєзнавчими дослідженнями, а також нагромадження, вивчення та публікації наукових матеріалів з краєзнавства польських і сусідніх земель⁴⁹¹. ПКТ брало безпосередню участь в охороні пам'яток історії та культури, популяризувало історико-культурну спадщину шляхом організації екскурсій та експедицій⁴⁹². З однієї сторони, ПКТ було науковим товариством, яке розробляло методику проведення краєзнавчих досліджень з використанням методології історії, географії та природознавства. Однак не менш важливою була туристична складова, оскільки ПКТ займалося організацією та проведенням експедицій та екскурсій⁴⁹³ для вивчення

⁴⁸⁷ Литвин Н. Розвиток туризму в Польщі у XIX — першій половині XX ст. *Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: Українсько-польсько-білоруське сусідство XX століття*. 2008. Вип. 17. С. 88–94.

⁴⁸⁸ Дутчак О. Сучасна українська історіографія краєзнавчого руху у Галичині 30-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст.: монографія. Івано-Франківськ, 2012. С. 133.

⁴⁸⁹ ЦДАЛ. Ф. 535. Оп. 1. Арк. 3.

⁴⁹⁰ Кінд-Войтюк Н. Діяльність волинського товариства краєзнавців і охорони пам'яток старовини та волинського товариства друзів наук щодо виявлення, вивчення і збереження історико-культурних пам'яток Волині у міжвоєнний період. 2022. № 10. С. 250.

⁴⁹¹ Antoniewicz A. Muzea krajoznawcze w Polsce Muzea krajoznawcze w Polsce. *Ziemia*. 1970. S. 161.

⁴⁹² Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства. *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали п'ятої наукової краєзнавчої конференції*. Львів, 12 листопада 2010 р. С. 49–50.

⁴⁹³ Gaj J. Zarys historii turystyki w Polsce w XIX i XX wieku. Poznań, 2001. S. 42.

особливостей певного регіону⁴⁹⁴. З метою розширення краєзнавчого руху на всі воєводства Польщі ПКТ ініціювало створення регіональних відділень, що підпорядковувалися головному офісу у Варшаві. До початку Першої світової війни у таких відділеннях було налагоджено продуктивну співпрацю, розгорнуто екскурсійну та туристичну роботу, діяло 16 провінційних музеїв⁴⁹⁵. Проте війна завдала непоправних руйнувань всій інфраструктурі ПКТ⁴⁹⁶. Товариство почало відроджуватись у 1920-х рр.

Львівське відділення ПКТ розпочало свою діяльність 2 лютого 1921 р. Приміщення товариства розташовувалось на вул. Бурларда, 5⁴⁹⁷. Його очолювали Мечислав Опалек, Бенедикт Фулінський, Зенон Лишик та Казимир Матейський⁴⁹⁸. На початках своєї діяльності Львівське відділення ПКТ не виділялось активною науковою роботою: основним профілем було проведення екскурсій по Львову та околицях, а також організація туристичних походів у Карпати. Львівське відділення було автономним підрозділом у структурі Польського краєзнавчого товариства. Це дозволило йому започаткувати свою власну видавничу справу, провадити екскурсійну й туристичну діяльність, організувати шкільні краєзнавчі гуртки. При Львівському відділенні працювала бібліотека: на кінець 1937 року у ній налічувалась 701 книга та 629 світлин⁴⁹⁹. Наступного року кількість книг зросла 890⁵⁰⁰. Бібліотеки функціонували при кожному відділенні ПКТ: переважали публікації, пов'язані з туризмом та конкретним регіоном. Завдяки жертводавцям деякі бібліотеки відділень ПКТ зберігали цінні колекції, зокрема стародруки та рукописи з історії краю⁵⁰¹.

⁴⁹⁴ Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства. С. 49–50.

⁴⁹⁵ Заставецька Н. Діяльність Польського товариства краєзнавчого у сфері збереження пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях (1920–1930-ті рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. № 17. С. 277.

⁴⁹⁶ Antoniewicz W. O stan i byt muzeów krajoznawczych w Polsce. *Ziemia*. 1930. Tom XV. № 15–18. S. 280.

⁴⁹⁷ Сьогодні – вул. Нижанківського.

⁴⁹⁸ Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства. С. 51.

⁴⁹⁹ Sprawozdanie z działalności w roku 1937 Polskiego towarzystwa krajoznawczego. S. 20.

⁵⁰⁰ Sprawozdanie z działalności w roku 1938 Polskiego towarzystwa krajoznawczego. S. 18.

⁵⁰¹ Sławiński P. Działalność Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego. S. 85.

Важливою складовою ПКТ стала видавнича діяльність. Друкованим органом ПКТ був журнал «Земля», секції краєзнавчих гуртків при ПКТ — місячник «Політ орла». Львівське відділення ПКТ з 1937 р. під редакцією Францішека Угорчика видавало спеціалізований часопис «Огляд краєзнавчий»⁵⁰². У статтях журналу розглядалися особливості місцевості, включаючи історію, культуру, природу. Статті доповнювались картами, схемами, ілюстраціями. У деяких випусках журналу здійснено акцент на польсько-українську війну 1918 р.⁵⁰³ Незважаючи на ідеологічну заангажованість, журнал представляв читачам матеріали на актуальну та важливу суспільно-політичну проблематику⁵⁰⁴. Не залишалась поза увагою пам'яткоохоронна тематика. У спеціалізованому часописі друкувався окружний консерватор З. Горнунг⁵⁰⁵. У 1938 р. тираж журналу становив 5000 шт. Члени ПКТ мали можливість отримувати знижки до 20% на покупки видавничої продукції товариства та безкоштовно отримували періодичні видання, такі як «Інформаційний бюлетень Польського краєзнавчого товариства» та «Краєзнавчі та туристичні відомості», користувалися знижками при оплаті проїзду залізницею⁵⁰⁶.

Активна робота товариства тривала протягом 1931–1939 рр.⁵⁰⁷ Львівське відділення з кожним роком чисельно збільшувалось. Так, у 1933 р. воно нараховувало 137 осіб, а у 1934 р. — 608⁵⁰⁸. Проте останні роки діяльності Львівського відділення характеризуються зменшенням кількості учасників: у 1937 р. — 431⁵⁰⁹, 1938 р. — 283 особи⁵¹⁰. У 1939 р. ПКТ нараховувало 7668 членів у 76 відділеннях⁵¹¹.

⁵⁰² Мовна М. Львів у туристичних путівниках другої половини XIX – першої третини XX ст. дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2020. С. 134–135.

⁵⁰³ Lwów terenem walk w listopadzie 1918. Kronika pamiętnych dni. *Przegląd krajoznawczy*. Rok 1. Nr 3–4. S. 54–61.

⁵⁰⁴ Czasopisma regionalne. *Ziemia. Ilustrowany miesięcznik krajoznawczy*. 1939. Nr. 5–6. S. 172.

⁵⁰⁵ Hornung Z. Opieka nad zabytkami sztuki i kultury na obszarze Małopolski Wschodniej w latach 1931–34. *Przegląd krajoznawczy*. 1937. № 1. S. 25–28.

⁵⁰⁶ ЦДАЛ. Ф. 535. Оп. 1. Арк. 4.

⁵⁰⁷ Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства. С. 51.

⁵⁰⁸ ЦДАЛ. Ф. 535. Оп. 1.

⁵⁰⁹ Sprawozdanie z działalności w roku 1937 Polskiego towarzystwa krajoznawczego. S. 20.

⁵¹⁰ Sprawozdanie z działalności w roku 1938 Polskiego towarzystwa krajoznawczego. S. 18.

⁵¹¹ Sławiński P. Działalność Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego. S. 81–82.

Пам'яткоохоронна діяльність ПКТ здійснювалась також через екскурсійно-туристичну роботу. При головній раді ПКТ діяла комісія краєзнавчих гуртків шкільної молоді. Багаторічним головою цієї комісії був Леопольд Венгшинович⁵¹². Її діяльність передбачала створення при відділеннях ПКТ окружних гуртків. Відповідно до програмних настанов, завдання краєзнавчих молодіжних осередків полягало у вихованні свідомих громадян, що розуміють потреби своєї країни. Також основні завдання включали стимулювання інтересу до подорожей по території Польщі та різноаспектному вивченні Батьківщини. До завдань молодіжних осередків входив збір краєзнавчих матеріалів, охорона пам'яток культури та природи⁵¹³. У сукупності це мало на меті виокремити у молодого покоління розуміння важливості возз'єднання всіх польських земель. У подальшому це використовувалось як потужний символ, спрямований на створення образу нероздільності польських земель. Краєзнавчі молодіжні осередки вважались шкільними організаціями, створення яких було можливе з дозволу дирекції. Львівський окружний гурток при відділенні ПКТ створено 18 лютого 1933 р. Він згуртував навколо себе найактивніші краєзнавчі організації місцевих шкіл, проводив курси екскурсиводів, популяризував історичну та культурну спадщину Львова та залучав шкільну молодь до краєзнавчих досліджень⁵¹⁴.

Важливим та ґрунтовним у здійсненні пам'яткоохоронної роботи був музейний аспект діяльності ПКТ⁵¹⁵. З 1907 р. у Варшаві розпочато збір музейних колекцій з метою створення краєзнавчого музею. Для ефективного керування музейною діяльністю у 1908 р. створено музейну комісію на чолі з проф. Станіславом Конткевичем⁵¹⁶. Музейна комісія розробила положення, в яких визначено цілі, методи та підходи у галузі музеєзнавства. Зокрема основні

⁵¹² Jędrzejczyk K. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906–1950). *Zarys dziejów*. Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2006. S. 62.

⁵¹³ Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej: idea, historia, organizacja, pieśni. Nakładem Polskiego towarzystwa krajoznawczego. Warszawa, 1947. S. 5–7.

⁵¹⁴ Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства і організація шкільних краєзнавчих гуртків. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. XI–XII. Дрогобич, 2008. С. 208–210.

⁵¹⁵ Sprawy towarzystwa. Regulamin Muzeów P. T. K. *Ziemia*. 1927. № 15–16. S. 264–266.

⁵¹⁶ Ziarkowska J. Rola krajoznawstwa w ochronie dóbr kultury – tradycje i wyzwania współczesności. *Turystyka Kulturowa*. 2023. Nr 127. S. 211.

завдання музейної комісії полягали в уніфікації правил проведення інвентаризації та каталогізації пам'яток, формуванні загального каталогу експонатів, наданні практичних порад з питань організації музейної діяльності, підготовці матеріалів і виданні спеціального підручника для музейних працівників⁵¹⁷. Все це у сукупності забезпечувало злагодженість та централізацію музейного руху у складі ПКТ⁵¹⁸. Відділи товариства, займаючись пам'яткоохоронною діяльністю, передавали зібраний матеріал у місцеві регіональні музеї. При створенні музейних колекцій учасники ПКТ керувалися двома головними цілями: зібрати і зберегти якомога більше предметів, що засвідчували культурні та природні особливості польських земель, та організувати на базі музейних закладів осередки польської науки та освіти⁵¹⁹. У Львові музею при ПКТ створено не було, оскільки у місті функціонувало багато інших музейних закладів польського спрямування, а більшість населення Львова становили поляки⁵²⁰. Натомість такий музей станом на 1938 р. був у Острозі на Волині, позаяк пропольські настрої там були слабші. Станом на 1938 р. нараховувалось 18 музеїв ПКТ, їх відвідало понад 30 тис. осіб. Польське краєзнавче музейництво, отримуючи всебічну підтримку від держави, переважало над українським за рахунок кількісного та якісного складу фондів. Водночас на території Галичини функціонували українські товариства схожого спрямування, тому у краєзнавчих дослідженнях простежувався характер протистояння національних ідей поляків та українців⁵²¹. Після Другої світової війни на базі цих музейних закладів у Польщі створено мережу державних музеїв⁵²².

⁵¹⁷ Заставецька Н. І. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2010. С. 90.

⁵¹⁸ Midura A. Muzea regionalne Polskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego. *Muzealnictwo*. 1992. № 34. S. 23.

⁵¹⁹ Komisja muzealna Rady głównej Polskiego towarzystwa krajoznawczego. *Ziemia*. 1930. Tom XV. № 15–18. S. 313–318.

⁵²⁰ Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. С. 179.

⁵²¹ Заставецька Н. Діяльність Польського товариства краєзнавчого у сфері збереження пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях (1920–1930-ті рр.). С. 278.

⁵²² Sławiński P. Działalność Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego. S. 86.

Діяльність всіх організацій пам'яткоохоронного та туристично-краєзнавчого профілю, членами яких переважно були поляки, спрямовувалась на дослідження культурної спадщини та її інтерпретації у контексті загальнопольської історії. Діяльність таких товариств здійснювалась відповідно до політики держави, враховуючи курс полонізації та регіоналізму на території Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств. Зважаючи на це, пам'ятки історії та культури «східних кресів» трактувались поляками як невід'ємна частина надбання польської історії. Посиленням пропольських настроїв відзначилось Товариство приятелів Гуцульщини (ТПГ), засноване 12 грудня 1933 р. Товариство користувалось різносторонньою підтримкою у впливових військових та урядових колах, що створило великі можливості для туристичної та культурної популяризації Гуцульщини не лише в національному, а й у європейському масштабах. З початку 1930-х рр. Гуцульщина почала займати значне місце у туристично-спортивній політиці, а до кінця десятиліття регіон міг конкурувати з Татрами та Закопаням.

Мета діяльності ТПГ, відповідно до статуту, полягала у:

- 1) співпраці у загальнокультурному та економічному розвитку Гуцульщини;
- 2) охороні особливих цінностей Гуцульщини, які представляють її регіональну самобутність природних та духовних багатств;
- 3) роботі над раціональним використанням кліматичних особливостей Гуцульщини для оздоровлення громадян;
- 4) турботі та роботі над розвитком туристичного, відпочинкового та оздоровчого руху на Гуцульщині.

Задля досягнення своїх цілей, ТПГ ставило низку завдань різного характеру. Зокрема до них відносились проведення польових досліджень та публікація наукових праць; здійснення просвітницької роботи серед гуцульського населення щодо збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини⁵²³.

⁵²³ Statut Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyzny. Warszawa, 1934. S. 4–5.

ТПГ було загальнопольською організацією. Головний осередок товариства був у Варшаві, його очолив генерал Тадеуш Каспшицький. Про організацію осередків дбали представники державної і військової адміністрації⁵²⁴. Безпосередню діяльність у Східних Карпатах здійснювала експозитура головного правління у Станиславові під керівництвом віцевоєводи А. Качмарчика. Значний вклад у діяльність ТПГ здійснило Львівське відділення товариства. Існували філії у Коломиї, Косові, Кракові, Надвірній. Для покращення організаційної роботи створено декілька секцій⁵²⁵, зокрема туристично-курортну, якою керував Мечислав Орлович⁵²⁶. Військові займали ключові посади у товаристві, це зумовило широку співпрацю з армією⁵²⁷. Одне з основних завдань ТПГ полягало у намаганні вивести гуцулів з-під впливу українського національного руху і штучно стимулювати етнонаціональну ідентифікацію місцевого населення з населенням Польських Карпат. Представники польських політичних еліт використовували етнічні українські групи, інспірувавши їх окремішність, щоби в перспективі їх асимілювати і відірвати від українського національного організму⁵²⁸. ТПГ тісно співпрацювало з відділом туризму при Міністерстві комунікацій, Міністерством віросповідань та народної освіти, Польською лижною асоціацією, Польським Товариством Татранським, Спілкою у курортно туристичних справах «Карпати Східні» та Варшавським бюро подорожей «Orbis»⁵²⁹.

Однією з перших ініціатив ТПГ була організація загальнонаціонального заходу під назвою «Гуцульське свято». Цей захід відбувався тричі на території Станиславівського воєводства — у 1933, 1934 та 1935 рр. Найбільш масштабними за організацією були перші два роки. Мета цього дійства

⁵²⁴ Пацай Т. Етнографічні експедиції Товариства приятелів Гуцульщини. *Народознавчі зошити*. 2018. № 1. С. 113.

⁵²⁵ Karłon J. Poznanie turystyczne Czarnohory. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2012. № 4. С. 267.

⁵²⁶ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 13.

⁵²⁷ Ostanek A. Garnizon Kołomyja w latach 1919–1939. *Kołomyja, Pokucie i Huculszczyzna w II Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia*. Warszawa, 2017. S. 78.

⁵²⁸ Комар В. Українське питання в національній політиці міжвоєнної Польщі. «Волинь-43:» міфи і реальність: *збірник наукових праць*. Луцьк, 2019. С. 89.

⁵²⁹ Клапчук В. Туризм та відпочинок на Гуцульщині у другій половині XIX – першій третині XX століть. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. Вип. 17. С. 83.

полягала у якнайширшому висвітленні особливостей Гуцульщини та поживленні туристичного та економічного життя регіону. Урядові кола схвально сприйняли ідею організації події⁵³⁰. Про це свідчить збільшення кількості поїздів та здешевлення квитків на цей напрям. Вперше підготовка до заходу розпочалась у лютому 1933 р. — тоді створено комітет, який очолив Зигмунт Ягодзінський — Станиславівський воєвода. Також за підготовку до заходу відповідав спеціально створений виконавчий комітет, до складу якого ввійшло декілька відділів, зокрема організаційний, комунікаційний, промоційний та ін. У рамках проведення Гуцульського свята передбачалось, що понад 20 тис. туристів приїдуть потягами до Станиславова, а звідти добиратимуться до найбільш мальовничих селищ та містечок: Коломиї, Яремче, Ворохти, Микуличина, Надвірної. Кількість туристів була кратно меншою за 20 тис.⁵³¹ Для туристів розроблено 5 різних маршрутів. Маршрути передбачали декілька складових: культурну (відвідини виставок, музейних збірок, ознайомлення з гуцульською культурою), рекреаційну (гірські та кінні походи) та розважальну (виступи музичних гуртів, народні ігри, гуцульські танці). Значну роль у проведенні заходів виконували вояки Війська Польського. Солдати відповідали за нічні світлові ефекти, зв'язок, музику, транспортування людей і техніки, організацію польової кухні. Захід визнано успішним, однак найбільшою проблемою стали транспортні перевезення⁵³². Як зазначали редактори газети „Przegląd Turystyczny”, «...якби не чарівність Східних Карпат та краса гуцульського села, все могло б закінчитися зовсім катастрофічно»⁵³³.

У 1934 р. організатори врахували проблему з транспортом, тому задля уникнення транспортного колапсу святкування відбувались паралельно у двох місцях: Жаб'є (Верховина) та Ворохті. Гуцульське свято тривало протягом

⁵³⁰ Święto Huculszczyzny. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. 1933. № 11. S. 11–12.

⁵³¹ Kapłon J. Poznanie turystyczne Czarnohory. С. 267.

⁵³² Piekarski S., Oleksiejuk J. Turystyka jako główna forma rozwoju społeczno gospodarczego Huculszczyzny w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej. *Studia Ecologiae et Bioethicae*. 2018. № 16 (2). S. 91.

⁵³³ Święto Huculszczyzny. *Przegląd Turystyczny*. Kraków, 1933. Nr. 3. 15 sierpnia. S. 7.

7–8 липня 1934 р. (див. додаток 25) та відбувалось за таким самим принципом, як роком раніше⁵³⁴. Для туристів було представлено різні атракції⁵³⁵.

Протягом 12–14 липня 1935 р. Гуцульське свято востаннє проводилось на території Станиславівського воєводства. Захід не був масштабним у зв'язку з проведенням гірського фестивалю (3–11 серпня) у Закопаному. Наступні роки були інші заходи такого ж характеру («Свято Гір», «Тиждень Польських Гір»), вони відбувались у Сяноку, Віслі, Новому Сончі⁵³⁶.

ТПГ допомагало в організації загальнопольських зимових лижних походів гуцульським шляхом Другої бригади польських легіонерів⁵³⁷. Такі заходи проводились протягом 1934–1939 рр. та були ініційовані на честь польських вояків, які воювали проти російської армії під час Першої світової війни⁵³⁸. Безпосереднім організатором заходів був командир 11-ї піхотної дивізії, штаб якої дислокувався в Станиславові, генерал Казімеж Лукоський. Під час проведення маршів організовувалися інші супутні події: мистецькі виступи, виставки, народні ігри⁵³⁹. У 1934–1939 рр. за подією спостерігало близько 8,5 тис. глядачів. Організація таких заходів мала на меті об'єднати навколо польської ідеї місцеве населення, що у перспективі, на думку представників військово-політичного керівництва, мало б покращити обороноздатність Польщі⁵⁴⁰.

Східні Карпати протягом 1930-х рр. активно розвивались як у культурному, так і туристичному плані, збільшувалась кількість туристів. Як відомо, важливу роль у презентації певного регіону відіграють музейні заклади. На Гуцульщині не було музею полоністичного спрямування, який би відображав особливості такого культурно насиченого регіону. Існував та активно розвивався український музей «Гуцульщина» ім. Йосафата

⁵³⁴ Święto Huculszczyzny. *Biuletyn turystyczny polskich kolei państwowych*. 1934. 30 czerwca. S. 1–2.

⁵³⁵ Święto Huculszczyzny i tegoroczny kalendarz imprez huculskich. *Wiadomości Turystyczne*. 1934. Nr 8. S. 4.

⁵³⁶ Kurzeja-Świątek M. Święta Gór (1935–1938) i ich rola w krzewieniu wiedzy o regionach. *Małopolska*. 2013. № 15. S. 129–159.

⁵³⁷ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 25–30.

⁵³⁸ Dyląg D. Marsz zimowy „Huculskim Szlakiem II Brygady Legionów Polskich” 1934–1939. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. 2013. № 12 (2). S. 73.

⁵³⁹ Huculskim szlakiem II Brygady Legionów Polskich. *Wschód*. 1937. Nr 38. 10 lutego. S. 1.

⁵⁴⁰ Kasprzyk A. Hutsul Highlanders in Military Propaganda for the Purpose of Preparing the Society for War During the Decline of the Second Polish Republic (Selected Research Problems). *Res Historica*. 2019. № 48. P. 236–237.

Кобринського — це було стимулом для поляків щодо реалізації планів побудови свого музею, який мав би відображати польську культуру в Гуцульщині. Водночас ТПГ активно здійснювало етнографічну діяльність, нагромаджувались результати досліджень. У зв'язку з цим у 1934 р. при Головній Управі товариства створено Наукове коло (гурток), при якому здійснювалася основна наукова робота. У складі Наукового кола створено тематичні комісії: географічну, історичну, економічну, етнографічну, природничу, музейну. Наукове коло координувало дослідницьку роботу різних осіб та організацій, а також органів державної влади та місцевого самоврядування⁵⁴¹. Наукові дослідження проводили передусім науковці Львівського університету за кошти Фонду праці та Національного фонду культури. Багатогранна науково-дослідна робота також стосувалася охорони пам'яток культури. Наукове коло відповідало за створення музейно-наукового закладу у Жаб'ї (Верховині)⁵⁴². Музей мав бути доповненням туристичної зони, показуючи найважливіші цінності Гуцульщини не лише для мешканців Польщі, але й для іноземців⁵⁴³. Ключове завдання полягало у презентації Гуцульщини як польського регіону. Розроблення концепції музейно-наукового комплексу та його будівництво тривали протягом 1934–1938 рр. У квітні 1934 р. придбано земельну ділянку для будівництва вартістю 90 тис. зл. Розроблено декілька проєктів будівництва. Переміг проєкт проф. Варшавської політехніки, арх. Стефана Лістовського, розроблений у гуцульському стилі. Частина будівлі розроблялась як туристичний притулок. За задумом керівництва, музей мав стати спорудою, яка викликає захоплення. Кошторис будівництва становив 420 тис. зл, згодом його збільшили до 525 тис. зл. У 1934 р. ТПГ на будівництво могло виділити тільки 50 тис. зл., тобто потрібно було зібрати суму в понад 10 разів більшу. У цьому ж році створено виконавчий комітет з будівництва музею. Головою комітету був Т. Каспшицький, віцеголовою — З. Ягодзінський. Першочерговим завданням комітету був збір коштів на будівництво. Додатково

⁵⁴¹ Пацай Т. Етнографічні експедиції Товариства приятелів Гуцульщини. С. 113.

⁵⁴² Huz-Obrzut L. Turystyka w Karpatach Wschodnich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Rzeszów, 2021. S. 129.

⁵⁴³ Żabie. *Pokucie i Huculszczyzna: czasopismo poświęcone sprawom regionalnym*. 1936. Nr. 1. R. 1. 5 lutego. S. 3.

створено почесний будівельний комітет за участю декількох міністрів⁵⁴⁴. Збиранням коштів займалися як головна управа ТПГ, так і відділення у Станиславові та Львові. У процесі будівництва з'явилися труднощі, зумовлені нестачею коштів та неправильно оформленими документами на власність ділянки. З. Ягодзінський пожертвував з Фонду праці 40 тис. зл., Міністерство віросповідань та народної освіти — 5 тис., Військо Польське виділило на будівництво 100 тис. зл. (за умови певних привілеїв)⁵⁴⁵. Дирекція державних лісів надавала безкоштовно деревину. Додаткову підтримку надавали Міністерство промисловості і торгівлі, Міністерство закордонних справ, Національний фонд культури⁵⁴⁶. Завдяки залученню багатьох інституцій, офіційно музейно-науковий та рекреаційний комплекс відкрито 18 лютого 1938 р., проте будівля не була повністю завершеною (*див. додатки 26–27*).

Проект музею передбачав поділ інтер'єру на кілька сегментів, відповідно до потреб⁵⁴⁷. Найбільшу частину займав музейний відділ, який поділявся на секції. Історична секція представила для огляду карти та фотографії, що стосувались історії розвитку Гуцульщини, акцент зроблено на бої Другої бригади польських легіонерів. Експурсійно-туристична секція складалась здебільшого з фотографій краєвидів та пам'яток краю. Ця секція виконувала промоційну роль та виступала як туристично-експурсійний путівник. Доповнювала музейний відділ секція, присвячена економічним питанням у Східних Карпатах. Другий відділ присвячувався природі Східних Карпат. Експозиція відділу включала зоологічну, ботанічну, мінералогічну, геологічну та палеонтологічну колекції. Більшу частину експонатів дарували наукові установи та приватні особи⁵⁴⁸. Надзвичайно цікавим був етнографічний відділ. Для огляду представлено елементи матеріальної культури гуцулів: одяг, кераміку, музичні інструменти, зброю, знаряддя праці, скульптури, вироби зі

⁵⁴⁴ Quirini-Popławski Ł. Muzeum Huculskie w Żabiem. Historia powstania, funkcjonowanie, współczesne próby reaktywacji. *Ptaj.* 2009. № 36. S. 116–117; ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 1–25.

⁵⁴⁵ Quirini-Popławski Ł. Muzeum Huculskie w Żabiem. S. 117.

⁵⁴⁶ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 41. 24 арк.

⁵⁴⁷ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 18. 23–25 арк.

⁵⁴⁸ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1552. Арк. 10–14.

шкіри та металу⁵⁴⁹. Створенням етнографічного відділу займались Ян Фальковський та Адам Фішер. Експонати придбано завдяки дотаціям Міністерства віросповідань і народної освіти та Національного фонду культури. Станом на 1939 р. музею колекція нараховувала понад 5 тис. експонатів⁵⁵⁰.

Невід'ємним елементом комплексу була наукова частина, яка складалась з бібліотеки та читального залу, дослідницької лабораторії, етнографічного архіву Гуцульщини, етнографічної майстерні для консервації та експертизи музейних експонатів, фотолабораторії. До наукової частини входила метеостанція, розташована на даху. Крім приміщень, безпосередньо пов'язаних з функціонуванням музею та наукової частини, будівля містила велику читально-виставкову залу, 8 кімнат для прийому наукових працівників та багато підсобних приміщень. За проєктом на території музейно-наукового комплексу мав діяти туристичний притулок. Однак при відкритті у лютому 1938 р. приміщення для притулку ще не були збудовані. Приміщення так і не було добудоване у зв'язку з початком війни. Музейно-науковий комплекс під час війни знищено, а багаті та цінні музейні колекції розпорошено⁵⁵¹. Частина з них зберігається у Івано-Франківському краєзнавчому музеї⁵⁵².

Наведені вище факти дозволяють зробити висновок, що представники польської влади робили великий акцент на розвитку Східних Карпат. Значну роль у розбудові туристичної інфраструктури відіграло Польське Татранське товариство (далі — ПТТ), засноване у 1873 р. Спочатку назва була іншою — Галицьке Татранське товариство⁵⁵³. Діяльність ПТТ базувалася на чотирьох основних принципах. Перший принцип стосувався вивчення Карпат, Татр і П'єнін та поширення зібраної інформації про них. Другий принцип полягав у популяризації серед населення походів у гори. Третій принцип стосувався

⁵⁴⁹ ДАІФО. Ф. 370. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 19–26.

⁵⁵⁰ Пацай Т. Етнографічні експедиції Товариства приятелів Гуцульщини. С. 115; Тарнавський Р. Ян Фальковський: життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2013. Вип. 48. С. 422.

⁵⁵¹ Quirini-Popławski Ł. Muzeum Huculskie w Żabiem. S. 111–124.

⁵⁵² Іваньо С. М. Причини створення і діяльність Товариства приятелів Гуцульщини у 1930-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45. Т. 1. С. 4–9.

⁵⁵³ Statut Galicjijskiego towarzystwa Tatrzańsjiego. Lwów: Nakładem towarzystwa. 1874. 8 s.

охорони рідкісних видів тварин і рослин⁵⁵⁴. Четвертий принцип стосувався підтримки всіх видів гірського господарства та народних промислів⁵⁵⁵. Невід'ємною складовою протягом усього періоду діяльності філій ПТТ, розташованих у Східних Карпатах, була розбудова гірських притулків для туристів. Сьогодні в Українських Карпатах практично не збереглись туристичні притулки, проте до початку Другої світової війни на цих теренах функціонувала їх розвинута мережа⁵⁵⁶. Міністерство громадських робіт високо оцінило діяльність ПТТ в рамках гірського туризму⁵⁵⁷. Це важливий маркер, який вказує на перспективу роботи товариства та його вплив на формування туристичної інфраструктури.

Протягом діяльності ПТТ видано низку туристичних путівників. Так, у 1939 р. ПТТ видало путівник під назвою: «Турист на Сколівщині: туристично-відпочинковий путівник»⁵⁵⁸. У путівнику описано особливості місцевості (природні та історичні), висвітлено туристично привабливі об'єкти, а також показано життя бойків — фольклор, діалект, одяг, антропологічні риси. Туристична інформація містить відомості про транспортне сполучення, рекомендації для туристів, а також опис понад 20-ти туристичних маршрутів⁵⁵⁹. Хоч серед принципів діяльності ПТТ була охорона нематеріальної культурної спадщини, однак нам не вдалось відшукати факти, які б засвідчували таку роботу. Діяльність ПТТ та співпраця з іншими польськими товариствами органічно доповнювала туристичну інфраструктуру Галичини⁵⁶⁰.

Туристична інфраструктура активно розвивалась не тільки у Карпатах. У Тернопільській області протягом 1925–1939 рр. функціонувало Подільське

⁵⁵⁴ Проців О. Діяльність мисливських товариств в Австро-Угорській імперії, Росії та Польщі у другій половині XIX – першій половині XX століття. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. №. 19. С. 29.

⁵⁵⁵ Huz-Obrzut L. Turystyka w Karpatach Wschodnich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. S.75; Клапчук В. Туризм та відпочинок на Гуцульщині у другій половині XIX – першій третині XX століть. С. 81–82.

⁵⁵⁶ Клапчук В. Туристичні притулки Галичини. *Карпатський край*. 2015. № 1–2 (6–7). С. 18.

⁵⁵⁷ Quirini-Popławski Ł. Infrastruktura noclegowa dla turystyki kwalifikowanej w latach 30. XX wieku na obszarze Karpat Wschodnich (w granicach II Rzeczypospolitej). *Prace i Studia Geograficzne*. 2018. № 63. S. 50.

⁵⁵⁸ *Turysta w Skolszczyźnie: przewodnik turystyczno-letniskowy*. Lwów, 1939. 147 s.

⁵⁵⁹ Мовна М. Львів у туристичних путівниках другої половини XIX – першої третини XX ст.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2020. С. 133.

⁵⁶⁰ Іваньо С. М. Розвиток туристичної інфраструктури Галичини на прикладі діяльності Польського Татранського товариства та Подільського туристично-краєзнавчого товариства у міжвоєнний період. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Т. 2. С. 19–27.

туристично-краєзнавче товариство (ПТКТ). Спочатку товариство носило іншу назву — Воєводське туристично-краєзнавче товариство, однак у 1930 р. назва змінилась⁵⁶¹. Ініціатором заснування товариства був відділ туризму при воєводському управлінні, а його безпосереднім керівником став референт з туризму, радник воєводи Томаш Кунзек⁵⁶². ПТКТ відіграло суттєву роль в організації туристично-краєзнавчої роботи у Тернопільському воєводстві. Центральне відділення товариства розташовувалося у Тернополі⁵⁶³. Відповідно до статуту, мета діяльності товариства полягала у презентації історії, найцікавіших місць та особливостей Тернопільського воєводства для широких суспільних верств з метою популяризації туризму та покращення туристичної інфраструктури. Основні завдання ПТКТ полягали у:

- зборі та дослідженні матеріалів про туризм, зокрема про географію, фольклор, природні та археологічні особливості, а також про культуру та мистецтво, пов'язані з історією воєводства;
- організації поїздок по Тернопільському воєводстві, а також по інших регіонах Польщі;
- будівництві туристичних притулків та відпочинкових будинків;
- зборі експонатів та організації місцевих музеїв, читалень, бібліотек;
- охороні пам'яток історії та культури;
- організації лекцій та конференцій;
- виданні друкованої продукції⁵⁶⁴.

Діяльність товариства поділяють на п'ять етапів. Вже з першого етапу (1925–1928) простежується позитивна динаміка у втіленні основних завдань у прикладному аспекті. Цей етап виділяється пошуком форм та методів роботи. Протягом квітня–липня 1927 р. ПТКТ організувало масштабну виставку, присвячену культурі та природі Тернопільського воєводства. Виставка складалась з понад чотирьох сотень фотографій мальовничих куточків регіону у

⁵⁶¹ Statut Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Tarnopol, 1930. S. 3.

⁵⁶² Парацій В. Бережанський замковий комплекс у туристично-презентаційних проектах 1920–1930-х років. *Сіверщина в історії України*. 2013. Вип. 6. С. 30.

⁵⁶³ Karłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze. Zarys dziejow. *Cracovia leopolis*. 2009. № 4. S. 29.

⁵⁶⁴ Statut Podolskiego Towarzystwa turystyczno-krajoznawczego. Tarnopol. 1930. S. 3–5.

поєднанні з кількома десятками килимів⁵⁶⁵. Діяльність ПТКТ була високо оцінена воєводською владою. Зважаючи на це, у 1927 р. Тернопільський воєвода передав товариству функцію «Товариства опіки над пам'ятками минулого», які створювалися як окремі установи в інших воєводствах⁵⁶⁶. До завдань таких організацій у тому числі належав збір коштів на консервацію пам'яток, на які не вистачало ресурсів⁵⁶⁷. У ПТКТ цими питаннями займалась секція опіки над пам'ятками. Члени секції займались інвентаризаційними роботами. Інвентаризація у тому числі передбачала фотофіксацію пам'яток. До 1931 р. інвентаризовано близько 380 шедеврів історико-культурної спадщини краю. Крім того, ПТКТ надавало пам'яткоохоронні відозви до співробітників філій та широкого загалу⁵⁶⁸.

Завдяки дотації Міністерства громадських робіт у червні 1928 р. ПТКТ видало путівник по Тернопільському воєводству⁵⁶⁹. У путівнику подано думки та рекомендації щодо найцікавіших і найбільш значимих місць для відвідування у регіоні. У рамках опису місцевості піднімаються питання щодо руйнації пам'яток внаслідок Першої світової війни, подано фотографії різних об'єктів. Путівник містить мапу, на якій позначені пам'ятки Тернопільського воєводства (*див. додаток 28*). Путівник видано накладом 5 600 примірників⁵⁷⁰.

Протягом 1925–1928 рр. засновано 16 повітових відділень (Теребовля, Чортків, Бережани, Заліщики, Бучач та інші міста)⁵⁷¹. Налагоджено контакт із товариствами схожого профілю (зокрема з Польським краєзнавчим товариством, Польським Татранським товариством), повітовими музеями. У Тернополі створено бібліотеку, розпочалось видання листівок з пам'ятками культури. Збільшення обсягу робіт посприяло поділу організації на додаткові

⁵⁶⁵ Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925–1935. Tarnopol, 1935. S. 10.

⁵⁶⁶ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 97–98.

⁵⁶⁷ ДАТО. Ф. 231. Оп. 4. Спр. 492. Арк. 1–4.

⁵⁶⁸ Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925–1939 рр.): аспекти краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності. *Історичні пам'ятки Галичини : Матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р.* Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2005. С. 86–87.

⁵⁶⁹ ДАТО. Ф. 231. Оп. 4. Спр. 564. Арк. 1–3.

⁵⁷⁰ Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem z mapą. Nakładem Wojewódzkiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Tarnopolu. Tarnopol, 1928. 145 s.

⁵⁷¹ Wojewódzkie Tow. Turystyczno-Krajoznawcze w Tarnopolu. *Ziemia. Dwutygodnik Krajoznawczy Ilustrowany.* 1928. R.13. Nr 4. S. 58–59.

секції: агітаційну, виставкову, екскурсійну, пам'яткоохоронну. Активна робота ПТКТ давала свій результат: товариство чисельно збільшувалось⁵⁷². Так, до 1928 р. головне відділення ПТКТ у Тернополі налічувало майже 200 учасників. Кількість учасників у повітових відділеннях становила понад 300 осіб⁵⁷³.

У другому періоді діяльності (1928–1930) товариство розгортає роботу одночасно в різних напрямках, згідно програмних настанов. Відбувається реорганізації філій у повітах. Рекламу ПТКТ здійснювалась через пресу («Краківський кур'єр», «Голос польський», «Земля», «Політ орла») та завдячуючи участі у загальнопольських культурних заходах (Крайова виставка в Познані, міжнародна виставка комунікації і туризму у Познані, Східні Торги у Львові, виставки у Рівному та Вільнюсі). На новий рівень виходить видавнича діяльність. Видано історико-наукову працю «Історія міста Золочева» Л. Харевич⁵⁷⁴, Заліщицький відділ Товариства видав путівник по Заліщиках і південно-східній частині воєводства⁵⁷⁵. Товариство видало серію з 10 типів листівок накладом 30 000 шт. Протягом двох років продано понад 50 % тиражу⁵⁷⁶.

Повітові представництва здійснювали пам'яткоохоронну роботу: завдяки зусиллям представників відділення у с. Кривче відновлено вежі середньовічного замку та створено туристичний притулок, відкрито для огляду печеру⁵⁷⁷. Власне завдяки зусиллям товариства печеру обстежили наукові експедиції, які визнали її феноменом європейського масштабу. ПТКТ подбало про покращення туристичної інфраструктури: до печери прокладено дорогу, підготовлено туристичну стежку (див. додаток 29). Про популярність печер свідчить той факт, що в 1929 р. їх відвідало понад 2000 осіб. Вартість робіт з

⁵⁷² Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925–1939 рр.): аспекти краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності. С. 84.

⁵⁷³ Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925–1935. S. 7.

⁵⁷⁴ Charewiczowa L. Dziejże miasta Złoczowa. Złoczów: Wydawnictwo powiatowego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego, 1929. 220 s.

⁵⁷⁵ Zaleszczyki i okolica. Przewodnik krajoznawczy. Opracował Józef Schwartz. Nakładem oddziału Zaleszczyckiego Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu, 1931. 69 s.

⁵⁷⁶ Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze. Zarys dziejów. URL: https://old.cotg.pttk.pl/encyklopedia_tresc.php?id=101&szukaj= (дата звернення: 16.03.2024).

⁵⁷⁷ Sprawozdanie komisji międzyministerjalnej do zbadania zagadnień turystyki. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Skarbu. Warszawa, 1931. S. 29–30.

відкриття печер на зламі 1929–1930 рр. становила 12 тис. зл.⁵⁷⁸ По печерах ПТКТ видало багатий ілюстративним матеріалом путівник⁵⁷⁹. Відновлені вежі середньовічного замку у с. Кривче пристосовано для туристичного притулку із трьома кімнатами (*див. додаток 30*). У зимовий період ПТКТ передавало це приміщення у користування для потреб громади. Протягом всіх етапів діяльності ПТКТ здійснювало велику кількість різнопланових ініціатив: будівництво туристичних притулків, активна видавнича діяльність, відкриття музеїв, організація повітових відділень. Все це стало можливим завдяки системному фінансуванню зі сторони держави. Очевидно, були доходи від нерухомості, продажі видань, членських внесків⁵⁸⁰, однак саме субсидії були найбільшою статтею доходів товариства: у 1929 р. фінансова допомога від державних відомств становила 1000 зл., 1931 — 12000 зл., 1932 — 6700 зл., 1933 — 6000 зл.⁵⁸¹ Кошти виділялись на впорядкування печер у с. Кривче, будівництво туристичного притулку у Заліщиках, на покриття витрат за видавництво друкованих видань тощо. Менші суми виділяв Тернопільський магістрат і воєводські повітові відділення⁵⁸².

Спираючись на фінансову підтримку Міністерства громадських робіт, ПТКТ придбало ділянку у Заліщиках для будівництва туристичного притулку. Цей об'єкт мав стати основною опорою для розвитку туризму у південно-східних районах воєводства (*див. додаток 31*). ПТКТ планувало збудувати мережу туристичних притулків по території всього Тернопільського воєводства. Окрім цього, на базі зібраних предметів у Заліщиках організовано краєзнавчий музей⁵⁸³. Розроблялись плани щодо створення краєзнавчих музеїв у Бережанах, Бучачі, Перемишлянах та Золочеві⁵⁸⁴. З цією метою при відділах

⁵⁷⁸ Іваньо С. Особливості діяльності Подільського туристично-краєзнавчого товариства у Галичині у міжвоєнний період (1925–1939). *Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського*. 2021. С. 37.

⁵⁷⁹ Nechay W. Przewodnik po jaskiniach w Krzywczu: ze szkicem sytuacyjnym i 8 ilustracjami w tekście. Nakładem Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu, 1933. 36 s.

⁵⁸⁰ ДАТО. Ф. 231. Оп. 4. Спр. 682. Арк. 1–26.

⁵⁸¹ Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925 – 1935. S. 45.

⁵⁸² Петровський О. Взаємодія органів влади та громадських організацій на території Східної Галичини з питань охорони пам'яток історії та культури (1921–1939). *Сторінки історії. Збірник наукових праць*. 2006. Вип. 23. С. 114–115.

⁵⁸³ ДАТО. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 3.

⁵⁸⁴ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 99.

ПТКТ починається формування музейних колекцій. До завершення 1930 р. кількість членів у Тернопільському осередку становила 206 осіб, у його відділеннях — 470⁵⁸⁵.

Третій етап діяльності (1930–1931) характеризується активною видавничою діяльністю. Виходить низка якісних видань: проспект «Відвідайте Поділля» з багатим ілюстративним матеріалом, туристичні брошури англійською, французькою та німецькою мовами. Брошури, накладом 36 000 примірників, розіслані Міністерством закордонних справ до польських дипломатичних установ закордоном. Серед інших видань слід виділити план міста Тернополя авторства проф. Ю. Галічера⁵⁸⁶; брошуру Т. Кунзека «Наше Поділля»⁵⁸⁷, проспект «Досліджуйте Поділля»⁵⁸⁸, видання близько 100 тис. листівок різного дизайну; альбомів «Подільські замки» та фотоальбомів. Активно велась туристично-просвітницька діяльність, для молоді та військових проводились лекції⁵⁸⁹.

У листопаді 1930 р. ПТКТ долучається до відновлення регіонального Подільського музею товариства «Народна школа», розграбованого під час Першої світової війни. Ця подія прив'язувалась до 10-ї річниці завершення польсько-радянської війни. ПТКТ долучилось до відновлення музею як в організаційному плані, так і в питанні забезпечення музею експонатами та виданнями. Музейна збірка була регіонального характеру і складалась з чотирьох розділів: історичного, етнографічного, сучасного мистецтва (художнього промислу) та природничого⁵⁹⁰. Людвік Фінкель⁵⁹¹ заповів свою багату бібліотеку (понад 4000 праць) музею. Окрім ПТКТ, відродженню музею

⁵⁸⁵ Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze. Zarys dziejow. URL: https://old.cotg.pttk.pl/encyklopedia_tresc.php?id=101&szukaj= (дата звернення: 16.03.2024).

⁵⁸⁶ URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34461> (дата звернення: 16.03.2024).

⁵⁸⁷ Kunzek T. Nasze Podole. Opis krajoznawczo-turystyczny województwa Tarnopolskiego. Nakładem Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu. 1930. 21 s.

⁵⁸⁸ Zwiedzajcie Podole: malownicze jary Dniestru, krystaliczne jaskinie, liczne zamki i zabytki przeszłości. Nakładem Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu. 1930.

⁵⁸⁹ Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925–1935. S. 20.

⁵⁹⁰ Regionalne Muzeum Podolskie T.S.L. w Tarnopolu. Przewodnik po zbiorach. Tarnopol, 1930. S. 4.

⁵⁹¹ Людвік Фінкель (1858–1930) – представник львівської наукової школи польських істориків XIX ст., бібліограф, професор і ректор Львівського університету (1911–1912). Активний громадський діяч, що спричинився до створення та налагодження діяльності значної кількості історичних, літературних та наукових товариств, а також до налагодження та активізації їх діяльності. Дет.: Осередчук О. Людвік Фінкель – засновник та перший директор архіву Львівського університету. *Архіви України*. 2010. № 3–4. С. 288.

сприяли музеї Львова і Познані, науково-культурні товариства Перемишля і Кракова, академічна бібліотека у Вінниці, Староство в Підгайцях, Магістрат Теремовлі та Воєводська Управа⁵⁹². За підтримки від консерватора Львівського консерваторського округу, ПТКТ розгорнуло свою діяльність щодо охорони деяких пам'яток від руйнування на території всього Тернопільського воєводства. ПТКТ брало участь у Воєводській рільничо-регіональній виставці (1931), організувавши історико-етнографічну частину виставки, а в її межах окрему туристично-екскурсійну групу⁵⁹³. Кількість учасників ПТКТ сягає понад тисячу осіб⁵⁹⁴.

Протягом четвертого етапу розвитку (1931–1934) при ПТКТ у 1932 р. створено краєзнавчу молодіжну секцію. Її завданням було стимулювання шкільної молоді до організації гуртків у школах. Першим керівником секції став директор гімназії у Тернополі Домінік Питель⁵⁹⁵. Він взяв на себе зобов'язання сприяти утворенню подібних осередків при всіх середніх школах регіону⁵⁹⁶. У вересні 1933 р. представники ПТКТ виступали з доповіддю на краєзнавчому з'їзді, що відбувався в Олеську. На цій події були представники туристичних та екскурсійних товариств зі всієї Польщі, воєводські та міністерські чиновники. Захід відбувався в Олеському замку⁵⁹⁷. На з'їзді ухвалено 28 постанов щодо різноманітних питань туризму та екскурсійної діяльності у південно-східних воєводствах. Зокрема результатом стало відновлення знижок на залізничне сполучення до популярних туристичних місць. ПТКТ стало одним із засновників Асоціації польських туристичних товариств⁵⁹⁸.

Учасники ПТКТ відзняли краєзнавчий фільм «Досліджуйте Поділля», який демонструвався у всіх найбільших кінотеатрах Польщі. По радіо

⁵⁹² Дуда І. Історія формування музейної збірки Тернопільського обласного художнього музею. *Збірник праць НТШ*. Т. 8. 2013. С. 220.

⁵⁹³ Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze. Zarys dziejow. *Cracovia leopolis*. S. 31.

⁵⁹⁴ Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925 – 1935. S. 45.

⁵⁹⁵ Sprawozdanie dyrekcji za rok szkolny 1936/37. Państwowe gimnazjum im. Wincentego Pola w Tarnopolu. Tarnopol, 1937. S. 3.

⁵⁹⁶ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 100.

⁵⁹⁷ Sprawozdanie Wydziału PTTK z działalności za okres od dnia 1 maja 1931 do dnia 31 marca 1934 r. S. 3.

⁵⁹⁸ Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze. Zarys dziejow. *Cracovia leopolis*. S. 32.

транслявались лекції. Спадщину Тернопільського воєводства експлуатували до 250-ти річчя Віденської битви⁵⁹⁹. За кошти Міністерства віросповідань та народної освіти здійснювались охоронні роботи навколо замку в Теребовлі. Розкопки на цій ділянці збагатили музей, який відкрили у приміщенні замку. Представники ПТКТ подавали пропозицію розмістити частину збірок повітового Бережанського музею⁶⁰⁰ у відновленому Теребовлянському замку, а під музейну експозицію планувалося використати частину приміщень замкового комплексу в Чорткові (див. додаток 32)⁶⁰¹. Додатково на території замку збудовано дерев'яний туристичний притулок. На стіні замку встановлено пам'ятну табличку. Членами ПТКТ впорядковано руїни монастиря XVII ст. у с. Підгора (Підгіряни). Серйозні роботи стосувались замку у Чорткові — завдяки зусиллям Чортківського відділення розпочато ремонт стін і вежі, перебудовано три замкові кімнати. Одну кімнату виділено для товариства, дві інші кімнати використовувались як музейні приміщення. Предметів, які перебували у власності ПТКТ, вистачало на формування експозиції. Упродовж 1931–1934 рр. здійснено акцент на покращення туристичної інфраструктури печер у с. Кривче, розбудові туристичного притулку у Заліщиках, Медоборах. Протягом десяти років функціонування Товариства прочитано 355 лекцій, на яких були присутні 18 тис. осіб⁶⁰². Збільшення потоку туристів передбачало надання якісних послуг. Через це розпочали роботу курси екскурсиводів при ПТКТ⁶⁰³.

Протягом п'ятого етапу розвитку (1935–1939) товариство здійснювало активну роботу, в якій поєднувалась ідея охорони пам'яток з розвитком туристичної інфраструктури регіону. Додатково створено декілька секцій: філателічну, секцію підтримки туризму, секцію з веслування на байдарках та

⁵⁹⁹ Sprawozdanie Wydziału PTTK z działalności za okres od dnia 1 maja 1931 do dnia 31 marca 1934 r. S. 27.

⁶⁰⁰ З 1925 р. у Бережанах існував музей полоністичного спрямування, що знаходився в приміщенні (декількох кімнатах) магістрату міста. Музей входив до туристичних та екскурсійних маршрутів. Станом на 1930 р. у музеї зберігалось 2726 експонатів. До 1930 р. кількість відвідувачів сягала понад 2 тис. осіб зі всієї Польщі. Дет.: Brzezany 1530–1930. Brzezany, 1930. S. 30–31.

⁶⁰¹ Парацій В. Музейне життя Бережан у контексті теорії та практики східногалицького музейництва 1920–1930-х рр. *Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 8. 2013. С. 385–386.

⁶⁰² ДАТО. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 3.

⁶⁰³ Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczne – Krajoznawcze. *Cracovia leopolis*. S. 13–17.

каное, а згодом лижну секцію⁶⁰⁴. Поділля було включено до екскурсійної кампанії, яку проводилі Товариства розвитку східних земель та екскурсійне бюро Orbis у Варшаві⁶⁰⁵. Налагоджено зв'язки з Польським туристичним клубом (Polski Touring Klub)⁶⁰⁶. Все це сприяло збільшенню туристичного потоку. Активно діяли повітові відділення ПТКТ. Завершено будівництво туристичних притулків у Крутилові, Берем'янах, Скоморохах, Заліщиках, Олеську. Розпочато консервацію руїн замків в Кудринцях, Кривчі, Чорткові. У Чортківському замку силами активістів відремонтовано половину правого крила, передбачено 13 кімнат для туристичного притулку, інформаційного офісу, громадського центру та музею. Загальна вартість реконструкції оцінювалася в 16 000 зл., з яких до 1938 р. витрачено 9 800 зл. (у тому числі субсидія Міністерства зв'язку 2 000 зл.). У Тереховлі організовано пляж та пристань для байдарок⁶⁰⁷. Бібліотека ПТКТ поповнилась новими виданнями: брошурою Т. Кунзека «Земля Подільська», путівником Г. Шльонського «Збараж у минулому і сьогодні», місячником В. Ціхоцького та Й. Опацького «Вогонь Поділля», путівником по Бережанах та околицях С. Вишневецького та іншими виданнями⁶⁰⁸.

Слід також зазначити, що ПТКТ з початку своєї діяльності активно впроваджувало природоохоронні заходи. З 1930 р. члени Товариства, за підтримки воєводських чиновників, виконували функції Воєводського представництва охорони природи. Здійснювались практичні природоохоронні заходи: збір інформації про природу краю, видання інструкцій природоохоронного змісту, інвентаризація природних об'єктів та ареалів. Керівництво ПТКТ вважало цей напрям невід'ємною складовою здійснення

⁶⁰⁴ Sprawozdanie Wydziału Centralnego Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z działalności za okres od 1 października do 30 kwietnia 1939. S. 5.

⁶⁰⁵ Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze. Zarys dziejow *Cracovia leopolis*. S. 33.

⁶⁰⁶ Trochę nowin turystycznych. *Turysta i auto*. 1935. R. 3. Nr 4. S. 10; Ogólnopolski zjazd gwiazdysty Pol. Touring Klubu. *Dziennik polski*. 1937. R. 3. Nr 255. 16 września. S. 10.

⁶⁰⁷ Sprawozdanie Wydziału Centralnego Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z działalności za okres od 1 października do 30 kwietnia 1939. S. 8–10.

⁶⁰⁸ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 101.

туристично-краєзнавчих проєктів⁶⁰⁹. Станом на 1938 р. ПТКТ нараховувало 595 членів у Головному відділі у Тернополі та 1014 осіб у повітових відділеннях⁶¹⁰. ПТКТ припинило своє існування у 1939 р. внаслідок початку Другої світової війни.

Пам'яткоохоронна проблематика була і залишається суттєвим важелем впливу на суспільні настрої та формування історичної пам'яті. Культурну складову у пропагандистських цілях використовували різні політичні сили — наприклад, москвофіли. До початку Першої світової війни галицькі москвофіли відстоювали ідею національно-культурної та державно-політичної єдності з Росією. Австрійська влада подекуди толерувала русофілів, використовуючи їх для ослаблення українського національного руху. Однак зі зростанням напруги у суспільстві напередодні Першої світової війни ставлення до русофілів кардинально змінюється у негативну сторону⁶¹¹. На початку Першої світової війни австрійською владою створено концентраційний табір Талергоф. Туди потрапили тисячі українців: в основному репресій зазнали москвофіли, однак серед інтернованих були й представники інших політичних течій та національностей, яких австрійська влада підозрювала в шпигунстві та антидержавницькій діяльності. Кількість жертв Талергофу викликає жваві дискусії. Протягом неповних трьох років існування Талергофу жертвами концтабору стали, за різними даними, до 30 тис. осіб⁶¹². Декілька тисяч ув'язнених загинули⁶¹³. Загальна кількість жертв австрійських репресій у Галичині становить понад 60 тис. осіб⁶¹⁴.

⁶⁰⁹ Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925–1939 рр.): аспекти краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності. С. 88–89.

⁶¹⁰ Sprawozdanie Wydziału Centralnego Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z działalności za okres od 1 października do 30 kwietnia 1939. S. 7.

⁶¹¹ Орлевич І. Талергофська трагедія: інтерпретація та інструменталізація русофілами в міжвоєнний період. *З історії західноукраїнських земель*. 2022. № 18. С. 44–45.

⁶¹² Халак Н. Концтабір Талергоф за неопублікованими спогадами Івана Констанкевича – в'язня 1914–1915 рр. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич. 2006. С. 745; Ваврик В. Терезин и Талергоф. К 50-летней годовщине трагедии Галицко-русского народа. 2001. 144 с.

⁶¹³ Сурнін В. Терезин і Талергоф – табори смерті першої світової війни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Історія»*. 2014. Вип. 1 (32). С. 86.

⁶¹⁴ Мазур О. Я., Сухий О. М. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: репресивні акції австрійської влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2000. № 3. С. 73–78.

Упродовж міжвоєнного періоду трагедія Талергофу експлуатувалась політичними діячами москвофільського напрямку для відновлення та зміцнення своєї політичної сили. 16 березня 1923 р. у Львові створено Центральний Талергофський комітет, що розташовувався по вул. Бляхарській, 9⁶¹⁵ (сьогодні — І. Федорова) у приміщенні колишньої друкарні Ставропігійського інституту⁶¹⁶. Талергофські комітети, формуючи цілу мережу, організовували в містах та селах Галичини⁶¹⁷. Ця громадська організація стала одним з наріжних каменів русофільської ідеї шляхом видання спеціалізованого альманаху («Талергофський альманах»), спорудженням пам'ятників жертвам концтабору, реєстрацією колишніх в'язнів. Русофіли заснували Талергофський комітет з метою привласнення історичної пам'яті та створення культу «мучеників Талергофу». Саме цей культ був консолідуючим чинником міжвоєнного русофільства⁶¹⁸.

Талергофський комітет видав чотири альманахи (у 1924, 1925, 1930, 1932 р.)⁶¹⁹, у яких опубліковано спогади очевидців та сучасників австрійських репресій, уривки щоденників, мемуари, фотографії. Ці видання є важливою історичною і мемуарно-документальною пам'яткою, що слугує важливим джерелом дослідження трагічних подій⁶²⁰. У художній літературі теж приділялась увага Талергофу та репресіям австрійської влади протягом війни⁶²¹.

Комітет організував Талергофські з'їзди — поминальні маніфестації «Галицької Русі», присвячені пам'яті загиблих жертв австрійського воєнного і

⁶¹⁵ Сьогодні – вул. Івана Федоровича, раніше – Федорова.

⁶¹⁶ Керував діяльністю комітету Антон Гулла – суддя зі Львова, сеньйор Ставропігії, русофіл. Він протягом року перебував у Талергофі. Секретарем комітету був Василь Ваврик, теж в'язень Талергофу.

⁶¹⁷ Гаврилюк О. Збереження пам'яток воєнної історії на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 62.

⁶¹⁸ Лехнюк Р. О. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті ХХ століття: національно-політичний аспект: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2018. С. 92.

⁶¹⁹ Талергофський альманах: Пропамятная книга австрийских жестокостей, изуверств и насилий над карпато-русским народом во время всемирной войны, 1914–1917 гг. Львов, 1924. Вып. 1: Террор в Галичине в годы Первой мировой войны, 1914–1915 гг. 204 с.; Вып. 2: Террор в Галичине. Террор в Буковине. Отзвуки печати. Терезин, Гминд, Гнас и др. Беллетристика. 1925. 150 с. Там само. Вып. 3. Ч. 1. 1930. 156 с.; Там само. Вып. 4. Ч. 2. 1932. 158 с.

⁶²⁰ Великочий С. Австро-Угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії. *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.: Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 17. С. 378.

⁶²¹ Булик С. Як герої умирили. Різдвянський розказ (Правдива історія з світової війни). Наука. Ілюстрований місячник для народу. 1927. № 12. С. 295–299; Ваврик В. Як Богдан Черемха умирав за правду. Наука. Місячне видане народної бібліотеки. 1936. Ч. 6–7. С. 6–49.

довоєнного терору, в'язнів Талергофу та Терезина⁶²². З'їздів було два — у 1928 та 1934 р. Проведення Талергофських з'їздів передбачало богослужіння, виступи діячів, а на завершення — концерти та вистави. Програма, зміст з'їздів, постанови і резолюції представлено в москвофільській пресі: «Русській Голось», «Земля і Воля», «Наука»⁶²³.

Наймасштабніша акція за час діяльності Талергофського комітету полягала у зборі коштів для спорудження меморіалу жертвам Талергофу на Личаківському цвинтарі у Львові. Проукраїнська громада негативно поставилась до такої ініціативи, зважаючи на значну політичну заангажованість питання та антиукраїнську пропаганду москвофілів, яких підтримував польський уряд⁶²⁴. Починаючи з 1929 р., Комітет збирав кошти для будівництва пам'ятника серед громадськості, що підтверджує листування Комітету з різними установами та приватними особами⁶²⁵. Оголошення про збір коштів публікувались у прорадянських виданнях⁶²⁶, зокрема газеті «Земля і воля»⁶²⁷. Пам'ятник споруджено у 1934 р. за проектом архітектора О. Луцика та Л. Туровича. Меморіал являє собою стелу з чорного мармуру, в яку вписаний великий трираменний хрест з білого мармуру. Внизу стели викарбуваний надпис: «Жертвам Талергофа. 1914–1918. Галицька Русь». Вартість будівництва пам'ятника становила 4749,29 зл.⁶²⁸ Відкриття та освячення меморіалу приурочили до 20-х роковин трагедії. Відкриття пам'ятника супроводжувалось багатолюдною маніфестацією та хресною ходою. Організатори заявили про 15–16 тис. учасників⁶²⁹. Однак можемо припустити про перебільшення кількості учасників з метою підвищення свого впливу у

⁶²² У цьому місті у роки Першої світової війни діяв табір для військовополонених.

⁶²³ Соляр І. Перша світова війна в національній пам'яті галичан (1923–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 26. С. 212.

⁶²⁴ Голій Р. Українські фалеристичні пам'ятки: виготовлені до 1939 р. (із фонду Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. Вип. 9. С. 647.

⁶²⁵ ЦДАЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 1–29.

⁶²⁶ Зуляк І. Радянофільські видання про діяльність «Просвіти» в Східній Галичині міжвоєнного періоду. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. 2016. Вип. 2. С. 46.

⁶²⁷ ЦДАЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 12–16.

⁶²⁸ ЦДАЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 3.

⁶²⁹ Пашаева Н. Очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. 2007. С. 126.

суспільстві. Спорудження пам'ятника започаткувало традицію на Томину неділю проводити на цьому місці панахиду. Відомо про будівництво пам'ятників жертвам Талергофу у Галичі (1929), Гнилі (1929), пам'ятні хрести у селах Зіболки (1935), Подорожньому (1936). Збереглися пам'ятники і на території сучасної Польщі (Перемишль, Лешно, Чарне, Бортне). Зі звіту про діяльність Комітету за 1928–1934 рр. відомо про плани стосовно створення Талергофського музею. Зокрема у звіті вказано, що музей перебував у стадії організації, а точну кількість експонатів не вдавалось встановити. До таких експонатів переважно входили різні предмети з табірної побуту⁶³⁰. Русофільське товариство Ставропігійського інституту 1934 р. організувало виставку, присвячену Талергофу. У фондах історичного архіву у Львові збереглися фотографії цієї виставки⁶³¹. На виставці представлено предмети табірної побуту, елементи одягу православних священників, предмети церковного начиння, фотографії інтернованих (*див. додаток 33*). У Ставропігійському музеї 1936 р. відкрито Талергофський відділ. Після ліквідації інституту радянською владою у 1940 р. значна частина колекцій передана Львівському історичному музею, а окремі предмети зберігаються у фондах Львівського музею історії релігії⁶³².

Будівництво пам'ятників та талергофські з'їзди стали важливою складовою комеморативних практик та відігравали значний вплив на формування історичної пам'яті та національної свідомості. Як відомо, комеморативні практики є ефективним інструментом реалізації політики пам'яті. Незважаючи на те, що все українське населення постраждало внаслідок репресій австрійської влади, москвофіли привласнили собі історичну спадщину Талергофської трагедії та використовували її для просування своїх наративів. Цьому сприяло створення та вкорінення образів та символів: Талергоф — Голгофа, народ — мученик. З таких символів москвофіли формували свою версію суспільної пам'яті. Тим не менше, Талергофська трагедія є невід'ємною

⁶³⁰ ЦДАЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 3.

⁶³¹ ЦДАЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 1–6.

⁶³² Орлевич І. Талергофська трагедія: інтерпретація та інструменталізація русофілами в міжвоєнний період. С. 52.

сторінкою української історії. Влучно окреслили ситуацію редактори газети «Діло»: «Нема “русскаво” Талергофу — як засобу агітації, є Талергоф — болюча історична рана українського народу. Цю правду мусять москвофіли хоч-не-хоч прийняти до відома»⁶³³.

Отже, роль громадських організацій та товариств у здійсненні процесів охорони культурної спадщини протягом міжвоєнного двадцятиліття виявилась надзвичайно важливою. Важливим фактом є те, що охорона культурної спадщини передбачала її популяризацію для широкого загалу, що, у тому числі, сприяло розвитку туризму. Зусилля громадських ініціатив спрямовувалися на популяризацію туристичних маршрутів, заохочення вивчення історії та культури регіону, а також на підтримку пам'яток архітектури та історичних об'єктів. На території Галичини діяли десятки товариств різного спрямування. Польська держава всебічно підтримувала діяльність громадських товариств полоністичного спрямування. Культурна спадщина була потужним елементом у просуванні певної ідеології. Це підтверджує важливість культурної спадщини як важливого складника у формуванні національної свідомості.

3.2. Регіональні музеї та український краєзнавчий рух Галичини

Поляки закріплювали свої культурні позиції у Галичині через організацію товариств туристично-краєзнавчого профілю, створення музеїв при товариствах, започаткуванні краєзнавчих гуртків для молоді. Поширення пропольських ідей у такий було частиною полонізаційної політики. Поляки мали значно більше можливостей, аніж українці — починаючи від адміністративної складової та завершуючи фінансовою підтримкою. Однак у поляків не було такої масштабної підтримки від місцевих мешканців, як в українських товариств. Представники української інтелігенції та небайдужі громадяни, оцінюючи важливість культурного наступу, починають здійснювати просвітницьку діяльність у своїх середовищах. Виникає низка краєзнавчих

⁶³³ Глум з Талергофу. «Русское» свято відслонення пам'ятника і зїзд «Талергофцев» у Львові. *Діло*. 1933. 17 лип. С. 3.

музеїв, які з'являються саме завдяки громадській ініціативі. Так, великою популярністю серед місцевих мешканців користувався український народний музей ім. о. Йосафата Кобринського⁶³⁴, заснований у 1926 р. у Коломії⁶³⁵. Заснування цього музею започатковує обласний музейний рух у Галичині. Музей розташовувався у приміщенні Народного дому, збудованого за кошти української громади у 1896–1902 рр. Колосальні суми на будівництво пожертвував Йосафат Кобринський (1818–1901) — один з ініціаторів будівництва⁶³⁶. У цьому приміщенні Й. Кобринський планував розмістити українські товариства Коломії, бурсу для бідної української молоді, бібліотеку та музей гуцульського народного мистецтва⁶³⁷. Цю ідею зумів втілити у життя його двоюрідний племінник — мистецтвознавець, етнограф, педагог Володимир Кобринський (1873–1958). У листопаді 1926 р. Управа Народного дому призначила В. Кобринського директором, затверджено план музею⁶³⁸. Музей мав бути етнографічного спрямування і складатися з 9 відділів⁶³⁹. Ідею створення музею підтримав митрополит А. Шептицький, який передав експонати й три кубічні метри кедрини, з якої виготовили вітрини⁶⁴⁰. У процесі формування експозиції Володимир Кобринський стикався з різними труднощами. Часто етнограф самостійно подорожував з метою збору різних речей побуту жителів Гуцульщини та Покуття. Зазвичай експонати надходили в дар, іноді дослідник купував їх за свій кошт. Мистецтвознавець залучав до процесу збору місцевих мешканців, молодь, інтелігенцію. Він наголошував на тому, що музейні заклади є невід'ємною складовою у процесі виховання

⁶³⁴ Сьогодні – Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського.

⁶³⁵ Терський С. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 147.

⁶³⁶ Йосафат Кобринський був греко-католицьким священником, культурно-громадським та церковним діячем, публіцистом, меценатом.

⁶³⁷ Королько А. Вклад отця Йосафата Кобринського у будівництво Руського (Українського) народного дому в Коломії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 27. С. 96.

⁶³⁸ Маньковська Р., Жиленкова І. Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х рр. *Краєзнавство*. 2018. № 2. С. 62.

⁶³⁹ Відозви і комунікати. В справі «Народнього музею» в Коломії. *Діло*. 1937. Ч. 150. 9 липня. С. 4.

⁶⁴⁰ Ткачук Я. Музейник із Коломії. URL: <https://hutsul.museum/museum/articles/Volodymyr-Kobrynsky-muzeum/> (дата звернення: 16.03.2024).

молодого покоління⁶⁴¹. Дочка В. Кобринського, Марія⁶⁴², активно залучалась до творення музею⁶⁴³. Відомо, що станом на 1928 р. завдяки зусиллям В. Кобринського зібрано 300 експонатів⁶⁴⁴. Згодом дослідник напише про свою роботу: «Майже через 5 літ працював я кожного дня по 3–4 години ввечері, в маленькій кімнатці без печі, на цементовій долівці. Це була гардеробна театральної салі Народного дому... Нарід не забував за музей та давав, що тільки мав, радий, що буде великий музей»⁶⁴⁵. Поляки, оцінюючи небезпеку розвитку проукраїнських впливів⁶⁴⁶, для протидії заснували у 1928 р. у Станіславові Покутський музей⁶⁴⁷.

Музей існував завдяки добровільним внескам та пожертвам. Упродовж тривалого часу місцеві чиновники не давали дозволу на офіційне відкриття музею. Збільшення кількості експонатів, багатогранна робота В. Кобринського та підтримка місцевих мешканців дратували польську владу, тому були деякі намагання припинити цю діяльність. Для захисту від посягань польської адміністрації, у 1932 р. музей вступив до «Спілки музеїв у Польщі»⁶⁴⁸. Як про це писала Марія Кобринська: «Цей крок був подиктований різними причинами, головню інстинктом самозбереження»⁶⁴⁹.

⁶⁴¹ Триняк Л. Покуття в етнографічних дослідженнях XIX – 30-х рр. XX ст.: дис. ... к. і. н.: 07.00.05. Івано-Франківськ, 2018. С. 141–142.

⁶⁴² Марія Кобринська народилась 9 жовтня 1908 року. Упродовж 1934–1937 років М. Кобринська входила до складу ради Музею Гуцульщини в Коломиї. Допомогала у зборі експонатів для музею, брала активну участь у підготовці та проведенні VI з'їзду українських музеологів у 1938 році. Здобула докторат права та філософії. Разом з батьком 9 жовтня 1937 року організувала з'їзд родини Кобринських-Окуневських. Під час війни емігрувала до США, де померла 21 серпня 1990 р. Авторка багатьох статей та цінних спогадів. Дет: Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Видання Комітету Коломиян. Філадельфія–Коломия. 2008. Т. 2. С. 212–213.

⁶⁴³ Володимир Кобринський – основник музею «Гуцульщина» в Коломиї. Спомин. URL: <https://kolomyia.org/histpub/historypub68.htm> (дата звернення: 16.03.2024).

⁶⁴⁴ Надопта А. Роль громадських, наукових організацій та церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кінця XIX — 30-х рр. XX ст. *Народознавчі зошити*. 2012. № 4 (106). С. 765.

⁶⁴⁵ Кобринський В. Спогади гуцульського музейника. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1998. № 1. С. 84.

⁶⁴⁶ Український історик, музеєзнавець Михайло Паньків (1940–2021) вважав, що Покутський музей створено на противагу «Гуцульщині» Й. Кобринського. Дет.: Паньків М. Покутський музей в Станіславі. *Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею*. Івано-Франківськ, 2003. Вип. 7–8. С. 240–242.

⁶⁴⁷ Odezwa „Muzeum Pokuckiego” przy Komitecie Regionalnym Województwa Stanisławowskiego w sprawie ratowania zabytków kultury i zasilania zbiorów muzealnych. 1928. S. 1–2.

⁶⁴⁸ ЦДІАЛ. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1зв.

⁶⁴⁹ Кобринська М. Український музей «Гуцульщина» ім. о. Й. Кобринського в Коломиї «Над Прутом у лузі...». *Коломия в спогадах*. Торонто, 1962. С. 282.

Офіційне відкриття музею відбулося 31 грудня 1934 року⁶⁵⁰. Серед списку запрошених було багато видатних фахівців: І. Свенціцький, Я. Пастернак, О. Новаківський, а також представники українських обласних музеїв («Бойківщина» в Самборі, «Лемківщина» в Сянок, «Верховина» в Стрию)⁶⁵¹. На відкритті музею В. Кобринський сказав такі слова: «Нація, що хоче жити своїм власним життям і в сім'ї народів стати самостійним народом, безумовно мусить іти наперед та невтомною працею здобувати собі кращі услів'я свого майбутнього. Однак, ідучи вперед, мусить з собою забирати і зберігати своє минуле, бо нація, що не шанує своїх пам'яток, що не зберігає свої традиції, не має права називати себе народом і ніколи не зможе стати державним народом. І тому-то, чим культурніший нарід, тим більше і тим більше ставить і розбудовує свої музеї, в яких з повною пошаною згуртовує і переховує свої цінності та національні святощі...Тільки в музеї пізнається вартість свого народу...Про українське мистецтво мало хто знає, а за границею майже ніхто нічого не знає, бо наші, хоч би найцінніші вироби, ішли в світ під чужою фірмою. І тому якраз потрібні нам музеї, щоби зберегти цінні твори первісної нашої культури...»⁶⁵².

Експонати музею розміщувались за такою схемою: етнографія, церковне мистецтво, праісторія, природничий відділ, історія найновішої доби. Перший відділ — етнографічний — був найбільшим та складався з народних вишивок, одягу, писанок, домашнього знаряддя та посуду. Етнографічна збірка своєю повнотою та змістом охоплювала предмети усіх матеріальних здобутків та культури жителів регіону. Музей містив доволі вагому збірку мистецьких дерев'яних виробів⁶⁵³. Цінними і рідкісними предметами сільського побуту були два чумацькі вози. Один віз до музею привезли з Берегова, дар Івана Симчича-Березовського, а другий — з Печеніжина, дар І. Ровенчука. Про ці вози згадує у своїх спогадах В. Кобринський: «Коломийські гендлярі, побачивши перший раз в своїм житті такий віз (цілий дерев'яний віз, жодного

⁶⁵⁰ Посвячення і відкриття Українського Народного Музею «Гуцульщина». *Діло*. 1934. Ч. 336. 14 грудня. С. 6.

⁶⁵¹ Триняк Л. Покуття в етнографічних дослідженнях XIX – 30-х рр. XX ст. С. 142.

⁶⁵² Кобринський В. Спогади гуцульського музейника. С. 86.

⁶⁵³ Романів О. Гуцульські та покутські різьблені свічники –трійці XIX – першої половини XX ст. *Записки НТШ*. 1995. Том. 230. С. 162.

цвяха), хотіли купити для польського музею в Жаб'ї та давали для нього 100 зл., однак Симчич не прийняв 100 зл., та той віз — дорогу родинну пам'ятку — віддав для музею даром. Також і Ровенчук, гуцул з Печеніжина, мав на стриху стодоли чумацький віз... Це дуже цінні, бо на цілій Гуцульщині вже послідні чумацькі вози»⁶⁵⁴. Окремо про один з возів згадує Д. Лукіянович у статті «Столиця Покуття», надрукованій у газеті «Львівські вісті» періоду Другої світової війни⁶⁵⁵. Ці та інші факти дозволяють простежити підтримку місцевими мешканцями музейного осередку.

Однією з головних галузей гуцульського народного мистецтва є різьба по металу та його мистецька обробка. Найстарішим зразком цього роду мистецтва на Західній Україні є бартка⁶⁵⁶, датована 1698 роком, що зберігалася в музеї⁶⁵⁷.

До археологічної збірки входили знахідки часів кам'яної доби — кам'яні сокири, стріли лука, зернотерка та інші предмети. Там зберігалися також римський меч, римські застібки-фібули, збірка монет, знайдених на Покутті, з часів Римської імперії та Візантії⁶⁵⁸. Окрім цього, музей мав природничу та палеонтологічну збірку з копалинами, знайденими на Покутті⁶⁵⁹.

В окремій кімнаті зберігалися речі, що стосувались новітньої історії, зокрема періоду визвольних змагань. Йдеться про військові однострої, відзнаки, жетони, збірки печаток. У цьому відділі зберігалась шабля полковника Петра Болбочана з інкрустованою сріблом рукояткою, яку подарував Володимир Бемко⁶⁶⁰. Також у музеї зберігалися речі, пов'язані з іменем письменника Василя Стефаника. Крім того, музей мав невелику бібліотеку та архів⁶⁶¹.

⁶⁵⁴ Кобринський В. Спогади гуцульського музейника. С. 88.

⁶⁵⁵ Лукіянович Д. Столиця Покуття. *Львівські вісті*. 1942. Ч. 279. 6–7 грудня. С. 4.

⁶⁵⁶ Бартка – гостра вузьконоса сокира з маленьким тупим обухом (молоточком), обладнана довгим держакком. Поширена серед мешканців Карпатських гір.

⁶⁵⁷ Кобринська М. Український музей «Гуцульщина» ім. о. Й. Кобринського в Коломиї «Над Прутом у лузі...». С. 294–295.

⁶⁵⁸ Кушнір В. Формування археологічних колекцій українських музеїв Галичини (1918–1939 рр.). *Народознавчі зошити*. 2012. № 1 (103). С. 156–157.

⁶⁵⁹ Кобринська М. Український музей «Гуцульщина» ім. о. Й. Кобринського в Коломиї «Над Прутом у лузі...». С. 294–295.

⁶⁶⁰ Володимир Бемко (1889–1965) – юрист, політик, активний громадський діяч. Військовик, служив в УГА. У 1944 р. емігрував до Австрії, а згодом до США.

⁶⁶¹ Кобринська М. Український музей «Гуцульщина» ім. о. Й. Кобринського в Коломиї «Над Прутом у лузі...». С. 294–295.

Для повноти картини можна навести ще декілька прикладів, які яскраво засвідчують те, що небайдужі громадяни активно передавали предмети з багатою історією до музею. Так, з 1 квітня по 30 червня 1935 р. передано 157 предметів, зокрема гуцульські вироби, часописи, церковні книги, археологічні пам'ятки, монети, печатки, фотографії. Протягом цього періоду музей відвідало 279 осіб. Проведено 8 шкільних екскурсій⁶⁶². Відомо, що Степан Смаль-Стоцький подарував музею декілька цінних пам'яток, зокрема книжку про вишивки та ручні вироби з Закарпаття, 5 давніх карт, 7 малюнків, перерахував кошти на розвиток музею⁶⁶³. Протягом 1927–1939 рр. музей відвідало 4 121 особа. Велика кількість переданих у дар предметів, а також віднайдення артефактів під час експедицій, відіграли важливу роль у збільшенні кількості музейних експонатів — станом на 1939 р. їх налічувалось 3 828 шт.⁶⁶⁴

Підтримка музею засвічувала про зростання національної свідомості у місцевих мешканців. Бажання досліджувати минуле свого регіону безпосередньо впливало на формування української ідентичності та розуміння унікальності власної культурної спадщини. Такі тези протиставлялись товариствам, організаціям та музеям полоністичного спрямування. Польська влада розуміла небезпеку таких проукраїнських тенденцій. Результатом цього стало рішення Коломийського староства від 24 травня 1937 р. про закриття музейного осередку. Офіційною причиною закриття музею вказано відсутність спеціальних дозволів на функціонування. Очевидно, що це надумала причина, зважаючи на те, що представник Коломийського староства був присутнім на офіційному відкритті музею, а місцеві чиновники знали про діяльність музею та підписували музейні відозви⁶⁶⁵. На думку В. Кобринського, рішення про закриття музею носило винятково політичний характер: «Шовіністичні молодики не хотіли зрозуміти, як може бути в Коломиї музей і то український — Гуцульщини, коли то на цілій українській Гуцульщині не було жодного польського музею. Тому-то замкнули коломиїський музей, але рівночасно

⁶⁶² Музей «Гуцульщина» в Коломиї. *Діло*. 1935. Ч. 176. 6 липня. С. 8.

⁶⁶³ Управа Українського Народнього музею «Гуцульщина». *Діло*. 1939. Ч. 144. 27 червня. С. 8.

⁶⁶⁴ Триняк Л. Покуття в етнографічних дослідженнях XIX – 30-х рр. XX ст. С. 142–143.

⁶⁶⁵ ЦДАЛ. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1–4.

зачали з великим успіхом творити в Жаб'ї польський музей «Гуцульщина». В цій справі всі сили пустилися в рух, жандарми увихалися майже по цілій Гуцульщині, а навіть і воєвода виїздив у загальний закуп експонатів, а гроші пили з податків»⁶⁶⁶. Володимир Кобринський апелював до всіх можливих інстанцій, щоби дозволити музею продовжувати роботу. За підтримки колишнього депутата парламенту у Відні Теофіла Окуневського⁶⁶⁷ музей отримав дозвіл на поновлення діяльності⁶⁶⁸. Після приходу радянської влади у 1939 р. музей продовжував працювати, отримав статус державної установи. Очевидно, що музей торкнулась радянська влада. У зв'язку з цим відбулись зміни в назві, перепрофілювання, вилучення значної кількості експонатів з обігу, почалась боротьба з «буржуазно-націоналістичними» та релігійними проявами.

Після створення музею «Гуцульщина» у Коломиї, активізується інтелігенція з інших куточків Галичини. У 1927 р. у Самборі групою місцевих громадських активістів та культурних діячів засновано товариство і музей «Бойківщина»⁶⁶⁹. Ініціатором створення музейного товариства став відомий на Самбірщині громадський діяч, адвокат Володимир Гуркевич (1880–1937)⁶⁷⁰. Він об'єднав навколо себе самбірських інтелектуалів, які взялися за організацію як самого товариства «Бойківщина», так і музею при ньому⁶⁷¹. Серед найбільш активних діячів слід згадати про постать Володимира Кобільника (1885–1937) — лікаря, етнографа, археолога і публіциста; Івана Филипчака (1871–1945) — педагога, краєзнавця; Антіна Княжинського (1893–1960) — педагога, філолога, етнографа і соціолога; Михайла Скорика (1895–1981) — педагога, публіциста і

⁶⁶⁶ Ткачук Я. Музейник із Коломиї. URL: <https://hutsul.museum/museum/articles/Volodymyr-Kobrynsky-muzeum/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁶⁶⁷ Іваньо С. М. Діяльність Теофіла Окуневського в контексті розвитку та популяризації української культури наприкінці XIX – у першій третині XX ст. *Культура як феномен людського духу (багатогранність і наукове осмислення): збірник тез доповідей VI Міжнародної наукової конференції курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів*. Львів, 18–19 листопада 2021 р. 2021. С. 106.

⁶⁶⁸ Кобринський В. Спогади гуцульського музейника. С. 86.

⁶⁶⁹ Дем'ян Г. Історико-етнографічна діяльність першого бойківського музею. *Архіви України. Науково-інформаційний бюлетень архівного управління при Раді Міністрів УРСР*. 1970. № 5 (103). С. 28.

⁶⁷⁰ Памяти заслуженого громадянина. Д-р Володимир Гуркевич. *Діло*. 1938. Ч. 1.1 січня. С. 7.

⁶⁷¹ Данилюк А. Самбір і західноукраїнське музейництво. *Бойківщина: історія та сучасність. Матеріали міжнародного народознавчого семінару «Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного розвитку»*. Самбір, 14–16 вересня 1995 р. С. 17.

науковця; Володимира Кордубу (1883–1964) — інженера, картографа, громадського діяча⁶⁷².

16 червня 1928 р. відбулись перші загальні збори⁶⁷³. Розглянуто статут товариства, розроблений В. Гуркевичем. Його ж обрано головою управи товариства⁶⁷⁴. Відповідно до статуту товариства, мета діяльності полягала у піднесенні культури, дослідженні старовини, пізнанні побуту, природи й світогляду бойківського племені⁶⁷⁵, збору різних виробів народного мистецтва та усної словесності⁶⁷⁶. Організатори товариства усвідомлювали величезний потенціал українських Карпат та хотіли зламати стереотип про «бідних (бо темних)...виснажених бойків, які й назви своєї соромляться»⁶⁷⁷. Члени товариства ставили собі за мету розвивати в бойківського селянства почуття власної гідності, сприяти їхній єдності зі всім українським народом, зберігати самотність, культуру та мову у непростій суспільно-політичній ситуації. Для досягнення цієї мети планувалося провести глибоке та багатоаспектне дослідження етнографії регіону. Планувалось видати бойківський географічний словник, словник бойківського говору, монографію міст і сіл Бойківщини та збудувати будинок під музей. Результати досліджень передбачалось публікувати в пресі, а також організувати видання часопису «Літопис Бойківщини»⁶⁷⁸.

Для здійснення цих завдань при товаристві створено музей, який виконував роль центру наукової і культурно-освітньої роботи регіону. Керівником музею обрано І. Филипчака (див. додаток 34). Від початку організації товариства, розпочався збір експонатів для музею. Їх збирали зі всіх куточків Бойківщини. Оголошення про збір предметів подавались у пресі⁶⁷⁹. У зв'язку з відсутністю приміщення для музею, перші експонати розміщено в

⁶⁷² Данчин Р. Діяльність товариства і музею «Бойківщина»: історія та сучасність. *Вісник Закарпатського художнього інституту*. 2014. № 5. С. 38.

⁶⁷³ Хроніка. *Літопис Бойківщини*. 1931. Ч. 1. С. 173.

⁶⁷⁴ Семчишин В. Сторінки історії товариства і музею «Бойківщина» в Самборі. *Літопис Бойківщини*. 1992. № 1. С. 3

⁶⁷⁵ ЦДАЛ. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1.

⁶⁷⁶ Передне слово. *Літопис Бойківщини*. 1931. Ч. 1. С. 5.

⁶⁷⁷ Там само. С. 1.

⁶⁷⁸ Семчишин В. Сторінки історії товариства і музею «Бойківщина» в Самборі. С. 4.

⁶⁷⁹ Музей «Бойківщина». *Народна справа*. 1932. Ч. 18 (188). 1 травня. С. 7.

помешканні В. Гуркевича⁶⁸⁰. Як зазначав І. Филипчак про В. Гуркевича: «Він раз-у-раз звертав увагу на те, що в нас усе гине, що сліди про нас дбайливо зтирають, що згодом будуть думати, немов би нас на нашій землі ніколи й не було... Щоб так ніхто не думав, треба заснувати музей, де б зберігалися пам'ятки нашої культури, наші великі національні скарби, наші багатства»⁶⁸¹.

До пошуку та передачі предметів старовини залучались як представники місцевої інтелігенції — священники, вчителі, так і небайдужі селяни. Відомо, що вчителька Марія Борковська зі села Ваньовичі, що на Самбірщині, подарувала півтора тисячі книг; тисячу книг подарувала Марія Охримович; передавав книги Ярослав Пасічинський — син Ісидора Пасічинського⁶⁸². Протягом перших двох років наполегливої праці помешкання В. Гуркевича повністю заповнилось різними експонатами. Фінансову підтримку музейному товариству надавав ігумен василіянського монастиря Модест Пелех⁶⁸³. Незважаючи на різні ускладнення, станом на 1931 р. кількість експонатів сягнула 6 тис.⁶⁸⁴ На допомогу у вирішенні питання розміщення експонатів прийшов Д. Стахура: у 1932 р. він безкоштовно віддав на 10 років в оренду 4 кімнати у своєму будинку для розміщення експозицій музею⁶⁸⁵. Музей вступив до Союзу музеїв у Польщі. Вступ ухвалено 15 травня 1931 р.⁶⁸⁶

10 квітня 1932 р. відбулось урочисте відкриття музею в будинку Д. Стахури. На відкритті були представники влади. І. Свенціцький виголосив півторагодинну доповідь про значення музейної діяльності та її важливість для розвитку української культури. У першій кімнаті розміщувалась бібліотека, що налічувала декілька тисяч книжок та архів Бойківщини. У другій кімнаті організовано відділ бойківського фольклору. Наступним був відділ бойківського церковного мистецтва. У четвертій кімнаті розміщувались

⁶⁸⁰ Музей Т-ва «Бойківщина» в Самборі. Нові цінні набутки Музею. *Діло*. 1930. Ч. 250. 8 листопада. С. 5.

⁶⁸¹ Худицький В. Музей знівечених секретів. URL:

https://zn.ua/ukr/ART/muzey_znivechenih_sekretiv_vidrozhennya_boykivschini_pochalosya_zi_zlamanogo_stiltsya.html (дата звернення: 16.03.2024).

⁶⁸² Ісидор Пасічинський (1853–1930) – маловідомий український фольклорист, етнограф, поета і громадський діяч; Филипчак І. Музей «Бойківщина» в Самборі. *Життя і знання*. Львів, 1935. Ч. 10. С. 311.

⁶⁸³ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. Львів: Манускрипт, 2018. С. 279.

⁶⁸⁴ Музей Т-ва «Бойківщина». Постійний зріст збірок. *Діло*. 1931. Ч. 129. 13 червня. С. 4.

⁶⁸⁵ Филипчак І. Український музей у Самборі. *Дрогобицьке слово*. 1942. № 50 (124). 29 квітня. С. 2.

⁶⁸⁶ Хроніка. *Літопис Бойківщини*. 1931. С. 174.

археологічні артефакти. І. Филипчак зазначав, що слабкою стороною музею було матеріальне забезпечення. Музей існував завдяки пожертвам членів товариства та небайдужих громадян. Педагог підкреслив особливу роль В. Кобільника, який здійснив впорядкування та каталогізацію експонатів, а також підтримував музей фінансово. У зв'язку з цим, І. Филипчак закликав: «Товариство „Бойківщина” звертається тепер по всіх свідомих бойкинь і бойків, до їхніх громадських рад і установ, до бойківської інтелігенції і до тих всіх, що можуть у тих скрутних часах бодай дрібну лепту жертвувати на удержання бойківського Музею в Самборі, щоби пам'ятали за нього»⁶⁸⁷.

Важливу роль у зборі експонатів для музею відігравали археологічні експедиції. Протягом 1932 р. Товариство здійснило 33 експедиції, у яких брали участь В. Кобільник, М. Скорик, Я. Пастернак, М. Смішко⁶⁸⁸. До деяких експедицій долучались польські дослідники, зокрема Тадуеш Сулімірський та Ян Фальковський. У березні 1933 р. у власності музею було 9 593 предмети⁶⁸⁹. Етнографічні дослідження були одним з основних напрямів діяльності товариства. Значна частина експонатів відображала матеріальну культуру Бойківщини та її народне мистецтво. Збірки рукописів та стародруків, знайдені на території Бойківщини, дозволяли відтворити невідомі аспекти у вивченні історії регіону.

Товариство протягом 1931–1939 рр. видавало спеціалізований часопис «Літопис Бойківщини», всього вийшло 11 випусків⁶⁹⁰. У підзаголовку був слоган, ідея якого перекликала з статуту: «Записки, присвячені дослідам історії, культури й побуту бойківського племені». У часописі, окрім наукових статей, публікувалися огляди, рецензії, новини, хроніка. Активним дописувачем «Літопису Бойківщини» був Ян Фальковський⁶⁹¹. Він популяризував це видання на сторінках часопису «Lud». Науковець позитивно

⁶⁸⁷ Филипчак І. Відкриття Бойківського Музею у Самборі. *Діло*. 1932. Ч. 97. 6 травня. С. 2–3.

⁶⁸⁸ Кушнір В. Формування археологічних колекцій українських музеїв Галичини (1918–1939 рр.). *Народознавчі зошити*. 2012. № 1. С. 156.

⁶⁸⁹ Хроніка. *Літопис Бойківщини*. 1933. Ч. 2. С. 79.

⁶⁹⁰ Самбірський музей. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 4 (38). 20 вересня. С. 6.

⁶⁹¹ Фальковскі Я. Село Волосате, ліського повіту. *Літопис Бойківщини*. 1935. Ч. 5. С. 14–28; Його ж. 3 Етнографічної збірки музею «Бойківщина». *Літопис Бойківщини*. 1936. Ч. 8. С. 71–74; Його ж. 3 бойківсько-гуцульського пограниччя. *Літопис Бойківщини*. 1937. Ч. 9. С. 116–120.

оцінював напрацювання членів товариства М. Скорика, В. Кобільника, В. Гуркевича, А. Княжинського⁶⁹². Окрім членів товариства, у виданні опубліковували свої напрацювання такі визначні вчені як І. Крип'якевич⁶⁹³, І. Свенціцький⁶⁹⁴, Я. Пастернак⁶⁹⁵, М. Смішко⁶⁹⁶, В. Кубійович⁶⁹⁷. «Літопис Бойківщини» був невід'ємною складовою науково-видавничої діяльності. Це видання слугує важливим джерелом для вивчення діяльності Бойківщини. Дослідники не обмежувались публікацією напрацювань лише у «Літописі Бойківщини». Вони всебічно популяризували діяльність товариства у різних газетах та журналах («Діло», «Голос Підкарпаття», «Народна справа» та інших). «Літопис Бойківщини» дає чітке розуміння високого культурного рівня та широкої ерудиції його авторів⁶⁹⁸.

Учасники музейного товариства відіграли колосальну роль у збереженні пам'яток регіону. Як писав В. Гуркевич, подекуди мешканці зовсім не розуміли цінності предметів. У наведених прикладах дослідник вказує на декілька сумних фактів: «...в двох селах перед Великодними святами роблено „генеральний” порядок, повиношувано на цвинтар старі ризи, ікони та книги й у прияві пароха їх спалено. Склепар з кооперативи передає до повітового Союзу Кооператив замовлення на товари писане на пошматованім вже пергамені, імовірно старім шляхотським дипльомі, в глибоких горах паламар для вигоди засвічує свічку папером видертим з рукописного евангелія...»⁶⁹⁹. Без роз'яснювальної роботи членів товариства стосовно цінності таких речей їх пропало б значно більше. Не оминали ентузіасти й старі могили — зберегти

⁶⁹² Тарнавський Р. Ян Фальковський: життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2013. Вип. 48. С. 422.

⁶⁹³ Крип'якевич І. Княжий Самбір і Самбірська волость. *Літопис Бойківщини*. 1938. Ч. 10. С. 26–33.

⁶⁹⁴ Свенціцький І. Образ розвою українського музейництва. *Літопис Бойківщини*. 1938. Ч. 10. С. 18–23; Його ж. Тематичний уклад стінопису церкви св. Юра у Дрогобичі. *Літопис Бойківщини*. 1938. Ч. 10. С. 67–74.

⁶⁹⁵ Пастернак Я. Шнурова могила в Кульчицях. *Літопис Бойківщини*. 1936. Ч. 7. С. 1–4. Його ж. Струтинське городище. *Літопис Бойківщини*. 1938. Ч. 10. С. 23–26.

⁶⁹⁶ Смішко М. Вістря на спис із рунічним написом з Розвадова. *Літопис Бойківщини*. 1935. Ч. 6. С. 1–14.

⁶⁹⁷ Кубійович В. Розміщення населення в Бойківських Карпатах. *Літопис Бойківщини*. 1938. Ч. 10. С. 38–45.

⁶⁹⁸ Голик Р. Книги, ідеї та стереотипи галицької провінції ХХ ст.: «Літопис Бойківщини» у міжвоєнному Самборі. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2009. № 1. С. 223–248.

⁶⁹⁹ Передне слово. *Літопис Бойківщини*. 1931. Ч. 1. С. 4.

пам'ять про поховання та передати її нащадкам було вагомою місією об'єднання.

Зважаючи на активну наукову та видавничу діяльність, музей став відомим поза межами Польщі. У 1935 р. музей визнано найкращим серед регіональних музеїв Польщі⁷⁰⁰. Музей відвідували шанувальники народного мистецтва з різних країн⁷⁰¹. Музей отримав пропозицію від Академії наук УРСР щодо обміну науковими виданнями, але польська влада виступила проти будь-яких контактів з радянською Україною⁷⁰². Станом на кінець 1938 р. музей нараховував 18 574 експонатів⁷⁰³. У музеї була велика збірка писанок, найбагатша зі всіх музеїв у Польщі⁷⁰⁴.

У жовтні 1939 р. радянська влада ліквідує всі громадські об'єднання і товариства, в тому числі й «Бойківщину». Музей перейменовано в історико-етнографічний та перенесено в приміщення колишнього римо-католицького монастиря Сестер Бригідок. Збірки доповнено матеріалами музею полоністичного спрямування Самбірської землі⁷⁰⁵. Під час німецької окупації 38 особливо цінних експонатів (ікони XIII-XIV ст., наконечники вандальських списів, римські мечі, історичні картини та бойківський одяг) вивезено нацистами⁷⁰⁶. Після війни музей відновив роботу як краєзнавчий, однак у 1954 р. музей розформовано, а частину експонатів передано музеям Дрогобича, Стрия, Львова⁷⁰⁷.

Сплеск ентузіазму у створенні нових музейних товариств зумовлювався усілякими перешкодами зі сторони поляків — це послужило свого роду мотивацією до більш активного розвитку своєї культури, до покращення та вдосконалення кооперації між українською інтелігенцією. На посилення

⁷⁰⁰ Семчишин В. Сторінки історії товариства і музею «Бойківщина» в Самборі. С. 4.

⁷⁰¹ Дем'ян Г. Історико-етнографічна діяльність першого бойківського музею. С. 34.

⁷⁰² Банах В. М., Нагірняк А. Я. Музейна співпраця наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1921–1939 рр.): напрямки й особливості. *Емінак. Науковий щоквартальник*. 2018. № 3 (2). С. 126.

⁷⁰³ Хроніка. *Літопис Бойківщини*. 1939. Ч. 11. С. 87.

⁷⁰⁴ Букатович Л. IV-ий з'їзд представників Українських обласних музеїв у Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 124. 6 червня. С. 3–4.

⁷⁰⁵ У 1935 р. поляки на противагу «Бойківщині» заснували свій музей, який налічував приблизно 6 тис. експонатів.

⁷⁰⁶ Савчин Г. Іван Филипчак як засновник і активний діяч музею «Бойківщина». *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2008. Вип 24. С. 263.

⁷⁰⁷ Семчишин В. Сторінки історії товариства і музею «Бойківщина» в Самборі. С. 5.

проукраїнських настроїв у тому числі вплинула каральна акція пацифікації. Відповідно до польського законодавства, розроблено модель спеціалізованого статутного товариства, на базі якої було створювались українські регіональні осередки, що займались охороною пам'яток. За взірць взято статут товариства «Бойківщина». Постають музеї «Яворівщина» в Яворові, «Лемківщина» в Сяноці, «Стривігор» у Перемишлі, «Верховина» в Стрию, «Сокальщина» у Сокалі⁷⁰⁸.

27 лютого 1931 р. засновано музейне товариство «Лемківщина» в Сяноку. Ініціатором заснування був митець, педагог, громадський діяч Лев Гец (1896–1971). Активна підтримка у створенні музею в Сяноці належала товариству «Бойківщина» у Самборі. Відомо, що від товариства «Бойківщина» для взірця було надіслано примірник статуту. Для затвердження статуту воєводством потрібно було хоча б 12 засновників. Відповідно статут товариства «Лемківщина» підписали 12 засновників: о. Степан Венгринович, др. Василь Блавацький, Олена Романівна, о. Омелян Константинович, Лев Гец, о. Іван Філян, Софія Венгринович, Зоя Коковська, др. Франц Коковський, Меланія Флюнт, Іван Флюнт, Олена Ванчицька. 31 грудня 1930 р. уряд воєводства дав дозвіл на створення музейного товариства⁷⁰⁹. На перших зборах, що відбулись 27 лютого 1931 р., обрано управу: Л. Гец став головою товариства. На час офіційного відкриття музею збірка давніх експонатів нараховувала 1 100 одиниць⁷¹⁰. У музеї поряд з українськими експонатами зберігались й польські. Предметам польської збірки приділялась така сама увага, як і українським⁷¹¹. Заснування музейного товариства було одним із способів боротьби не тільки з громадянською пасивністю українців, але й спрямовувалось проти офіційної політики Польщі, яку Л. Гец окреслив так: «На Лемківщині маємо нову

⁷⁰⁸ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 169.

⁷⁰⁹ Козакевич О. Музей товариства «Лемківщина» в Сяноці: передумови створення. *Народознавчі зошити*. 2022. № 1 (163). С. 52.

⁷¹⁰ Нова укр. культурна станиця на Лемківщині. Установчі збори Т-ва «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. 1931. Ч. 203. 11 вересня. С. 3.

⁷¹¹ Гах І. Лев Гец – музейник: маловідомі сторінки історії музею «Лемківщина» в Сяноку: 1930–1939 рр. *Народознавчі зошити*. 2022. № 1 (163). С. 60.

політику. Відокремлюють цю землю від коріння і забороняють все, що українське...»⁷¹².

Під час другого з'їзду українських музеологів 3–4 червня 1933 р., який відбувся у Самборі, прозвітовано, що музей володів колекцією, яка налічувала 3406 предметів, які містилися у просторій кімнаті при церкві⁷¹³. З кожним роком кількість експонатів зростала. У 1936 р. кількість музейних предметів збільшилась до 6521⁷¹⁴. Експонати походили з 77 сіл. Музей входив до «Союзу музеїв у Польщі». Перед початком Другої світової війни фонди музею склали 8047 предметів зі 102 сіл⁷¹⁵. Загалом за період існування музею (1931–1944) досліджено 106 сіл⁷¹⁶. Музей «Лемківщина» провадив спільні ініціативи з НТШ, зокрема в організації етнографічної виставки⁷¹⁷. На виставці мало бути представлено 182 експонати⁷¹⁸, однак виставка не відбулась. Місцева влада не дала дозволу на проведення заходу⁷¹⁹.

Існування у Сяноку українського музею та його діяльність зі збереження культурної спадщини українців Лемківщини спонукали польську владу відкрити у 1934 р. музей пропольського спрямування — Музей Сяноцької Землі. Однак за наповненням колекції «Лемківщини» були значно багатші⁷²⁰.

До початку Другої світової війни музей «Лемківщина» був осередком активного музейного життя. Наполегливі старання Л. Геца вивели музей на високий рівень, він став одним із найпотужніших осередків української культури (разом з «Бойківщиною» та «Гуцульщиною») на теренах Польщі.

У 1931 р. зусиллями музейної секції при філії товариства «Рідна школа» виникає товариство та музей «Яворівщина». Ініціатором заснування та першим головою був адвокат, меценат Михайло Фільц (1888–1943). Згодом до музейної

⁷¹² Сидор О. Музей «Лемківщина» в Сяноці. *Пам'ятки України*. 1995. № 3. С. 154.

⁷¹³ Там само. С. 155.

⁷¹⁴ Культурна праця на Лемківщині. Загальні Збори музейного т-ва «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 104. 12 травня. С. 4–5.

⁷¹⁵ Оживлена діяльність Товариства «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. 1939. Ч. 105. 10 травня. С. 6.

⁷¹⁶ Жеплинська О. До 100-ліття з Дня народження. З посвятою до рідного народу і його культури. *Лемківщина*. 1996. Ч. 3. С. 4.

⁷¹⁷ Гургурла І. Вистава Лемківщини в Музею Н.Т.Ш. *Діло*. 1939. Ч. 49. 4 березня. С. 7.

⁷¹⁸ Сидор О. Музей «Лемківщина» в Сяноці. С. 157.

⁷¹⁹ Городське Староство не дозволило на лемківську виставу. *Діло*. 1939. Ч. 50. 5 березня. С. 1.

⁷²⁰ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 285.

справи долучились художник Олекса Харків та місцеві вчителі Михайлина Городинська та Вікторія Турянська⁷²¹. Перші загальні збори відбулись 31 січня 1931 р. Розпочався збір експонатів для музею. Учасники товариства закликали громадян передавати пам'ятки старовини до музею, здійснюючи агітаційну роботу та публікуючи звернення у пресі⁷²². За перший рік існування музей нараховував понад тисячу експонатів різного характеру. Особливою цінністю музею був антимінс з підписом Петра Могили. Станом на 1932 р. музей розташовувався в приміщенні української гімназії «Рідної школи» ім. Осипа Маковея⁷²³. На другому музейному з'їзді М. Фільц відзвітував, що музей займає 4 відділи: 1) відділ пам'яток церковного мистецтва; 2) етнографічний відділ; 3) відділ домашнього промислу; 4) відділ нумізматики та воєнних пам'яток⁷²⁴. Станом на 1935 р. музей нараховував 25 членів. Кількість експонатів становила 2 718 шт.⁷²⁵ У музеї були зібрані чисельні зразки сільськогосподарського реманенту та продукції народних промислів⁷²⁶. На останній, шостий з'їзд, музей не подав звіту про виконану діяльність. У 1939 р. музей припинив свою діяльність, М. Фільц та його сім'я зазнала репресій зі сторони НКВС.

З кожним роком українці все краще кооперувались між собою. Форпостом української культури, а також потужним музейним осередком був Перемишль⁷²⁷. У 1932 р. засновано український етнографічний регіональний музей Перемиської землі «Стривігор». Музей створено з ініціативи низки українських діячів, передусім місцевої інтелігенції⁷²⁸. Серед ініціаторів заснування музею слід виділити Богдана Загайкевича (1887–1967)⁷²⁹; відому українську мисткиню Олену Кульчицьку (1877–1967); педагога, краєзнавця

⁷²¹ Там само. С. 290.

⁷²² Народня справа. Ч. 23 (193). 5 червня 1932. С. 2.

⁷²³ По наших селах і містах. Музей Т-ва «Яворівщина». *Наш прапор*. 1932. Ч. 1. 29 грудня. С. 7.

⁷²⁴ Другий зїзд українських музеологів. Відкриття Зїзду і дискусія над проектом організації українських музеїв. *Діло*. 1933. Ч. 176. 9 липня. С. 1–2.

⁷²⁵ Букатович Л. IV-ий зїзд представників Українських обласних Музеїв у Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 124. 6 червня С. 3.

⁷²⁶ Голубко В. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Ч. 1. 2005. Львів. С. 93.

⁷²⁷ Jełowicki A. Etnicyzowanie przedmiotów i jego skutki. O roli ukraińskich zbiorów etnograficznych w Polsce. *Muzealnictwo*. 2017. № 58. S. 210.

⁷²⁸ Левандовська Л. Товариство прихильників українського мистецтва «Стривігор» у Перемишлі та його діяльність. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 11 (17). С. 1351.

⁷²⁹ Богдан Загайкевич – брат українського громадсько-політичного діяча міжвоєнного періоду, віце-маршалка польського сейму Володимира Загайкевича.

Івана-Юліана Шпитковського (1880–1969); Івана Зайця, вчителя місцевої гімназії (1887–1968)⁷³⁰. Основу музейної збірки склали колекції, що зберігались з 1920-х років при греко-католицькій кафедральній капітулі та духовній семінарії. Спочатку зібрані експонати зберігались у приватних помешканнях, згодом музей облаштували у кімнаті кредитного товариства «Віра». З 1935 р. пам'ятки перенесли до бурси св. Миколая⁷³¹. Станом на 1934 р., на других загальних зборах товариства прозвітовано про 1500 зібраних музейних предметів⁷³². Протягом 1932–1936 рр. музей не був відкритий для відвідувачів. Лише у травні 1936 р. музей офіційно відкрито⁷³³. Товариство долучалось до заходів просвітницького характеру, наприклад виставки образів⁷³⁴ та народного одягу⁷³⁵. Станом на 1939 р. музей займав 7 кімнат у будівлі «Міщанської каси». Два зали займала книгозбірня, ще два — церковне мистецтво, по одному — археологічні, етнографічні та історичні пам'ятки⁷³⁶. Після Другої світової війни музей ліквідовано. Сьогодні частина експонатів «Стривігора» зберігається в Національному Музеї Перемишського Краю.

Дочка Івана Шпитковського — Святослава — у своїх спогадах так описує музей: «Роки нашого перебування в Перемишлі до 1945 р. пам'ятаю добре. Весь цей час музей був невід'ємною частиною життя мого батька. Він вкладав у «Стривігор» багато праці, часу, знань та коштів. Тому совість українки-перемишлянки, яка народилася там, де «срібнолентий Сян пливе», та дочки свого батька не дозволяє мені промовчати. Тим більше, коли чуєш так багато негативного та неправди про наш нарід, зокрема — що він «малокультурний», від тих, хто забирав собі наші духовні та культурні надбання... В Музеї

⁷³⁰ Целуйко О. Нумізматичні дослідження Івана Зайця (замітки на маргінесі української нумізматики). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2022. № 54. С. 297; Скородинська-Шпитковська С. Український етнографічний, регіональний музей «Стривігор» в Перемишлі та його засновники. *Перемишль і Перемишська земля протягом віків: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції, організованої Науковим товариством імені Т. Шевченка в Польщі*. Перемишль, 24–25 червня 1994. Перемишль – Львів, 1996. С. 302–305.

⁷³¹ Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. *Вісник Львівського університету: Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 471.

⁷³² Загальні збори товариства «Стривігор» у Перемишлі. *Діло*. 1934. Ч. 135. 25 травня. С. 6.

⁷³³ Створення музею «Стривігор» в Перемишлі. *Наш прапор*. 1936. Ч. 63. 5 червня. С. 2.

⁷³⁴ Ткачук Е. Вистава образів О. Кульчицької в Перемишлі. *Діло*. 1933. Ч. 53. 4 березня. С. 3.

⁷³⁵ Зацікавлення молоді народним мистецтвом. Вечір народньої ноші у Перемишлі. *Діло*. 1937. Ч. 61. 20 березня. С. 7.

⁷³⁶ Терський С. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. С. 147.

експонувалися малі ікони, хрести, фрагменти і різьби царських воріт та іконостасів. Очевидно, сьогодні неможливо перелічити всі експонати. В ті часи ніхто не сподівався, що експонати та документація на них пропадуть, а пам'ять з часом припорошує пил забуття... Хоч «Стривігор» перетривав у війні німецько-фашистських окупантів і більшовицьких «визволителів», та не зміг пережити вже післявоєнні часи влади ПНР і нашого т. зв. «добровільного» переселення. Так український етнографічний регіональний музей Перемишської землі «Стривігор» проіснував 15 років, тобто до 1945 року, коли його за невідомих на обставин було пограбовано»⁷³⁷.

У квітні 1932 р. у Стрию засновано музейне товариство «Верховина»⁷³⁸. Ініціатором заснування та першим головою був педагог, громадський діяч Осип Сілецький. Слід відзначити, що музейництво Стрия формувалось на початку ХХ ст.⁷³⁹ Так, перші заходи щодо заснування музею у Стрию під час Першої світової війни здійснив місцевий адвокат та громадський діяч Ієронім Калитовський. Він володів збіркою документів періоду російської окупації Галичини 1914–1915 рр. На перших установчих зборах, які відбулись 17 квітня 1932 р., обрано першу управу у складі: голова — Осип Сілецький, заступник — о. Роман Височанський, скарбник — Ольга Бачинська, секретар — Роман Лисович, референт видавництва — Роман Домбчевський, завідувач музею — професор Зубрицький, його заступники Омелян Цісик та Володимир Котович⁷⁴⁰. На установчих зборах ухвалено рішення особливу увагу акцентувати на зборі етнографічного матеріалу для музею⁷⁴¹. У червні 1933 р.

⁷³⁷ Скородинська-Шпитковська С. Український етнографічний, регіональний музей «Стривігор» в Перемишлі та його засновники. С. 300–302.

⁷³⁸ Букатович Л. IV-ий з'їзд представників Українських обласних Музеїв у Сяноці. С. 2–3.

⁷³⁹ Молчко У. Б., Пучковська С. В. Кімната-музей о. Остапа та Нестора Нижанківських: історія та сучасність. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 48.

⁷⁴⁰ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 288.

⁷⁴¹ Надопта А. Музей «Верховина» в Стрию: досвід збереження, вивчення та популяризації надбань народної культури українців (1932–1939 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2013. Вип. 23–24. С. 402–403.

зібрані експонати перенесено у дві кімнати української бурси Стрия⁷⁴². Станом на 1933 р. осередок налічував 1 248 пам'яток⁷⁴³.

Зі звіту за 1935 р. відомо, що на кінець грудня музей товариства нараховував 1900 предметів⁷⁴⁴. Як і в інших регіональних музейних товариствах, місцеві мешканці допомагали у зборі експонатів. У музеї було декілька відділів: етнографічний, археологічний, нумізматичний, іконографічний, бібліотечний, а також відділ рукописів. Т. Сулімірський був вражений свідомістю українського селянства, коли дізнався, що більшість предметів опинилось в музеї саме завдяки дарункам від місцевих мешканців⁷⁴⁵. У газеті «Діло» дуже влучно описано роль селян у зборі експонатів: «Селяни дарували предмети музею. Вони, хоч бідні, часто справжні меценати музею. Тільки освітою, культурою і вихованням здобудемо кращу долю. Не жалуймо датків на скріплення освітних змагань»⁷⁴⁶. Товариство організовувало заходи просвітницького характеру, зокрема виставку народного одягу (для огляду було представлено одяг зі Стрийщини та Болехівщини)⁷⁴⁷. У рамках виставки понад 120 учасників демонстрували традиційні весільні, купальські, великодні та різдвяні обряди⁷⁴⁸. Дохід товариства за 1935 р. становив 1140 зл.⁷⁴⁹ У 1937 р. «Верховина» нараховувала 100 членів⁷⁵⁰.

Популяризація культурних рухів поширювалась по всій території Галичини. Відкриття музею князя Василька у Тереховлі відбулось 30 серпня 1933 р. Першим головою музею був Григорій Тимушук. У подальшому директором музею став Северин Борачок (1898–1975) — митець, який активно прикладався до розбудови української культури. Йому допомагав його рідний

⁷⁴² Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. С. 471.

⁷⁴³ Надопта А. Музей «Верховина» в Стрию: досвід збереження, вивчення та популяризації надбань народної культури українців (1932–1939 рр.). С. 402.

⁷⁴⁴ З діяльності Музейного Товариства «Верховина» у Стрию за 1935 рік. *Діло*. 1936. Ч. 154. 12 липня. С. 5–6.

⁷⁴⁵ Надопта А. Музей «Верховина» в Стрию: досвід збереження, вивчення та популяризації надбань народної культури українців (1932–1939 рр.). С. 403.

⁷⁴⁶ З діяльності Музейного Товариства «Верховина» у Стрию за 1935 рік. *Діло*. 1936. Ч. 154. 12 липня. С. 5–6.

⁷⁴⁷ Стрий має свій музей. *Діло*. 1935. Ч. 300. 9 листопада. С. 2–3.

⁷⁴⁸ Закусов М. Б., Кравець О. З. Показ народної носії та музейні будні. *Слідами музейних збірок. Нариси історії товариства «Верховина»*. Стрий, 2014. С. 24–25.

⁷⁴⁹ З діяльності Музейного Товариства «Верховина» у Стрию за 1935 рік. *Діло*. Ч. 154. 12 липня 1936. С. 5–6.

⁷⁵⁰ Надопта А. Музей «Верховина» в Стрию: досвід збереження, вивчення та популяризації надбань народної культури українців (1932–1939 рр.). С. 402–403.

брат Мар'ян — художник та громадський діяч⁷⁵¹. Виставки картин С. Борачка відбувались не тільки на теренах Галичини, але й у країнах Європи та США. Будучи уродженцем Тереховлі, за підтримки місцевого пароха о. Степана Мохнацького та філії «Просвіти», зібрані С. Борачком предмети зберігались в одній кімнаті церковного дому, яку назвали музеєм пам'яток трипільської культури. С. Борачок з 1927 р. проводив археологічні розкопки біля монастиря о. Василян у с. Підгора. Кількість музейних предметів збільшувалась, зокрема за рахунок ікон. Для огляду було представлено багато фотографій та діаграм, зроблених Мар'яном Борачком⁷⁵².

У 1936 р. у Сокалі при філії «Просвіти» організовано «Український Народний Музей «Сокальщина» ім. Андрія Чайковського. Ініціатором заснування був Богдан Чайковський⁷⁵³. Музей постав за сприяння В. Кобринського та І. Свенціцького⁷⁵⁴. Ідея заснування музею з'явилась у 1927 р. У філії товариства «Просвіта» виникла потреба впорядкувати експонати та рукописи краєзнавчого гуртка. Під керівництвом колишнього стрільця УГА Івана Рачинського опрацьовано невелику колекцію предметів та збірку спогадів воєнного періоду, складений каталог. Після виїзду І. Рачинського зі Сокаля у 1930 р. експозицію припинили облаштовувати⁷⁵⁵. У 1930 р. збірка товариства «Просвіта» в Сокалі нараховувала 368 пам'яток, зібрано невеликий архів спогадів і документів часів Першої світової та польсько-української воєн. Предмети зберігались у приміщенні товариства «Просвіта», у спеціально відведеній для них шафі⁷⁵⁶. Завдяки «Укрінбанку» (установа безкоштовно надала під музей велику кімнату з передпокоем у своїй будівлі) 12 липня 1936 р. вдалося відкрити музей для відвідувачів⁷⁵⁷. Управу музеєм взяли на себе

⁷⁵¹ Городиський Л., Зінчишин І. Мандрівка по Тереховлі і Тереховлянщині. Львів: Каменярь, 1998. С. 170.

⁷⁵² Купчинська Л. Северин Борачок – маляр і організатор мистецького музейництва на Поділлі. *Вісник НТШ*. Львів, 2009. Ч. 41. С. 28–29.

⁷⁵³ Богдан Чайковський (1888–1941) – правник, публіцист, громадський діяч. Закатований НКВС у тюрмі на Лонського. Син А. Чайковського.

⁷⁵⁴ Маньковська Р. Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х рр. *Краєзнавство*. 2017. № 3–4. С. 242.

⁷⁵⁵ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 289.

⁷⁵⁶ Чайковський Б. Музей «Сокальщина». *Життя і знання*. 1939. № 6. С. 179–180.

⁷⁵⁷ Надопта А. Роль громадських, наукових організацій та церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кінця XIX – 30-х рр. XX ст. С. 767.

Богдан Чайковський та Ольга Соколовська. На відкриття музею прибули представники інтелігенції, зокрема Володимир Кобринський та Ярослав Пастернак, який проводив археологічні розкопки в сусідньому Белзі⁷⁵⁸.

З нагоди відкриття музею до громадян опубліковано звернення: «Ще в 1927 р. виринула думка оснувати при сокальській Філії Т-ва «Просвіта» Обласний Музей. Бо ж треба зберігти від повної заглади те, що протягом сотень літ нашої історії видала з себе Сокальська Земля. Із передісторичних часів остали на ній сліди, захovanі нераз глибоко в землі, що в ряди-годи попадають у людські руки. Усе те треба нам зібрати, щоб перед усім світом показати високу культуру українського народу, щоб у молодих поколіннях збуджувати гордість і любов до свого; щоб підносити себе на душі, навіть у часах найбільшого пригноблення кріпити віру, що народ з такою культурою згинуть не може. Ці думки не вдалось відразу в цілості зреалізувати. Тільки тихо і непомітно збирали ми всякі пам'ятки та їх переховували. Це все — то Наша Історія! Все те мусить найтись у нашому музеєві і тільки в нашому!»⁷⁵⁹.

Музей складався з архіву та чотирьох відділів (етнографії, церковного мистецтва, археології та нової історії). У 1937 р. засновано «Товариство прихильників музею «Сокальщина», до завдань якого належало надання всебічної підтримки та допомоги музею. Протягом 1936–1939 рр. музей відвідало 2 597 осіб⁷⁶⁰. Після Другої світової війни музей ліквідовано.

Станом на грудень 1932 р. єдиним на території Поділля був Подільський музей у Тернополі. Він заснований навесні цього ж року при товаристві «Рідна школа» у Тернополі. Музей розміщувався в одній з кімнат, що належали тернопільській філії товариства «Просвіта». На кінець 1932 р. музей нараховував понад 1000 експонатів, що стосувались археології, історії, етнографії, геології, палеонтології⁷⁶¹. Ініціатором створення музею був Яким Ярема (1884–1964) — український науковець, культурно-освітній діяч, учасник

⁷⁵⁸ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 289.

⁷⁵⁹ Український народний музей «Сокальщина» ім. Андрія Чайковського. *Наш прапор*. 1936. Ч. 32. 18 березня. С. 3.

⁷⁶⁰ Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. С. 473.

⁷⁶¹ Подільський музей у Тернополі. *Діло*. 1932. Ч. 284. 22 грудня. С. 5.

музейних з'їздів. Польська влада не давала дозволу на діяльність музею, аргументовуючи це тим, що у краї вже функціонує Подільський музей товариства «Народна школа» (пропольського спрямування), який у повному обсязі представляє регіон: «Подільський музей товариства «Народна школа» є доступним для всіх мешканців Поділля, незалежно від віросповідання та національності...». Як вказувалось у документі, надісланим Тернопільським воєводою Казімежом Мошинським, створювати музеї у кожному місті недоцільно, оскільки консерватори прагнуть впорядковувати музейні колекції у більших інституціях. У документі вказано, що Яким Ярема не володіє достатньою кваліфікацією для того, щоби очолювати музей⁷⁶². Музей продовжував діяти нелегально. У 1936 році колекція музею налічувала 2340 предметів⁷⁶³.

Заходами наукової секції при філії товариства «Просвіта» відкрито музейну експозицію у Раві-Руській. 24 січня 1935 р. відбулись установчі збори музейно-краєзнавчого товариства. Речі, які збирали місцеві аматори, були доступні для огляду щоденно з 11 до 13-ї години в одній з кімнат «Українбанку»⁷⁶⁴. Збірка налічувала 618 предметів⁷⁶⁵.

Українське краєзнавче музейництво набирало обертів та почало формувати культурні вектори серед громадськості. Зважаючи на ріст авторитету регіональних музеїв, у друкованому органі ПКТ — журналі «Земля» — опубліковано статтю під назвою «Українські регіональні музеї»⁷⁶⁶. У статті здійснено короткий огляд діяльності регіональних музеїв. Згадано про музей Гуцульщина ім. Йосафата Кобринського, музейні товариства «Бойківщина», «Лемківщина», «Яворівщина», «Стривігор», «Верховина», музей князя Василька в Теребовлі. Про Подільський музей у Тернополі автор вказує те, що музейна збірка зберігається у приміщенні товариства «Рідна школа», оскільки

⁷⁶² ЛННБУ. Ф. 26. УК-42. Ч. 1. Арк. 54.

⁷⁶³ Яким Ярема: повернуте ім'я українського вченого. URL: <http://www.vetuniver.lviv.ua/fakultet-ekonomiky-ta-menedzhmentu/kafedra-ukrainskoi-ta-inozemnykh-mov/810-yakym-yarema-povernute-im-ya-ukrayinskoho-vchenoho.html> (дата звернення: 16.03.2024).

⁷⁶⁴ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 289.

⁷⁶⁵ Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. С. 473–474.

⁷⁶⁶ Заставецька Н. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920–1939 рр. С. 178.

воєводська влада не дала дозволу на заснування спеціального музейного товариства. Автор статті зазначає, що робота музейних товариств є злагодженою, та наводить у приклад другий з'їзд українських музейників, на якому ухвалено рішення щодо вступу до «Союзу музеїв у Польщі». Вказано, що регіональні музейні товариства розвиваються саме завдяки підтримці місцевих мешканців: від українських товариств та приватних осіб отримано приміщення та музейні предмети. Наголошено, що надзвичайно цікавим явищем є те, що музеї різносторонньо підтримують селяни, оскільки майже всі музейні експонати є дарунками місцевих мешканців. Автор розповідає, що тільки у виняткових випадках музейні товариства отримують субвенції у розмірі 80–200 зл. на рік⁷⁶⁷. Автор підсумовує, що відвідувач музею може навіть не припускати, що зберігач фондів виконує не тільки свою основну роботу, але й роль прибиральника. Це засвідчує те, що у цих закладах «працюють ентузіасти, які створюють нові культурні заклади»⁷⁶⁸.

Створення регіональних музеїв та їхня діяльність вимагала покращення комунікації між інтелігенцією. Виникає потреба більш ґрунтовної організації музейної роботи — це стосувалось обговорення проблем щодо поповнення фондів, наукового опрацювання музейних експонатів, захисту спільних інтересів. З ініціативи Іларіона Свенціцького проводились з'їзди музеологів Галичини⁷⁶⁹. Перший з'їзд українських музейників відбувся у Львові 25 квітня 1931 р. в стінах Національного музею⁷⁷⁰. Коломию представляв В. Кобринський, Самбір — В. Гуркевич, В. Кобільник та І. Филипчак, Станиславів — Л. Чачковський, Яворів — М. Фільц, Перемишль — О. Кульчицька. У з'їзді взяли участь 25 представників українських музеїв⁷⁷¹. Під час з'їзду Я. Пастернак виголосив доповідь про важливість роботи та основні завдання обласних музеїв; М. Драган виступив з доповіддю про консервацію

⁷⁶⁷ Насамперед йдеться про музейне товариство «Бойківщина».

⁷⁶⁸ *Українські музеї регіональні. Ziemia*. 1935. № 47. S. 78–79.

⁷⁶⁹ Семчишин В. Сторінки історії товариства і музею «Бойківщина» в Самборі. С. 4.

⁷⁷⁰ Банах В. Міжмузейна співпраця в Галичині у міжвоєнний період (1921–1939). *Історико-культурна спадщина: європейський вимір. Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 1 червня 2018 року*. С. 10.

⁷⁷¹ Хроніка. *Літопис Бойківщини*. 1931. Ч. 1. С. 175–176.

національних пам'яток старовини. Ухвалено рішення про заснування «Союзу українських музеїв, книгозбірень та архівів»⁷⁷². Особливу увагу акцентовано на тому, що з'їзди мають відбуватись у різних місцях для розуміння проблем та особливостей роботи обласних музеїв. Прийнято рішення щодо доцільності проведення інформаційної кампанії для заохочення місцевих мешканців у даруванні предметів музеям, а не приватним колекціонерам⁷⁷³. На представника Національного музею — І. Свенціцького — покладено місію захисту інтересів українського музейництва⁷⁷⁴.

Другий з'їзд українських музеологів відбувся 3–4 червня 1933 р. в Самборі⁷⁷⁵. Участь у з'їзді брали делегати зі Стрия, Сянока, Коломиї, Яворова, Перемишля⁷⁷⁶. Музей «Бойківщина» взяв на себе роль головного організатора та господаря другого музейного з'їзду. Під час з'їзду представники українських музеїв обговорювали питання організації «Союзу українських музеїв» на противагу «Союзу музеїв у Польщі». І. Свенціцький вважав, що цю ініціативу майже нереально реалізувати, оскільки для цього потрібно багато дозволів від воєводств та Міністерства віросповідань та народної освіти. Станом на 1933 р. до «Союзу музеїв у Польщі» входив Національний музей, музей НТШ, «Гуцульщина», «Бойківщина», а також «Союз українських наукових робітників музеїв і книгозбірень», до якого належали кваліфіковані музейні працівники. В. Кобільник, Я. Пастернак, В. Кобринський, М. Драган закликали представників регіональних музеїв вступати до «Союзу музеїв у Польщі». У подальшому передбачалось заснувати секцію українських музеїв у складі «Союзу музеїв у Польщі». У рамках з'їзду доповідали представники музею львівської греко-католицької богословської академії, музею «Яворівщина», «Лемківщина», «Верховина», «Стривігор», «Гуцульщина». У з'їзді також взяли участь

⁷⁷² Основне завдання Товариства полягало у об'єднанні професійних бібліотечних та музейних працівників, поширенні освіти, підвищенні рівня культури. Члени Товариства брали участь у з'їздах українських обласних музеїв. Головою Товариства був І. Свенціцький; Колосовська О. «...Заступати інтереси української людности»: діяльність Союзу українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові. (1930 – 1939). *Вісник Львівського університету*. 2006. Вип. 1. С. 174–180.

⁷⁷³ Хроніка. *Літопис Бойківщини*. 1931. № 1. С. 176.

⁷⁷⁴ Перший Зїзд Українських Музейників у Львові. *Діло*. 1931. Ч. 99. 7 травня. С. 3.

⁷⁷⁵ Зїзд українських музеологів. *Наш прапор*. 1933. Ч. 53. 13 липня. С. 7.

⁷⁷⁶ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 280.

представники редакцій «Жіночої Долі» і «Підкарпатських Вістей». На завершення з'їзду І. Свенціцький прочитав лекцію на тему: «Культура бойків»⁷⁷⁷. У з'їзді брали участь понад 150 делегатів⁷⁷⁸. На другий день з'їзду відбулась екскурсія до с. Лаврів⁷⁷⁹. Член «Бойківщини» священник Лев Вань відправив літургію, поблагословивши розвиток українського музейництва. Делегати з'їзду оглядали старовинну церкву з фресками XV ст., старовинні рукописи та цвинтар, де, за переказами, поховані останки Лева Даниловича. Я. Пастернак, користуючись нагодою, розповів делегатам з'їзду про поховальний обряд у княжу добу та пізніших періодах⁷⁸⁰.

На третьому з'їзді представників українських музеїв, що відбувся у Львові 9 червня 1935 року⁷⁸¹, додатково засновано Комітет Українських Обласних Музеїв (КУОМ)⁷⁸². Координуючим органом КУОМ на 1935–1936 рр. обрано товариство «Бойківщина»⁷⁸³. Під час цього з'їзду досягнуто порозуміння в питанні створення «Секції українських музеїв» у складі «Союзу музеїв у Польщі». Друкованим органом регіональних музеїв затверджено «Літопис Бойківщини»⁷⁸⁴. Завдання КУОМ полягало у координації роботи музеїв в одноцільному напрямку, інформуванні українських обласних музеїв про всі справи, що відносились до музеїв і музейництва загалом⁷⁸⁵: «заступати справи обласних музеїв, редагувати річні звіти з їх діяльності та бути лучником між обласними і львівськими українськими музеями»⁷⁸⁶. На думку М. Скорика, з'їзд відбувся успішно: «Цілий з'їзд залишив по собі додатне вражіння. Розбудова Національного Музею, поширення домівок обласних музеїв, наукова

⁷⁷⁷ Другий зїзд українських музеологів. Відкриття Зїзду і дискусія над проектом організації українських музеїв. *Діло*. 1933. Ч. 176. 9 липня. С. 1–2.

⁷⁷⁸ Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. С. 476.

⁷⁷⁹ *Miscellanea. Літопис Бойківщини*. 1934. Ч. 4. С. 30.

⁷⁸⁰ Другий зїзд українських музеологів. Відкриття Зїзду і дискусія над проектом організації українських музеїв. *Діло*. 1933. Ч. 176. 9 липня. С. 2.

⁷⁸¹ Новинки. *Літопис Бойківщини*. 1935. Ч. 6. С. 29.

⁷⁸² Савчин Г. Іван Филипчак як засновник і активний діяч музею «Бойківщина». С. 262.

⁷⁸³ Новинки. *Літопис Бойківщини*. 1936. Ч. 8. С. 81.

⁷⁸⁴ Скорик М. Розвиток українського музейництва. З'їзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. 1933. Ч. 154. 13 червня. С. 4.

⁷⁸⁵ Банах В. Міжмузейна співпраця в Галичині у міжвоєнний період (1921–1939). С. 10.

⁷⁸⁶ Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. С. 476.

праця у Львові та провінції вказує, що українське музейництво є на добрій дорозі. Без фондів, без субвенцій росте, бо має фанатиків музейництва»⁷⁸⁷.

Четвертий з'їзд представників регіональних музеїв відбувався упродовж 31 травня — 1 червня 1936 р. у м. Сянок⁷⁸⁸. З'їзд приймало музейне товариство «Лемківщина». Делатами з'їзду було близько 20 осіб, серед них В. Кобринський (Коломия), В. Кобільник (Самбір), М. Драган (музей Богословської академії), О. Кульчицька (Перемишль), Ф. Коковський (Бережани). З поважних причин на з'їзді не було І. Свенціцького та Я. Пастернака, однак вони надіслали учасникам вітання⁷⁸⁹. Під час з'їзду музей «Бойківщина» повторно обрано координуючим органом КУОМ на 1936–1937 рр.⁷⁹⁰ Протягом першого дня з'їзду регіональні музеї звітували про здійснену діяльність протягом року, а також обговорювали аспекти подальшої співпраці. З доповіддю виступив Я. Пастернак («Преісторія Лемківщини»), Ф. Коковський («Над джерелами Ослави»)⁷⁹¹. На другий день учасники відвідали замчище Мімона (неподалік м. Сянок). Під час екскурсії учасники ознайомились з археологічними знахідками, що викликало жваві дискусії та стало знаковою подією під час з'їзду⁷⁹².

П'ятий музейний з'їзд відбувався протягом 16–17 травня 1937 р. у Перемишлі⁷⁹³ (див. додаток 35). З'їзд приймав музей «Стривігор». Монастирський орден оо. Василіян надав для проведення засідань приміщення. З'їзд відкрив від організаційного комітету Б. Загайкевич. Опікуном з'їзду був єпископ Йосафат Коциловський. Після привітання гостей і вшанування пам'яті невтомного музейника Володимира Кобільника⁷⁹⁴, почалися звіти представників музеїв: Національного (І. Свенціцький); НТШ (Я. Пастернак);

⁷⁸⁷ Скорик М. Розвиток українського музейництва. З'їзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. 1933. Ч. 154. 13 червня. С. 4.

⁷⁸⁸ IV. З'їзд українських музеологів у Сяноці. *Наш прапор*. 1936. Ч. 60. 27 травня. С. 6.

⁷⁸⁹ Сидор О. Музей «Лемківщина» в Сяноці. С. 155.

⁷⁹⁰ Букатович Л. IV-ий з'їзд представників Українських обласних Музеїв у Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 124. 6 червня. С. 2–3.

⁷⁹¹ IV. З'їзд українських музеологів у Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 113. 23 травня. С. 3; Парацій В. Музейне життя Бережан у контексті теорії та практики Східногалицького музейництва 1920–1930-х рр. *Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства імені Шевченка*. 2013. Т. 8. С. 391.

⁷⁹² Гах І. Лев Гец — музейник: маловідомі сторінки історії музею «Лемківщина» в Сяноку. С. 61.

⁷⁹³ V. З'їзд українських музейників у Перемишлі. *Діло*. 1937. Ч. 107. 19 травня. С. 4.

⁷⁹⁴ Володимир Кобільник помер 6 березня 1937 р. у Самборі на 52-му році життя.

Богословської Академії (М. Драган); Гуцульщини (В. Кобринський); Бойківщини (М. Кордуба); Лемківщини (Л. Гец); Яворівщини (М. Фільц); Сокальщини (Б. Чайковський); збірки при Школі Народній у Тернополі (Я. Ярема); Стривігора (І. Шпитковський). Звіти яскраво засвідчують наполегливу роботу музейних працівників. Завдячуючи цьому, серед місцевих мешканців зростало розуміння цінності старовини та виникає бажання вивчати свій край, принагідно надаючи музеям всебічну підтримку. І. Свенціцький виголосив доповідь на тему: «Розівй українського мистецтва». Частиною з'їзду була виставка образів, організована до 900-ліття культу Богоматері в Україні. Для огляду було представлено 77 ікон⁷⁹⁵.

Б. Чайковський, очільник музею «Сокальщина», дав позитивну оцінку музейному з'їзду: «Гостинні господарі (музей «Стривігор») підготували зїзд із найбільшою дбайливістю. Організація зїзду зразкова; від розміщення гостей серед Українських родин починаючи до останньої хвилини видко було лад і порядок. Кожний знав, що має робити, ні сліду якоїсь метушні чи замішання. Атмосфера зїзду до останньої хвилини незвичайно гарна і приємна а при тому ділова». Однак, як зазначає музейник, були й негативні моменти, зокрема «надто широка програма зїзду, що її годі було вичерпати в наміченому часі; не згадувано на нашому зїзді про таку засадничу справу, як відношення між центральними й обласними музеями; а вона справді є пекуча»⁷⁹⁶.

Останній, шостий з'їзд українських музейників, відбувався протягом 5–6 червня 1938 р. у Коломиї⁷⁹⁷. З'їзд приймав музей «Гуцульщина» на чолі з В. Кобринським. Станиславівське воєводство не надало дозволу на проведення з'їзду. У зв'язку з цим з'їзд проходив у формі довірочних зборів, на відміну від попередніх 5 з'їздів. В. Кобринський з цього приводу згадував, що «хоч воєводство заборонило відбуття нашого з'їзду, то мимо цього поліція не показувалася та не перешкоджала в наших нарадах. Аж після я дізнався, що староста виїхав з Коломиї на час нашого з'їзду та нарочком не видав

⁷⁹⁵ Небувала Вистава. 900-ліття Богородиці на Україні. *Правда*. 1937. Рік XI. 30 травня. С. 6.

⁷⁹⁶ Б. Загайкевич. Після перемиського зїзду музейників (вражіння учасника). *Українські вісті*. 1937. Ч. 113. (451). 25 травня. С. 2.

⁷⁹⁷ VI. Зїзд українських музейників. *Діло*. 1938. Ч. 132. 19 червня. С. 13.

жандармерії зарядженням розганяти українських музейників»⁷⁹⁸. На з'їзд прибула 341 особа. Під час з'їзду І. Свенціцький виступив з доповіддю на тему: «Сучасний стан українського музейництва в Польщі й основи його розвитку». Доповідач подав такі статистичні дані: за період 1927–1937 рр. постало 10 українських обласних музеїв із кількістю 26 експозиційних кімнат, загальною їх площею 696 м² і 69 786 музейних предметів. Науковець висловив велику подяку митрополиту А. Шептицькому за суттєву фінансову допомогу у розбудові музейництва. З доповідями також виступали І. Крипякевич («Загальний нарис бувальщини Покуття»), В. Залозецький («Візантійські та окцидентальні жерела східньо-галицької архітектури з увагою на Покуття»), о. Р. Лукань ЧСВВ («Василіянські монастирі на Покутті»). Делегати з'їзду обговорювали подання протесту до Союзу музеїв у Польщі проти нищення українського музейництва регіону. На думку В. Кобринського, «...відбувся коломийський з'їзд на правду дуже величаво і славно і на присутніх зробив дуже миле враження»⁷⁹⁹ (див. додаток 36). Наступний музейний з'їзд мав приймати музей товариства «Верховина» у Стрию, однак він з об'єктивних причин так і не відбувся.

Отже, на підставі аналізу різноманітних фактів, можемо підсумувати, що українські музейні товариства у процесі діяльності стикались з різними, часто штучно створеними труднощами. Наприклад, представники Коломийського староства під вигаданими причинами хотіли закрити у 1937 р. український музей Гуцульщина ім. Йосафата Кобринського, оскільки вбачали у його діяльності небезпеку, що зумовлювалась розвитком проукраїнських рухів. Незважаючи на різнопланові виклики, українські музейні товариства протягом міжвоєнного періоду відігравали колосальну роль у збереженні культурної спадщини регіону та формуванні інтелектуального середовища. З'їзди українських музейників стали майданчиком для координації зусиль, обміну досвідом, розробки стратегій розвитку краєзнавчого руху та предметного

⁷⁹⁸ Кобринський В. Спогади гуцульського музейника. С. 84–89.

⁷⁹⁹ Королько А. VI з'їзд українських музеологів Галичини в Коломії 1938 року: передумови, хід та результати проведення. *Сучасні акценти музейництва. Історія, здобутки, перспективи. Матеріали науково-теоретичної конференції (Івано-Франківськ, 14 травня 2018 р.)*. Івано-Франківськ, 2018. С. 6–8.

обговорення проблем українського музейництва. Протягом 1931–1938 рр. відбулось 6 з'їздів. З'їзди українських музейників належали до громадської площини — незважаючи на це, їхнє проведення було результативним, що підтверджує важливість громадської ініціативи.

РОЗДІЛ ІV. ПРЕДСТАВНИКИ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНО-НАУКОВОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

4.1. Польський вимір у науково-дослідній та музейній діяльності

Пам'яткоохоронний та музейний рух у міжвоєнній Галичині формувався завдяки багатокультурному соціально-політичному та освітньому середовищі, вектор якого визначали конкретні постаті. Кінець ХІХ ст. — перша третина ХХ ст. — бурхливий період, що характеризувався стрімким творенням та розвитком нових соціально-культурних інституцій, серед яких значне місце займали музеї. Ці заклади формували особливе культурне середовище, навколо якого гуртувалися інтелектуали: історики, археологи, краєзнавці, архівісти, а також фахівці багатьох інших галузей. Зусилля галицьких інтелектуалів у створенні та підтримці музеїв засвідчувало про їхню віру в потенціал культурних надбань у формуванні та утвердженні національного самовизначення. Ця теза була актуальною для обох спільнот — як польської, так і української. Зважаючи на перевагу поляків в адміністративному і політичному житті як у період Габсбурзької монархії, так і Польської республіки, представникам польської інтелігенції було легше втілювати свої ініціативи у прикладному аспекті.

Польське та українське інтелектуальні кола розвивались паралельно. Заклади вищої освіти (Львівський університет ім. Яна Казимира та Львівська політехніка) відігравали важливу роль у вихованні інтелектуалів, які у міжвоєнний період формували культурний простір, у якому кількісно переважали поляки. Українців було менше, однак їхня ініціативність, величезний потенціал, конкурентоспроможність та бажання багатоаспектного розвитку своєї культури були на високому рівні. Сукупність цих факторів подекуди дозволяла випереджати поляків. Досить яскраво простежувалось польсько-українське суперництво, яке з роками трансформувалось до рівня зрілої конкуренції. У цьому випадку відігравали роль два ключових фактори: з

однієї сторони проявлявся намір домінування однієї з націй у суспільстві, а з іншого — відбувався об'єктивний ріст культурного рівня обох народів.

Культурно-музейне середовище міжвоєнної доби закладалось у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. Як з польської, так і з української сторін були конкретні постаті, які задавали напрями розвитку. Висвітлюючи формування музейного середовища цього часу, неможливо оминати постать відомого львівського історика та архіваріуса Олександра Чоловського (1856–1944). Уродженець Перемишля, навчався у Станиславівській цісарсько-королівській гімназії. Випускник Львівського університету⁸⁰⁰. Дослідник послідовно відстоював у польському культурному середовищі план розвитку музейництва Львова⁸⁰¹, який передбачав створення трьох інституцій (архіву, бібліотеки та музею), які б доповнювали одна одну⁸⁰². Працюючи з 1890 р. на посаді асистента архіваріуса Львівського міського архіву, науковець згодом стає керівником цієї установи. У результаті здійсненої роботи, документальна база архіву значно зросла⁸⁰³. О. Чоловський на основі здійсненої роботи опублікував декілька статей стосовно організації архівної та музейної справи, колекціонування⁸⁰⁴. Відомо, що надійним помічником О. Чоловського у роботі в архіві був українець Франц Ковалишин (1861–1915). За словами О. Чоловського, українець був «винятково здібним до практичної музейної праці»⁸⁰⁵. Завдяки фінансовій підтримці від міста О. Чоловський отримує можливість для реалізації своїх задумів: він накопичує архівні збірки, видає найдавніші джерела та формує архівну бібліотеку з метою їхнього подальшого об'єднання у музей⁸⁰⁶. О. Чоловський

⁸⁰⁰ Wierzejska J. Książki w stanie wojny. Dzienniki Aleksandra Czołowskiego i Józefa Grycza, czyli bitwa o Lwów i powstanie warszawskie z perspektywy archiwum i biblioteki. *Zapisywanie wojny. Dzienniki z lat 1939–1945*. Warszawa, 2022. S. 167.

⁸⁰¹ Петрик Н. Військово-історичні пам'ятки у збірках музеїв Львова першої половини ХХ ст. *Historical and Cultural Studies*. 2014. № 1. С. 63.

⁸⁰² Крутоус А. З минулого Львівського історичного музею. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. 1996. Вип. 5. С. 5.

⁸⁰³ Врадій Н. З історії виникнення архівів у м. Львові. *Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР*. 1963. № 4. Київ. С. 14.

⁸⁰⁴ Czołowski A. Archiwa rządowe we Lwowie, ich obiecna zawartość i znaczenie dla historii Galicji Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie. 1905. № 4. Т. 10. S. 10–18.

⁸⁰⁵ ЦДІАЛ. Ф. 137. Оп. 1. Арк. 2; Сварник І. Франц Ковалишин і міська геральдика Галичини. *Четверта наукова геральдична конференція*. Львів. 1994. С. 63–64.

⁸⁰⁶ Сеньків М. Фундатори і меценати львівських музеїв кінця ХІХ–початку ХХ століть. *Скарбниця української культури: Збірник наукових праць*. Чернігів, 2007. Вип. 8. С. 245–246.

виступив у ролі головного ініціатора створення трьох музеїв: музею історії Львова, Національного музею імені короля Яна III, Міської галереї мистецтв.

Першим вдалося створити у 1893 р. Історичний музей міста Львова, оскільки для цього в міському архіві було накопичено певні експонати. Основним джерелом формування та поповнення збірки музею були пожертви колекціонерів та меценатів⁸⁰⁷. Завдання та діяльність цього музею закріплювались у документі від 29 квітня 1897 р. під назвою «Положення про Архів давніх актів та Історичний музей міста Львова»⁸⁰⁸.

У міжвоєнний період колекціонери передавали в дар частину своїх колекцій. Серед меценатів зустрічаються імена Владислава Лозинського, Зузанни Дилевської, Гелени Домбчанської, Корнелії Парнасової та інших. У 1926 р. для Історичного музею придбано окремих будинок на площі Ринок, 4 — так звану Чорну кам'яницю — перлину ренесансної архітектури Львова XVI ст. Після проведення ремонтних та адаптаційних робіт у кам'яницю перенесли збірки та експозицію. У вересні 1929 р. музей урочисто відкрили для відвідувачів (див. додаток 37). У 30-х рр. XX ст. перебудову музейної експозиції та інвентаризацію музейних колекцій здійснила перша в історії львівського музейництва жінка-кустош Луція Харевичова — відома історикиня-урбаніст та історіограф Львова⁸⁰⁹.

У 1908 р. розпочалось створення Національного музею імені короля Яна III. Для цього міська рада Львова придбала колишню резиденцію короля на площі Ринок, 6. Упродовж 1910–1912 р. проведено реставрацію, будинок пристосовано під музей. У 1930-х рр. архітектором Людомилом Дюрковичем відреставрована триярусна ренесансна аркада-лоджія, змінено подвір'я будинку⁸¹⁰. О. Чоловський започаткував збірку своїм великим дарунком, передавши до музею 150 експонатів (портрети історичних осіб, зразки зброї та

⁸⁰⁷ Петрик Н. Формування колекцій пам'яток воєнної історії у музеях Львова (XIX–XX ст.). С. 98.

⁸⁰⁸ Regulamin dla Archiwum aktów dawnych i Muzeum historycznego kr. st. miasta Lwowa. Lwów, 1897. 15 s.

⁸⁰⁹ Історія. URL: <https://www.lhm.lviv.ua/hystory.html> (дата звернення: 16.03.2024).

⁸¹⁰ Piotrowski J. Budowa krużganków w Kamienicy Królewskiej we Lwowie. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 115–129.

військових обладунків)⁸¹¹. До початку Першої світової війни музейна збірка нараховувала майже 10 тис. предметів.

Надзвичайно багату колекцію під час Першої світової війни передав гміні Львова Болеслав Ожехович (1847–1927) — колекціонер, меценат, почесний громадянин Львова (1921), доктор *honoris causa* Львівського університету (1923). Його батько був лікарем та депутатом, а мати походила з відомих родів Обніських та Сераковських. Б. Ожехович вивчав юриспруденцію у Львівському університеті та сільське господарство у Гоккенгаймі⁸¹². Після завершення навчання працював у родинному маєтку у с. Кальників поблизу Перемишля⁸¹³.

Під час Першої світової війни Б. Ожехович вирішив передати свою багату колекцію під опіку гміні Львова⁸¹⁴. Таке рішення зумовлювалось бажанням зберегти цінні предмети від розкрадання чи знищення в умовах воєнного часу. Це дозволило врятувати збірку. У зв'язку з цим, колекціонер вирішив подарувати свою колекцію місту⁸¹⁵. 19 серпня 1919 р. укладено офіційну угоду між Болеславом Ожеховичем та представника гміни Львова, серед яких був Олександр Чоловський. Відповідно до цього договору, Б. Ожехович передав у дар всі свої зібрання, зокрема картини, гравюри, колекцію зброї, меблі музейного значення та багато інших предметів (*див. додатки 38–40*). Меценат поставив умову, що колекція мала володіти особливим статусом, зберігатися як єдине ціле та носити назву «збірка Болеслава Ожеховича»⁸¹⁶. Обов'язок нагляду за збіркою, зважаючи на побажання мецената, покладено на О. Чоловського⁸¹⁷. Колекцію розмістили у колишньому палаці Владислава Лозинського по вул. Оссолінських, 3⁸¹⁸ (*див. додаток 41*). Після офіційної передачі в дар

⁸¹¹ ЦДАЛ. Ф. 55. Спр. 174. 2 арк.

⁸¹² Jagielska-Burduk A. Działalność Bolesława Orzechowicza – mecenasa sztuki i nauki we Lwowie. *Вісник Львівського університету*. 2013. № 49. С. 174–175.

⁸¹³ Piórecki J. Bolesław Orzechowicz (1847–1927), pierwszy prezes Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego*. 2010. Vol. 58. S. 86.

⁸¹⁴ Badecki K. Zbiory Bolesława Orzechowicza. Lwów: Wydawnictwo muzeum narodowego im. Króla Jana III, 1922. S. IX–X.

⁸¹⁵ Петрик Н. Формування колекцій пам'яток воєнної історії у музеях Львова (XIX–XX ст.). С. 108.

⁸¹⁶ Miller J. Zbiory Lwoskie. Bolesława Orzechowicza. *Cenne, bezcenne, utracone*. Nr 3 (15). 1999. S. 12–13.

⁸¹⁷ ЦДАЛ. Ф. 74. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–4.

⁸¹⁸ Петрик Н. Національний музей імені короля Яна III у Львові та збірка Болеслава Ожеховича: історія формування колекцій військово-історичних пам'яток (1908–1940 рр.). *Емінак*. 2016. № 2 (2). С. 95; сьогодні – вул. Стефаника.

Б. Ожехович продовжував дарувати різні предмети. За підрахунками дослідників, колекція мецената, передана до музею ім. Яна III, нараховувала 4965 предметів⁸¹⁹.

Міська рада у знак вдячності за щедрий подарунок 15 вересня 1921 р. ухвалила рішення щодо визнання Болеслава Ожеховича почесним громадянином Львова⁸²⁰. З нагоди вручення відзнаки та відкриття колекції для огляду, Рудольф Менкицький розробив оригінальну листівку-запрошення на виставку, присвячену публічному відкритті колекції (*див. додаток 42*). На запрошенні митець представив усі найважливіші складові дарунку, починаючи від колекції польських та іноземних картин, годинників і закінчуючи колекцією зброї⁸²¹.

Протягом всього міжвоєнного періоду музей активно розвивався. Станом на 1924 р. фонди музею нараховували понад 20 тис. експонатів. Слід зазначити те, що деякі експонати були частиною української культурної спадщини, зокрема збірки ікон, фелонів, різьби, чотири портрети, дві гравюри Б. Хмельницького та інші⁸²². Інституція проіснувала до 1940 р., а кількість експонатів становила понад 40 тис. одиниць (*див. додатки 43–44*)⁸²³.

Олександр Чоловський разом з Тадеушем Рутовським⁸²⁴ подали ініціативу і приклали зусилля щодо створення і відкриття у 1907 р. Міської галереї мистецтв⁸²⁵. З останньої третини XIX ст. навколо збірки живопису і графіки розгорталась певні труднощі, зумовлені відсутністю приміщення та нестачею фінансової допомоги зі сторони міста. Дарунки меценатів на початку XX ст. з новою силою піднесли проблему розміщення та наукового

⁸¹⁹ Miller J. Zbiory Lwowskie. Bolesława Orzechowicza. S. 13; Цит. за: Jagielska-Burduk A. Działalność Bolesława Orzechowicza – mecenas sztuki i nauki we Lwowie. С. 177.

⁸²⁰ Jagielska-Burduk A., Markowski D. O lwowskich zbiorach Bolesława Orzechowicza. *Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo*. Toruń, 2011. Т. XLII. S. 25–37.

⁸²¹ ЦДАЛ. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

⁸²² Крутоус А. З минулого Львівського історичного музею. С. 13.

⁸²³ Філіпчук Н. Становлення музейної педагогіки в Західній Україні. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*. 2019. № 14. С. 35; У 1940 р. музей історії Львова та Національний музей імені короля Яна III об'єднано у Львівський державний республіканський історичний музей. Сьогодні це Львівський історичний музей.

⁸²⁴ Тадеуш Рутовський (1852–1918) – історик, політик, мистецтвознавець, довголітній віце-президент та Президент Львова.

⁸²⁵ Сьогодні – Львівська національна галерея мистецтв імені Бориса Возницького.

опрацювання предметів. Саме завдяки О. Чоловському майбутня Міська галерея мистецтв отримала надзвичайно багату та унікальну колекцію Яна Яковича — співвласника і керівника двох цукроварень, що мешкав у селі Сітківці Липовецького повіту на Вінниччині. 12 лютого 1907 р. фінансова секція магістрату погодилась виплатити за колекцію 225 000 корон. Ця придбана колекція та дарунки від колекціонерів і меценатів суттєво поповнили фонди Міської галереї мистецтв⁸²⁶. У 1914 р. для галереї придбано приміщення на вул. Оссолінських, 3. У 20–30-ті рр. ХХ ст. фонди галереї поповнювалися переважно за рахунок робіт польських художників.

Олександр Чоловський був багаторічним директором цих музейних закладів. Також він володів багатою колекцією, яку зберігав у своєму помешканні по вул. Вроновських, 7 (нині — вулиця академіка Ф. Колесси). До колекції входили акти, військові й сеймові щоденники, інвентарні описи, матеріали до історії Червоної Русі і Галичини; автографи, листи, акти до історії і генеалогії шляхетських родин, карти і плани, бібліотека з друками ХV–ХVІ ст.; збірка гравюр і рисунків⁸²⁷. Відомо, що серед документів О. Чоловського був лист видатної української співачки Соломії Крушельницької до однієї з варшавських редакцій, датований 29 червня 1901 р.⁸²⁸ Дослідник також захоплювався археологією. Виконуючи обов'язки консерватора історичних пам'яток, науковець часто апелював саме до археології. Інтуїтивні підтвердження О. Чоловського щодо розташування княжої столиці підтвердились наукою, коли у 1936 р. відомий український археолог Ярослав Пастернак відкрив фундаменти Успенського собору, а наступного року всередині храму розкопав саркофаг із похованням галицького князя Ярослава Осмомисла⁸²⁹. Олександр Чоловський був співзасновником⁸³⁰

⁸²⁶ Філевич Н. Галерея. Епізод перший. Народження. URL: <https://photo-lviv.in.ua/halereia-epizod-pershyu-parodzhennia/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁸²⁷ Сеньків М. Фундатори і меценати львівських музеїв кінця ХІХ – початку ХХ століть. С. 248.

⁸²⁸ Мацюк О. Матеріали з історії України в бібліотеках та архівах Варшави. *Архіви України*. 1966. № 2. С. 74.

⁸²⁹ Булик Н. Львівська археологія ХІХ – початку ХХ століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів, 2014. С. 150.

⁸³⁰ Масик Р. Товариство шанувальників минувшини Львова. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2010. С. 263–280.

Товариства любителів історії Львова (ТЛІЛ)⁸³¹. У березні 1932 р. учасники товариства святкували подвійний ювілей: 25-ти річчя від часу заснування ТЛІЛ та 40-ка річчя наукової та просвітницької роботи О. Чоловського⁸³². На святкуванні науковець заявив, що дарує свою збірку рукописів одному із закладів Львова. Цим закладом стала у 1936 р. бібліотека Оссолінських⁸³³. Польська преса активно висвітлювала ці події, описуючи шлях створення та ключові аспекти діяльності ТЛІЛ⁸³⁴. Варта уваги стаття у «Ранковій газеті» під назвою «Улюблене місто — улюблені люди» за 14 березня 1932 р., оскільки автор досить детально описує історію ТЛІЛ від дня заснування. Про святкування ювілею товариства вказано наступне: «Сьогодні Львів святкує подвійний ювілей, який відіграє велике значення в історії життя та розвитку міста: 40-ка річчя наукової та культурної діяльності директора міського архіву д-ра Олександра Чоловського — видатного історика, співзасновника та директора ТЛІЛ від часу його заснування, найзавзятішого організатора та натхненника... Його ініціативність, а також наукова та музейна праця, створили незламну основу для діяльності товариства... Люди, які пов'язані зі створенням товариства, найяскравіше закарбовані в історії Львова та польській науці...». Далі автор описує ключові моменти щодо створення товариства: «...На перших установчих зборах ТЛІЛ у 1906 р., які відбулись за підтримки першого віцепрезидента міста Т. Рутовського, О. Чоловський презентував програму діяльності товариства. Першим президентом Товариства став видатний історик, автор „Історичних нарисів” Людвік Кубала»⁸³⁵.

Наукова діяльність Олександра Чоловського надзвичайно багата. Він є автором понад сотні праць з питань археології, мистецтва, архівістики, музеології, військової історії, краєзнавства, залучався до здійснення

⁸³¹ В українській історіографії трапляються різні назви цього товариства: історик Роман Масик називає його «Товариство шанувальників минушини Львова». Науковиця Наталія Булик подала іншу назву – «Товариство любителів минулого Львова». Таку ж назву використовує Богдан Янишин.

⁸³² Іваньо С. Пропольські наративи вивчення та популяризації історії Львова як ключовий аспект культурно-просвітницької діяльності товариства любителів історії Львова (1906 – 1939). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 51. С. 36.

⁸³³ Крутоус А. Львівські музеї і Олександр Чоловський. *Наукові записки Львівського історичного музею*. 1997. Вип. VI. Ч. I. С. 9.

⁸³⁴ ДАЛЮ. Ф. 97. Спр. 18. Арк. 1–25.

⁸³⁵ Kochane miasto – kochani ludzie. Dwa miłe jubileusze. *Gazeta poranna*. 1932. Nr 9878. 14 marca. S. 4.

консерваторських робіт⁸³⁶. Невтомний дослідник та щедрий меценат назавжди залишив свій слід в історії, дбаючи про організацію музейних установ та здійснюючи активну популяризаторську діяльність серед містян⁸³⁷ (див. додаток 45).

Малодослідженою залишається постать Луції Харевич (1897–1943)⁸³⁸ — дослідниці Львова, викладачки Львівського університету, кустоша Історичного музею та активної громадської діячки. Л. Харевич навчалась вдома. Свідомість зрілості здобула у приватній жіночій гімназії Зофії Стшальковської у Львові⁸³⁹. У 1918 р. майбутня дослідниця вступає на філософський факультет Львівського університету⁸⁴⁰. З 1921 р. розпочинає дослідницьку роботу під керівництвом професора Яна Птаського⁸⁴¹, який здійснив величезний вплив на формування особистості науковиці⁸⁴². У 1924 р. дослідниця здобуває ступінь доктора філософії на основі дисертації «Торгівля Львова XV ст.», яку згодом видає у вигляді монографії під назвою «Торгівля середньовічного Львова»⁸⁴³. Завдяки рекомендації Я. Птаського, Л. Харевич приймають на посаду асистента кафедри. Дослідниця проводила практичні заняття з допоміжних історичних дисциплін, зокрема з палеографії та дипломатики⁸⁴⁴. За блискучі наукові здобутки та наполегливе виконання покладених на неї обов'язків, у 1925–1926 рр. Л. Харевич перебувала протягом 10 місяців у Франції на стажуванні⁸⁴⁵.

З 1931 р. Л. Харевич починає працювати на посаді кустоша⁸⁴⁶ (зберігача фондів) Історичного музею⁸⁴⁷. Як зазначають фахівці⁸⁴⁸, це було справжнім

⁸³⁶ Bieńkowski W. Aleksander Czołowski – miłośnik Lwowa i historyk regionalny. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000. S. 50.

⁸³⁷ Сеньків М. Фундатори і меценати львівських музеїв кінця XIX – початку XX століть. С. 248.

⁸³⁸ Більшість робіт науковиці підписані жіночою формою чоловічого прізвища — Харевичова.

⁸³⁹ ЦДАЛ. Ф. 710. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 12.

⁸⁴⁰ ЦДАЛ. Ф. 710. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 13.

⁸⁴¹ Ян Птаський (1876–1930) – історик, археограф, громадський діяч.

⁸⁴² Hołd prof. Janowi Ptaśnikowi. *Chwila*. 1930. Nr 3946. Rok XII. 20 marca. S. 6.

⁸⁴³ Charewiczowa Ł. *Handel średniowiecznego Lwowa*. Lwów, 1925. 168 s.; Вартість монографії становила 8 зл.: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. *Chwila*. 1925. Nr 2322. 2 września. S. 8.

⁸⁴⁴ Кісь Я. До історії розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті. *Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР*. 1963. № 4. С. 39.

⁸⁴⁵ Гуль О. Луція Харевичова: штрихи до біографії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. Вип. 29. С. 491–492.

⁸⁴⁶ Malczewska-Pawelec D. Łucja Charewiczowa jako badaczka i propagatorka historii regionalnej i lokalnej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. 2015. R. 9. S. 37.

прецедентом⁸⁴⁹, оскільки до цього часу адміністративний персонал складався винятково з чоловіків⁸⁵⁰. Науковій діячці вдалось досягти значних успіхів у музейній справі. Звіти Л. Харевич дають розуміння про обсяги виконаної роботи⁸⁵¹. Так, зі звіту за 1938 р. стає відомо, що Л. Харевич готувала доповідь на тему: «Здобутки Львова у період 20-ти ліття приналежності до відродженої Польської держави»⁸⁵². Дослідниця була однією з найактивніших співробітниць музею. Вона займалася впорядкуванням підручної бібліотеки музею, а також керувала роботами з реконструкції третього поверху у будівлі на пл. Ринок, 4. Згодом на цьому поверсі розмістять нові відділи музею — театральний («Teatr lwowski») та відділ пам'яток польсько-української війни («Obrona Lwowa 1918–1919»). Л. Харевич багато часу приділяла здійсненню архівних пошуків, а також за запитами надавала необхідну інформацію особам, які досліджували Львів⁸⁵³. З початком Другої світової війни їй доручено виконувати обов'язки заступника директора музею з наукової роботи⁸⁵⁴.

Луція Харевич була учасницею низки громадських об'єднань, зокрема Товариства любителів історії Львова⁸⁵⁵. Декілька років була секретарем цього товариства⁸⁵⁶. Членкиня Комітету виставки вірменських пам'яток⁸⁵⁷, брала активну участь в організації виставки. Дослідниця є авторкою понад сотні наукових праць. Значну частину своїх напрацювань Л. Харевич присвятила Львову. У міжвоєнний період дослідниця вважалася однією з провідних польських «істориків-урбаністів»⁸⁵⁸. Л. Харевич розпочала однією з перших вивчати історію жінок. Дослідниця стверджувала, що ця проблематика має велике майбутнє та необхідна для вивчення у контексті модернізаційних

⁸⁴⁷ Łucja Charewiczowa. Wspomnienie w 40-tą rocznicę śmierci. *Koło Lwowian. Biuletyn*. Nr 46. Rok XXIII. Grudzień. 1983. S. 78.

⁸⁴⁸ Гуль О. Луція Харевичова: штрихи до біографії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. Вип. 29. С. 491–492.

⁸⁴⁹ ЦДАЛ. Ф. 710. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 7

⁸⁵⁰ Гуль О. Луція Харевичова: штрихи до біографії. С. 491.

⁸⁵¹ ЦДАЛ.Ф. 55. Оп. 1. Спр. 38. 4 арк.; ЦДАЛ.Ф. 55. Оп. 1. Спр. 41. 1 арк.;

⁸⁵² ЦДАЛ.Ф. 55. Оп. 1. Спр. 38. 1 арк.

⁸⁵³ Гуль О. Луція Харевичова: штрихи до біографії. С. 492.

⁸⁵⁴ ЦДАЛ.Ф. 710. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 111–112.

⁸⁵⁵ Święto tradycji Lwowa. *Chwila*. 1932. Nr 4659. Rok XIV. 14 marca. S. 11.

⁸⁵⁶ Nowy zarząd Tow. Miłośników Przeszłości Lwowa. *Chwila*. 1931. Nr 4396. 21 czerwca. S. 15.

⁸⁵⁷ Гуль О. Луція Харевичова: штрихи до біографії. С. 493.

⁸⁵⁸ Friedberg M. Łucja Charewiczowa (1897–1943). *Kwartalnik Historyczny*. 1939–1945. R. LXVI. Z. 3–4. S. 436–440.

суспільних змін. Достеменно відомо, що на VII Міжнародному конгресі історичних наук у Варшаві, який відбувався у 1933 р., вона виступила з доповіддю на тему: «Чи варто писати окрему історію жінок?»⁸⁵⁹, а у 1937 р. видала брошуру «Український жіночий рух»⁸⁶⁰. Все це дозволяє говорити про Л. Харевич як про талановиту та непересічну науковицю, яка, як мінімум, на десятиліття випереджала свою епоху. У 1940 р. переїжджає до Варшави. Стає активною учасницею підпілля, за що була заарештована та заслана в концтабір Аушвіц, де загинула 17 грудня 1943 р. у віці 43 років.

Серед працівників музейних закладів Львова слід відзначити постать Рудольфа Менкицького (1887–1942) — зберігача фондів Національного музею імені короля Яна III, колекціонера, графіка, медальєра. Він народився у Львові та був пов'язаний з науково-культурним життям міста протягом всього життя. Р. Менкицький закінчив середню школу у Львові, здобув художню освіту. Як вільний слухач вивчав історію мистецтв у Львівському університеті. Учасник Першої світової війни⁸⁶¹.

Протягом міжвоєнного періоду, з 1921 р. обіймав посаду хранителя фондів Національного музею ім. короля Яна III у Львові. Автор першого детального путівника музеєм⁸⁶². Упродовж 1932–1939 рр. разом із дружиною на замовлення князівської родини Сангушків займався інвентаризацією та організацією експозиції у Підгорецькому замку⁸⁶³. Активний громадський діяч, член низки товариств — Товариства любителів книги, Польського геральдичного товариства, Спілки львівських нумізматів. Меценат, подарував музею 240 монет із власної збірки⁸⁶⁴. Займався дослідженням культури львівських вірмен, зокрема брав участь у підготовці виставки вірменського мистецтва, яка відбулась в 1932 р. у Львові. Один з авторів путівника по цій

⁸⁵⁹ Stępnik A. Metamorfozy historii lokalnej we Lwowie w latach 1869–1939. *Res historica*. 2015. № 39. S. 216–217.

⁸⁶⁰ Mikułowska C. [L. Charewiczowa]. *Український жіночий рух*. Lwów, 1937. 27 s.

⁸⁶¹ Kordel G. Rudolf Mękicki. *Mistrzowie polskiego ekslibrisu*. 2019. S. 3.

⁸⁶² Mękicki R. *Muzeum Narodowe im. króla Jana III we Lwowie: przewodnik po zbiorach*. Lwów: nakładem Gminy miasta Lwowa. 1936. 130 s.

⁸⁶³ Paduch K. Pałac w Podhorcach w latach 1865–1939: stan badań i postulaty badawcze. *Saeculum Christianum. Pismo Historyczne*. 2016. № 1. S. 229–230.

⁸⁶⁴ Мовна М. Постать Рудольфа Менкицького (1887–1942) в контексті путівникового дискурсу Львова 20–30-х рр. XX ст. *Народознавчі Зошити*. (Львів). 2018. № 4 (142). С. 977.

виставці⁸⁶⁵. Брав участь у загальнопольських з'їздах музейників як представник музею ім. короля Яна III. Нам вдалось віднайти світлину з XIII з'їзду музеологів Польщі, який відбувався у Львові у 1937 р. (див. додаток 46). Фотографію зроблено у Італійському дворіку на пл. Ринок, 6. Серед осіб на фотографії вдалось ідентифікувати, окрім Р. Менкицького, О. Чоловського, Л. Харевич, Я. Пастернака та І. Свенціцького⁸⁶⁶. Р. Менкицький викладав у Львівській політехніці⁸⁶⁷. На початку 1940 р. виконував обов'язки директора новоствореного Історичного музею⁸⁶⁸. Вражають мистецькі досягнення Рудольфа Менкицького — він розробив понад 200 знаків власності. Постать музейника є знаковою, оскільки він детально відобразив описи колекцій львівських музеїв та пам'яток культури Львова⁸⁶⁹.

У міжвоєнний період сприяв формуванню інтелектуального середовища Галичини Кароль Бадецький (1886–1953) — історик, архіваріус, бібліотекар, дослідник історії Львова⁸⁷⁰. Випускник Львівського університету, у 1912 р. захистив докторат. Працівник Архіву давніх актів у Львові: обіймав посаду наукового співробітника, заступника директора та директора⁸⁷¹. Під час Першої світової війни, за відсутності О. Чоловського, керував архівом та музеями⁸⁷². Рятуював від реквізиції австрійською владою церковні дзвони, оскільки його уповноважили бути експертом в справах реквізиції на території Східної Галичини. Робив гіпсові відлитки та фотографії реквізованих дзвонів, звертався до військового командування з проханням дозволити огляд і фотографічну зйомку дзвонів, які планували реквізувати (див. додаток 47). Відлитки

⁸⁶⁵ Wystawa zabytków ormiańskich we Lwowie 19.VI. – 30. IX.1932: przewodnik Lwów: nakł. Komitetu. Drukiem Artura Goldmana, 1932. 40 s.

⁸⁶⁶ Зарубій Е., Куценяк О. Виставка «Ярослав Пастернак – дослідник «Галицької Трої». *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2017. Вип. 21. С. 458.

⁸⁶⁷ Mansfeld B. Dwa zjazdy muzealne we Lwowie. *Muzealnictwo*. № 35. 1993. S. 8.

⁸⁶⁸ Целуйко О. До історії львівської нумізматики середини ХХ століття: замітки на маргінесах листа академіка Івана Крип'якевича до Івана Спаського. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2022. Вип. 36. С. 190.

⁸⁶⁹ Мовна М. Постать Рудольфа Менкицького (1887–1942) в контексті путівникового дискурсу Львова 20–30-х рр. ХХ ст. С. 976–977.

⁸⁷⁰ Кривенко М. Приватні книгозбірні Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника у «Словнику» Івана Лисенка: нотатки на полях. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2014. Вип. 6. С. 426.

⁸⁷¹ ЦДІАЛ. Ф. 55. Оп. 1. Спр. 72. 26 арк.

⁸⁷² Крутоус А. З минулого Львівського історичного музею. С. 12.

передавали до Національного музею імені Яна III Собеського та Історичного музею у Львові⁸⁷³. Деякі з цих матеріалів зберігаються в історичному архіві Львова, зокрема матеріали наукової роботи «Дзвони львівських костелів»⁸⁷⁴; фотографії дзвонів, реквізованих австрійською владою⁸⁷⁵; матеріали про конфіскацію австрійською владою дзвонів та виготовлення з них гіпсових відливів М. Ореховичем та К. Осінським⁸⁷⁶.

Зважаючи на вимоги тогочасного архівознавства, науковець модернізував архів і значно збагатив його бібліотеку. Опрацьовуючи науковий опис фондів архіву, К. Бадецький зібрав філіграні з львівських міських судово-адміністративних книг XIV–XVI ст. і видав їх у 1928 р. у зв'язку з III з'їздом бібліофілів у Львові. Альбом побачив світ як бібліофільське видання тиражем 350 примірників⁸⁷⁷. Один з перших істориків, хто досліджував колекції львівських муніципальних музеїв⁸⁷⁸. Науковця особливо зацікавила збірка Болеслава Ожеховича. Він видав перший опис збірки мецента⁸⁷⁹. К. Бадецький на основі своєї роботи у 1934 р. склав звіт «Архів міста Львова. Його нинішній стан та реорганізаційні, інвентаризаційні й видавничі потреби». У результаті довготривалого аналізу документів науковець створив каталог Архіву давніх актів м. Львова, який містить науковий опис 956 львівських актових книг та численні ілюстрації. Науковець є автором понад 80 праць, у тому числі архівознавчих, джерелознавчих, історичних⁸⁸⁰. Рукописи деяких наукових робіт К. Бадецького зберігаються у історичному архіві м. Львова⁸⁸¹.

⁸⁷³ Барабаш Т. Кароль Бадецький та його невідомі дослідження епіграфіки Львова (до історії австрійської реквізиції дзвонів в Галичині в 1916–1917 рр.). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2012–2013. Вип. 13–14. С. 212–214.

⁸⁷⁴ ЦДАЛ.Ф. 138. Оп. 1. Спр. 14. 95 арк.

⁸⁷⁵ ЦДАЛ.Ф. 138. Оп. 1. Спр. 18. 17 арк.

⁸⁷⁶ ЦДАЛ.Ф. 138. Оп. 1. Спр. 21. 106 арк.

⁸⁷⁷ Дашкевич Я. Філігранологія та завдання українського джерелознавства. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. ССXL. Львів, 2000. С. 294.

⁸⁷⁸ Badecki K. *Lwowskie zbiory naukowe i muzealne*. Lwow, 1932. 27 s.

⁸⁷⁹ Badecki K. *Zbiory Bolesława Orzechowicza*. Lwow, 1922. 81 s.

⁸⁸⁰ ЦДАЛ. Ф. 55. Оп.1. Арк. 4–5.

⁸⁸¹ ЦДАЛ. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 37. 132 арк.; ЦДАЛ. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 39. 230 арк.; ЦДАЛ. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 41. 336 арк.

Науковець був активним громадським діячем. Учасник Польського історичного товариства та Товариства ім. Міцкевича⁸⁸². Перед Другою світовою війною обіймав посаду очільника історичного музею м. Львова, а в рік початку Другої світової війни перебував на посаді директора Національного музею ім. короля Яна III і Національної галереї у Львові⁸⁸³.

Серед поляків, які безпосередньо пов'язані з музейною справою та формуванням векторів наукової роботи, слід виділити постать мистецтвознавця Владислава Подляхи (1875–1951). Він народився у сім'ї службовця та вчительки. Навчався у гімназії у Кракові. Восени 1890 р. сім'я переїхала до Львова. З цього часу життєвий шлях В. Подляхи безпосередньо пов'язаний з цим містом. У 1895 р. здобув середню освіту у Державній третій міській гімназії імені короля Стефана Баторія⁸⁸⁴. У цьому ж році розпочав навчання на філософському факультеті Львівського університету. Вивчав історію під керівництвом Людвіка Фінкеля та історію мистецтва під керівництвом Яна Антоневича-Болоза⁸⁸⁵. Його наставники помітили непересічні здібності: починаючи з другого року навчання, В. Подляха отримав стипендію Національного інституту імені Оссолінських, навчався у Кракові, в Ягеллонському університеті. Львівський університет завершив у 1898 р., Краківський — 1899 р.⁸⁸⁶

Після завершення Львівського університету, В. Подляха починає працювати вчителем спочатку у Стрию, згодом — Снятині. Протягом 1904–1909 рр. фахівець у вільний від роботи час подорожує Буковиною, досліджує об'єкти сакральної архітектури регіону. У 1909 р. В. Подляха у Львівському університеті на основі наукових напрацювань захистив дисертацію по церковних розписах Буковини XV–XVI ст., що не втратила наукової цінності до

⁸⁸² Чебан М. Архівна справа в міжвоєнному Львові. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2014. Вип. 7. С. 196.

⁸⁸³ Горбачевський Т. Музейно-архівні установи міжвоєнного Львова в культурно-комунікативних процесах польської громади міста. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Гуманітарні науки*. Вип. 15. Львів, 2018. С. 182.

⁸⁸⁴ Сьогодні – вул. кн. Романа, 5; корпус № 20 Національного університету «Львівська політехніка».

⁸⁸⁵ Ян Антоневич-Болоз (1858–1922) – історик, мистецтвознавець, літературознавець вірменського походження. Завідувач кафедри історії новітнього мистецтва (1893–1922).

⁸⁸⁶ Архів ЛНУ. Ф–119. Оп. 1. Спр. 408. Арк. 21; Kalinowski L. Podlacha Władysław (1875–1951). *Polski Słownik Biograficzny*. 1983. Т. XXVII. S. 114.

сьогодні⁸⁸⁷. З цього часу повертається до Львова, викладає історію та географію у 4-ій гімназії на вул. Никоровича⁸⁸⁸.

З 1912 р. В. Подляха розпочинає підготовку до габілітації. Він двічі отримує спеціальну стипендію та використовує кошти для покриття витрат на наукові дослідження та навчання за кордоном. Протягом 1912–1913 рр. вивчав університетську дидактику в галузі історії мистецтв у Берлінському університеті. Після повернення з Німеччини, дослідник з метою наукових пошуків побував у Росії, Угорщині, Чехії та Італії. Попри воєнне лихоліття, у 1916 р. В. Подляха отримав габілітацію у галузі середньовічного мистецтва з особливим акцентом на країни Східної Європи. Упродовж 1917–1922 р. науковець працював у Промисловому музеї на посаді кустоша. Розробляв план архідієцеазіального музею. У подальшому науковець неодноразово залучався до музейної діяльності на різних рівнях: кустош музею Любомирських (1922–1932), член окружної консерваторської комісії (1925–1933), голова окружної музейної ради (1925–1928), голова колегії судових експертів з питань захисту авторських прав у сфері образотворчого мистецтва (1925–1933), член ради образотворчого мистецтва при Міністерстві віросповідань та народної освіти (1925–1928), член-кореспондент Польського інституту образотворчого мистецтва (1927–1933), член спілки мистецтвознавців⁸⁸⁹, директор Львівського історичного музею (1942–1944)⁸⁹⁰. Активний учасник Польського наукового товариства, яке діяло у Львові протягом 1901–1939 рр.⁸⁹¹

З відновленням незалежності Польщі у 1918 р. у житті В. Подляхи настає новий етап. Саме міжвоєнне двадцятиліття стає найбільш насиченим періодом у житті науковця. Йому доручають очолити кафедру історії мистецтва у Львівському університеті. Над дослідженням цієї проблематики працювали дві кафедри. Першу з них очолювали проф. Ян Антоневич-Болоз, а після його

⁸⁸⁷ Терський С. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. С. 148

⁸⁸⁸ У 1920–1930-х рр. – 4-та державна гімназія імені Яна Длугоша. Сьогодні – 11-й навчальний корпус Львівської політехніки, вул. Професорська. Zlat M. Władysław Podlacha (1875–1951). *Rocznik Historii Sztuki*. 2012. T. XXXVII. S. 23.

⁸⁸⁹ Kalinowski L. Podlacha Władysław (1875–1951). S. 114.

⁸⁹⁰ Zlat M. Władysław Podlacha (1875–1951). *Rocznik Historii Sztuki*. 2012. T. XXXVII. S. 25

⁸⁹¹ Попадюк Н. «Towarzystwo naukowe» у Львові (1901–1939): історія створення та структура. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. Вип. 9. С. 119–120.

відходу — Владислав Козицький. Власне другою кафедрою керував В. Подляха. Допомогу та постійну підтримку науковцю надавав Ян Антоневич-Болоз. Владислав Подляха, наскільки це було можливо, дистанціювався від політичних течій та впливів. Євреї та українці, які перебували під його керівництвом, були захищені від різного роду санкцій. Після приєднання Західної України до УРСР В. Подляха продовжує працювати в університеті⁸⁹². У характеристиці В. Подляхи вказано, що «...з грудня 1939 р. виконуючий обов'язки кафедрою історії мистецтва. Автор 25 наукових робіт у галузі історії мистецтва. Працює над темою «Народне мистецтво Галичини 17 ст.». До роботи ставиться добре. Заслуговує на присудження наукового ступеня професора»⁸⁹³.

У час німецької окупації науковець залишився без роботи. У грудні 1942 р. обіймає посаду директора Історичного музею. З повторним приходом радянської влади та у процесі реорганізації університету, знову починає працювати на викладацькій посаді, однак через рік його звільнено разом з іншими польськими професорами. В. Подляха оселився у Вроцлаві в 1946 році, де створив кафедру історії мистецтва у Вроцлавському університеті, яку очолював до самої смерті⁸⁹⁴.

Без перебільшення, яскравою постаттю пам'яткоохоронного руху був Богдан Януш (1887–1930). Його можемо віднести як до польської спільноти, так і до української. Українець за походженням, проте працював переважно у польському середовищі. Його діяльність більшою мірою спрямовувалась на розвиток польського культурного простору. Він походив з польсько-української багатодітної сім'ї, яку можемо вважати яскравим прикладом національної амбівалентності⁸⁹⁵. У міжвоєнний період антиквар був одним з найкращих знавців історико-культурної спадщини Львова та Галичини. Майбутній дослідник пройшов семирічний курс української гімназії в приміщенні

⁸⁹² Сипко Б. Викладацький склад історичного факультету Львівського університету у 1940 р. крізь призму службових характеристик. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 50. С. 458.

⁸⁹³ Архів АЛНУ. Ф–119. Оп. 1. Спр. 408. Арк. 21.

⁸⁹⁴ Kalinowski L. Podlacha Władysław (1875–1951). S. 115.

⁸⁹⁵ Woś P. Bohdan Janusz – polsko-ukraiński miłośnik historii i pamiętnikarz o początkach Wielkiej Wojny. *Galicja. Studia i materiały*. 2021. № 7. S. 69.

Народного Дому. У зв'язку зі скрутним матеріальним становищем не зміг продовжити навчання. Не маючи університетської освіти, він компенсував її брак завдяки власній наполегливості у здобутті знань⁸⁹⁶.

Пам'яткоохоронна діяльність дослідника розпочалась у 1907 р. із публікації перших наукових розвідок у Записках НТШ та на сторінках львівської газети «Діло». Тоді ж він обійняв свою першу посаду службовця Музею НТШ, працюючи над упорядкуванням збірок та здійснюючи наукові дослідження. На основі цих напрацювань, дослідник пише одну з перших на західноукраїнських землях узагальнюючих праць з палеоантропології Галичини. Деякі свої праці Б. Януш підписував псевдонімом Василь Карпович⁸⁹⁷. Однак у Музеї НТШ та українському середовищі Б. Януш довго не затримався. Дослідники його життя припускають конфлікт з членами НТШ, який змусив вченого покинути українське наукове середовище⁸⁹⁸. З цього часу Б. Януш поступово починає вливатись до польських інтелектуальних кіл та позиціонує себе як польського дослідника, однак не забуває про своїх українських колег. Продовжуючи свої наукові пошуки у новому середовищі, коло наукових інтересів збільшується: окрім археології, дослідник цікавився етнологією, історією мистецтва, музейною справою, консерваторством⁸⁹⁹.

Впродовж Першої світової війни дослідник залишався у Львові. Продовжував працювати у редакції газети “Kurjer Lwowski”, а також здійснював архівування колекцій у приватному музеї Дідушицьких⁹⁰⁰. Його записи про життя містян під час російської окупації є хорошим джерелом для істориків⁹⁰¹. Б. Януш брав участь у порятунку пам'яток, яким загрожувало знищення. Співпрацював з Олександром Чоловським та проф. Євгеном Шмурлом, членом-кореспондентом Російської Академії наук. Однією зі

⁸⁹⁶ Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2014. Вип. 18. С. 343–344.

⁸⁹⁷ Стефанович М. З історії антропологічних студій на заході України. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2002. Т. ССXLIV. С. 324.

⁸⁹⁸ Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. С. 346.

⁸⁹⁹ Charewiczowa Ł. *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*. Lwów, 1938. S. 160.

⁹⁰⁰ Woś P. Bohdan Janusz – polsko-ukraiński miłośnik historii i pamiętnikarz o początkach Wielkiej Wojny. S. 72.

⁹⁰¹ Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3 IX 1914 – 22 VI 1915), Lwów, 1915. 272 s.

спільних акцій був порятунок п'яти скринь із мощами князів Сапегів із Красічина, захоплених російським військом під час облоги Перемишля⁹⁰².

Після завершення війни дослідник ставить у пріоритет діяльність у сфері охорони пам'яток історії та культури. Серед львівських інтелектуалів була думка, що Б. Януш писав на замовлення для «дослідників» дисертації та монографії⁹⁰³. Влітку 1923 р. Б. Януша призначають на посаду консерватора праісторичних пам'яток Львівського консерваторського округу⁹⁰⁴. У нього не було всієї необхідної документації (у т. ч. диплому про вищу освіту, який був необхідний для цієї державної посади), однак у цьому випадку Міністерство віросповідань та народної освіти дозволило обіймати цю посаду. Це стало можливим завдяки його багатій видавничій роботі та підтримці зі сторони низки професіоналів (Ю. Костжевського, В. Антоневича)⁹⁰⁵. Окрім цього, Б. Януш був знайомий з львівськими та варшавськими дослідниками (Мар'яном Вавженецьким, Францом Яворським, Чеславом Туллі, Станіславом Заревичем, Мечиславом Опалеком⁹⁰⁶, Рудольфом Менкицьким та багатьма іншими фахівцями)⁹⁰⁷.

Як консерватор праісторичних пам'яток, Б. Януш виїжджав на пам'ятки, курував проведення археологічних розкопок, налагодив співпрацю у повітах з місцевою інтелігенцією. У рамках виконання своїх професійних обов'язків чиновник відвідав багато місць, подавав свої ідеї та ініціативи щодо збереження історико-культурної спадщини. Важливим було розроблення плану відновлення Подільського музею в Тернополі, розграбованого під час Першої світової війни. Спільно з О. Чоловським підготував монографію, присвячену минулому і

⁹⁰² Zięba A. Bohdan Janusz albo Astwadzadur Howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii Ormian polskich. *Lehahayer*. 2015. № 3. S. 141.

⁹⁰³ Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам'яток Східної Галичини. *Пам'ятки України*. 1996. № 3–4. С. 111.

⁹⁰⁴ Karczewski M. Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne i ich rola w ochronie zabytków archeologicznych. *Seminare. Poszukiwania naukowe*. 2015. T. 36. Nr 4. S. 187

⁹⁰⁵ Піотровска Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у західній Україні в 1919–1939 роках. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2006. Вип. 9. С. 70–71.

⁹⁰⁶ Opalek M. *Ze wspomnień bibliofila*. Wrocław, 1960. S. 127.

⁹⁰⁷ Zięba A. Bohdan Janusz albo Astwadzadur Howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii Ormian polskich. S. 139.

пам'яткам Тернопільського воєводства⁹⁰⁸. Працю високо оцінено та видано у 1926 р. під егідою польських державних органів, зокрема Міністерства віросповідань та народної освіти за підтримки сенатора Генрика Орлінського від націонал-демократичної партії⁹⁰⁹.

Хоч і Б. Януш працював у польськомовному середовищі та визнавав польські порядки на території Східної Галичини, він не забував про своє українське походження. Дослідник був активним учасником українського «Кружка любителів історії Львова», заснованого восени 1921 р.⁹¹⁰ Він організовував шеститижневі курси для екскурсиводів та читав курс «Культура доісторичних околиць Львова на тлі первісної історії Східної Малопольщі»⁹¹¹. Науковець досліджував найстаріші церкви Львова, старі закриті львівські цвинтарі⁹¹². Результати досліджень Б. Януш опубліковував в українських і польських часописах. На основі своїх досліджень, науковець у 1922 р. опублікував «Путівник по Львову (з планом міста)»⁹¹³. Він також є автором історично першого українського путівника (який так і залишився невиданим) з яскраво вираженою україноцентричною візією⁹¹⁴. Інший цікавий факт, про який вказують дослідники, стався у 1925 р. Під час курування археологічних розкопок разом з О. Чоловським, Б. Януш запропонував директору Природничого музею НТШ Юрію Полянському свою допомогу як у фінансовій, так і науковій площині⁹¹⁵. Однак Ю. Полянський відмовився від допомоги. У листі до Кирила Студинського він аргументував це тим, що не хотів, аби ці відкриття позиціонувались як досягнення польських науковців⁹¹⁶.

⁹⁰⁸ Czołowski A., Janusz B. *Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego*. Tarnopol, 1926. 198 s.

⁹⁰⁹ Zięba A. *Bohdan Janusz albo Astwadzadur Howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii Ormian polskich*. S. 151.

⁹¹⁰ Шах С. *Львів – місто моєї молодости: Спомин присвячений Тіням забутих Львов'ян*. Мюнхен, 1955. С. 40.

⁹¹¹ Мовна М. В. *Львів у туристичних путівниках другої половини XIX – першої третини XX ст.* С. 116–124.

⁹¹² Харчук Х. *Формування Городоцького цвинтаря у Львові (друга половина XVII – кінець XIX ст.)*.

Краєзнавство. 2013. № 3. С. 102.

⁹¹³ Janusz B. *Przewodnik po Lwowie: z planem miasta*. Lwów, 1922. 73 s.; Булик Н. *Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини*. С. 346.

⁹¹⁴ ЦДАЛ. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 1418. 211 арк. Див. також: Мовна М. *Львів у туристичних путівниках другої половини XIX – першої третини XX ст.* С. 152.

⁹¹⁵ Zięba A. *Bohdan Janusz albo Astwadzadur Howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii Ormian polskich*. S. 151–152.

⁹¹⁶ Гайова О. *У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941)*. Київ, 1993. С. 460–461; Голик Р. *Археологія галицької археології: наука, ментальність та суспільні стереотипи в світлі історії культури. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2010. Вип. 14. С. 434.

З 1926 р. у житті науковця розпочинається чорна смуга. Через конфлікт з воєводським консерватором Львівського консерваторського округу Юзефом Піотровським, який вилився у публічну площину, Міністерство віросповідань та народної освіти розірвало контракт з Б. Янушем⁹¹⁷. На посаді консерватора праісторичних пам'яток Б. Януш встиг багато зробити. Він зібрав і узагальнив величезний матеріал з археології, опрацював періодику і склав картотеку пам'яток, сформував спеціалізовану бібліотеку, налагодив тісні стосунки з місцевими краєзнавцями, розпочав видання «Консерваторських відомостей», які редагував протягом 1924–1925 рр. і «Звітів консерватора»⁹¹⁸.

Після втрати роботи фінансовий стан науковця погіршується, він втрачає житло⁹¹⁹. У 1929 р. антиквар протягом короткого періоду керував Покутським музеєм у Станиславові⁹²⁰. Збіг несприятливих обставин призвів до самогубства у листопаді 1930 р.⁹²¹ Як писала Л. Харевич про Б. Януша: «Це не була постать офіційної науки... У всьому, що він знав, був самоуком... Кажуть, що Януш, який був бідним, продавав свої знання тим, хто міг заплатити... У десятках статей і праць Януш також задокументував свої широкі знання про старий Львів, його історію, культуру, інституції, а особливо про пам'ятки архітектури та мистецтва... Він був світлим блондином, з землистою шкірою, тихим голосом, страшенно несміливий, мовби весь час наляканий браком «диплома» до своїх величезних знань, а може, тією національною непевністю, тою двоїстістю власного почуття духовної належності»⁹²². Як писали редактори газети «Діло», «З роду і переконання українець, силою незavidних обставин працював переважно в польських видавництвах, але утримував з українською наукою тісні зв'язки і містив у наших видавництвах статті під псевдонімом Василь Карпович...»⁹²³. У прощальній промові Микола Голубець сказав такі

⁹¹⁷ Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. С. 360.

⁹¹⁸ Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам'яток Східної Галичини. С. 112.

⁹¹⁹ Adamchuk K. Bohdan Janusz – człowiek, który kochał zabytki. URL: <https://histmag.org/Bohdan-Janusz-czlowiek-ktory-kochal-zabytki-8571> (дата звернення: 16.03.2024).

⁹²⁰ Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам'яток Східної Галичини. С. 111–112.

⁹²¹ Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. С. 342–368.

⁹²² Charewiczowa Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. Lwów, 1938. S. 158–161.

⁹²³ Богдан Януш. Посмертна згадка. *Діло*. 1930. Ч. 249. 7 листопада. С. 4; Булик Н., Берест Р. Наукова еліта Львова у роки Першої світової війни та національно-визвольних змагань (на прикладі археологічного

слова: «...хтось назвав Покійника самоуком. Але я знаю, я бачив, як на підложі праці того самоука виростали університетські катедри і професорські берети. Я знаю, бо я бачив, як уся сфера наукового зацікавлення різних людей була і довго ще буде надихана його інвенцією, його духом і його синтезою... Двом народам, двом культурам залишив Януш-Карпович свою безцінну працю»⁹²⁴.

Важливу роль у керуванні процесами відбудови пам'яток архітектури відіграв Юзеф Піотровський (1873–1939). Випускник Львівського університету, мистецтвознавець. На посаду консерватора Львівського консерваторського округу його призначено 1 червня 1920 р.⁹²⁵ Однак приступити до повноцінного виконання своїх обов'язків він зміг тільки після Ризького мирного договору, яким завершилась польсько-радянська війна та було визначено кордони. На консерватора покладались доволі складні та великі за обсягом завдання (наприклад, здійснення інвентаризації), які ускладнювались нестачею коштів та відсутністю достатньої кількості фахівців. Пам'ятки архітектури потребували не лише фотофіксації, а й детальних обмірних креслень. Ю. Піотровський залучав до здійснення реставраційних та консерваційних робіт архітекторів, які переважно були випускниками Львівської політехніки⁹²⁶.

Автор низки публікацій у галузі архітектури і мистецтва, торкався пам'яткоохоронні проблематики⁹²⁷. Позиція мистецтвознавця щодо відбудови пам'яток була надзвичайно доктринальною. Окружний консерватор вважав, що навіть найточніша копія не зможе відтворити дух епохи, закладеної під час будівництва. На думку консерватора, основне завдання полягало у зміцненні, підтримці та захисті від подальшого руйнування, натомість додавання відсутніх частин порушувало основні цінності пам'ятки⁹²⁸. У зв'язку з цією позицією

товариства). Українська еліта у другій половині XIX – на початку XXI століття: особливості формування, трансформація уявлень, інтелектуальний потенціал. Західні землі. Вибрані проблеми. Львів, 2023. С. 246.

⁹²⁴ Над могилою Богдана Януша. Пращальна промова ред. Миколи Голубця. *Діло*. 1930. Ч. 251. 11 листопада. С. 4

⁹²⁵ Wojciechowski J. Historia powstania i rozwoju organizacji opieki państwowej nad zabytkami sztuki w Polsce. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Cz. 1. Z. 1–4. S. 15.

⁹²⁶ Lasek P. Początki inwentaryzacji zabytków południowo-wschodnich województw II Rzeczypospolitej. *Studia do dziejów architektury i urbanistyki w Polsce*. 2021. S. 100–103.

⁹²⁷ Piotrowski J. Ochrona zabytków a odbudowa kraju. Lwów, 1916. 81 s.; Його ж. Katedra Ormiańska we Lwowie w świetle restauracji i ostatnich odkryć. Lwów, 1925. 87 s.

⁹²⁸ Piotrowski J. Ochrona zabytków i odbudowa kraju. S. 41–42.

навколо реставраційних робіт часто розгортались справжні баталії. Яскравим прикладом цього слугує відбудова замку у Жовкві, Королівської кам'яниці у Львові та інших об'єктів.

Наступником Юзефа Піотровського був Збігнєв Горнунг (1903–1981). Як і Ю. Піотровський, випускник Львівського університету. Вивчав мистецтвознавство під керівництвом Владислава Подляхи. На посаду окружного консерватора Львівського консерваторського округу призначений у 1929 р., пропрацював до початку Другої світової війни. Як окружний консерватор Львівського округу, був лояльнішим у комунікації з підлеглими у порівнянні з Ю. Піотровським, покладався на фаховість спеціалістів та не ініціював зайвих перевірок⁹²⁹. Належав до першого покоління польських істориків-мистецтвознавців, які спеціалізувалися на вивченні мистецтва бароко. Його головні досягнення стосуються барокової скульптури, архітектури та живопису на території Галичини. Разом із Тадеушем Маньковським⁹³⁰ йому належить заслуга у відкритті нового явища в мистецтві європейського масштабу, а саме скульптури львівського рококо⁹³¹.

Активний громадський діяч, один зі співзасновників Товариства побудови пластичної панорами давнього Львова. Так, пластична панорама давнього Львова, ідею створення якої висунув у 1893 р. Олександр Чоловський⁹³², була однією з останніх музейно-архітектурних ініціатив міжвоєнного Львова⁹³³. Серед членів-засновників цього Товариства є Едмунд Булянда, Луція Харевич, Станіслав Лемпіцький, Вітольд Мінкевич, Мар'ян Осінський та інші⁹³⁴.

Можемо простежити цікаву особливість: фахівці, діяльність яких була пов'язана з культурно-науковою та музейною діяльністю, переважно були

⁹²⁹ Булик Н. Університетська археологія міжвоєнного Львова через призму пам'яткоохоронного законодавства 1928 року. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2019. Вип. 23. С. 362–363.

⁹³⁰ Тадеуш Маньковський (1878–1956) – мистецтвознавець, правник, колекціонер.

⁹³¹ Wrabec J. Zbigniew Hornung (1903–1981). *Rocznik Historii Sztuki*. 2011. T. XXXVI. S. 125.

⁹³² Matwijów M. Sprawa panoramy plastycznej dawnego Lwowa Janusza Witwickiego w latach 1936–1939. *Muzealnictwo*. 2007. S. 214–215

⁹³³ Проект відтворення в художній формі історичної моделі Львова в масштабі 1:500 подав Олександр Чоловський ще у 1893 р. у зв'язку з організацією «Виставки Костюшка» у Львові.

⁹³⁴ Statut Stowarzyszenia : Towarzystwo Budowy Panoramy Plastycznej Dawnego Lwowa. Lwów, 1938. S. 13.

випускниками Львівського університету. Однак не слід забувати про спеціалістів, які безпосередньо здійснювали і керували реставраційними та консерваційними роботами на об'єктах. В основному це були випускники Львівської політехніки. Значний внесок у відбудову пам'яток на території Східної Галичини залишили такі випускники та наукові співробітники Львівської політехніки як Вітольд Равський (1893–1962), Адольф Шишко-Богущ (1883–1948), Тадуеш Пісевич (1903–1970), Лаврентій Дайчак (1882–1968), Людомир Гюркович (1899–1980), Міхал Лужецький (1868–1939), Мар'ян Осінський (1883–1974) та багато інших. Консолідація зусиль представників органів влади та фахівців, що здійснювали роботи з відбудови, дозволила зберегти шедеври архітектури, які сьогодні є справжньою окрасою Галичини.

Таким чином, постаті галицької інтелігенції, що задавали вектори розвитку культурної площини, відображають багатовимірність її історичного впливу. Польський вимір у науково-культурній та музейній діяльності відображався через активну роль представників інтелектуальних еліт у розбудові наукових та культурних інституцій. Ця діяльність безпосередньо стосувалась державного сектору. Так, з ініціативи Олександра Чоловського постають історичний музей міста (1893), Галерея мистецтв (1907) та Національний музей імені короля Яна III (1908). Протягом міжвоєнного періоду ці заклади були найбільшими державними культурними установами Галичини, навколо них гуртувались представники польської інтелігенції. Важливим фактом є те, що українці теж сприяли розбудові польського культурно-наукового виміру. Яскравим підтвердження цього є постать Богдана Януша, яку можемо вважати прикладом національної амбівалентності.

4.2. Внесок українців у контексті втілення наукових та музейних ініціатив

Влучно охарактеризував ситуацію навколо українського музейництва А. Шептицький: «У цілому світі великі музеї сталися рівно ж державними інституціями, бо дійсно треба державних фондів на те, щоби їх як слід

вивінувати, удержати, щоби їм дати змогу такого природного розвитку, який в даних обставинах дало їм життя. У нас ця справа належить до доброї волі й спроможності ... громадянства...»⁹³⁵. Очевидно, що за масштабом громадська ініціатива не зможе зрівнятись з державною, оскільки це зовсім різні рівні, що стосуються фінансової підтримки, впливу на політичні процеси, доступу до ресурсів. Яскравим прикладом українських громадських ініціатив є заснування і функціонування наукових та громадських організацій Галичини (Народний дім, Наукове товариство імені Шевченка, Просвіта, Ставропігійський інститут, Народний дім в Коломиї, Рідна школа в Тернополі, Львівський (таємний) український університет, регіональні товариства «Гуцульщина», «Бойківщина», «Лемківщина», Стривігор, «Верховина», «Яворівщина» та ін.). Ці осередки, засновані з ініціативи людей доброї волі, виконували роль центрів науково-культурного життя регіонів.

Неоціненний внесок у розвиток наукових та музейних ініціатив здійснив Іларіон Свенціцький (1876–1956) — музеолог, історик, філолог. Можемо провести паралель між Олександром Чоловським та Іларіоном Свенціцьким: обидва науковці задавали вектори розвитку науково-музейному середовищі у контексті розвитку своїх культур. Ці дві постаті формували польськомовне та україномовне музейні середовища. Сфера зацікавлень І. Свенціцького була дуже широкою. Він представляв різноманітні галузі української культури на міжнародних форумах⁹³⁶, прикладав зусилля задля покращення комунікації та налагодження співпраці між регіональними музеями Галичини. Діяльність І. Свенціцького як очільника Національного музею у Львові назавжди закарбована в українську історію. Так, у 1905 р. постає Церковний музей, основу якого склали понад 600 предметів (рукописи, ікони, стародруки). Експонати подарував музею А. Шептицький — ініціатор заснування музею. Для наукового опрацювання та збору нових експонатів А. Шептицький, за рекомендацією Антонія Петрушевича, запросив молодого науковця — Іларіона

⁹³⁵ Шептицький А. Про вагу і значіння музеїв. *Літопис Національного музею за 1934 р.* Львів, 1935. С. 7.

⁹³⁶ Іларіон Свенціцький: Біобібліогр. покажч. / Уклад. Л. Панів; Наук. ред. та авт. передм. д-р філол. наук, проф. Л. Коць-Григорчук. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 5.

Свенціцького⁹³⁷, якому було 30 років. І. Свенціцький стає директором музею та залишатиметься на цій посаді до 1952 р. (*див. додаток 48*). Як згадував І. Свенціцький: «Кращої робітні мабуть не було в світі: простора біла, без пилінки пороху, з чудовим соняшним видом, добре огріта кімната тільки з самою необхідною обстановою, вся вимощена і обстановлена стародруками ріжних кириличних чернеток. А з поза густих облаків пахучого диму мерехтять полиці з рукописами, тут і там ікони... і вирішується необхідність систематичного вивчення книгозбірні церковно-словянських стародруків»⁹³⁸.

Під керівництвом І. Свенціцького та завдяки різноаспектній допомозі А. Шептицького музей активно розвивався. Протягом 1907–1911 рр. для музею придбано три приміщення у зв'язку зі збільшенням кількості експонатів⁹³⁹. Церковний музей став першим у Львові самостійним українським музейним закладом з власним персоналом та музейною програмою, яка передбачала, крім збору пам'яток, їх консервацію та опис⁹⁴⁰. Засновник музею А. Шептицький вбачав серед основних завдань новоствореної установи порятунок якнайбільшої кількості пам'яток давнього українського сакрального мистецтва. З перших років формування колекцій постало питання щодо проведення реставраційних та консерваційних робіт⁹⁴¹. У грудні 1908 р. музей набув статусу «наукової фундації», а в липні 1911 р. одержав назву «Національний музей у Львові»⁹⁴². У вересні 1913 р. завершилось впорядкування музейних збірок у відреставрованому для потреб музею палаці Дуніковських. 13 грудня 1913 р., у день апостола Андрія Первозванного⁹⁴³, відбулось офіційне відкриття музею, на

⁹³⁷ ЦДІАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5.

⁹³⁸ «Кращої робітні не було в світі». Іларіон Свенціцький про роботу в Національному музеї. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/krashchoyi-robotni-ne-bulo-v-sviti-ilarion-svientsitskii-pro-robotu-u-natsionalnomu-muzeyi/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁹³⁹ Берест І. Втрати Національного музею у Львові в часи Першої світової війни. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2008. Вип. 12. С. 430.

⁹⁴⁰ Коць-Григорчук Л. Іларіон Свенціцький – музейний діяч. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1998. № 1. С. 74.

⁹⁴¹ Сидор О. Іларіон Свенціцький і реставраційна справа в Національному музеї у Львові. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1996. № 3–4. С. 106.

⁹⁴² ЦДІАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 6.

⁹⁴³ ЦДІАЛ. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 29. Арк. 2.

якому Андрей Шептицький передав у дар українському народу створений його стараннями та коштом «Національний музей»⁹⁴⁴.

У перші десятиліття існування музею здійснювалась активна робота з комплектування фондів збірок⁹⁴⁵. Станом на 1907 р. музейні фонди налічували 2629 експонатів, 1913 р. — 15 003 шт, у 1935 р. чисельність збільшилась вдвічі — до 30 256 одиниць⁹⁴⁶. Іларіон Свенціцький відзначився як основоположник ініціатив, спрямованих на збереження пам'яток української культурної спадщини. Однак директор музею зіткнувся з низкою проблем, пов'язаних з відсутністю достатньої кількості теоретичної складової⁹⁴⁷. Активно досліджуючи масив питань, пов'язаних з музейною діяльністю, у 1920 р. науковець видає працю «Про музеї і музейництво (нариси і замітки)»⁹⁴⁸. Ця праця, видана з нагоди п'ятнадцятиліття Національного музею, стала справжнім проривом та відкрила шлях для подальших досліджень з історії музеїв України. Як писав у передмові сам автор: «Як перша спроба в області музеології, цієї малообробленої на Україні дисципліни, ця книжечка — складена в 20-ти ліття музейницької праці автора — сповнить своє завдання, коли дасть привід до створення основ українського музейництва»⁹⁴⁹.

Протягом 1920–30-х рр. продовжується активна науково-фондова робота музею. Реставрація та консервація були пріоритетними напрямками діяльності музейних працівників⁹⁵⁰. На початку ХХ ст. головним консерватором в музеї працював Михайло Бойчук. Він розробив стратегію роботи консерваторів, яка дозволила врятувати десятки унікальних пам'яток українського іконопису XIV–XVII ст. У 1920-х рр. переїжджає до Львова Володимир Пещанський (1873–1926). Фахівець мав значний досвід у консервації ікон, раніше працював у

⁹⁴⁴ Шуварик М. Національний музей у Львові: 25-річчя меценатства Митрополита Андрея Шептицького. *Записки ЛННБУ імені В. Стефаника*. 2022. Вип. 14 (30). С. 39–42.

⁹⁴⁵ Свенціцький І. XXV літ діяльності Національного музею. Наукова фундація галицького митрополита Андрея Шептицького. 1905–1929. Перевидано Національним музеєм у Львові імені Андрея Шептицького з 1930 р. Львів: Національний музей імені Андрея Шептицького, 2013. С. 13.

⁹⁴⁶ Як працює Український Національний Музей. Розмова з дир. Іл. Свенціцьким. *Діло*. 1935. № 149. С. 2.

⁹⁴⁷ Сидор О. Іларіон Свенціцький і реставраційна справа в Національному музеї у Львові. С. 107.

⁹⁴⁸ Свенціцький І. Про музеї і музейництво: нариси і замітки. Львів: Діло, 1920. 80 с.

⁹⁴⁹ Там само. С. 4

⁹⁵⁰ Банах В. Національний музей у Львові (1905–1939): науково-фондова робота. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2020. № 4/46. С. 95.

Києві. В. Пещанський стає головним консерватором Національного музею та об'єднує навколо себе працівників. У відділі реставрації працювали Ярослава Музика, Софія Паращук, Михайло Драган, Василь Чехов. Проводились консерваційні заходи для більшості експонатів. У міжвоєнні роки активно розвивалася консерваційно-реставраційна робота у музеї, впроваджувалися нові технології та вивчався світовий досвід⁹⁵¹. Найціннішою та водночас найвразливішою була збірка іконопису. Як директор музею, І. Свенціцький прикладав всі зусилля, аби реставраційні роботи відбувались на належному рівні. У 1927 р. він посприяв, щоби Ярослава Музика вдосконалила свої навички з реставрації на навчанні у Києві та Москві. Я. Музика протягом трьох тижнів була у Києві, навчалась у Миколи Кашперовича⁹⁵². Протягом 5 місяців перебувала у Москві, де працювала у державній реставраційній майстерні під проводом Ігоря Грабаря⁹⁵³. У подальшому ученицею Ярослави Музики стане Софія Паращук⁹⁵⁴.

У 1932 р. побачила світ брошура «Консервація і реставрація історичних пам'яток церковного мистецтва»⁹⁵⁵, у якій І. Свенціцький висвітлив своє бачення щодо здійснення комплексного підходу до різнобічних аспектів реставраційної справи. Реставраційна проблематика також обговорювалась на з'їздах українських музейників. Так, про фахову підготовку консерваторів та реставраторів йшлося в доповіді «Технічна і суспільна праця музеолога», з якою І. Свенціцький виступив у 1932 р. на з'їзді музеологів у Перемишлі. Матеріал цієї доповіді став основою для статті „Praca muzealna”⁹⁵⁶,

⁹⁵¹ Откович М. Львівський філіал національного науково-дослідного реставраційного центру України. 2008. С. 8–10.

⁹⁵² Микола Кашперович (1885–1937) – художник, був учнем і послідовником Михайла Бойчука, реставратор. Вивчав давньоукраїнський живопис та іконопис, заклав основи наукової реставрації в Україні. Брав участь в організації охорони мистецьких пам'яток у Києві. Репресований у 1938 р.

⁹⁵³ Ігор Грабар (1871–1960) – художник, реставратор, мистецтвознавець, музейний працівник.

⁹⁵⁴ Сидор О. Іларіон Свенціцький і реставраційна справа в Національному музеї у Львові. С. 108.

⁹⁵⁵ Свенціцький І. Консервація і реставрація історичних пам'яток церковного мистецтва. Львів: «Бібльос», 1932. 15 с.

⁹⁵⁶ Swiencicki I. Praca muzealna. *Ziemia*. 1933. № 10. S. 165–167; № 11. S. 194–196; № 12. S. 216–219.

надрукованій у декількох номерах часопису Польського краєзнавчого товариства⁹⁵⁷.

Національний музей систематично проводив методичну реставрацію іконопису на території Західної України. Великий масив інформації щодо здійснення музейної роботи подано на сторінках газети «Діло» — там І. Свенціцький опубліковував звіти⁹⁵⁸ та анонси про різні події⁹⁵⁹.

Слід зазначити про співпрацю Національного музею з іншими культурними установами. Директор музею брав участь у найрізноманітніших заходах. Так, у 1928 р., з нагоди 100-ліття Оссолінеуму у Львові відбувався з'їзд польських бібліотекарів і бібліофілів⁹⁶⁰. Для учасників з'їзду Національний музей підготував виставку українських видань. На виставці представлено для огляду цінні книги з початкового періоду друкарської справи на західноукраїнських землях. Ярослав Пастернак на сторінках газети «Діло» про цю подію писав так: «Тепер з нагоди свята відвідає наш музей багато чужинців. І тут слід підкреслити ту сумну обставину, що управа Музею не може показати їм усіх тих скарбів нашої національної культури, які в ньому зібрані. А не може цього зробити тому, що тепер наш Музей перетворився вже у склад (магазин), а не у виставку цінностей. Для виставки всього цінного добра немає в ньому місця...»⁹⁶¹.

І. Свенціцький як представник Національного музею брав участь у багатьох заходах: був учасником VII Конгресу історичних наук у Варшаві (*див. додаток 49*); на міжнародному з'їзді з проблем культури у Стокгольмі (1933) мав змогу оглянути відомий скансен⁹⁶², створений Артуром Газаліусом у 1891 р. Це дало поштовх створити схожий музей у Галичині. Разом з М. Драганом докладав зусиль до створення у Львові скансену⁹⁶³. Він брав участь у щорічних

⁹⁵⁷ Корнютко-Гринів О. Теоретичні праці Іларіона Свенціцького в царині музеології (1928–1939 рр.). *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник*. 2018. Вип. 28. Ч. 1. С. 331.

⁹⁵⁸ Звіт Управи Національного Музею за 1934 рік. *Діло*. 1935. Ч. 11. 16 січня. С. 6.

⁹⁵⁹ Показ української народньої вишивки у національному Музею. *Діло*. 1936. Ч. 114. 24 травня. С. 4.

⁹⁶⁰ Корнютко-Гринів О. Теоретичні праці Іларіона Свенціцького в царині музеології (1928–1939 рр.). С. 333.

⁹⁶¹ Пастернак Я. Вистава українських друків XVI – XVIII вв. *Діло*. 1928. Ч. 120. 1 червня. С. 2.

⁹⁶² Скансен – музей просто неба.

⁹⁶³ Данилюк А. Музеї просто неба і проблеми їх становлення в Україні. *Записки НТШ. ТОМ ССXXX. Праці секції етнографії та фольклористики*. Львів, 1995. С. 482.

зїздах «Союзу музеїв у Польщі» І. Свенціцький відповідав за організацію низки виставок: першої українсько-французької виставки, у якій взяли участь художники з України, Франції та Італії (1931); «Ретроспективної виставки українського мистецтва за останні 30 літ» (1935).

Іларіон Свенціцький працював на посаді директора Національного музею 47 років. Протягом цього тривалого періоду установа стала найвизначнішим музейним закладом Галичини та одним з провідних культурних осередків в Україні та Європі. Багата наукова діяльність та активна громадська робота дозволяє говорити про Іларіона Свенціцького як фахівця неймовірно високого рівня, талановитого організатора та справжнього ентузіаста своєї справи, який зробив неоціненний внесок у розвиток української та світової культури.

Активним діячем пам'яткоохоронної та музейної сфери був Михайло Драган (1899–1952). Навчався у Перемишльській гімназії, яка славилась відмінною репутацією, здобутою протягом двох десятиліть існування у шкільній системі Габсбурзької монархії⁹⁶⁴. М. Драган, як і багато інших небайдужих українців, у юному віці записався добровольцем до Української Галицької армії. Це у подальшому стало перешкодою у здобутті вищої освіти.

Через відсутність можливості вступити до Львівського університету, М. Драган вступає у 1921 р. на філософський факультету Українського таємного університету. Відчуваючи потяг до мистецтва, майбутній дослідник навчався у мистецькій школі Олекси Новаківського. З 1924 р. стає співробітником Національного музею та пов'язує своє життя з культурною сферою⁹⁶⁵. Як у подальшому зазначить науковець: «Курс іконописної техніки під проводом покійного В. Пещанського дав мені змогу пізнати технічну сторону ікони, а тим самим поміг краще підійти до стилю ікони і зрозуміти всю її красу. Поволі знайомився я теж з іншими розгалуженнями праці в музею і по черзі переходив від одної до другої. Зокрема поїздки давали мені змогу відкривати звязки нашого старого мистецтва з життя народу і пізнавати

⁹⁶⁴ У цій гімназії навчалось багато майбутніх науковців, зокрема Ярослав Пастернак. Дет.: Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. Львів: Манускрипт, 2018. С. 52.

⁹⁶⁵ Александрович В. Століття Михайла Драгана. *Пам'ятки України*. 2001. № 1–2. С. 136.

церковне будівництво»⁹⁶⁶. Упродовж 1926–1930 рр. М. Драган навчався на гуманістичному факультеті Львівського університету, зосереджуючи свою увагу на дослідженнях української мистецької спадщини⁹⁶⁷.

Працюючи у Національному музеї, у дослідника зростало зацікавлення до дерев'яного церковного будівництва. Систематичне вивчення пам'яток дерев'яної церковної архітектури зайняло п'ять років (1925–1930) та було не менш важливим, аніж навчання в університеті. Численні мандрівки Галичиною дозволили зібрати матеріал для першої на західноукраїнських землях монографії з історії українського мистецтва⁹⁶⁸. Про свої мандрівки дослідник зазначав наступне: «При цій нагоді мушу сказати декілька слів про відношення нашого громадянства до пам'яток нашої культури. Мої безпосередні зносини з кількома сотнями священства (бо з ними передовсім я мав діло) дали мені цікаві помічення. Особисті відносини були здебільша дуже добрі, хоча траплялися і деякі відхили. Для прикладу: один старший священник, до якого я зголосився, щоб оглянути старовину в церкві, прийняв мене досить оригінально. На мій стук у двері відхилив маленьку шпарку, всадив ніс із запитом: «чого хочете?». Коли я представився і вияснив за чим прийшов, а на доказ достовірності подав поручаючу грамоту «Нац. Музею», господар, не відхилиючи дверей і не читаючи письма відповів; «Нема нічого! Слава на віки!» і примкнув двері. Не лишалось мені нічого, як відповісти: «Слава Ісусу Христу» і піти до слідуєчого села, віддаленого на дві милі. (Директор музею оповідав про випадок, як на нього випустили були навіть лютих псів)»⁹⁶⁹.

Окрім цього, зі звіту НМЛ за 1925 р. стає відомо про те, що під час мандрівки М. Драгана заарештувала поліція. Його відпустили за два дні. Через це Управа музею зверталась за допомогою до консерваторського уряду Львівського воєводства з поясненнями важливості рисунків старовинних об'єктів⁹⁷⁰.

⁹⁶⁶ Драган М. У 25-ліття Національного музею. *Діло*. 1930. Ч. 190. 28 серпня. С. 4.

⁹⁶⁷ Александрович В. Століття Михайла Драгана. С. 136.

⁹⁶⁸ Там само. С. 137.

⁹⁶⁹ Драган М. У 25-ліття Національного музею. *Діло*. 1930. Ч. 190. 28 серпня. С. 4.

⁹⁷⁰ ЦДАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 6–6зв.

Двотомна праця «Українські деревляні церкви: генеза і розвій форм» вийшла друком через 4 роки після її завершення у зв'язку з фінансовими перешкодами⁹⁷¹. Автор зазначав: «На наших очах гине оригінальна галузь українського народного мистецтва — деревляне церковне будівництво. Зуб часу і стихійні нещастя невмолимі. Та ще більше шкоди наносить дух часу... треба сказати, що українське деревляне церковне будівництво — це без пересади найбільш багата технічними й мистецькими проблемами група серед деревляних будівництв усіх європейських народів. Воно виказує незвичайне багатство типів, прецікавий сплет проблем і велич розвоєвого розмаху»⁹⁷².

У 1929 р. з ініціативи А. Шептицького у Львові постає греко-католицька богословська академія⁹⁷³. У своїй промові на урочистому відкритті академії її ректор Йосиф Сліпий наголосив на тому, що важливим завданням закладу є підвищення наукового рівня греко-католицького духовенства⁹⁷⁴. За перші роки існування богословської академії накопичується низка цінних предметів. При Богословській академії наприкінці 1931 р. постає музей, який служив для наочного навчання студентів⁹⁷⁵. Михайло Драган залишає роботу у Національному музеї — він очолив церковний музей Богословської академії. Станом на 1933 р. фонди музею нараховували до 1000 ікон від XV ст., різьби, портрети, посудини і найдрібніші предмети церковного вжитку, а також картини новітнього мистецтва, предмети з археологічних розкопок. Збірки розташовувались у двох кімнатах, трьох коридорах і сходовій клітці через три поверхи. Дрібні предмети зберігались у кедрових габльотах. Стародруки і рукописи збирала бібліотека Наукового Богословського Товариства⁹⁷⁶. Фахівці вказують на те, що М. Драган, будучи зберігачем фондів музею Богословської

⁹⁷¹ Драган М. Українські деревляні церкви: Генеза і розвій форм. Львів, 1937. Т.1. 159 с.; Його ж. Українські деревляні церкви: Генеза і розвій форм. Львів, 1937. Т.2. 148 с.

⁹⁷² Драган М. Українські деревляні церкви: Генеза і розвій форм. Львів, 1937. Т.1. С. 13; Боньковська С. Хрещаті храми України (Питання походження і розвитку). *Записки НТШ*. Том ССХІ. Львів, 2001. С. 179.

⁹⁷³ Скакальська І. Митрополит Йосиф Сліпий як педагог та науковець. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*. 2015. Вип. 5. С. 51.

⁹⁷⁴ Сліпий Й. Значіння і устрій Греко-католицької Богословської академії (доклад, виголошений на святочнім відкритті Академії дня 5 жовтня 1929). *Нива*. 1929. Ч. 11. С. 429.

⁹⁷⁵ Булик Н. Роль греко-католицької церкви в розвитку археології на прикладі Богословської академії у Львові (1929–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2021. Вип. 34. С. 279.

⁹⁷⁶ Другий з'їзд українських музеологів. *Діло*. 1933. 9 липня. С. 1–2.

академії, здійснював ключову діяльність у збиранні та дослідженні музейної колекції. Його навички дозволили виявити і датувати деякі цінні пам'ятки сакрального мистецтва⁹⁷⁷. Відомо про участь студентів богословської академії в екскурсіях та археологічних розкопках, які проводив Я. Пастернак (він також був викладачем цього навчального закладу) спільно з М. Драганом⁹⁷⁸. У 1935 р. науковці провели розкопки ротонди в селі Побережу неподалік Галича. Завдяки цим розкопкам музей академії поповнився старовинними предметами⁹⁷⁹.

Розвиток НМЛ та музею НТШ став можливим у тому числі завдяки талановитим та вмотивованим науковим співробітникам, які своєю невтомною працею здійснювали вагомі внески у науково-дослідну та експозиційну роботу, дбали про виставкову діяльність. Все це дозволяло акцентувати увагу громадськості на важливості культурної спадщини та, відповідно, сприяло зміцненню ролі музею як освітньо-культурного центру. Безпосередню участь у поповненні музейних фондів та популяризації передусім української культурної спадщини брала випускниця Львівського університету, магістр і фахівець-етнограф Ірина Гургула (1904–1967). Народилась у сім'ї греко-католицького священника у с. Болехів тодішнього Станіславівського повіту. У Львівському університеті навчалась упродовж 1925–1930 рр. на філософському факультеті, здобула фах славіста-етнографа⁹⁸⁰. Ступінь магістра філософії І. Гургула здобула у 1933 р., захистивши наукову роботу на тему «Аналіз писанкового орнаменту» польською мовою⁹⁸¹.

Музейна діяльність І. Гургули розпочалась у 1923 р. з посади практиканта НМЛ. За вказівкою І. Свещіцького вона працювала над укладенням покажчика місцевостей і осіб на основі актів генеральних візитацій XVIII ст. На базі опрацьованих матеріалів, музейна співробітниця підготувала наукову розвідку

⁹⁷⁷ Александрович В. Століття Михайла Драгана. С. 136.

⁹⁷⁸ Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з рамени греко-католицької Богословської академії у Львові. *Богословія*. 1936. Т. XIV. С. 165–179.

⁹⁷⁹ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 303.

⁹⁸⁰ Архів Музею етнографії та художнього промислу. Особові справи працівників музею, що звільнені з роботи у 1950 році. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 45. Спр. 1. Арк. 1.

⁹⁸¹ Там само. Арк. 4.

про освіту духовенства XVIII ст.⁹⁸² Працюючи у музеї, досліджуючи народне мистецтво, І. Гургула написала наукову розвідку на тему: «Збірка вишиванок Бачинських в Національному музеї». У статті здійснено спробу класифікації збірки народної вишивки Іларіона та Ольги Бачинських. Добродії передали свою збірку народної вишивки, яка складалась з 1387 предметів⁹⁸³.

У Національному музеї дослідниця пропрацювала 10 років — до 1933 р. Спочатку паралельно, а згодом за основним місцем праці (1928–1939 рр.) музейниця працювала у Культурно-історичному музеї при НТШ у Львові на посаді наукового співробітника відділу етнографії. Саме у цей час, у 20–30-ті рр. XX ст., відбувалось професійне зростання дослідниці. У перший рік роботи в етнографічному відділі музею НТШ І. Гургула займалась впорядкуванням великої збірки писанок. Їй вдалось ідентифікувати та систематизувати понад 4,5 тис. писанок, які походили з Галичини, Волині, Буковини, Київщини та інших українських етнографічних регіонів⁹⁸⁴.

Упродовж 1–10 лютого 1931 р. зусиллями кооперативи «Українське народне мистецтво» у Львові та гуртка любителів народного мистецтва у Перемишлі організовано виставку українського народного мистецтва. У програмі відкриття виставки 1 лютого 1931 р. були заплановані виступи Я. Пастернака як директора Музею, І. Свенціцького з доповіддю на тему: «Значіння народного мистецтва» та виступ І. Гургули про «примінення прикрас народного мистецтва». На виставці було представлено для огляду «богатий етнографічний матеріал, зразки народної ноші, взорів і малюнків народніх типів»⁹⁸⁵.

У 30-ті роки XX ст. дослідниця не тільки займалась науково-музейною діяльністю, але й була активно громадською діячкою. Можемо говорити про Ірину Гургулу як активну учасницю жіночого руху, який у міжвоєнне двадцятиліття гуртувався навколо журналу «Нова хата». Пріоритетне завдання

⁹⁸² ЦДІАЛ. Ф. 750. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 6.

⁹⁸³ Банах В. Музейниця Ірина Гургула: етапи професійної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 56. Т. 1. С. 5

⁹⁸⁴ Там само. С. 6.

⁹⁸⁵ Новинки. Виставка українського народного мистецтва. *Діло*. 1931. Ч. 22. 31 січня. С. 5.

видання полягало у зацікавленні жінок у народному мистецтві. 4 жовтня 1937 р. І. Гургула завітала в гості до клубу «Нової хати» з доповіддю про Полісся. Зразки поліських тканин, які привезла з собою дослідниця, наочно продемонстрували розповіді авторки. «Аж замайоріло в клубі від барвистих поліських узорів», — писали редактори газети «Діло», описуючи цю подію⁹⁸⁶.

Протягом 1930-х рр. діяльність І. Гургули була досить багатою. Упродовж 6 березня — 18 квітня 1938 р. у Музеї НТШ відбувалася етнографічна виставка «Полісся». У рамках проведення цієї виставки Ірина Гургула у співавторстві з етнографом та мистецтвознавцем Романом Герасемчуком підготувала наукову розвідку про матеріальну культуру Полісся⁹⁸⁷.

Музейниця брала активну участь у «Вечірній народній ноші», яка відбулась 3 березня 1938 р. Цей захід організувала кооператива «Українське Народне Мистецтво». На заході було представлено традиційний український одяг з різних етнографічних регіонів. І. Гургула подбала про пояснення до експонатів⁹⁸⁸.

Навесні 1938 року у Львові товариство «Рідна школа» організувало для шкільної молоді спортивний захід, у якому взяли участь понад 2 тис. дітей різного віку. До цього заходу була залучена й І. Гургула: «Без сумніву найефектовнішою точкою програми і при тім наскрізь оригінальною були «Живі шахи». Ініціативу та план цієї точки піддав інсп. Будз, укладом і виведенням зайнялася учителька п-і Бігун. Прегарні, сперті на музеальних зразках історичні одяги гетьманської доби проектувала п-і І. Гургула. Одяги були у двох барвах: жовтій та блакитній»⁹⁸⁹.

Після початку Другої світової війни та приєднання Західної України до УРСР у житті Ірини Гургули розпочинається новий етап. Прихід радянської влади до Львова призвів до реорганізації та ліквідації існуючої мережі культурно-освітніх установ міста. Протягом 1940 року з 26 існуючих у Львові

⁹⁸⁶ Хроніка. З клубового життя. *Діло*. 1937. Ч. 221. 8 жовтня. С. 5.

⁹⁸⁷ Банах В. Музейниця Ірина Гургула: етапи професійної діяльності. С. 6.

⁹⁸⁸ Ревія народних одягів. *Діло*. 1938. Ч. 50. 8 березня. С. 5.

⁹⁸⁹ Молодь хоче сонця й повітря. *Діло*. 1938. Ч. 122. 7 червня. С. 7.

на 1939 р. музеїв, на базі їх збірок та приміщень було створено 5 великих музеїв: історичний, природознавчий, етнографічний, художнього промислу і картинну галерею. В основних параметрах вдалося зберегти лише збірки Національного музею, які у грудні 1939 р. увійшли окремим відділом українського мистецтва до складу картинної галереї⁹⁹⁰. І. Гургула працювала на посаді заступника директора з наукової роботи у Етнографічному музеї АН УРСР. Згодом з цієї посади дослідницю переводять на посаду бібліотекаря Державного музею художньої промисловості. На цьому місці музейниця пропрацювала до своєї смерті 20 травня 1967 р.

Безсумнівно, українське інтелектуальне середовище сприяло становленні І. Гургули як висококваліфікованої фахівчині. Робота у двох українських музеях відкрила перед нею низку можливостей для розвитку професійних навичок та розширення знань у сфері культурної спадщини. Як і у випадку з Олександром Чоловським та Іларіоном Свенціцьким, за таким самим принципом проводимо паралелі між Луцією Харевич та Іриною Гургулою. В умовах непростого історичного періоду (особливо для жінок) дослідниці зуміли протистояти викликам часу, здійснюючи значні внески у вивчення своїх культур (польської та української відповідно). Їхня діяльність відображає любов до науки і культури, а також прагнення зберегти історичну пам'ять для майбутніх поколінь. Звичайно ж, для поляків та українців ця пам'ять подекуди є діаметрально протилежною. Однак, завдяки їхній діяльності, сьогодні ми можемо пишатися багатим культурним і науковим надбанням, що залишилось нам у спадок.

Вихідці зі львівського культурно-мистецького середовища творили середовище навколо себе. Яскравим прикладом такого діяча є Лев Гец — український графік та живописець⁹⁹¹, музейник, педагог, громадський діяч, один зі засновників музею «Лемківщина» в Сяноці та його багаторічний директор. Народився та навчався у Львові. Саме з цього міста розпочинається

⁹⁹⁰ Цит. за: Терський С. В. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. *Військово-науковий вісник*. 2013. № 19. С. 152.

⁹⁹¹ Залозецький В. Лев Гец – маляр недоглянутих закутин. *Діло*. 1934. Ч. 43. 18 лютого. С. 5.

його творчий шлях. Як і у випадку Богдана Януша, яскраво проявляється національна амбівалентність. Спочатку майбутній музейник навчався в українській школі ім. Маркіяна Шашкевича. Продовжив навчання у польській — св. Мартина. Після здобуття середньої освіти, з 1912 р. навчався на будівельному відділі Промислової школи у Львові, поєднуючи навчання з роботою на будові⁹⁹². У зв'язку з фінансовими перепонами Л. Гец був вимушений залишити навчання. Допомога зі сторони Івана Левинського та знайомство з Олексою Новаківським кардинально змінює життя Л. Геца⁹⁹³.

Під час Першої світової війни Л. Гец вступив до лав Українських Січових стрільців⁹⁹⁴. Про талант молодого художника дізнались у Пресовій квартирі⁹⁹⁵. Напрацювання Л. Геца під час військової служби, у яких автор відображає клопоти вкрай непростого періоду, були високо оцінені та представлені для огляду восени 1918-го на виставці Українських січових стрільців у Національному музеї у Львові, яка тривала протягом двох місяців⁹⁹⁶.

У повному обсязі висвітлюють ставлення Л. Геца до польсько-української війни такі слова: «Моє повернення до Львова — рідного міста, не було щасливе. У місті після падіння Австрії розгорілася нова боротьба між двома розсвареними народами — польським і українським. Розгорілася ненависть серед двох братніх народів. Буря не оминула й мене і вже 2 листопада 1918 р. я був важко поранений в обидві ноги...»⁹⁹⁷. Після польського полону та перебуванні у концентраційному таборі «Домб'є»⁹⁹⁸, у 1919 р. художник повертається до Львова. Упродовж 1921–1924 рр. майбутній музейник навчався

⁹⁹² Гах І. «Антологія стрілецької творчості 1915–17» – рукотворна книга-альбом художника Лева Геца. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвізівський збірник наукової праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. № 59 (1). С. 81.

⁹⁹³ Микитюк І. Мистецький шлях Лева Геца. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 176.

⁹⁹⁴ Гец Л. Книга-Спомини. у 2 кн. Рим: Вид-во оо. Василіян. Т. 1. Сянок, 1930–1941. С. 13.

⁹⁹⁵ Допоміжна культурно-просвітня формація УСС, головним завданням якої було збирання, поширення та збереження матеріалів з історії Легіону Українських січових стрільців, збереження традицій стрілецтва. З часом її функції поширилися на духовне, культурне й просвітницьке життя Легіону.

⁹⁹⁶ Гах І. Мистецька спадщина Українських Січових Стрільців у фондівій збірці Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького. *Військово-історичний альманах*. 2012. Ч. 1 (24). С. 153.

⁹⁹⁷ Новаковський К. Лев Гец – невідомі факти з життя митця. URL: <https://nasze-slowo.pl/lev-gets-nevidomi-fakti-z-zhittya-mittsya/> (дата звернення: 16.03.2024).

⁹⁹⁸ Роздольська І. Літературний феномен Українських Січових Стрільців: функціонування та структура покоління: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. С. 311.

в Краківській академії мистецтв. Після завершення навчання влаштовується на роботу в гімназії ім. Королеви Софії в невеликому містечку Сянок⁹⁹⁹.

У провінційному містечку молодий дослідник починає творити середовище навколо себе: вивчає культуру лемків, організовує мандрівки по регіоні, збирає цінні старожитності. Досліджуючи побут лемків, Л. Гец організував археологічні розкопки у регіоні, зібравши понад 8 тис. експонатів, що стосувались українців Лемківщини¹⁰⁰⁰. За час мандрівок науковець знайшов багато ікон, які були у задовільному стані. Задля можливості реставрації знахідок, археолог закінчує у Львові курс з реставрації ікон у Михайла Драгана¹⁰⁰¹. Ініціативність дослідника та підтримка української інтелігенції (напр., Володимира Кобільника) послужила основною причиною створення регіонального музейного товариства «Лемківщина».

Опорою Л. Геца у музейній діяльності були національно свідомі українці. Так, протягом тривалого часу секретарем «Лемківщини» був греко-католицький священник Степан Венгринович, який так охарактеризував середовище: «...Це був час творення регіональних музеїв. Майже кожне містечко хотіло мати свій музей. Наш митрополит Андрей у Львові започаткував, а ми собі по провінціях його наслідували. Музей «Бойківщина», «Лемківщина», «Гуцульщина»... Ну, а я ще дитиною любив лазити по деревах і вишках, отже, і тепер дістав легітимацію з печаткою, що мені можна ходити по стрихах і коморах й вишукувати старі речі. Та ще просилось там, під печаткою, щоб мені помагали та йшли всюди на руку, бо я музейний збирач і робітник! І я лазив по дзвіницях, попід бані старих церков, порпався в поросі по захристіях; я вмів відчитати роки по-церковному, знав і означити сторіччя образу, мальованого на дошці...»¹⁰⁰².

Завдячуючи плідній співпраці місцевих мешканців зі співробітниками музею, колекції поповнювались новими експонатами давньої церковної та

⁹⁹⁹ Гах І. «Антологія стрілецької творчості 1915–17» – рукотворна книга-альбом художника Лева Геца. С. 84.

¹⁰⁰⁰ Сидор О. Музей «Лемківщина» в Сяноці. *Пам'ятки України*. 1995. № 3. С. 12–18.

¹⁰⁰¹ Гах І. Розвиток реставраційної справи в Галичині ХХ ст.: творчий досвід Льва Геца. *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»*. Львів, 2022. Вип. 32. С. 208.

¹⁰⁰² Венгринович С. Добровільно. Спогади. Мельборн – Австралія – Аделаїда, 1989. С. 71.

побутової культури лемків. Зважаючи на це, Польське краєзнавче товариство надіслало лист з проханням надати інформацію про діяльність музею у Сяноці, аби музейна комісія ПКТ у Варшаві враховувала, якими пам'ятками володіє музей. У подальшому це передбачало співпрацю у рамках організації виставок та спільних заходів. До музейного товариства надходили пропозиції співпраці та участі в адміністративних заходах і з'їздах від українських музеїв, і від «Союзу музеїв у Польщі». Видання «Наука польська» („Nauka Polzkiej”) запропонувала музею «Лемківщина» долучитися до видання багатотомника «Матеріалів переліку польських наукових товариств та підтримки науки» із розлогою інформацією про діяльність установи¹⁰⁰³.

Л. Гец очолював музейне товариство до 1939 р. Музейна робота була невід'ємною частиною його життя: дослідник збирав, вивчав та зберігав цінні пам'ятки регіону та популяризував культурну галузь. Наполеглива діяльність музейника не залишалась поза увагою у двох середовищах: українському та польському, де він отримав заслужену повагу.

Уродженцем Сяніччини є Іван Филипчак (1871–1945) — педагог, письменник, громадський діяч, музейник, краєзнавець. Член товариства «Просвіта» та НТШ. Навчався у Сяноцькій гімназії та вчительській семінарії у Станиславові¹⁰⁰⁴. У 1896 р. педагог закінчив вищі вчительські курси у Львові, отримав направлення на роботу в м. Комарно. Згодом, з 1898 р., починає працювати у Самбірській вчительській семінарії. З цього часу Самбір стає його другим домом.

Як активний культурно-освітній діяч, І. Филипчак був співзасновником «Бойківщини» та директором музею при товаристві. Він залишався на цій посаді до свого арешту радянською владою у листопаді 1944 р. Музейник сприяв різноплановій розбудові та популяризації музею. Він присвятив

¹⁰⁰³ Гах І. Лев Гец і його «Лемківщина»: 1925–1939. URL: <https://zbruc.eu/node/103129> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁰⁰⁴ Вчитель народу. 145 років з дня народження Івана Филипчака. Бібліотека Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. URL: <https://dspu.edu.ua/biblioteka/2016/01/25/> (дата звернення: 16.03.2024).

музейній та етнографічній проблематиці низку напрацювань¹⁰⁰⁵, зокрема публікувався у «Літописі Бойківщини»¹⁰⁰⁶. Фахівець брав участь у з'їздах українських музейників. Його авторитет підкреслював важливість розбудови культурно-освітнього життя. Музеєзнавець розробив концепцію освітньо-виховної роботи з молоддю: він наголошував на тому, що у процесі збору, вивчення та зберігання музейних предметів важливу роль має відігравати взаємодія з шкільною молоддю, слід розробляти музейно-педагогічні програми. Сьогодні ця галузь відома як музейна педагогіка. Ознайомлення молоді з історичними раритетами та пам'ятками матеріальної і духовної культури свого краю та регіону є важливим кроком у формуванні освітньо-виховного потенціалу. Такі ініціативи сприяють не лише знайомству з визначними постатями, а й стимулюють розвиток патріотизму, національної свідомості та відчуття приналежності до історії українського народу. І. Филипчак позиціонував музей товариства як важливий осередок культурно-освітнього та духовного життя галичан у 20–30-х рр. ХХ ст.¹⁰⁰⁷

Іван Филипчак був багатодітним батьком. Його син Борис згадував, що «...він (*прим.* — *батько*) навчав нас любити Лемківщину і залюбки повторював: „Ви всі народилися у Самборі, але ваші батьки, діди і прадіди — усі були лемки. Та, чи лемки, бойки, гуцули, подоляни, волиняни чи наддніпрянці — всі ми українці, а наша столиця Київ”»¹⁰⁰⁸. Музейник відмовився перед початком Другої світової війни покинути Самбір та музейне товариство: «Я зрісся із нашою землею, з нашим народом, і залишусь тут. Не хочу тинятися на чужині, де я не належу...»¹⁰⁰⁹. У 1944 р. І. Филипчак був

¹⁰⁰⁵ Филипчак І. Як я возив кости мамута до музею. *Діло*. 1929. Ч. 191. 28 серпня. С. 3; Його ж. Обласний Бойківський Музей. *Діло*. 1930. Ч. 194. 3 вересня. С. 5.

¹⁰⁰⁶ Филипчак І. З історії шкільництва на західній Бойківщині (від 1772–1930 р.). *Літопис Бойківщини*. 1931. Ч. 1. С. 43–112; Його ж. Споми́ни про великого Бойка, Івана Франка. *Літопис Бойківщини*. 1932. Ч. 2. С. 64–70.

¹⁰⁰⁷ Савчин Г. М. Педагогічні погляди та культурно-освітня діяльність Івана Филипчака: автореф. дис. ... к. пед. н. Дрогобич, 2012. С. 9.

¹⁰⁰⁸ Филипчак І. За Сян! Нью-Йорк: Фондація дослідження Лемківщини, 1982. С. 13.

¹⁰⁰⁹ Там само. С. 14.

заарештований НКВС. 21 жовтня 1945 р. він загинув у Тайшетському концтаборі Іркутської області¹⁰¹⁰.

Українські дослідники почали вивчати життєвий шлях інтелектуала зовсім нещодавно. З очевидних причин у радянський період творчість І. Филипчак була забороненою, оскільки автор у своїх напрацюваннях апелював до формування національної ідеї, порушував питання патріотичного виховання у галицькій родині¹⁰¹¹. У краєзнавчих нарисах педагог подає маловідомі факти, що стосуються Галичини, та підкреслює на важливості виховання національно-патріотичних громадян¹⁰¹².

Без краплі сумніву можемо стверджувати, що Іван Филипчак є прикладом несправедливо призабутого українського інтелектуала, який присвятив своє життя науці. Його діяльність дозволила зберегти цінні пам'ятки культурної спадщини українців. У міжвоєнне двадцятиліття його постать та діяльність музейного товариства «Бойківщина» задавали вектор розвитку іншим регіональним музеям та здійснили неоціненний вклад у формуванні пам'яткоохоронної культури українців.

Постать Ярослава Пастернака (1892–1969) в українській науці займає одне з провідних місць¹⁰¹³. Він був науковцем непересічних енциклопедичних знань, проявив себе в історії, архітектурі, етнографії, фольклористиці та інших напрямках¹⁰¹⁴. За майже півторадесятилітній період польових досліджень на території Галичини вчений дослідив декілька десятків різночасових археологічних пам'яток. Його наукові напрацювання дозволили належним чином систематизувати знання про археологію княжої доби в Галичині¹⁰¹⁵.

¹⁰¹⁰ Савчин Г. М. Іван Филипчак як засновник і активний діяч музею «Бойківщина». *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 24. С. 263.

¹⁰¹¹ Чепіль М. М., Савчин Г. М. Ідея національно-патріотичного виховання у творчій спадщині Івана Филипчак. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 10. С. 105.

¹⁰¹² Филипчак І. Історія села Берегів Самбірського повіту. Береги: Видавництво читальні «Просвіти» в Берегах, 1935. 77 с.; Його ж. Дмитро Детько. Буенос-Айрес, 1985. 127 с.; Його ж. Будівничий держави. Буенос-Айрес, 1985. 151 с.

¹⁰¹³ Романюк Т. Ярослав Пастернак: родина, особистість, творчість. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2010. Вип. 14. С. 454.

¹⁰¹⁴ Балагурі Е. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей Українських Карпат. *Науковий вісник УжДУ. Серія «Історія»*. 1999. № 4. С. 47.

¹⁰¹⁵ Терський С. Археологічні матеріали Ярослава Пастернака у музейних колекціях. *Historical and cultural studies*. 2014. Vol. 1. Num. 1. С. 89.

Безсумнівно, вчений формував напрямки розвитку інтелектуального середовища. Навколо його постаті гуртувались аматори старовини, дослідники-початківці та видатні фахівці.

Син греко-католицького священника. Напередодні Першої світової війни навчався на філософському відділенні Львівського університету¹⁰¹⁶. Особливе значення Я. Пастернак надавав вивченню старожитностей, археологічної науки та музейної справи. Відомо, що під час навчання в університеті він слухав лекції К. Студинського та І. Свенціцького. З останнім Я. Пастернак познайомився влітку 1912 р. під час відвідин Національного музею¹⁰¹⁷. У подальшому науковець тісно співпрацюватиме з цією музейною установою. Його безпосередня участь як студента у розбудові Національного музею сприяла набутті високої кваліфікації: він здійснив низку археологічних експедицій та віднайшов цінні експонати, які поповнили збірку НМЛ¹⁰¹⁸. Цей етап пов'язав молодого дослідника з І. Свенціцьким та А. Шептицьким. Набуті у Львові знання сформували фундамент його наукової діяльності¹⁰¹⁹.

Під час Першої світової війни Я. Пастернак служив в австрійському війську, пізніше — в УГА. Воєнні лихоліття на тривалий час (1914–1922) перервали наукову діяльність дослідника. До 1928 р. науковець перебував у Чехословаччині. На еміграції дослідник продовжував свої археологічні студії, працював асистентом у наукових інституціях, у 1925 р. захистив дисертацію на тему: «Руські Карпати в археології»¹⁰²⁰.

Я. Пастернак у 1928 р. повертається до Львова¹⁰²¹. З цього часу розпочинається його активна діяльність у Галичині. З приїздом дослідника розпочинається новий період у розвитку археології та діяльності музею НТШ. Протягом короткого часу працює у Національному музеї, паралельно

¹⁰¹⁶ Коваль І. Ярослав Пастернак - дослідник старожитностей України. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. С. 8.

¹⁰¹⁷ Пастернак Я. У 25-ліття Національного музею. Моя праця в Національному музею 1913–1914. 1930. *Діло*. 15 липня. С. 2.

¹⁰¹⁸ Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. 1978. Ч. 1–3. С. 64–65.

¹⁰¹⁹ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 58–65.

¹⁰²⁰ Гаврилів Б. Краєзнавці ХІХ-початку ХХ ст. *Вісник Прикарпатського університету*. 1999. Вип. ІІ. С. 184.

¹⁰²¹ Томенюк О., Богуцький А., Ситник О. В опіці над українською старовиною: Юрій Полянський і музей НТШ. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2017. Вип. 27. С. 18.

займаючись справами музею НТШ. 1 січня 1929 р. Я. Пастернак призначений на посаду директора Культурно-історичного музею НТШ¹⁰²².

Наукове товариство ім. Шевченка, засноване у 1873 р., упродовж 1892–1939 рр. фактично виконувало функцію української академії наук. Музеї НТШ у Львові сприяли збереженню, вивченню та популяризації історико-культурної спадщини, транслюючи передусім український вектор щодо культурних надбань. У 1892 р. музей НТШ постав як культурно-просвітницька українська національна інституція¹⁰²³. Протягом декількох десятиліть музей розвивався, відбувались певні зміни: змінювалась назва, розташування, величина фондів, наукові підходи. Важливим етапом у розвитку музею НТШ вважаємо 1912 р., оскільки тоді Виділ Товариства передав під музей окремі приміщення на вул. Чарнецького (сьогодні — вул. Винниченка, 24). Приміщення спеціально переобладнали для потреб музею¹⁰²⁴. До ремонтних робіт залучались члени НТШ, зокрема Михайло Бойчук працював над внутрішніми оздоблювальними роботами¹⁰²⁵.

Під керівництвом Я. Пастернака у музеї створено відділи доісторичної і протоісторичної археології, започатковано діяльність різних лабораторій, необхідних для аналізу знайдених артефактів, зокрема консерваційну, реставраційну та фотофіксації. Музей НТШ з 1920-х рр., маючи у своєму розпорядженні фотолабораторію та фотографів, розпочинає фотографувати виставки, які експонувалися в його залах або в інших установах Львова.

Зокрема Я. Пастернак здійснював фотофіксацію: окрім музейних експонатів, він фотографував об'єкти матеріальної культури в селах Галичини та різні виставки. Саме Я. Пастернак найдовше поповнював архів музею НТШ негативами¹⁰²⁶. Сьогодні негативи, зібрані музеєм НТШ, що зберігаються у

¹⁰²² Музей Наук. Т-ва ім. Шевченка. Хроніка НТШ за роки 1926–1930. Ч. 69–70. Львів, 1930. С. 32–68.

¹⁰²³ Кушнір В. Музей наукового Товариства ім. Шевченка у Львові: від заснування до створення першої загальнодоступної експозиції. *Народознавчі зошити*. № 5 (107). 2012. С. 824.

¹⁰²⁴ Банах В. Музей НТШ у Львові (1912–1939): науково-фондова робота. С. 21–22.

¹⁰²⁵ Бойчук Михайло. URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-373> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁰²⁶ Тарас Я. Відтворити минуле задля майбутнього: фотонегативи музею наукового товариства ім. Шевченка у фондах Інституту народознавства НАН України (до 150-річчя заснування НТШ). *Народознавчі зошити*. № 1 (175). 2024. С. 56–64.

фондах архіву Інституту народознавства НАН України є надзвичайно цінним та унікальним джерелом інформації¹⁰²⁷.

У 1929 році Я. Пастернак стає дійсним членом Товариства, проводить активну просвітницьку та публікаційну роботу¹⁰²⁸. Набуває нового змісту виставкова діяльність музею: протягом 30-х рр. відбуваються виставки на різну тематику. Організація виставок передбачала синергію зусиль музейних співробітників, науковців, небайдужих представників громадськості¹⁰²⁹.

Протягом 20–30-х рр. ХХ ст. НТШ перебувало у складному матеріальному становищі, коштів на утримання музею не вистачало. Основним джерелом доходів музею був продаж вхідних квитків. Однак цей прибуток не міг покрити необхідні витрати. Керівники музею звертались за грошовою підтримкою до українських господарчих установ та приватних осіб. Я. Пастернак звертався до Відділу НТШ щомісячно асигнувати на музейні потреби 100 зл.¹⁰³⁰

З травня 1932 р. природничий відділ Музею НТШ офіційно діяв як самостійний музей, а основна частина збірок функціонувала під назвою Культурно-історичного музею НТШ¹⁰³¹. Робота та здійснення наукових пошуків у музеї НТШ та етнографічній комісії НТШ дають підстави вважати Я. Пастернака одним з провідних етнологів України першої половини ХХ ст.¹⁰³²

Незважаючи на всілякі штучні перепони щодо проведення археологічних розкопок зі сторони влади, протягом 1929–1939 рр. дослідник здійснює низку археологічних експедицій. Головними отримувачами польових знахідок з експедицій археолога були Національний музей та музей НТШ. Найцінніші знахідки дослідник передавав НМЛ, оскільки А. Шептицький надавав

¹⁰²⁷ Тарас Я. Візуальна спадщина Вадима Щербаківського – першоджерело вивчення генези українського сакрального будівництва, народного мистецтва та етнографії (за архівними матеріалами ІН НАН України). *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historical Fortifications* : collection of scholarly articles. 2023. № 18. Р. 94.

¹⁰²⁸ Ситник О. Ярослав Пастернак – визначний український археолог ХХ ст. (до 120-річчя з дня народження). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2013. Вип. 17. С. 12–13.

¹⁰²⁹ Кушнір В. Культурно-історичний музей НТШ як українська виставкова локація: музейний та мистецький громадський виміри. *Народознавчі зошити*. № 4 (172). 2023. С. 851.

¹⁰³⁰ ЦДІАЛ. Ф. 309. Спр. 84. Арк. 41–42.

¹⁰³¹ Кушнір В. Культурно-історичний музей НТШ як українська виставкова локація: музейний та мистецький громадський виміри. *Народознавчі зошити*. № 4 (172). 2023. С. 851.

¹⁰³² Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 236.

досліднику фінансову допомогу. Частина своїх знахідок дослідник передавав до музею Богословської академії¹⁰³³. Історико-культурний музей НТШ під керівництвом Я. Пастернака став поважною науковою установою у міжвоєнному Львові.

Найважливіші розкопки, якими керував Пастернак, відбувались на терені княжого Галича (1934–1941). Відкриття у с. Крилос фундаментів літописного Успенського собору з саркофагом Ярослава Осмомисла стало неймовірним досягненням української археологічної науки¹⁰³⁴ та захоплювало громадян, які цікавились історією¹⁰³⁵. Місце розкопок набуло надзвичайної популярності серед українців. До 15 серпня 1937 р. Крилос відвідало понад 5 тис. осіб¹⁰³⁶.

У археологічному відділі музею НТШ зусиллями Я. Пастернака сформовано найпотужнішу колекцію старожитностей Галицько-Волинської держави. Найбільша колекція предметів озброєння походила з його розкопок у Галичі (Крилосі)¹⁰³⁷. Я. Пастернак писав, що «...справа охорони доісторичних пам'яток у нас вже настільки спопуляризована... що чимраз частіше самі селяни приносять навіть з дальших околиць до Музею різні викопані пам'ятки даром чи на продаж. Такі окремі надходження доповнені матеріалом із систематичних розкопів, стало доповнюють археологічний відділ Музею, який є сьогодні одинокою живучою... збіркою у цілому Львові»¹⁰³⁸.

Ярослав Пастернак був представником Комітету українських обласних музеїв, а також учасником музейних з'їздів, де виступав з доповідями. Регіональні музейні товариства організовували спільні наукові проєкти з Я. Пастернаком. Так, у 1933 р. керівництво музейного товариства «Бойківщина» у Самборі звернулося до Відділу НТШ у Львові з проханням щодо проведення розкопок в околиці Самбора для музею (за кошт музейного

¹⁰³³ Терський С. Археологічні матеріали Ярослава Пастернака у музейних колекціях. С. 89.

¹⁰³⁴ Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр. Івано-Франківськ, 1998. С. 97–102.

¹⁰³⁵ Януш П. До княжого Крилоса. *Наш прапор*. Ч. 97. 31 серпня 1938. С. 2.

¹⁰³⁶ До Крилоса! *Діло*. 1937. Ч. 181. 18 серпня. С. 9.

¹⁰³⁷ Терський С. Українська історіографія розвитку зброї доби Галицько-Волинської держави. *Військово-науковий вісник*. 2012. С. 96.

¹⁰³⁸ Банах В. Музей НТШ у Львові (1912–1939): науково-фондова робота. *Історико-культурні студії*. 2017. № 4 (1). С. 24; ЦДАЛ. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 41–42.

товариства)¹⁰³⁹. Я. Пастернак очолив археологічну експедицію. Умовою було те, що частина могильників буде розкопана коштом НТШ, а знайдені артефакти відповідно поповнять археологічну колекцію Музею НТШ у Львові¹⁰⁴⁰. Вчений відводив велику увагу популяризаторській частині своєї наукової роботи. Так, його успішна наукова діяльність, впізнаваність у наукових колах та лояльне ставлення до інших стали переконливими факторами, які надихали інших дослідників на вивчення археології та вдосконалення наукового рівня. Зокрема слід відзначити маловідому постать Михайла Клапчука (1920–1984). У вересні 1936 р. Я. Пастернак завітав до Корнича¹⁰⁴¹ — рідного села М. Клапчука¹⁰⁴². Протягом тижня тривали розкопки кількох могил, що належали до культури карпатських курганів. Під час розкопок знайдено залишки житла трипільської культури. Я. Пастернак був задоволений результатами розкопок. Водночас він пообіцяв М. Клапчуку, що при вступі на археологію надаватиме йому матеріальну допомогу¹⁰⁴³.

Будучи представником музею Наукового товариства ім. Шевченка, Я. Пастернак брав участь у щорічних з'їздах Союзу музеїв у Польщі: 1932 р. у Перемишлі, 1933 р. у Познані, 1934 р. у Вільні та Городні. Станом на 1939 р. до Союзу музеїв у Польщі належало 107 музеїв і збірок у 57 містах. Офіційно українські музеї існували у Коломиї, Львові, Перемишлі, Самборі, Сяноку, Сокалі, Стрию, Яворові. Дослідник розглядав існування регіональних музеїв як важливий чинник творення окремих «краєзнавчих станиць», у яких зосереджуються усі питомі прикмети околичних місцевостей¹⁰⁴⁴.

¹⁰³⁹ ЦДІАЛ. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 6–6зв.

¹⁰⁴⁰ Банах В. М., Нагірняк А. Я. Музейна співпраця наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1921–1939 рр.): напрямки й особливості. *Емінак. Науковий щоквартальник*. 2018. № 3 (2). С. 126.

¹⁰⁴¹ Кобринський В. Важні викопалини в Коломийщині. *Діло*. 1936. Ч. 209. 17 вересня. С. 5.

¹⁰⁴² Булик Н., Гупало В. Місце представників нацменшин в освітньому процесі міжвоєнного Львова (на прикладі археологічного співтовариства). *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть): монографія*, 2018. С. 274.

¹⁰⁴³ М. Клапчук вступив до Львівського університету у 1938 р., однак його доля склалась не надто успішно. Його звинуватили у співпраці з ОУН та засудили до тривалого тюремного ув'язнення. Дет.: В. Клапчук. Михайло Клапчук. Український націоналіст і вчений (життєвий, політичний і науковий шлях): до 100-річчя від Дня народження: монографія. Делятин-Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 641 с.; Кулаковська Л. Дослідник палеоліту Михайло Клапчук. Постаті української археології. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 7. Львів, 1998. С. 31–33.

¹⁰⁴⁴ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 292–295.

Я. Пастернаку належить важлива роль у розширенні світогляду й збагаченню наукових інтересів Івана Старчука (1894–1950). Після завершення Коломийської гімназії, він отримав стипендію від А. Шептицького на навчання у Вільній академії мистецтв. Навчання перервала Перша світова війна. І. Старчук воював у складі УСС та чудом вижив, втративши око¹⁰⁴⁵. Після війни дослідник навчався на філософському факультеті, вивчав мистецтвознавство. У 1930 р. захистив дисертацію на тему: «Стародавня різьба з Віляніва»¹⁰⁴⁶. Після захисту дисертації науковець працював на кафедрі класичної археології. Стажувався закордоном, зокрема відвідав Британію, Німеччину, Туреччину, Італію, Грецію¹⁰⁴⁷.

І. Старчук уміло поєднував роботу у польсько-українському середовищі. Він був одним із членів етнографічної комісії НТШ у Львові — відомо, що його прийняли до складу комісії 23 червня 1932 р. Про його членство у НТШ особисто клопотав І. Свенціцький. У НТШ І. Старчук познайомився з видатними представниками української інтелігенції: М. Кордубою, Я. Пастернаком та іншими¹⁰⁴⁸. Також науковець був знайомий з багатьма відомими митцями, зокрема з О. Куриласом, Е. Козаком, М. Драганом¹⁰⁴⁹.

Виступаючи у ролі наставника, І. Старчук навчав старшу дочку І. Свенціцького, Віру, іконопису. Як про це вказано у спогадах: «Наш батько Іларіон Свенціцький звернувся до Івана Старчука, щоби при його допомозі ці вроджені здібності дещо розвинулися набуттям додаткових навичок в цій галузі і певного теоретичного фундаменту. Для цього був Іван Старчук дуже відповідним педагогом... Він робив враження дуже серйозної людини, чому в якійсь мірі, сприяло також те, що одне око, яке він втратив, воюючи як Січовий Стрілець, було скляне... Як викладач, відзначався він великою методичністю і

¹⁰⁴⁵ Старчук О. Спогади про батька. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2006. Вип. 10. С. 330.

¹⁰⁴⁶ Гринюка Б. Науково-педагогічна та мистецтвознавча діяльність Івана Старчука (1894–1950 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Тернопіль, 2016. С. 57.

¹⁰⁴⁷ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Ф. Р–119. Оп. 1. Спр. 2415. Арк. 5

¹⁰⁴⁸ Пацай Т. Особливості етнографічних студій в НТШ у міжвоєнний період (на основі протоколів засідань Етнографічної комісії). *Народознавчі зошити*. 2021. № 2. С. 296.

¹⁰⁴⁹ Старчук О. Спогади про батька. С. 331.

систематичністю...»¹⁰⁵⁰. Під його керівництвом В. Свенціцька намалювала «Богородицю» й «Івана Хрестителя», оригінали яких зберігаються в Національному музеї¹⁰⁵¹.

Від початку війни І. Старчук працював у Львівському університеті завідувачем Археологічного музею. Разом з Я. Пастернаком працював у Львівському відділі Інституту археології АН УРСР, створеного на базі науковців ліквідованого НТШ та археологів реорганізованого Львівського університету. Разом археологи проводили розкопки у Галичі-Крилосі та Пліснеську. Український науковець Олег Купчинський влучно охарактеризував життя Івана Старчука: «Іван Старчук був типовим представником того покоління українських науковців, що входило в активне життя на зламі історичних епох, покоління, яке не обминуло грози першої та Другої світових війни. Нелегко було у цій крутоверті правильно обрати свою життєву стежку... Науковця вирізняли велика працездатність і наполегливість, виняткова вимогливість до себе і скромність, чуйність і доброзичливість»¹⁰⁵².

Я. Пастернак у 1933–1934 рр. вів на сторінках часопису «Діло» наукову дискусію про поширення шнурової кераміки на території Східної Галичини. У науковій дискусії брав участь Тадеуш Сулімірський (1898–1983) і Маркіян Смішко (1900–1981)¹⁰⁵³. М. Смішко упродовж 1925–1930 рр. навчався на гуманістичному факультеті під керівництвом відомого археолога Леона Козловського, здобув археологічну освіту. Під час навчання особливо захоплювався проблематикою археологічних культур ранньої римської доби. У 1932 р. захистив дисертацію на тему: «Культури раннього періоду доби римського царства в Східній Галичині»¹⁰⁵⁴.

¹⁰⁵⁰ Свенціцька М. Іван Старчук. *Нові дні*. Нью-Йорк, 1995. № 546. С. 17–18.

¹⁰⁵¹ Гринюка Б. Іван Старчук – митець та мистецтвознавець. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 1 (2). С. 96.

¹⁰⁵² Купчинський О. Античне мистецтво у дослідженнях Івана Старчука (Листи до вченого і відгуки на його праці). *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. ССXXXVI. Львів, 1998. С. 555.

¹⁰⁵³ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. С. 175; Борковський І. Досліди над преісторією Східної Галичини. Нова теорія про шнурову кераміку (Завваги до статті М. Смішка). *Діло*. 1934. Ч. 16. 21 січня. С. 3.

¹⁰⁵⁴ Śmiszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. 1932. 192 s.

Вчений упродовж 1932–1939 рр. працював на кафедрі праісторії — спочатку асистентом, потім ад'юнктом¹⁰⁵⁵. Протягом цього періоду систематично проводив дослідження багатьох пам'яток на теренах Галичини та західноукраїнських землях¹⁰⁵⁶. М. Смішко та Я. Пастернак були членами Львівського відділення Польського доісторичного товариства, створеного з ініціативи археологів Львівського університету 15 жовтня 1932 р. Як вказано у статуті Львівського відділення Польського доісторичного товариства, метою його діяльності є дослідження доісторичного періоду на території Польщі, популяризація доісторичної археології та співпраця з консерваторським урядом щодо охорони доісторичних пам'яток¹⁰⁵⁷. Як зазначає дослідник історії цього товариства Роман Масик, його особливістю був польсько-український склад, а діяльність носила винятково науковий характер¹⁰⁵⁸.

Дослідник не тільки активно займався науковою діяльністю, але й проявив себе як талановитий популяризатор науки¹⁰⁵⁹. Так, влітку 1930 р. науковець виступив з доповіддю на I з'їзді студентів праісторії вищих навчальних закладів Польщі у Кракові, де був одним із трьох представників львівського студентства¹⁰⁶⁰. У подальшому брав участь в археологічних форумах Львова, Кракова, Варшави й інших міст. Разом з Т. Сулімірським та Я. Пастернаком доповідав на VII Міжнародному конгресі історичних наук у Варшаві (1933)¹⁰⁶¹, IV З'їзді студентів праісторії польських університетів у Львові (1934). Зважаючи на активну діяльність молодого науковця, у жовтні 1932 р. його кандидатуру обрали для участі у науковому стажуванні у Праісторичному музеї Польської академії наук (ПАН) у Кракові. У 1933 р. Фонд культури Міністерства віровизнань і народної освіти за наукові

¹⁰⁵⁵ АЛНУ ім. І. Франка. Ф. Р–119. Оп. 1. Особова справа Маркіяна Смішка. Арк. 5.

¹⁰⁵⁶ Цигилик В. З історії досліджень пам'яток перших століть нашої ери у басейні Верхнього Дністра. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2005. Вип. 9. С. 342.

¹⁰⁵⁷ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 54. Спр. 1252. Арк. 5.

¹⁰⁵⁸ Масик Р. Діяльність Львівського доісторичного товариства (1932–1939). *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. Донецьк, 2009. № 5 (96). С. 58–61.

¹⁰⁵⁹ Булик Н. З'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х рр.: львівський вимір. *Вісник ХНУ. Серія історія*. Харків, 2018. Вип. 54. С. 84.

¹⁰⁶⁰ Кононець П. Ян Фітцке – дослідник минулого Волинської землі. *Острозький краєзнавчий збірник: збірник наукових праць*. 2010. С. 312–317.

¹⁰⁶¹ Булик Н. У Львові та поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімірського (1898–1983). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2018. Вип. 22. С. 446.

досягнення надав М. Смішкові стипендію у розмірі 700 зл. для наукової роботи та закордонної поїздки до Радянського Союзу¹⁰⁶².

Маркіян Смішко у міжвоєнний період працював переважно в польському середовищі, його товаришами по науковій роботі були відомі поляки — історики та археологи. Однак він не забував про українську наукову спільноту. Будучи дійсним членом НТШ (історико-філологічна секція; з 1933 р.), науковець ділився здобутим досвідом зі своїми українськими колегами. М. Смішко товаришував з В. Кобринським та співпрацював з регіональним музейним товариством «Бойківщина». Ця співпраця мала безсумнівно позитивний характер та сприяла подальшим дослідженням археологічних пам'яток краю. Науковий фундамент, закладений у Львівському університеті, дозволив М. Смішку вийти на рівень науковця-археолога європейського рівня¹⁰⁶³.

У житті Я. Пастернака, І. Старчука та М. Смішка було багато спільного: троє здобули шкільну освіту за часів Австро-Угорщини. Брали участь у бойових діях під час Першої світової війни¹⁰⁶⁴. Члени НТШ. Кожний з них, попри різноаспектні перешкоди, зумовлені у тому числі дискримінаційною складовою, формував навколо себе інтелектуальне середовище та задавав напрям наукових пошуків.

Отже, українці, не маючи таких широких можливостей у порівнянні з поляками, створюють своє культурне середовище. Значну роль у його розвитку відіграла саме громадська ініціатива. Національний музей, заснований з ініціативи А. Шептицького у 1905 р. як Церковний музей, під керівництвом багаторічного директора І. Свенціцького трансформувалася до рівня одного з найвизначніших та провідних культурних осередків Європи. Успішна археологічна експедиція НТШ під керівництвом Ярослава Пастернака за

¹⁰⁶² Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (xix – 30-ті роки ХХ ст.). *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2005. Вип. 8. С. 70–71.

¹⁰⁶³ Після встановлення радянської влади ситуація кардинально змінилась. Українці зайняли місце поляків і стали керівниками провідних установ. М. Смішко очолив Львівський відділ Інституту археології АН УРСР. З його постаттю пов'язано подальший розвиток археологічної науки на західноукраїнських землях.

¹⁰⁶⁴ Смішко Р. Спогади про Маркіяна Смішка. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2011. Вип. 15. С. 11.

фінансової підтримки митрополита Андрея Шептицького, у результаті якої відкрито фундамент Успенського собору та знайдено саркофаг Ярослава Осмомисла, стала сенсацією загальноєвропейського масштабу. Результати відкриття археолога публікувались у наукових виданнях Польщі, Угорщини та Німеччини.

У міжвоєнне двадцятиліття громадська ініціатива не могла зрівнятися за масштабом з втіленням державної політики у культурній сфері. Однак саме добровільні внески та діяльність людей доброї волі сприяли виявленню та збереженню української культурної спадщини, яка сьогодні є цінним надбанням всього українського народу.

ВИСНОВКИ

1. У результаті аналізу історіографії, джерельної бази та теоретико-методологічних засад можемо зробити декілька висновків. Історіографія дослідження досить насичена. В українській історіографії після 1991 р. зростає зацікавлення даною проблематикою. Опубліковано десятки статей, у яких як опосередковано, так і безпосередньо, розглядається проблематика охорони культурної спадщини. Однак залишаються не до кінця з'ясовані питання, що стосуються нормативно-правового аспекту охорони культурної спадщини та відбудови пам'яток регіону. Також недостатньо висвітлено роль представників галицької інтелігенції у формуванні музейного середовища та втіленні науково-музейних ініціатив. Слід відзначити, що питання нормативно-правової бази щодо охорони культурної спадщини повніше висвітлені у польській та білоруській історіографіях. Джерельна база дослідження є широкою, матеріали щодо діяльності громадських організацій та товариств, а також окремих представників галицької інтелігенції, зберігаються у різних архівах. Основний масив даних зберігається у Центральному державному історичному архіві у Львові та відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Використання всіх груп джерел дозволяє здійснити об'єктивну оцінку розвитку пам'яткоохоронного середовища Галичини упродовж міжвоєнного періоду. Методологічна основа дослідження забезпечила досягнення поставленої мети і завдань та сприяла всебічному аналізу обраної проблематики. Автор поклав в основу методології низку широко вживаних у дисертаційних дослідженнях принципів, зокрема найважливішими серед них є такі: історизму, об'єктивності, всебічності та комплексності джерел. Вивчення теоретико-методологічних засад дослідження дозволяє говорити про деякі проблеми, пов'язані з неточним використанням термінології.

2. Східна Галичина у міжвоєнний період перебувала у складі Польської держави. Відповідно до перепису населення Польщі у 1921 р., українці були

чисельною національною меншиною та становили приблизно 15% населення країни. Представники політичних еліт Польщі вбачали у культурно-освітній діяльності національних меншин небезпеку для монолітності держави та суспільства. Політика націонал-демократів та соціалістів спрямовувалась на прискорену полонізацію та асиміляцію. Польські політичні доктрини не передбачали місця для національного окреслення українців. У зв'язку з низкою несприятливих факторів, українці опинились у складній ситуації. Це ускладнювало можливості для розвитку та процвітання. Водночас Польська держава розвивалась, постали невідкладні завдання відновлення державності. Важливою частиною була культурна складова. На початку 20-х рр. ХХ ст. пам'яткоохоронний рух набуває системного характеру у зв'язку з формуванням необхідної законодавчої бази. Першим і найважливішим документом у культурній сфері був Декрет Регентської Ради від 31 жовтня 1918 р. про опіку над пам'ятками мистецтва та культури. Згодом цей нормативно-правовий акт замінено постановою президента Польщі від 6 березня 1928 р. «Про охорону пам'яток». Пам'яткоохоронне законодавство вдосконалювалось, як і підходи до збереження культурної спадщини. Підрозділи та департаменти, що підпорядковувались державі, здійснювали виконання законів та забезпечували координацію між різними структурами. Територію країни поділено на консерваторські округи. Кожний округ включав від одного до трьох воєводств. Так, Львівський консерваторський округ складався з трьох воєводств: Львівського, Тернопільського та Станиславівського. Консерваторський округ очолював окружний консерватор, який виконував роль посередника між центральними органами влади (Міністерство віросповідань та народної освіти, Центральне бюро інвентаризації), регіональними структурами (туристично-краєзнавчі товариства, музейні установи) та місцевими органами влади (воєводські управління).

3. Протягом всього міжвоєнного періоду на території Східної Галичини відбувались роботи з відновлення пошкоджених пам'яток. Основна увага приділялась сакральним спорудам, переважно католицьким костелам, оскільки

ці пам'ятки відображали багату історію польської етнічної групи в Галичині. Роботи з відбудови торкнулись також королівських та магнатських замків та будівель, пов'язаних з історією Речі Посполитої. Фінансування ремонтних, реставраційних та консерваційних робіт здійснювалось переважно з державного бюджету — воно не завжди було достатнім. Слід розуміти політичний контекст: поляки трактували культурну спадщину «Малопольщі Східної» як надбання польського народу. Однак, можемо стверджувати, що завдяки роботі консерваторів, архітекторів та інженерів, фінансуванні зі сторони держави, велика кількість пам'яток збереглась до сьогоднішнього дня, та є невід'ємною складовою туристичного ресурсу та потенціалу України.

4. Роль громадських організацій та товариств в розвитку туристично-краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності протягом міжвоєнного двадцятиліття виявилась надзвичайно важливою. Громадські ініціативи спрямовувалися на популяризацію туристичних маршрутів, заохочення вивчення історії та культури регіону, а також на підтримку пам'яток архітектури та історичних об'єктів. На території Галичини діяло понад 100 товариств різного спрямування. Польська держава всебічно підтримувала діяльність громадських товариств полоністичного спрямування. Натомість українські товариства у процесі діяльності стикались з різними, часто штучно створеними труднощами зі сторони влади. Яскравим прикладом цього може слугувати діяльність польського Товариства приятелів Гуцульщини та українського музею Гуцульщина ім. Йосафата Кобринського. Перше товариство отримувало зі сторони владних інституцій всебічну підтримку, завдяки якій вдалось розвивати товариство та збудувати великий музей у с. Жаб'є (Верховина). Натомість український музей представники Коломийського староства під вигаданими причинами хотіли закрити у 1937 р., оскільки вбачали у його діяльності небезпеку у розвитку проукраїнських рухів.

5. Важливу роль у розвитку українського музейництва регіону, координації зусиль, обміні досвідом та розробці стратегій щодо вдосконалення краєзнавчого руху відіграли регіональні музейні товариства та з'їзди

українських музейників. Перший з'їзд відбувся 25 квітня 1931 р. у приміщенні Національного музею у Львові. Протягом 1931–1938 рр. організовано 6 міжмузейних з'їздів. З'їзди українських музейників відбувались у громадській площині — незважаючи на це, їхнє проведення було результативним, що підтверджує важливість громадської ініціативи.

6. Діяльність товариств та організацій полоністичного та проукраїнського спрямування були проявом громадських ініціатив представників обох націй. Однак різниця полягає в тому, що поляки отримували різносторонню підтримку зі сторони владних інституцій, натомість українці такої підтримки не мали. Нерівні умови розвитку сприяли стрімкому зростанню товариств полоністичного спрямування, натомість громадські ініціативи українців в умовах домінування польської соціально-культурної парадигми зіштовхувались з різноплановими викликами.

7. Культурні вектори, які задавали представники галицької інтелігенції, відображають багатовимірність її історичного впливу. Польський вимір у науково-культурній та музейній діяльності відображався через активну роль представників інтелектуальних еліт у розбудові наукових та культурних інституцій. Ця діяльність безпосередньо стосувалась розвитку державного культурного сектору. Так, з ініціативи Олександра Чоловського постають історичний музей міста (1893), Галерея мистецтв (1907) та Національний музей імені короля Яна III (1908). Протягом міжвоєнного періоду ці заклади були найбільшими державними культурно-освітніми установами Галичини, навколо них гуртувались представники польської інтелігенції. Олександр Чоловський задавав вектор розвитку східногалицькому польському музейному середовищу. До особливостей польського музейництва регіону можемо віднести історичні традиції, високий авторитет та державне фінансування. Все це у сукупності забезпечувало чітку структуру діяльності. Важливим фактом є те, що українці теж брали участь у розбудові польського науково-культурного виміру. У цьому контексті слід згадати про діяльність українця Богдана Януша. Його постать можемо вважати прикладом національної амбівалентності.

8. Українці, не маючи таких широких можливостей у порівнянні з поляками, створили своє культурне середовище. Значну роль у його розвитку відіграла саме громадська ініціатива. Національний музей, заснований А. Шептицьким у 1905 р. як церковний музей, під керівництвом багаторічного директора Іларіона Свенціцького трансформувався до рівня одного з найвизначніших культурних осередків Європи. Іларіон Свенціцький, на противагу Олександру Чоловському, задавав вектор розвитку українському музейництву регіону. Успішна археологічна експедиція НТШ під керівництвом Ярослава Пастернака за фінансової підтримки митрополита Андрея Шептицького, у результаті якої відкрито фундамент Успенського собору та знайдено саркофаг Ярослава Осмомисла, стала сенсацією загальноєвропейського масштабу. Результати відкриття археолога публікувались у наукових виданнях Польщі, Угорщини та Німеччини.

9. У міжвоєнне двадцятиліття громадська ініціатива не могла зрівнятися за масштабом з втіленням державної політики у культурній сфері. Однак саме добровільні внески та діяльність людей доброї волі сприяли виявленню та збереженню української культурної спадщини. Представники українського музейництва здійснили суттєвий внесок у розвиток культурної галузі. Ініціативи місцевої інтелігенції (лікарів, юристів, педагогів, мистецтвознавців) дозволили зберегти українську культурну спадщину та передати пам'ять про неї майбутнім поколінням. Сьогодні ці збережені пам'ятки сприяють утвердженню національної свідомості та є цінним надбанням всього українського народу

10. Культурна спадщина є невід'ємною складовою розбудови духовної сфери українського суспільства. Охорона та популяризація культурної спадщини Східної Галичини упродовж міжвоєнного періоду відігравали вкрай важливу роль для представників політичних кіл Польщі, оскільки зміщення акцентів на користь поляків дозволяло здійснювати вплив на процеси формування національної свідомості українців та генерувати пропольські історичні наративи. Зважаючи на те, що польська влада у регіоні

впроваджувала асиміляційні процеси, аргументація культурної спадщини як надбання польської історії набувала особливих сенсів. Це яскраво підтверджує важливість гуманітарної складової у формуванні державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Архівні матеріали

ЦДІАЛ (Центральний державний історичний архів України, м. Львів)

Ф. 55. Архів давніх актів міста Львова.

Оп. 1.

1. Спр. 16. Короткі історичні довідки про львівські музеї, надіслані Олександром Чоловським для підготовки доповіді на з'їзді музеологів. 8 арк.
2. Спр. 17. Статут архіву, бібліотеки та Історичного музею міста Львова. 34 арк.
3. Спр. 38. Звіт про роботу охоронця фондів Історичного музею м. Львова Харевич Луції за II-й та III-й квартали 1938 р. 4 арк.
4. Спр. 41. Звіт про роботу охоронця фондів Історичного музею м. Львова Харевич Л. за 1934–1939 рр. 1 арк.
5. Спр. 72. Протокол про призначення Бадецького К. директором архіву. Переліки наявних в архіві пергаментних документів, карт і планів та поступлення нововіднайдених документів. 26 арк.
6. Спр. 165. Листи Ожеховича Б. до архівіста Бадецького К. про організацію музейних виставок у м. Львові. 81 арк.
7. Спр. 174. Перелік портретів та зразків зброї, переданих архівістом Чоловським О. Національному музеєві ім. Яна III у м. Львові. 2 арк.
8. Спр. 257. Посвідчення, довідки, листування та ін. документи директора архіву Чоловського Олександра. 6 арк.

Ф. 74. «Ожехович Болеслав, поміщик, колекціонер творів мистецтва».

Оп. 1.

9. Спр. 1. Договір про передачу Ожеховичем Болеславом своєї музейно-картинної колекції Львівському магістрату. 6 арк.
10. Спр. 2. Заповіт Ожеховича Болеслава. 6 арк.

Ф. 138 Бадецький Кароль Юзеф (Badecki Karol Jozef, 1886–1953), архівіст, бібліотекар, бібліограф, історик літератури; працівник Архіву давніх актів у Львові, директор Архіву давніх актів; професор Ягеллонського університету.

Оп. 1.

11. Спр. 14. Матеріали наукової роботи «Дзвони львівських костьолів» (нариси, фотографії, вирізки з газет). 95 арк.
12. Спр. 18. Фотографії дзвонів, забраних австрійськими властями під час Першої світової війни з території Галичини та їх картосхема.
13. Спр. 21. Матеріали про конфіскацію австрійськими властями дзвонів та зроблення з них гіпсових відливів К. Бадецьким, М. Ореховичем, К. Осінським та ін. особами. 106 арк.
14. Спр. 37. Рукопис наукової роботи «Стародавні дзвони» виданої у співавторстві з Т. Шидловським та ін. авторами. 132 арк.
15. Спр. 39. Матеріали наукової роботи «Леонард-Герле ливарник та його львівські гармати (виписи з львівських міських книг, рукопис роботи, фотоілюстрації та ін.). 230 арк.
16. Спр. 41. Рукопис роботи К. Бадецького «Архів давніх актів міста Львова, т.Ш». 336 арк.

Ф. 147. Центральний Талергофський комітет у Львові.

Оп. 1.

17. Спр. 1. Відозви, листування, програми та інші документи про матеріальну підтримку комітету, участь в його засіданнях, відкриття пам'ятників талергофцям в селаї. 92 арк.
18. Спр. 3. Звіт про діяльність комітету за 1928–1934 рр. 4 арк.

19.Спр. 14. Справа про будівництво та відкриття пам'ятника в'язням Талергофу на Личаківському кладовищі у Львові. Проекти пам'ятника. 29 арк.

20.Спр. 75. Фотографії експонатів Талергофської виставки у Львові. 6 арк.

Ф. 201. Греко-католицька митрополича консисторія.

Оп. 5

21.Спр. 29. Листування з науковою фундацією «Національний музей» у м. Львів про відкриття Національного музею, передачу стародруків для експозиції, видання мистецтвознавчої літератури та ін. 6 арк.

Ф. 309. Наукове товариство імені Шевченка.

Оп. 1.

22.Спр. 180. Листування з дирекціями музеїв про обмін науковими виданнями, організацію виставок та ін. 100 арк.

23.Спр. 783. Статут природознавчого музею товариства. 2 арк.

24.Спр. 1418. Карпович Василь. Провідник по Львові. 211 арк

Ф. 358. Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ.

Оп. 1.

25.Спр. 122. Фундаційний статут Національного музею у Львові і листування Шептицького А. з директором Свенціцьким Іларіоном про діяльність музею та надання грошової допомоги. 196 арк.

26.Спр. 129. Листи українських народних музеїв «Гуцульщина», «Бойківщина» в Коломиї, Самборі, Львові та ін. до Шептицького А. про співпрацю і надання грошової допомоги. Каталог мистецьких творів природничого музею НТШ у Львові. 70 арк.

Ф. 392. Українська парламентарна репрезентація в польському Сеймі і Сенаті, м. Варшава.

Оп. 1.

- 27.Спр. 17. Матеріали про пацифікацію на території Східної Галичини, внесені українськими послами для розгляду на засіданнях сенату. 239 арк.
- 28.Спр. 22. Інформації, листи, вирізки з газет та інші документи про пацифікацію українського населення в повітах Галичини з назвами на букви «Р, С, Т, Ч, Я» та Волині. 164 арк.

Ф. 535. Польське краєзнавче товариство. Львівське відділення.

Оп. 1.

- 29.Спр. 5. Звіт Львівського відділення Польського краєзнавчого товариства за 1937 рік. 8 арк.
- 30.Спр. 7. Листування з Комісією краєзнавчих гуртків шкільної молоді Головної ради Польського краєзнавчого товариства у Кракові, Кураторією Львівського шкільного округу, дирекціями гімназій та семінарій у Львові, Стрию, Станіславові та ін. про діяльність краєзнавчих гуртків шкільної молоді. 97 арк.
- 31.Спр. 10. Звіти про діяльність кураторів краєзнавчих гуртків при гімназіях і семінаріях у Львові, Золочеві, Дрогобичі та ін. 77 арк.
- 32.Спр. 20. Звіти, карти, плани, схеми географічних і геологічних досліджень Львівського округу. 122 арк.

Ф. 687. Професійна спілка «Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв», м. Львів.

Оп. 1.

- 33.Спр. 2. Статут товариства «Бойківщина» в Самборі. 3 арк.
- 34.Спр. 3. Статут товариства «Верховина» в Стрию. 3 арк.

35.Спр. 4. Положення про громадські, товариські та приватні бібліотеки. 14 арк.

36.Спр. 10. Справа про діяльність Народного музею ім. Й. Кобринського в Коломиї. 7 арк.

37.Спр. 11. Звіт про діяльність музею «Яворівщина» в Яворові за 1938/1939 рр. 2 арк.

Ф. 710. Харевич Луція (1897–1943), історик, музейний працівник, архівіст, доктор філософії.

Оп. 1.

38.Спр. 1. Свідоцтва про навчання. 51 арк.

39.Спр. 2. Паспорт, службові посвідчення, грамоти, перепустки та ін. особисті документи. 119 арк.

40.Спр. 7. Газетні вирізки про наукову діяльність Харевич Л. 8 арк.

Ф. 750. Український національний музей, м. Львів.

Оп. 1.

41.Спр. 1. Пам'ятні записки Свенціцького І. і Шептицького А. про історію створення музею та його діяльність. 11 арк.

42.Спр. 2. Звіти про діяльність за 1918–1927 рр. 32 арк.

43.Спр. 5. Листування з радянським консульством у Львові, Академією наук СРСР та інш. установами про закупівлю видань музею. 8 арк.

44.Спр. 9. Касові звіти про витрату коштів на придбання книжок, ікон, картин та інш. експонатів. 65 арк.

ДАЛО (Державний архів Львівської області)

Ф. 1. Львівське воєводське управління, м. Львів.

Оп. 54.

45.Спр. 1252. Львівське історичне товариство. 20 арк.

Ф. 97. Товариство шанувальників старовини Львова.**Оп. 1.**

46.Спр. 13. Статут товариства. 25 арк.

47.Спр. 15. Списки членів товариства. 21 арк.

48.Спр. 18. Вирізки з газет щодо діяльності товариства. 25 арк.

ДАТО (Державний архів Тернопільської області)**Ф. 7. Бережанське повітове староство.****Оп. 1.**

49.Спр. 212. Розпорядження тернопільського воєводського управління та інформація повітового староства про ліквідацію українського товариства «Луг». 39 арк.

Ф. 36. Подільське туристично-краєзнавче товариство, м. Тернопіль.**Оп. 1.**

50.Спр. 2 Звіт про діяльність Заліщицького повітового краєзнавчого відділу за 1928 рік. 6 арк.

51.Спр. 3. Звіт про діяльність Заліщицького повітового краєзнавчого відділу за 1929 рік. 5 арк.

52.Спр. 6. Матеріали про святкування ювілею на честь діяльності заснування краєзнавчого товариства. 8 арк.

53.Спр. 8. Звіт про роботу товариства за 1935/36 роки. 6 арк.

Ф. 231. Тернопільське воєводське управління (1909–1939 рр.).**Оп. 1.**

54.Спр. 6. Листування з Міністерством віросповідань та повітовими староствами про громадськополітичну діяльність грекокатолицького духовенства на території воєводства, том 1. 75 арк.

55.Спр. 1390. Донесення повітових староств і органів поліції про діяльність українських спортивних товариств «Луг» і «Сокіл». 113 арк.

56.Спр. 1392. Листування з Тернопільським повітовим староством про ліквідацію товариства «Сокіл» в с. Баворів і с. Березовиця Велика. 25 арк.

Оп. 4

57.Спр. 492. Копія циркуляра Львівського товариства опіки над пам'ятниками старовини і розпорядження Тернопільського воєводського управління про прийняття його до відома керівництву. 4 арк.

58.Спр. 564. Інформація воєводського управління про підготовку до видання туристичного путівника «Путівник по воєводству». 3 арк.

59.Спр. 682. Відомості про оплату членських внесків службовцями воєводського управління, які були членами туристично-краєзнавчого товариства. 26 арк.

Ф. 281. Борщівська повітова команда державної поліції.

Оп. 1

60.Спр. 678. Розпорядження Тернопільського слідчого управління і Борщівської повітової команди щодо проведення обшуків у колишніх учнів української гімназії м. Тернополя, їх списки та донесення постерунків поліції з цього питання. 82 арк.

Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО).

Ф. 370. Експозитура головного правління Товариства приятелів Гуцульщини у м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства.

Оп. 1.

61.Спр. 1. Протокол зібрань членів туристичної та господарської секції Станіславівської експозитури «друзі Гуцульщини» і замітки «Про освоєння полонин Станіславівського воєводства». 31 арк.

- 62.Спр. 2. Протоколи засідань секції туризму і пропаганди головного управління і Станіславівської експозитури Товариства «друзів Гуцульщини». 174 арк.
- 63.Спр. 4. Звіти про роботу головного правління товариства — «друзі Гуцульщини» за 1934–1936 рр., протоколи засідань членів правління. 118 арк.
- 64.Спр. 18. Листування з головним правлінням товариства приятелів Гуцульщини про будівництво музею в с. Жаб'є Косівського повіту. 25 арк.
- 65.Спр. 25. Звіт про роботу секції туризму Станіславської експозитури товариства «друзі Гуцульщини», листування з головним правлінням про розвиток туризму на Гуцульщині. 36 арк.
- 66.Спр.39. Переписка з головним правлінням товариства «друзі Гуцульщини» про поширення серед населення Гуцульського календаря. 18 арк.
- 67.Спр. 40. Звіти інспекторів товариства про роботу курсів для малограмотних. 69 арк.
- 68.Спр. 41. Переписка з головним правлінням товариства «друзі Гуцульщини» і Львівською кураторією про розгляд заяви Курендаша Стефана та інших про надання їм фінансової допомоги. 24 арк.
- 69.Спр. 42. Статут товариства «друзі Гуцульщини». 25 арк.

Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника (ЛННБ ім. В. Стефаника)

Ф. 26. Управління консервації Львівського воєводства.

- 70.УК–11. Листування окружних консерваторських комісій з Міністерством мистецтва та культури. 259 арк.
- 71.УК–19. Матеріали управління консервації при Львівському воєводському управлінні 1930–1939 рр. 376 арк.

- 72.УК–20. Звіти про діяльність окружного консерватора при Львівському воєводському управлінні у Львівському, Тернопільському та Станіславівському воєводствах. 1924–1938 рр. 574 арк.
- 73.УК–26. Управління консервації при відділі культури і мистецтва Львівського воєводства. 201 арк.
- 74.УК–42. Ч. 1. Матеріали з охорони та збереження доісторичних, археологічних, архівних і бібліотечних пам'яток, музейних колекцій, розкопок і знахідок. 133 арк.
- 75.УК–62. Матеріали з охорони, реставрації та консервації пам'яток архітектури. Літери «S-Z». 319 арк.

Архів Львівського національного університету ім. І. Франка

Ф. Р–119.

Оп. 1.

- 76.Особова справа Івана Старчука. 48 арк.
- 77.Особова справа Маркіяна Смішка. 40 арк.
- 78.Особова справа Михайла Клапчука. 2 арк.
- 79.Спр. 408. Службово-ділові характеристики на професорсько-викладацький склад, видані ректором Університету. Арк. 21.

Архів музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України

Оп. 16

- 80.Спр. 45. Особові справи працівників музею, що звільнені з роботи у 1950 році. 9 арк.
- 81.Спр. 10. Плани науково-дослідної роботи музею на 1946–1951 рр. 25 арк.

II. Опубліковані документи і матеріали

82. Галергофський альманах: Пропамятна книга австрійських жорстокостей, изуверств і насильств над карпато-руським народом во время всемирної війни, 1914–1917 гг. Львов, 1924. Вып. 1: Терор в Галичині в годы Первой мировой войны, 1914–1915 гг. 204 с.
83. Галергофський альманах: Пропамятна книга австрійських жорстокостей, изуверств і насильств над карпато-руським народом во время всемирної війни, 1914–1917 гг. Вып. 2 : Терор в Галичині. Терор в Буковині. Отзвуки печати. Терезин, Гминд, Гнас и др. Беллетристика. 1925. 150 с.
84. Галергофський альманах: Пропамятна книга австрійських жорстокостей, изуверств і насильств над карпато-руським народом во время всемирної війни, 1914–1917 гг. Вып. 3. 1930. 156 с.
85. Галергофський альманах: Пропамятна книга австрійських жорстокостей, изуверств і насильств над карпато-руським народом во время всемирної війни, 1914–1917 гг. Вып. 4. 1932. 158 с.
86. Dekret o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaljami. *Dziennik ustaw*. 1919. № 14. Poz. 182. S. 265–271.
87. Dekret o utworzeniu Ministerstwa Sztuki i Kultury (1918). *Dziennik Praw*. 1918. №19. Roz. 52. S. 141.
88. Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 roku o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. *Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1918 r.* 1918. Nr 16. Poz. 36. S. 93–98 .
89. Drugi powszechny spis ludności. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. Warszawa, 1938. 361 s.
90. Giertych J. O program polityki kresowej. Warszawa, 1932. 145 s.
91. Grabski S. Naród a państwo. Lwów, 1922. 62 s.
92. Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej: idea, historia, organizacja, pieśni. Nakładem Polskiego towarzystwa krajoznawczego. Warszawa, 1947. 64 s.

93. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. *Dziennik Ustaw*. 1925. № 72. Poz. 501. S. 1083–1094.
94. Kornecki J. Zadania oświatowe na Kresach. *Oświata Polska*. 1925. № 2. S. 107–115.
95. Mały Rocznik Statystyczny. Warszawa: Główny urząd Statystyczny RP, 1930. 172 s.
96. Mały Rocznik Statystyczny. Warszawa: Główny urząd Statystyczny RP, 1931. 168 s.
97. Odezwa „Muzeum Pokuckiego” przy Komitecie Regionalnym Województwa Stanisławowskiego w sprawie ratowania zabytków kultury i zasilania zbiorów muzealnych. 1928. 2 s.
98. Opieka nad zabytkami i ich konserwacja. Warszawa: Ministerstwo Sztuki i Kultury, 1920. 87 s.
99. Orłowicz M. Sprawozdanie Wydziału Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Tarnopolu z działalności za czas od dnia 1 maja 1931 do dnia 31 marca 1934 r. 36 s.
100. Regulamin dla Archiwum aktów dawnych i Muzeum historycznego kr. st. miasta Lwowa. Lwów, 1897. 15 s.
101. Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polski. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1927.
102. Rozporządzenie Ministra Sztuki i Kultury z dn. 5 IV 1919 r. w przedmiocie wpisywania zabytków sztuki i kultury do inwentarza. *Monitor Polski*. 1919. № 81. 9 kwietnia. S. 1–2.
103. Rozporządzenie Ministra Sztuki i Kultury z dnia 5 kwietnia 1919 r. w przedmiocie organizacji urzędów konserwatorskich. *Monitor Polski*. 1919. № 81. 9 kwietnia. S. 1.
104. Rozporządzenie Ministra WRiOP z dn. 17 V 1924 r. o utworzeniu okręgowych komisji konserwatorskich. *Monitor Polski*. 1924. № 135. Poz. 391. 14 czerwca. S. 1.

105. Rozporządzenie Ministra WRiOP z dn. 17 VII 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków. *Dziennik Ustaw*. 1928. № 76. Poz. 675. S. 1878.
106. Rozporządzenie Ministra WRiOP z dn. 19 XII 1925 r. w sprawie mieszanych Komisji Konserwatorskich dla ochrony zabytków sztuki i kultury, znajdujących się w katolickich kościołach i lokalach kościelnych. *Dziennik Ustaw*. 1926. № 6. Poz. 35. S. 81–82.
107. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dn. 13 lutego 1935 r. o Państwowej Radzie Muzealnej. Dz.Urz. Min. WRiOP z r. 1935, nr 32, poz. 279.
108. Rozporządzenie Prezydenta RP z dn. 22 III 1928 r. o postępowaniu administracyjnym. *Dziennik Ustaw*. 1928. No 36, poz. 341. S. 737–749.
109. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1934 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w niektórych działach administracji państwowej. *Dziennik ustaw*. 1934 . № 110. Poz. 975–976. S. 2266–2285.
110. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami. *Dziennik Ustaw*. № 29. Poz. 265. S. 537–542.
111. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 września 1932 roku o sposobie chronienia przedmiotów zabytkowych, będących własnością Państwa. *Dziennik ustaw*. 1932. № 89. Poz. 750. S. 1811.
112. Sprawozdanie dyrekcji za rok szkolny 1936/37. Państwowe gimnazjum im. Wincentego Pola w Tarnopolu. Tarnopol, 1937. 56 s.
113. Sprawozdanie komisji międzyministerjalnej do zbadania zagadnień turystyki. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Skarbu, 1931. 186 s.
114. Sprawozdanie Wydziału Centralnego Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z działalności za okres od 1 października do 30 kwietnia 1939. Tarnopol, 1939. 35 s.
115. Sprawozdanie z działalności w roku 1937 Polskiego towarzystwa krajoznawczego. 37 s.

116. Sprawozdanie z działalności w roku 1938 Polskiego towarzystwa krajoznawczego. 21 s.
117. Statut Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Tarnopol, 1930. 20 s.
118. Statut Stowarzyszenia: Towarzystwo Budowy Panoramy Plastycznej Dawnego Lwowa. Lwów, 1938. 13 s.
119. Statut Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyzny. Warszawa, 1934. 26 s.
120. Ustawa Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 stycznia 1933 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami. *Dziennik ustaw*. 1933. № 10. Poz. 62. S. 135–136.
121. Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zniesieniu Ministerstwa Sztuki i Kultury. *Dziennik Ustaw*. 1922. Nr 14. Poz. 128.
122. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw*. 1921. Nr 44. Poz. 267. S. 633–658.
123. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o opiece nad muzeami publicznymi. *Dziennik Ustaw*. 1933. № 32. Poz. 279–280. S. 669.

III. Періодика і публіцистика

124. «Демонстрації» львівських корпорантів. *Діло*. Ч. 231. 1930. 17 жовтня. С. 4.
125. «Нова ера» в шкільництві. *Діло*. 1925. Ч. 191. 28 серпня. С. 1.
126. «Пацифікація». *Діло*. 1931. Ч. 17. 25 січня. С. 1.
127. «Пацифікація». *Діло*. 1931. Ч. 18. 27 січня. С. 1.
128. «Пацифікація». *Діло*. 1931. Ч. 19. 28 січня. С. 1.
129. IV. Зїзд українських музеологів у Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 113. 23 травня. С. 3.
130. IV. Зїзд українських музеологів у Сяноці. *Наш прапор*. 1936. Ч. 60. 27 травня. С. 6.

131. V. З'їзд українських музейників у Перемишлі. *Діло*. 1937. Ч. 107. 19 травня. С. 4.
132. VI. З'їзд українських музейників. *Діло*. 1938. Ч. 132. 19 червня 1938. С. 13
133. Богдан Януш. Посмертна згадка. *Діло*. 1930. Ч. 249. 7 листопада. С. 4.
134. Борковський І. Досліди над преісторією Східної Галичини. Нова теорія про шнурову кераміку (Завваги до статті М. Смішка). *Діло*. 1934. Ч. 16. 21 січня. С. 3.
135. Букатович Л. IV-ий з'їзд представників Українських обласних музеїв у Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 124. 6 червня. С. 3-4.
136. Булик С. Як герої умирали. Рождественській розказ (Правдива історія з світової війни). *Наука. Ілюстрований місячник для народу*. 1927. № 12. С. 295–299.
137. Ваврик В. Як Богдан Черемха умирав за правду. *Наука. Місячне виданє народної бібліотеки*. 1936. Ч. 6–7. С. 6–49.
138. Відозви і комунікати. В справі «Народнього музею» в Коломиї. *Діло*. 1937. Ч. 150. 9 липня р. С. 4.
139. Глум з Талергофу. «Русское» свято відслонення пам'ятника і зїзд «Талергофцев» у Львові. *Діло*. 1933. 17 лип. С. 3.
140. Городське Староство не дозволило на лемківську виставу. *Діло*. 1939. Ч. 50. 5 березня. С. 1.
141. Гургурла І. Вистава Лемківщини в Музею Н.Т.Ш. *Діло*. 1939. Ч. 49. 4 березня. С. 7.
142. Дальший шум з приводу польсько-українських розмов. *Діло*. 1931. Ч. 58. 15 березня. С. 1-2.
143. До Крилоса! *Діло*. 1937. Ч. 181. 18 серпня. С. 9.
144. Драган М. З праці в музею і для нього. *Збірник 25-ліття Національного музею у Львові*. Львів: Діло, 1930. С. 40-42.
145. Драган М. У 25-ліття Національного музею. *Діло*. 1930. Ч. 190. 28 серпня. С. 4.
146. Другий з'їзд українських музеологів. *Діло*. 1933. Ч. 176. 9 липня. С. 1–2.

147. З діяльності Музейного Товариства «Верховина» у Стрию за 1935 рік. *Діло*. 1936. Ч. 154. 12 липня. С. 5–6.
148. Загайкевич Б. Після перемиського зїзду музейників (вражіння учасника). *Українські вісті*. 1937. Ч. 113. 25 травня. С. 2.
149. Загальні збори товариства «Стривігор» у Перемишлі. *Діло*. 1934. Ч. 135. 25 травня. С. 6.
150. Залозецький В. Лев Гец — маляр недоглянених закутин. *Діло*. 1934. Ч. 43. 18 лютого. С. 5.
151. Зацікавлення молоді народнім мистецтвом. Вечір народньої ноші у Перемишлі. *Діло*. 1937. Ч. 61. 20 березня. С. 7.
152. Зїзд українських музеологів. *Наш прапор*. 1933. Ч. 53. 13 липня. С. 7.
153. Кобринський В. Важні викопалини в Коломийщині. *Діло*. 1936. Ч. 209. 17 вересня. С. 5.
154. Крип'якевич І. Княжий Самбір і Самбірська волость. *Літопис Бойківщини*. 1938. № 10. С. 26–33.
155. Кубійович В. Розміщення населення в Бойківських Карпатах. *Літопис Бойківщини*. 1938. № 10. С. 38–45.
156. Культурна праця на Лемківщині. Загальні Збори музейного т-ва «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. 1936. Ч. 104. 12 травня. С. 4–5.
157. Лукіянович Д. Столиця Покуття. *Львівські вісті*. 1942. 6–7 грудня. Ч. 279. С. 4.
158. Музей «Бойківщина». *Народна справа*. 1932. Ч. 18 (188). 1 травня. С. 7.
159. Музей «Гуцульщина» в Коломиї. *Діло*. 1935. Ч. 176. 6 липня. С. 8.
160. Музей Т-ва «Бойківщина» в Самборі. Нові цінні набутки Музею. *Діло*. 1930. Ч. 250. 8 листопада. С. 5.
161. Музей Т-ва «Бойківщина». Постійний зріст збірок. *Діло*. 1931. Ч. 129. 13 червня. С. 4.
162. Над могилою Богдана Януша. Пращальна промова ред. Миколи Голубця. *Діло*. 1930. Ч. 251. 11 листопада. С. 4.

163. Небувала Вистава. 900-ліття Богородиці на Україні. *Правда*. 1937. Рік XI. 30 травня. С. 6.
164. Нова укр. культурна станиця на Лемківщині. Установчі збори Т-ва «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. 1931. Ч. 203. 11 вересня. С. 3.
165. Новинки. *Літопис Бойківщини*. 1936. № 8. С. 81.
166. Новинки. Виставка українського народнього мистецтва. *Діло*. 1931. Ч. 22. 31 січня. С. 5.

167. Оживлена діяльність Товариства «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. 1939. Ч. 105. 10 травня. С. 6.
168. Памяти заслуженого громадянина. Д-р Володимир Гуркевич. *Діло*. 1938. Ч. 1.1 січня. С. 7.
169. Пастернак Я. Струтинське городище. *Літопис Бойківщини*. 1938. № 10. С. 23–26.
170. Пастернак Я. Шнурова могила в Кульчицях. *Літопис Бойківщини*. 1936. № 7. С. 1–4 .
171. Пастернак Я. Вистава українських друків XVI — XVIII вв. *Діло*. 1928. Ч. 120. 1 червня. С. 2.
172. Пастернак Я. Галицька катедра у Крилосі: Тимчасове звітлення з розкопів у 1936 і 1937 р. *Записки НТШ*. 1937. Т. 154. С. 1–24.
173. Пастернак Я. Нові археологічні набутки Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1933–1936. *Записки НТШ*. 1937. Т. 154. С. 241–268.
174. Пастернак Я. Перші археологічні розкопи з рамени греко-католицької Богословської академії у Львові. *Богословія*. Львів. 1936. Т. XIV. С. 165–179.
175. Пастернак Я. У 25-ліття Національного музею. Моя праця в Національному музею 1913-1914. *Діло*. 1930. 15 липня. С. 2.
176. Пастернак. Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за 1928 р. *Записки НТШ*. 1929. Т. 150. С. 229–242.

177. Перший З'їзд Українських Музейників у Львові. *Діло*. 1931. Ч. 99. 7 травня. С. 3.
178. По наших селах і містах. Музей Т-ва «Яворівщина». *Наш прапор*. 1932. Ч. 1. 29 грудня. С. 7.
179. Показ української народньої вишивки у національному Музею. *Діло*. 1936. Ч.114. 24 травня. С. 4.
180. Посвячення і відриття Українського Народнього Музею «Гуцульщина». *Діло*. 1934. Ч. 336. 14 грудня. С. 6.
181. Самбірський музей. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 4 (38). 20 вересня. С. 6.
182. Свенціцький І. Звіт Управи Національного Музею за 1934 рік. *Діло*. 1935. Ч. 11. 16 січня. С. 6.
183. Свенціцький І. Звіт Управи Національного Музею у Львові за 1932 р. *Діло*. 1933. Ч. 19. 28 січня. С. 3.
184. Свенціцький І. Звіт Управи Національного Музею у Львові за 1932 р. *Діло*. 1933. Ч. 18. 27 січня. С. 3–4.
185. Свенціцький І. Національний Музей за 1928 рік. *Діло*. 1929. Ч. 13. 19 січня. С. 2.
186. Свенціцький І. Національний музей у 1926 році. *Діло*. 1927. Ч. 21. 29 січня. С. 2–3.
187. Свенціцький І. Національний музей у 1927 році. *Діло*. 1928. Ч. 5. 6 січня. С. 2–3.
188. Свенціцький І. Національний Музей у Львові за 1931 р. *Діло*. 1932. Ч. 19. 28 січня. С. 4
189. Свенціцький І. Образ розвою українського музейництва. *Літопис Бойківщини*. 1938. Ч. 10. С. 18–23.
190. Свенціцький І. Тематичний уклад стінопису церкви св. Юра у Дрогобичі. *Літопис Бойківщини*. 1938. № 10. С. 67–74.
191. Скорик М. Розвиток українського музейництва. З'їзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. 1933. Ч. 154. 13 червня. С. 4.

192. Сліпий Й. Значіння і устрій Греко-католицької Богословської академії (доклад, виголошений на святочнім відкритті Академії дня 5 жовтня 1929). *Нива*. Львів. 1929. Ч. 11. С. 429.
193. Смішко М. Вістря на спис із рунічним написом з Розвадова, *Літопис Бойківщини*. 1935. № 5. С. 1–14.
194. Створення музею «Стривігор» в Перемишлі. *Наш прапор*. 1936. Ч. 63. 5 червня. С. 2.
195. Стрий має свій музей. *Діло*. 1935. Ч. 300. 9 листопада. С. 2–3.
196. Ткачук Е. Вистава образів О. Кульчицької в Перемишлі. *Діло*. 1933. Ч. 53. 4 березня. С. 3.
197. Український народній музей «Сокальщина» ім. Андрія Чайковського. *Наш прапор*. 1936. Ч. 32. 18 березня. С. 3.
198. Управа Українського Народнього музею «Гуцульщина». *Діло*. 1939. Ч. 144. 27 червня р. С. 8.
199. Фальковскі Я. Етнографічної збірки музею «Бойківщина». *Літопис Бойківщини*. 1936. № 8. С. 71–74.
200. Фальковскі Я. З бойківсько-гуцульського пограниччя. *Літопис Бойківщини*. 1937. № 9. С. 116–120.
201. Фальковскі Я. З Етнографічної збірки музею «Бойківщина». *Літопис Бойківщини*. 1936. № 7. С. 12–15.
202. Фальковскі Я. Село Волосате, ліського повіту. *Літопис Бойківщини*. 1935. № 5. С. 14–28.
203. Филипчак І. Відкриття Бойківського Музею у Самборі. *Діло*. 1932. Ч. 97. 6 травня. С. 2–3.
204. Филипчак І. Український музей у Самборі. *Дрогобицьке слово*. 1942. № 50 (124). 29 квітня. С. 2.
205. Чайковський Б. Музей «Сокальщина». *Життя і знання*. 1939. № 6. С. 179–180.
206. Шептицький А. Про вагу і значіння музеїв. *Літопис Національного музею за 1934 рік*. Львів, 1935. С. 3–7.

207. Як працює Український Національний Музей. Розмова з дир. Іл. Свенціцьким. *Діло*. 1935. Ч. 149. С. 2.
208. Януш П. До княжого Крилоса. *Наш прапор*. 1938. Ч. 97. 31 серпня. С. 2.
209. Antoniewicz W. O stan i byt muzeów krajoznawczych w Polsce. *Ziemia*. 1930. T. XV. № 15–18. S. 280–286.
210. Antoniewicz W. Włodzimierz Demetrykiewicz a konserwatorstwo zabytkow. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 55–67.
211. Centralne biuro inwentaryzacyjne. *Wiadomości konserwatorskie*. 1929. Dodatek do nr 24 „Ziemi”. S. 85–89.
212. Czołowski A. Archiwa rządowe we Lwowie, ich obecna zawartość i znaczenie dla historii Galicji Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie. 1905. № 4. T. 10. S. 10–18.
213. Działalność Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Tarnopolu. *Gazeta Lwowska*. 1934. Nr 157. 4 lipca. S. 3.
214. Hołd prof. Janowi Ptaśnikowi. *Chwila*. № 3946. 1930. Rok XII. 20 marca. S. 6
215. Hornung Z. Opieka nad zabytkami sztuki i kultury na obszarze Małopolski Wschodniej w latach 1931–34. *Przegląd krajoznawczy*. 1937. № 1. S. 25–28.
216. Huculskim szlakiem II Brygady Legionów Polskich. *Wschód*. 1937. № 38. 10 lutego. S. 1.
217. Janusz B. Kościół sw. Magdaleny we Lwowie i jego restauracja. *Ziemia*. 1928. № 7. S. 98–102.
218. Kochane miasto — kochani ludzie. Dwa miłe jubileusze. *Gazeta poranna*. 1932. 14 marca. S. 4.
219. Komisja muzealna Rady głównej Polskiego towarzystwa krajoznawczego. *Ziemia*. 1930. № 15–18. T. XV. S. 313–318.
220. Kronika Konserwatorska 1930–1931. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. № 1–4. Cz. 2. S. 323–355.
221. Lorentz S. Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyźnie i Nowogrodzyczyźnie. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 161–180.

222. Nowy zarząd Tow. Miłośników Przeszłości Lwowa. *Chwila*. 1931. № 4396. 21 czerwca. S. 15.
223. Odbudowa Zamku ks. Wiśniowieckich w Zbarażu. *Wschód*. 1938. Nr 100. 16 października. S. 1.
224. Odbudowa zamku w Olesku. *Wschód. Życie miast i wsi województw południowo-wschodnich*. 1939. Nr. 139. 16 lipca. S. 2.
225. Ogólnopolski zjazd gwiazdysty Pol. Touring Klubu. *Dziennik polski*. 1937. 16 września. Nr. 255. Rok 3. S. 10.
226. Piotrowski J. Arsenał królewski we Lwowie. Odnowienie i rekonstrukcja. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 144–154.
227. Piotrowski J. Budowa krużganków w kamienicy królewskiej we Lwowie. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 115–131.
228. Remer J. Stanisław Tomkowicz. Sylweta konserwatora. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 34–51.
229. Rewski Z. Wołyń. Kronika konserwatorska. *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*. 1937. Nr 2. S. 252–253.
230. Sprawy towarzystwa. Regulamin Muzeów P. T. K. *Ziemia*, 1927. № 15–16. S. 264–266.
231. Swiencicki I. Praca muzealna. *Ziemia*. 1933. № 10. S. 165–167.
232. Swiencicki I. Praca muzealna. *Ziemia*. 1933. № 11. S. 194–196.
233. Swiencicki I. Praca muzealna. *Ziemia*. 1933. № 12. S. 216–219.
234. Święto Huculszczyzny i tegoroczny kalendarz imprez huculskich. *Wiadomości Turystyczne*. 1934. № 8. S. 4.
235. Święto Huculszczyzny. *Przegląd Turystyczny*. Kraków. 1933. № 3. 15 sierpnia. S. 7.
236. Święto Huculszczyzny. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. 1933. № 11. S. 11–12.
237. Święto Huculszczyzny. *Biuletyn turystyczny polskich kolei państwowych*. 1934. 30 czerwca. S. 1–2.
238. Święto tradycji Lwowa. *Chwila*. 1932. Nr. 4659. 14 marca. Rok XIV. S. 11.
239. Ukraińskie muzea regionalne. *Ziemia*. 1935. № 47. S. 78–79.

240. Trochę nowin turystycznych. *Turysta i auto*. 1935. Nr. 4. Rok 3. S. 10.
241. Wojciechowski J. Co zrobiono w Polsce w zakresie odbudowy, restauracji i konserwacji zabytków sztuki w latach 1919–1929. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. № 1–4. S. 243–318.
242. Wojciechowski J. Historia powstania i rozwoju organizacji opieki państwowej nad zabytkami sztuki w Polsce. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 3–33.
243. Wojewódzkie Tow. Turystyczno-Krajoznawcze w Tarnopolu. *Ziemia. Dwutygodnik Krajoznawczy Ilustrowany*. 1928. № 4. R. 13. S. 58–59.
244. Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. *Chwila*. 1925. Nr. 2322. 2 września. S. 8.
245. Żabie. *Pokucie i Huculszczyzna: czasopismo poświęcone sprawom regionalnym*. Kołomyja, 1936. R. 1. № 1. 5 lutego. S. 3.

IV. Туристичні путівники

246. Janusz B. Przewodnik po Lwowie: z planem miasta. Lwów, 1922. 73 s.
247. Kunzek T. Ziemia Podolska. Opis krajoznawczo-turystyczny Województwa Tarnopolskiego. Z 26 ilustracjami i mapką. Tarnopol, 1935. 48 s.
248. Mękicki R. Muzeum Narodowe im. króla Jana III we Lwowie: przewodnik po zbiorach. Lwów: Nakładem Gminy miasta Lwowa, 1936. 130 s.
249. Nechay W. Przewodnik po jaskiniach w Krzywczu: ze szkicem sytuacyjnym i 8 ilustracjami w tekście. Nakładem Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu, 1933. 36 s.
250. Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem z mapą. w Tarnopolu. Tarnopol: Nakładem Wojewódzkiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, 1928. 145 s.
251. Regionalne Muzeum Podolskie T.S.L. w Tarnopolu. *Przewodnik po zbiorach*. Tarnopol, 1930. 17 s.

252. Ślaski H. Zbaraż w przeszłości i teraźniejszości. Opis historyczno-krajoznawczy powiatu z 14 ilustracjami. Tarnopol, 1934. 68 s.
253. Wieszniewski S. Brzezany 1530-1930. Brzezany, 1930. 137 s.
254. Wiszniewski S. Przewodnik po Brzeżanach i okolicy. Brzezany, 1937. 168 s.
255. Wystawa zabytków ormiańskich we Lwowie 19.VI. — 30. IX.1932: przewodnik. Lwów: nakł. Komitetu. Drukiem Artura Goldmana, 1932. 40 s.
256. Zaleszczyki i okolica. Przewodnik krajoznawczy. Opracował Józef Schwartz. Nakładem oddziału Zaleszczyckiego Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu, 1931. 69 s.

V. Спогади та біографічні матеріали

257. Венгринович С. Добровільно. Спогади. Мельборн — Австралія — Аделаїда, 1989. 206 с.
258. Гец Л. Книга-Спомини. у 2 кн. Рим: Вид-во оо. Василян. Т. 1. Сянок, 1930–1941. 219 с.
259. Пастернак Я. Моя праця в Національному Музею 1913–14 р. *Двадцятьпять-ліття Національного Музею у Львові: збірник*. 1930. С. 29–32.
260. Клапчук М. Спогади. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2006. Вип. 9. С. 289–305.
261. Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український Історик*. 1978. Ч. 1–3. С. 63–75.
262. Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український Історик*. 1978. Ч. 4. С. 64–83.
263. Кобринський В. Спогади гуцульського музейника. *Пам'ятки України*. 1998. № 1. С. 84–89.
264. Кобринська М. Український музей «Гуцульщина» ім. о. Й. Кобринського в Коломиї «Над Прутом у лузі...». *Коломия в спогадах*. Торонто, 1962. С. 280–298.

265. Домбровський О. Іван Старчук — видатний класичний археолог. *Український історик*. Нью-Йорк, 2005. Т. 42. № 2/4. С. 229–233.
266. Домбровський О. Маркіян Орест Смішко. *Український історик*. Нью-Йорк, 1993. № 30. С. 136–141.
267. Свенціцька М. Іван Старчук. *Нові дні*. 1995. Vol. XLVL. № 546. С. 17–19.
268. Шах С. Львів — місто моєї молодости: Спомин присвячений Тіням забутих Львов'ян. Мюнхен, 1955. 267 с.
269. Смішко Р. Спогади про Маркіяна Смішка. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2011. Вип. 15. С. 11–18.
270. Старчук О. Спогади про батька. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2006. Вип. 10. С. 329–333.
271. Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Видання Комітету Коломийян. Ред. Микола Савчук. Філядельфія — Коломия, 2008. Т. 2. 400 с.
272. Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Видання Комітету Коломийян. Ред. Богдан Романенчук. Філядельфія — Коломия, 1988. 960 с.
273. Скородинська-Шпитковська С. Український етнографічний, регіональний музей «Стривігор» в Перемишлі та його засновники. *Перемишль і Перемиська земля протягом віків: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції, організованої Науковим товариством імені Т. Шевченка в Польщі*. Перемишль, 24–25 червня 1994. Перемишль–Львів, 1996. С. 298–305.

VI. Монографії, брошури, статті, тези

274. Акуленко В. Про термін «пам'ятка» і «пам'ятник»: остаточно і мемуарно. *Збірник наукових праць «Праці центру пам'яткознавства»*. Київ, 2019. Вип. 35. С. 5–32.

275. Акція руйнування православних церков на Холмщині і південному Підляшші в 1938 р. Обставини, перебіг, наслідки. Під редакцією Григорія Купріяновича. Холм, 2009. 360 с.
276. Александрович В. Століття Михайла Драгана. *Пам'ятки України*. 2001. № 1–2. С. 136–139.
277. Алексієвець Л. Відродження державної незалежності Польщі: крізь призму 85-річчя. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія*. 2004. № 8. С. 55–69.
278. Алексієвець Л. Основні тенденції та особливості етнополітичного процесу у Польській державі в 1918–1926 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Вип. 2. Ч. 2. С. 120–128.
279. Алексієвець Л. Польща: міжнародні відносини у добу відродження 1918–1923 : монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 191 с.
280. Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави. 1918 — 1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 448 с.
281. Алексієвець Л. Розвиток освіти на польських землях у 1918 — 1926 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць*. Рівне: РДГУ, 2008. Вип. 14. С. 235–238.
282. Алексієвець М. Український вектор у східній політиці другої Речі Посполитої. Інкорпорація східної Галичини та полонізація українців краю. *Україна - Європа - Світ : міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця*. Тернопіль, 2011. Вип. 5. С. 155–170.
283. Балагурі Е. Ярослав Пастернак — дослідник старожитностей Українських Карпат. *Науковий вісник УжДУ. Серія «Історія»*. 1999. № 4. С. 47–49.
284. Банах В. М. Міжмузейна співпраця в Галичині у міжвоєнний період (1921 — 1939). *Історико-культурна спадщина: європейський вимір. Тези*

- Всеукраїнської науково-практичної конференції. 1 червня, 2018 року.* Львів, 2018. С. 9–13.
285. Банах В. М. Музей НТШ у Львові (1912–1939): науково-фондова робота. *Історико-культурні студії.* 2017. № 4 (1). С. 21–26.
286. Банах В. М., Нагірняк А. Я. Музейна співпраця наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1921–1939 рр.): напрямки й особливості. *Емінак. Науковий щоквартальник.* 2018. № 3 (2). С. 124–130.
287. Банах В. Національний музей у Львові (1905–1939): науково-фондова робота. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія.* 2020. № 4/46. С. 89–105.
288. Банах В. Музейниця Ірина Гургула: етапи професійної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 56. Т. 1. С. 4–10.
289. Барабаш Т. Кароль Бадецький та його невідомі дослідження епіграфіки Львова (до історії австрійської реквізиції дзвонів в Галичині в 1916–1917 рр.) *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету.* 2012–2013. Випуск 13–14. С. 212–220.
290. Берест І. Втрати Національного музею у Львові в часи Першої світової війни. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.* 2008. Вип. 12. С. 429–434.
291. Виздрик В. С. Встановлення польської адміністрації в Галичині на початку 20-х років ХХ століття. *Науково-теоретичний альманах Грані.* № 18 (8). С. 157–162.
292. Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (XIX — 30-ті роки ХХ ст.). *Археологічні дослідження Львівського університету.* 2005. Вип. 8. С. 46–114.
293. Боньковська С. Хрещаті храми України (Питання походження і розвитку). *Записки НТШ.* Том ССХІІ. Львів, 2001. С. 179–224.

294. Булик Н. Археологічний вимір пам'яткоохоронних практик у Галичині (1918–1928). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2016. Вип. 20. С. 394–413.
295. Булик Н. Львівська археологія ХІХ — початку ХХ століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів, 2014. 304 с.
296. Булик Н. М. В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2020. № 24. С. 11–46.
297. Булик Н. М. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2014. Вип. 18. С. 342–368.
298. Булик Н. М. З'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х рр.: львівський вимір. *Вісник ХНУ. Серія: Історія*. 2018. Вип. 54. С. 82–95.
299. Булик Н. М. Університетська археологія міжвоєнного Львова через призму пам'яткоохоронного законодавства 1928 року. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2019. № 23. С. 362–378.
300. Булик Н. Роль греко-католицької церкви в розвитку археології на прикладі Богословської академії у Львові (1929–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2021. Вип. 34. С. 271–282.
301. Булик Н. У Львові та поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімірського (1898–1983). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2018. Вип. 22. С. 426–453.
302. Булик Н., Берест Р. Наукова еліта Львова у роки Першої світової війни та національно-визвольних змагань (на прикладі археологічного товариства). Українська еліта у другій половині ХІХ — на початку ХХІ століття: особливості формування, трансформація уявлень, інтелектуальний потенціал. Західні землі. Вибрані проблеми. Львів, 2023. С. 223–250.

303. Булик Н., Гупало В. Місце представників нацменшин в освітньому процесі міжвоєнного Львова (на прикладі археологічного співтовариства). Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX — початок XXI століть): монографія, 2018. С. 258–277.
304. Бурдін М. Ю. Військове осадництво як складова польської аграрної політики у західноукраїнських землях (1920–1923). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. С. 8–13.
305. Вабішчэвіч А. Стан і захаванне воінських пахаванняў Першай сусветнай вайны ў Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. *Беларускі гістарычны часопіс*. 2014. № 9. С. 15–22.
306. Ваврик В. Терезин и Талергоф. К 50-летней годовщине трагедии Галицко-русского народа. М., 2001. 144 с.
307. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939). Львів: Каменярь, 2006. 335 с.
308. Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М. У соборі святого Юра: сторінки історії Української греко-католицької церкви: монографія. Одеса, 2022. 750 с.
309. Великочий В. С. Австро-Угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії. *Проблеми історії України XIX — початку XX ст.: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 17. С. 373–389.
310. Вежбенец В. Євреї та польсько-український конфлікт у східній Галичині після Першої світової війни. Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.)*. Івано-Франківськ, 1997. С. 140–147.
311. Волонтир О. Політика польської влади у галузі освіти у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.02. Київ, 2018. 260 с.
312. Врадій Н. З історії виникнення архівів у м. Львові. Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР. 1963. № 4. Київ. С. 14.

313. Вялова Ю. Спроби налагодження польсько-українського діалогу міжвоєнного періоду: сподівання та реалії. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2020. Вип. 29. С. 60–81.
314. Гаврилів Б. Краєзнавці ХІХ — початку ХХ ст. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 1999. Вип. ІІ. С. 181–189.
315. Гаврилів І. Військово-політична діяльність УВО–ОУН в боротьбі за Українську Державу: дис... д. і. н. Львів, 2016. 598 с.
316. Посівнич М. Формування військової доктрини ОУН. *Український визвольний рух: науковий збірник*. Львів, 2003. С. 34–44.
317. Осередчук О. Людвік Фінкель — засновник та перший директор архіву Львівського університету. *Архіви України*. 2010. № 3–4. С. 288–305.
318. Kalinowski L. Podlacha Władysław (1875–1951). *Polski Słownik Biograficzny*. 1983. Т. XXVII. S. 113–115.
319. Zlat M. Władysław Podlacha (1875–1951). *Rocznik Historii Sztuki*. 2012. Т. XXXVII. S. 21–37.
320. Попадюк Н. «Towarzystwo naukowe» у Львові (1901–1939): історія створення та структура. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. Вип. 9. С. 119–120.
321. Сипко Б. Викладацький склад історичного факультету Львівського університету у 1940 р. крізь призму службових характеристик. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 50. С. 457–468.
322. Лісіна С. Військово-організаційна діяльність ОУН у 1929–1939 рр. (документознавчий аспект): дис... к. і. н. Львів, 2008. 193 с.
323. Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929–1939 роках. Львів, 2010. 368 с.
324. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
325. Кужільна О. Ідея української державності в науковій та суспільно-політичній діяльності товариства «Музей визвольної боротьби України» в Празі (1925–1948 рр.): дис... к. і. н. Київ, 2016. 185 с.

326. Мушинка М. Дмитро Антонович і музей визвольної боротьби України у Празі. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 6. С. 116–124.
327. Гаврилюк О. Заходи властей Другої Речі Посполитої щодо відновлення Луцького замку. *Краєзнавство*. 2009. № 3–4. С. 185–189.
328. Гаврилюк О. Збереження пам'яток воєнної історії на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: політичний аспект, зміст, результати. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 2. С. 58–63.
329. Гаврилюк О. Підтримка митрополитом Андреем Шептицьким пам'яткоохоронної діяльності на західноукраїнських землях у 1920-1930-х роках. *Історичний архів*. 2010. Вип. 5. С. 14–17.
330. Гаврилюк О. Складання нормативно-правової бази охорони культурної спадщини в міжвоєнній Польщі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 3. Т. 32 (71). С. 194–199.
331. Гаврилюк О. Українська сакральна спадщина в Другій Речі Посполитій: проблеми збереження. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 7. С. 138–144.
332. Гаврилюк С. В., Гаврилюк О. Н. Увічнення пам'ятних місць національної воєнної історії у західноукраїнських землях (1920–1930-ті роки). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. № 2. Т. 32 (71). С. 12.
333. Гаврилюк С. В. Вивчення культурної спадщини Західної Волині у другій половині 1940-х — на початку 1990-х рр. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Т. 33 (72), № 1. С. 26–33.
334. Гаврилюк С. В. Микола Біляшівський — теоретик пам'яткоохоронної і музейної справи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Т. 5, № 29. С. 237–243.
335. Гайова О. У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941). Київ, 1993. 768 с.

336. Галай М. Освітня політика Другої Речі Посполитої в сфері початкової освіти у 1932 — 1939 роках (за матеріалами Тернопільського воєводства). *Гуманітарний журнал*. 2012. Вип. 2–3. С. 135–144.
337. Ганский В. Развитие туризма в Западной Беларуси: автореф. дис. ... к. и. н. Могилев, 2020. 28 с.
338. Ганський В. Розвиток туризму в Західній Білорусі у світлі туристичної політики Польської держави (1921–1939 рр.). *Науковий вісник Ізамільського державного гуманітарного університету. Серія «Історичні науки»*. Вип. 37. С. 227–231.
339. Гах І. «Антологія стрілецької творчості 1915–17» — рукотворна книга-альбом художника Лева Геца. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник науковій праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. № 59 (1). С. 80–86.
340. Гах І. Лев Гец — музейник: маловідомі сторінки історії музею «Лемківщина» в Сяноку: 1930 — 1939 рр. *Народознавчі зошити*. 2022. № 1 (163). С. 57–64.
341. Гах І. Мистецька спадщина Українських Січових Стрільців у фондівій збірці Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького. *Військово-історичний альманах*. 2012. Ч. 1 (24). С. 150–158.
342. Гах І., Гануляк Л. Розвиток реставраційної справи в Галичині ХХ ст.: творчий досвід Льва Геца. *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»*. Львів, 2022. Вип. 32. С. 203–211.
343. Гентош Л. Роль митрополита Андрея Шептицького в укладенні конкордату між Апостольським престолом і Польщею (1925). *Poznańskie studia slawistyczne*. 2006. № 10. С. 115–128.
344. Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.): монографія. Львів, 2008. 431 с.

345. Гнип І. Греко-католицька церква на шпальтах міжвоєнних галицьких газет — напрямки роботи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2016. Вип. 2(2). С. 52–58.
346. Голик Р. Археологія галицької археології: наука, ментальність та суспільні стереотипи в світлі історії культури. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2010. Вип. 14. С. 428–439.
347. Голик Р. Книги, ідеї та стереотипи галицької провінції ХХ ст.: «Літопис Бойківщини» у міжвоєнному Самборі. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2009. № 1. С. 223–248.
348. Голій Р. Українські фалеристичні пам'ятки: виготовлені до 1939 р. (із фонду Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. Вип. 9. С. 634–649.
349. Головка О. Храм святого Пантелеймона в Галичі у контексті політичного життя Галицького князівства (кінець 80-х років ХІІ — перша чверть ХІІІ століття). *Княжа доба: історія і культура*. 2019. Вип. 13. С. 107–112.
350. Голубко В. Варшавський договір 1920 р. між УНР та Польщею у віддзеркаленні польської преси Львова. *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спецвипуск*. 2019–2021. С. 70–93.
351. Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Ч. 1. Львів, 2005. 130 с.
352. Горбачевський Т. В., Голдак-Горбачевська Т. В. Музейно-архівні установи міжвоєнного Львова в культурно-комунікативних процесах польської громади міста. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2018. Вип. 15. С. 181–187.
353. Горбачевський Т. Римо-католицька громада у Львові в міжвоєнний період (1921–1939). *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2012. Вип. 5. С. 44–56.

354. Городиський Л., Зінчишин І. Мандрівка по Теробовлі і Теробовлянщині. Львів: Каменяр, 1998. 294 с.
355. Городня Н. Чинники формування історичної пам'яті сучасної української молоді. *Історичні і політологічні дослідження. Спеціальний випуск*. 2018. С. 28–33.
356. Гринюка Б. Іван Старчук — митець та мистецтвознавець. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 1 (2). С. 93–98.
357. Гринюка Б. М. Науково-педагогічна та мистецтвознавча діяльність Івана Старчука (1894–1950 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Тернопіль, 2016. 262 с.
358. Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ — першої половини ХХ століття : монографія. Львів, 2006. 448 с.
359. Гудь Б. Політика “ревідикації” на Холмщині і Волині 1937–1938 рр. та її наслідки для українсько-польських стосунків. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2012. Вип. 21. С. 256–266.
360. Гужалоўскі А. А. Музеі Беларусі (1918—1941 гг.). Мінск: НАРБ, 2002. 176 с.
361. Гуль О. Луція Харевічова: штрихи до біографії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. Вип. 29. С. 487–495.
362. Данилюк А. Музеї просто неба і проблеми їх становлення в Україні. *Записки НТШ. Т. ССХХХ*. Львів, 1995. С. 479–494.
363. Дарованець О. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922). *Український визвольний рух: науковий збірник*. 2007. № 11. С. 5–60.
364. Данилюк А. Самбір і західноукраїнське музейництво. *Бойківщина: історія та сучасність. Матеріали міжнародного народознавчого*

- семінару «Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного розвитку». Самбір, 14–16 вересня 1995 р. С. 17–19.
365. Данчин Р. С. Діяльність товариства і музею «Бойківщина»: історія та сучасність. *Вісник Закарпатського художнього інституту*. 2014. № 5. С. 38–45.
366. Дашкевич Я. Філігранологія та завдання українського джерелознавства. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. ССXL. Львів, 2000. С. 284–332.
367. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі. Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. 1080 с.
368. Дем'ян Г. Історико-етнографічна діяльність першого бойківського музею. *Архіви України. Науково-інформаційний бюлетень архівного управління при Раді Міністрів УРСР*. 1970. № 5 (103). С. 28–35.
369. Демчишак Р. Україна у польських зовнішньополітичних доктринах у контексті національної політики II Речі Посполитої. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. № 24. С. 14–20.
370. Дедуш О. Формування польської національної ідентичності. Порівняння з українським аналогом. *Мовний простір слов'янського світу : тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених, 26 травня 2017 р.* С. 27–30.
371. Дзєндзелюк Л. С., Льода Л. М. Збереження архітектурних креслень костелу у Фельштині. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: збірник наукових праць науково-практичної конференції*. Львів, 2013. С. 356–361.
372. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 — 1990. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. 239 с.
373. Дишлюк О. Пацифікація на теренах Тернопільського воєводства у 1930 році (огляд документів державного архіву Тернопільської області). *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10 червня 2020 р.* Тернопіль, 2020. С. 67–70.

374. Доліновський В. Організація доступу та порядок користування документами у Земському архіві Львова: нормативно-правовий аспект. *Архіви України*. 2011. № 5. С. 48–60.
375. Драган М. Українські деревляні церкви. Генеза і розвій форм: в двох частинах. Харків, 2016. 450 с.
376. Драган М. Українські деревляні церкви: Генеза і розвій форм. Львів, 1937. Т.1. 159 с.
377. Драган М. Українські деревляні церкви: Генеза і розвій форм. Львів, 1937. Т.2. 148 с.
378. Дуда І. Історія формування музейної збірки Тернопільського обласного художнього музею. *Збірник праць НТШ*. 2013. Т.8. С. 218–233.
379. Дутчак О. Сучасна українська історіографія краєзнавчого руху у Галичині 30-х рр. ХІХ — 30-х рр. ХХ ст.: монографія. Івано-Франківськ, 2012. 275 с.
380. Жеплинська О., Кищак С. До 100-ліття з Дня народження. З посвятою до рідного народу і його культури. *Лемківщина*. 1996. Рік ХVІІ. Ч. 3. С. 2–5.
381. Жуковський Є. О. Переселення польських «осадників» у 1920-х роках: історико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 7–11.
382. Загідулін А. Рэстаўрацыя і кансервацыя помнікаў архітэктуры ў Заходняй Беларусі (1921 — 1939 гг.). *Гістарычная ўрбаністыка: асновы метадалогіі і крыніцазнаўчая база: зб. навук. арт. 2011*. С. 359–363.
383. Закусов М. Б., Кравець О. З. Показ народної ноші та музейні будні. *Слідами музейних збірок. Нариси історії товариства «Верховина»*. Стрий, 2014. С. 24–29.
384. Заставецька Н. Діяльність Польського товариства краєзнавчого у сфері збереження пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях (1920–1930-ті рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. Вип. 17. С. 275–281.

385. Заставецька Н. І. Збереження пам'яток історії та культури в Західній Україні у 1920-1939 рр.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2010. 288 с.
386. Захарчин Н. Нормативно-правове регулювання діяльності музеїв у Другій Речі Посполитій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 38–41.
387. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. Львів, 1996. 98 с.
388. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі: сподівання і реалії. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ, 21-22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 156–160.
389. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.
390. Збаразький замок: путівник. Тернопіль, 1988. Тернопіль. 18 с.
391. Зелінський М. Україна і українці в політичній думці Йоахіма Бартошевича (1867–1938). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 6. С. 86–94.
392. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939): монографія. Тернопіль: Воля, 2005. 946 с.
393. Зуляк І. С. Радянофільські видання про діяльність «Просвіти» в Східній Галичині міжвоєнного періоду. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. 2016. Вип. 2. С. 44–52.
394. Зуляк І. Становище україномовних часописів у міжвоєнній Польщі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2016. Вип. 1. Ч. 4. С. 56–62.
395. Зуляк І. Українці у Другій Речі Посполитій. *Україна–Європа–Світ*. 2011. Вип. 6–7. С. 133–146.

396. Зуляк І., Макар Ю. Східна Галичина і Західна Волинь: особливості культурно-освітнього і соціально-економічного становища у міжвоєнній Польщі. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. Вип. 28. С. 95–102.
397. ЗУНР, 1918–1923: Ілюстрована історія. Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт, 2008. 524 с.
398. Іваньо С. М. Досвід відновлення історико-культурної спадщини у міжвоєнній Польщі. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток : тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 8–9 вересня 2023 р. 2023. С. 73–76.
399. Іваньо С. М. Ключові аспекти діяльності Львівського відділення Польського доісторичного товариства та його роль у популяризації археології у міжвоєнній Галичині. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49. Т. 1. С. 11–16.
400. Іваньо С. М. Особливості діяльності Подільського туристично-краєзнавчого товариства на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1925 — 1939 рр.). *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. Полтава, 23 липня 2021 р. 2021. С. 47–50.
401. Іваньо С. М. Особливості діяльності подільського туристично-краєзнавчого товариства у Галичині у міжвоєнний період (1925–1939). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. № 4. Т. 32 (71). С. 34–41.
402. Іваньо С. М. Причини створення і діяльність Товариства приятелів Гуцульщини у 1930-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45. Т. 1. С. 4–9.
403. Іваньо С. М. Пропольські наративи вивчення та популяризації історії Львова як ключовий аспект культурно-просвітницької діяльності Товариства любителів історії Львова (1906 — 1939). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 34–39.

404. Іваньо С. М. Розвиток туристичної інфраструктури Галичини на прикладі діяльності Польського Татранського товариства та Подільського туристично-краєзнавчого товариства у міжвоєнний період. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Т. 2. С. 19–27.
405. Іваньо С. М. Діяльність Теофіла Окуневського в контексті розвитку та популяризації української культури наприкінці ХІХ — у першій третині ХХ ст. *Культура як феномен людського духу (багатогранність і наукове осмислення): збірник тез доповідей VI Міжнародної наукової конференції курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів*. Львів, 18–19 листопада 2021 р. 2021. С. 105–108.
406. Іваньо С. М. Краєзнавчий аспект діяльності товариств пам'яткоохоронного профілю у міжвоєнній Галичині: особливості видавничої діяльності. *Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення: зб. тез і повідомлень Всеукр. науково-практичної конференції*. 8 листопада, 2023 р. Київ. 2023. С. 107–112.
407. Іваньо С. М. Роль Польського Татранського товариства та Подільського туристично-краєзнавчого товариства у розвитку туристичної інфраструктури Галичини міжвоєнного періоду. *Теоретичні та практичні дослідження в галузі гуманітарних і природничих наук: матеріали науково-практичної конференції*. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. 2023. С. 51–54.
408. Іваньо С. М. Спільна спадщина: роль культурних взаємин українців та поляків у міжвоєнний період. *Культурна спадщина українсько-польського пограниччя для сталого розвитку місцевих громад: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції*. Львів, 21–22 вересня 2023 р. 2023. С. 77–80.
409. Іларіон Свенціцький: Біобібліогр. покажч. / Уклад. Л. Панів; Наук. ред. та авт. передм. д-р філол. наук, проф. Л. Коць-Григорчук. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 713 с.

410. Калакура О. Українсько-польські відносини міжвоєнних років у сучасній українській історіографії. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2017. С. 290–299.
411. Кінд-Войтюк Н. Діяльність волинського товариства краєзнавців і охорони пам'яток старовини та волинського товариства друзів наук щодо виявлення, вивчення і збереження історико-культурних пам'яток Волині у міжвоєнний період. *Наука і техніка сьогодні.* 2022. № 10. С. 247–257.
412. Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства: (1921–1939 рр.). *Краєзнавство.* 2008. № 1/4. С. 22–27.
413. Кісь Я. До історії розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті. *Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР.* Київ. 1963. № 4. С. 37–40.
414. Клапчук В. М. Туристичні притулки Галичини. *Карпатський край.* 2015. № 1–2. С. 17–28.
415. Клапчук В. Михайло Клапчук. Український націоналіст і вчений (життєвий, політичний і науковий шлях): до 100-річчя від Дня народження: монографія. Делятин-Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 641 с.
416. Клапчук В. Туризм і курортне господарство Галичини. Івано-Франківськ: Фоліант, 2012. 224 с.
417. Клапчук В. Туризм та відпочинок на Гуцульщині у другій половині ХІХ — першій третині ХХ століть. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2008. Вип. 17. С. 80–87.
418. Коваль І., Миронюк І. Ярослав Пастернак — дослідник старожитностей України. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 144 с.
419. Козакевич О. Музей товариства «Лемківщина» в Сяноці: передумови створення. *Народознавчі зошити.* 2022. № 1 (163). С. 50–56.
420. Козицький А. М. Український краєзнавчий рух у Галичині (1918–1939): автореф. дис. ... к. і. н: 07.00.01. Львів, 1996. 24 с.

421. Козицький А. Музейницька діяльність В. Кобільника. *Бойківщина: історія і сучасність*. 1995. С. 33–44.
422. Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1999. Вип. 34. С. 467–477.
423. Колосовська О. «...Заступати інтереси української людности»: діяльність Союзу українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові. (1930–1939). *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2006. Вип. 1. С. 174–180.
424. Комар В. «Бюлетень польсько-український» у суспільно-політичному житті Галичини в 1932–1938 роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. Вип. 29. С. 406–414.
425. Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 120–128.
426. Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.
427. Комар В. Українське питання в національній політиці міжвоєнної Польщі. «Волинь-43:» міфи і реальність: збірник наукових праць. Луцьк, 2019. С. 83–92.
428. Комар В., Комар І. Українці у міжвоєнній Польщі. *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. Słupsk–Warszawa, 2020. С. 122–133.
429. Кононець П. Ян Фітцке — дослідник минулого Волинської землі. *Острозький краєзнавчий збірник: збірник наукових праць*. 2010. С. 312–317.
430. Корнютко-Гринів О. Теоретичні праці Іларіона Свенціцького в царині музеології (1928–1939 рр.). *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник*. 2018. Вип. 28. Ч. 1. С. 327–347.
431. Королько А. VI з'їзд українських музеологів Галичини в Коломиї 1938 року: передумови, хід та результати проведення. *Сучасні акценти*

- музейництва. *Історія, здобутки, перспективи. Матеріали науково-теоретичної конференції (Івано-Франківськ, 14 травня 2018 р.)*. Івано-Франківськ, 2018. С. 6–23.
432. Королько А. Вклад отця Йосафата Кобринського у будівництво Руського (Українського) народного дому в Коломиї. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 27. С. 83–98.
433. Коростіль Н., Гусак Р. Західноукраїнська спільнота в складі II Речі Посполитої (1921–1939 рр.): політична програма уряду й політична реальність. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: історія*. 2012. № 21. С. 52–62.
434. Коць-Григорчук Л. Іларіон Свенціцький — музейний діяч. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1998. № 1. С. 73–84.
435. Коцюмбас О. Академічна гімназія у Львові: організація, структура, діяльність (1849–1939): дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2021. 265 с.
436. Крамар Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.): дис. ... д. і. н.: 07.00.02. Луцьк, 2015. 536 с.
437. Крамар Ю. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк, 2015. 404 с.
438. Крамар Ю. Організація, структура та принципи функціонування польського адміністративного апарату на Волині у міжвоєнний період. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 22. С. 95–100.
439. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 304 с.
440. Красівський О., Менілішин Т. Західна Україна в національній політиці Ю. Пілсудського. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 37. С. 166–175.

441. Кривенко М. Приватні книгозбірні Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника у «Словнику» Івана Лисенка: нотатки на полях. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2014. Вип. 6. С. 415–439.
442. Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та Львова у ХІХ — першій половині ХХ ст. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. 1998. Вип. 7. С. 3–13.
443. Крутоус А. З минулого Львівського історичного музею. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. 1996. Вип. 5. С. 3–19.
444. Крутоус А. Львівський історичний музей у збереженні історико-культурної спадщини. Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції «Історичне краєзнавство і культура». Харків, 1997. Ч. 1. С. 365–367.
445. Крутоус А. О. Львівські музеї і Олександр Чоловський. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. 1997. Вип. 6. С. 3–13.
446. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. — 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 199 с.
447. Кулаковська Л. Дослідник палеоліту Михайло Клапчук. Постаті української археології. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 1998. Вип. 7. С. 31–33.
448. Купчинська Л. Северин Борачок — маляр і організатор мистецького музейництва на Поділлі. *Вісник НТШ*. Львів, 2009. Ч. 41. С. 26–30.
449. Купчинський О. Античне мистецтво у дослідженнях Івана Старчука (Листи до вченого і відгуки на його праці). *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. ССХХХVІ. Львів, 1998. С. 555–601.
450. Кучерепа М. До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни. У пошуках правди: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки». Луцьк, 20–23 травня 2003 р. С. 36–49.

451. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.). *Матеріали II міжнародного семінару істориків «Українськопольські відносини в 1918–1947рр.»*, Варшава. 22–24 травня 1997. Варшава, 1998. С. 11–28.
452. Кучерепа М. Український політикум Волині 1921–1939 років: спроба узагальнення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. № 17. С. 239–248.
453. Кушнір В. Збірка львівського музею Наукового товариства ім. Шевченка у 1920–1939 рр.: структура та розвиток. Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Вип. 3. Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. Луцьк-Колодяжне, 18–19 травня 2004 р. Луцьк, 2004. С. 198–201.
454. Кушнір В. Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові: від заснування до створення першої загальнодоступної експозиції. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5 (107). С. 824–832.
455. Кушнір В. Формування археологічних колекцій українських музеїв Галичини (1918–1939 рр.). *Народознавчі зошити*. 2012. № 1. С. 150–159.
456. Кушнір В. Західноукраїнські музейні з'їзди 1930-х рр. *Народознавчі зошити*. 2003. № 5–6. С. 827–834.
457. Кушнір В. Джерела фінансування та видатки музею Наукового товариства ім. Шевченка у 1920–1930-х рр. *Народознавчі зошити*. 2013. № 4 (112). С. 586–590.
458. Кушнір В. Культурно-історичний музей НТШ як українська виставкова локація: музейний та мистецький громадський виміри. *Народознавчі зошити*. № 4 (172). 2023. С. 850–857.
459. Лаврецький Р. Організація історичних студій у Львівському університеті в контексті освітніх реформ Другої речі Посполитої (1918–1939 рр.). *Вісник ЛДУ БЖД*. 2009. №3. С. 160–168.

460. Левандовська Л. Товариство прихильників українського мистецтва «Стривігор» у Перемишлі та його діяльність. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 11 (17). С. 1351–1366.
461. Лехнюк Р. О. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті ХХ століття: національно-політичний аспект: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2018. 301 с.
462. Литвин В.М. Україна: міжвоєнна доба (1921–1938 рр.). Київ, 2003. 512 с.
463. Литвин Н. Розвиток туризму в Польщі у ХІХ — першій половині ХХ ст. *Українська культурна спадщина, національна свідомість, державність: Українсько-польсько-білоруське сусідство ХХ століття*. 2008. Вип. 17. Львів, 2008. С. 88–93.
464. Литвин М. Західно-Українська Народна Республіка: державно-політичне та соціально-економічне реформування в умовах визвольної війни. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Вип. 53. С. 174–188.
465. Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 358 с.
466. Лукомська З. Містобудування Західної України епохи бароко: дис. ... д. арх.: 18.00.01. Львів, 2018. 460 с.
467. Мазур О. Я., Сухий О. М. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: репресивні акції австрійської влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2000. № 408. С. 73–78.
468. Маланюк Т. Стиль бароко в сакральній архітектурі Прикарпаття другої половини ХVІІ — 70-х рр. ХVІІІ ст. *Карпатський край*. 2014. № 1 (4). С. 45–60.
469. Маньковська Р. Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х рр. *Краєзнавство*. 2017. № 3–4. С. 239–255.

470. Маньковська Р., Жиленкова І. Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х рр. *Краєзнавство*. 2018. № 2. С. 60–75.
471. Маршал М. Польська політична думка про «українське питання» в міжвоєнний період. Нарис проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 57. С. 120–121.
472. Марковський В. Законодавство та судова практика Другої Речі Посполитої щодо статусу української мови у Східній Галичині в міжвоєнний період (1919–1939 рр.): автореф. дис. ... к. ю. н.: 12.00.01. Львів, 2014. 23 с.
473. Марковський В. Законодавство та судова практика Другої Речі Посполитої щодо статусу української мови у Східній Галичині в міжвоєнний період (1919–1939 рр.): дис. ... к. ю. н.: 12.00.01. Львів, 2014. 240 с.
474. Марчук В. Церква, духовність, нація. Івано-Франківськ, 2016. 464 с.
475. Масик Р. Діяльність Львівського доісторичного товариства (1932–1939). *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. 2009. № 5 (96). С. 58–61.
476. Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства і організація шкільних краєзнавчих гуртків. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. XI–XII. Дрогобич, 2008. С. 206–213.
477. Масик Р. Львівське відділення Польського краєзнавчого товариства. *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали п'ятої наукової краєзнавчої конференції*. Львів, 12 листопада 2010 р. С. 49–58.
478. Масик Р. Товариство шанувальників минувшини Львова. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2010. № 11. С. 263–280.
479. Мацюк О. Матеріали з історії України в бібліотеках та архівах Варшави. *Архіви України*. 1966. № 2. С. 73–74.
480. Микитюк І. Мистецький шлях Лева Геца. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 174–181.

481. Михайлишин О. До питання про охорону пам'яток архітектури на Волині у 1920–30-х роках в контексті збереження національної ідентичності. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2010. Вип. 23. С. 149–159.
482. Мовна М. В. Львів у туристичних путівниках другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст.: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2020. 227 с.
483. Мовна М. Постаць Рудольфа Менкіцького (1887–1942) в контексті путівникового дискурсу Львова 20-30-х рр. ХХ ст. *Народознавчі зошити*. 2018. № 4 (142). С. 976–982.
484. Молчко У. Б., Пучковська С. В. Кімната-музей о. Остапа та Нестора Нижанківських: історія та сучасність. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 48–51.
485. Мороз И. К вопросу организации системы охраны историко-культурного наследия в Полесском воеводстве в 1920–1930-х гг. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2018. С. 327–329.
486. Морозов Д. В. Историография истории охраны памятников в Западной Беларуси в 1921–1939 гг. *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны : навуковы зборнік*. 2016. № 11. С. 165–175.
487. Морозов Д. В. Правовая основа и организационная структура охраны памятников в Западной Беларуси (1921–1939 гг.). *Журнал Белорусского государственного университета*. 2017. № 4. С. 50–56.
488. Морозов Д. Охрана памятников архитектуры в Западной Беларуси (1921–1939 гг.): автореф. ... дис. к. и. н.: 24.00.03. Минск, 2019. 24 с.
489. Мотика Г. Від волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943-1947 рр. *Дух і літера*, 2013. 360 с.
490. Нагірняк А. Польська освітня політика на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. *Емінак*. 2018. № 1. С. 93–97.
491. Надопта А. Музей «Верховина» в Стрию: досвід збереження, вивчення та популяризації надбань народної культури українців (1932–1939 рр.).

- Вісник Прикарпатського університету. Історія.* 2013. Вип. 23–24. С. 401–406.
492. Надопта А. Роль громадських, наукових організацій та церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кінця ХІХ — 30-х рр. ХХ ст. *Народознавчі зошити.* 2012. № 4 (106). С. 758–774.
493. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1. За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак. Ужгород, 2022. 392 с.
494. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 2. За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак. Ужгород, 2022. 348 с.
495. Несцярчук Л. М. Ахова гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі: Асноўныя этапы фарміравання, сучасны стан і перспектывы. Мінск: БЕЛТА, 2003. 286 с.
496. Орлевич І. Талергофська трагедія: інтерпретація та інструменталізація русофілами в міжвоєнний період. *З історії західноукраїнських земель.* 2022. № 18. С. 42–68.
497. Откович М. Львівський філіал національного науково-дослідного реставраційного центру України. 2008. 176 с.
498. П'єх Н. Р. Архітектурні зміни Жовківського замку — оборонної споруди часів Яна Собеського. *Військово-науковий вісник.* 2019. № 32. С. 43–54.
499. Паньків М. Покутський музей в Станіславі. *Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею.* Івано-Франківськ, 2003. Вип. 7–8. С. 240–242.
500. Парацій В. Музейне життя Бережан у контексті теорії та практики східногалицького музейництва 1920–1930-х рр. *Збірник праць НТШ.* Т. 8. 2013. С. 380–393.

501. Парацій В. Подільське туристично-краєзнавче товариство (1925–1935 рр.): аспекти краєзнавчої та пам’яткоохоронної діяльності. *Збірник праць. Тернопільський міський осередок НТШ ім. Шевченка*. 2007. Т. 3. С. 81–89.
502. Piórecki J. Bolesław Orzechowicz (1847–1927), pierwszy prezes Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego*. 2010. Vol. 58. S. 83–88.
503. Jagielska-Burduk A. Działalność Bolesława Orzechowicza — mecenas sztuki i nauki we Lwowie. *Wiśnik Львівського університету*. 2013. № 49. С. 174–180.
504. Badecki K. Zbiory Bolesława Orzechowicza. Lwów: Wydawnictwo muzeum narodowego im. Króla Jana III, 1922. 83 s.
505. Miller J. Zbiory Lwoskie. Bolesława Orzechowicza. Cenne, bezcenne, utracone. Nr 3 (15). 1999. S. 12–13.
506. Jagielska-Burduk A., Markowski D. O lwowskich zbiorach Bolesława Orzechowicza. *Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo*. Toruń, 2011. T. XLII. S. 27.
507. Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр. Івано-Франківськ, 1998. 348 с.
508. Пацай Т. Етнографічні експедиції Товариства приятелів Гуцульщини. *Народознавчі зошити*. 2018. № 1. С. 112–124.
509. Пацай Т. Особливості етнографічних студій в НТШ у міжвоєнний період (на основі протоколів засідань Етнографічної комісії). *Народознавчі зошити*. 2021. № 2. С. 294–299.
510. Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX — XX вв. 2007. 201 с.
511. Петрик Н. Р. Військово-історичні пам’ятки у збірках музеїв Львова першої половини XX ст. *Historical and Cultural Studies*. 2014. № 1. С. 63–68.

512. Петрик Н. Національний музей імені короля Яна III у Львові та збірка Болеслава Ожеховича: історія формування колекцій військово-історичних пам'яток (1908–1940 рр.). *Емінак*. 2016. № 2 (2). С. 93–98.
513. Петрик Н. Р. Формування колекцій пам'яток воєнної історії у музеях Львова (XIX–XX ст.): дис. ... к. і. н.: 26.00.05. Львів, 2019. 400 с.
514. Петровський О. Взаємодія органів влади та громадських організацій на території Східної Галичини з питань охорони пам'яток історії та культури (1921–1939). *Сторінки історії. Збірник наукових праць*. Київ. 2006. Вип. 23. С. 111–117.
515. Петровський О. Нормативні та організаційні засади становлення системи охорони пам'яток історії та культури в Польщі та її поширення на західноукраїнські землі (1919–1920 рр.). *Збірник наукових праць науково-дослідного інституту народознавства*. 2007. Т. XV. С. 374–381.
516. Петровський О. Нормативні та організаційні засади формування системи охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2007. С. 46–54.
517. Петровський О. Формування державних органів охорони пам'яток археології у Другій Речі Посполитій та спроби поширення їх діяльності на Східну Галичину (1918–1938 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія*. 2014. Вип. 2. Ч. 2. С. 37–43.
518. Петровський О. Формування органів охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1919–1920 рр.). *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*. 2006. Вип. 10. С. 229–235.
519. Петровський О.М. Формування органів охорони культурно спадщини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1919–1920 рр.).

- Ефективність державного управління: зб. наук. праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. Львів, 2006. Вип. 10. С. 229–235.*
520. Пилипів І. В. Греко-католицька церква — найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. 2010. № 1. С. 109–114.*
521. Пилипів І. Греко-католицька церква в консолідації української нації Східної Галичини у першій половині двадцятих років ХХ століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ, 2012. С. 288–304.*
522. Підставка Р. Фортифікації Збаража (відоме і невідоме). Тернопіль, 2012. 112 с.
523. Піотровска Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у західній Україні в 1919–1939 роках. *Археологічні дослідження Львівського університету. 2006. Вип. 9. С. 67–88.*
524. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків, 2023. 512 с.
525. Польща — нарис історії / За ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича; пер. із пол. І. Сварника. Варшава: Інститут національної пам'яті, 2015. 368 с.
526. Польща — нарис історії. За ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича. Переклад з польської І. Сварника. Варшава, 2015. 367 с.
527. Проців О. Діяльність мисливських товариств в Австро-Угорській імперії, Росії та Польщі у другій половині ХІХ — першій половині ХХ століття. *Науковий вісник НЛТУ України. 2009. №. 19. С. 25–30.*
528. Роздольська І. Літературний феномен Українських Січових Стрільців: функціонування та структура покоління: монографія. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2020. 444 с.

529. Романів О. Гуцульські та покутські різьблені свічники –трійці ХІХ — першої половини ХХ ст. *Записки НТШ*. 1995. Т. 230. С. 150–163.
530. Романюк Т. Ярослав Пастернак: родина, особистість, творчість. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 14. 2010. С. 454–493.
531. Романюк Т. *Ярослав Пастернак. Життєпис вченого*. Львів: Манускрипт, 2018. 424 с.
532. Руда О. В. Освітня політика другої речі посполитої у 1918–1924 роках. *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 34. С. 232–246.
533. Руда О. В. Розвиток освітніх процесів у Львові (1923–1939). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2015. Вип. 16. С. 221–235.
534. Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918 — 1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: історія*. 2015. С. 160–174.
535. Руда О. Національна політика Польської держави у 1926–1939 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44 (2). С. 76–80.
536. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. 802 с.
537. Русин Г. А. Волинь в історії православного просвітництва (1900–1939 рр.): наукові розвідки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 1. С. 185-192.
538. Савченко О. О. Польські репресії проти народу Галичини у 30-х рр. ХХ ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 670: Держава та армія. С. 146–150.

539. Савчин Г. Іван Филипчак як засновник і активний діяч музею “Бойківщина”. *Вісник Львів. університету. Серія педагогічна*. 2008. Вип 24. С. 259–264.
540. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX — кінець 30-х років XX ст.). Івано-Франківськ: Плай, 1999. 135 с.
541. Саківський І. Міст зближення: польсько-український діалог на сторінках газети “Діло” (1929–1939 рр.). *Spheres of culture*. 2012. Vol. 1. Lublin, 2012. С. 239–246.
542. Саламаха І. Охорона пам’яток історії та культури Східної Галичини у другій половині XIX — на початку XX ст.: організаційні засади, законодавство, фінансування: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Львів, 2015. 202 с.
543. Саламаха І. Участь «Грона консерваторів Східної Галичини» у проведенні реставраційних робіт у Львові на початку XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2019. Вип. 1. С. 83–88.
544. Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам’яток Східної Галичини. *Пам’ятки України*. 1996. № 3–4. С. 110–115.
545. Сварник І. Франц Ковалишин і міська геральдика Галичини. Четверта наукова геральдична конференція. Львів, 10-12 листопада 1994. Львів, 1994. С. 63–64.
546. Свенціцький І. С. Консервація і реставрація історичних пам’яток церковного мистецтва. Львів: Бібльос, 1932. 15 с.
547. Свенціцький І. С. Музеї і книгозбірні сучасної України. Львів, 1927. 14 с.
548. Свенціцький І. С. Про музеї і музейництво: Нариси і замітки. Львів, 1920. 80 с.
549. Свенціцький І. С. XXV літ діяльності Національного музею. Наукова фундація галицького митрополита Андрея Шептицького. 1905–1929. Перевидано Національним музеєм у Львові імені Андрея Шептицького з 1930 р. Львів: Національний музей імені Андрея Шептицького, 2013. 13 с.

550. Семчишин В. Сторінки історії товариства і музею «Бойківщина» в Самборі. *Літопис Бойківщини*. 1992. № 1. С. 3–7.
551. Сеньків М. Фундатори і меценати львівських музеїв кінця ХІХ — початку ХХ століть. *Скарбниця української культури: Збірник наукових праць*. Чернігів, 2007. Вип. 8. С. 242–256.
552. Сидор О. Іларіон Свенціцький і реставраційна справа в Національному музеї у Львові. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1996. № 3–4. С. 106–109.
553. Сидор О. Музей «Лемківщина» в Сяноці. *Пам'ятки України*. 1995. № 3. С. 12–18.
554. Синяк С. Л. Польські парамілітарні організації на Волині в міжвоєнний період: мета та завдання діяльності. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2010. С. 335–345.
555. Ситник О. Ярослав Пастернак — визначний український археолог ХХ ст. (до 120-річчя з дня народження). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2013. Вип. 17. С. 11–21.
556. Сідун О., Труш В. Автографи на книгах з приватної бібліотеки Іларіона Свенціцького. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка*. 2012. № 4. С. 381–409.
557. Скакальська І. Політико-соціальні виміри та етнокультурні трансформації української еліти Західної Волині 1921-1939 рр.: монографія. Тернопіль: Астон, 2013. 406 с.
558. Скакальська І., Швалюк Б. Митрополит Йосиф Сліпий як педагог та науковець. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*. 2015. Вип. 5. С. 48–54.
559. Скакун Р. «Пацифікація»: польські репресії 1930 в Галичині. Львів, 2012. 172 с.

560. Смирнов А. Церковно-інституційні трансформації українського православ'я в роки Другої світової війни: дис. ... к. і. н.: 07.00.01. Острог, 2020. 405 с.
561. Смолій В. Національне питання в Україні ХХ — поч. ХХІ ст.: історичні нариси. Ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. Київ, 2012. 592 с.
562. Соляр І. Я. Перша світова війна в національній пам'яті галичан (1923–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 26. С. 211–218.
563. Стасюк А. Середньовічний монастир у Галичі: від св. Пантелеймона до св. Станіслава. *Вісник Прикарпатського університету*. 2011. Вип. 20. С. 181–186.
564. Степанчук О. «Ревіндикаційно-полонізаційна» акція польського уряду в 1920 — 1930-х роках на Холмщині. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 1 (260). С. 144–153.
565. Стефанович М. З історії антропологічних студій на заході України. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2002. Т. ССXLIV. С. 320–329.
566. Стецюк В. Оборонні синагоги Поділля XVI–XVIII ст.: проблеми типології і тактики. *Збірник матеріалів. Археологія та фортифікація України*. 2017. С. 178–182.
567. Сурнін В. Б. Терезин і Талергоф — табори смерті Першої світової війни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Історія»*. 2014. Вип. 1 (32). С. 79–89.
568. Тарас Г. Пам'яткоохоронне право у Польщі: дві видавничі ініціативи. Рец. на кн.: Кобилінський З. Власність культурної спадщини. Ідеї–проблеми–контroversії. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2012. Вип. 14–15. С. 305–310.
569. Тарас Я. Діяльність читальні «Просвіти» в селі Дуліби на Стрийщині (1898–1944): за архівними матеріалами (до 125-річчя заснування). *Народознавчі зошити*. 2023. № 4 (172). С. 917–932.

570. Тарас Я. Відтворити минуле задля майбутнього: фотонегативи музею наукового товариства ім. Шевченка у фондах Інституту народознавства НАН України (до 150-річчя заснування НТШ). *Народознавчі зошити*. № 1 (175). 2024. С. 56–69.
571. Тарас Я. Візуальна спадщина Вадима Щербаківського — першоджерело вивчення генези українського сакрального будівництва, народного мистецтва та етнографії (за архівними матеріалами ІН НАН України). *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historical Fortifications : collection of scholarly articles*. 2023. № 18. Р. 93–107.
572. Тарнавський Р. Ян Фальковський: життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2013. Вип. 48. С. 410–431.
573. Терещенко В. Вплив податкової політики Польщі на соціально-економічне становище селянських господарств Східної Галичини у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2015. С. 148–152.
574. Терський С. В. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 144–155.
575. Терський С. Українська історіографія розвитку зброї доби Галицько-Волинської держави. *Військово-науковий вісник*. 2012. С. 95–104.
576. Терський С., Омельчук Б. Археологічні матеріали Ярослава Пастернака у музейних колекціях. *Historical and cultural studies*. 2014. Vol. 1. Num. 1. С. 89–93.
577. Томенюк О., Богуцький А., Ситник О. В опіці над українською старовиною: Юрій Полянський і музей НТШ. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2017. Вип. 27. С. 11–40.
578. Триняк Л. В. Покуття в етнографічних дослідженнях XIX–30-х рр. XX ст.: дис. ... к. і. н.: 07.00.05. Івано-Франківськ, 2018. 252 с.

579. Трусаў А. Кароткая гісторыя архітэктуры Беларусі. Мінск: Харвест, 2015. 463 с.
580. Турчак О. Державна політика Другої Речі Посполитої щодо національних меншин у другій половині 20-х — першій половині 30-х років ХХ ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2016. № 845. С. 503–507.
581. Турчак О. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918 — 1939 рр.): дис. ... д. і. н.: 12.00.01. Острог, 2015. 393 с.
582. Філіпчук Н. Становлення музейної педагогіки в Західній Україні. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент.* 2019. № 14. С. 29–49.
583. Халак Н. Концтабір Талергоф за неопублікованими спогадами Івана Констанкевича — в'язня 1914–1915 рр. *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* Дрогобич, 2006. С. 745–764.
584. Халак Н. Спогади з часу Першої світової війни: щоденник Івана Констанкевича — в'язня концтабору Талергоф (1914–1915). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2015. № 26. С. 246–251.
585. Харчук Х. Формування Городоцького цвинтаря у Львові (друга половина ХVII — кінець ХІХ ст.). *Краєзнавство.* 2013. № 3. С. 97–103.
586. Харэўскі С. Культавае дойдства Заходняй Беларусі 1915–1940 гг. Вільня: ЕГУ: Прапілеі, 2008. 102 с.
587. Хомич М. О. Польська автокефальна православна церква у 1945 — на початку ХХ ст.: інституційний розвиток та культурна діяльність: дис. ... к. і. н.: 07.00.02. Львів, 2016. 210 с.
588. Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–1930. Ч. 69–70. Львів, 1930. 140 с.

589. Цебенко О. Мистецька спадщина Гербуртів у Галичині XVI — початку XVII століття. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2013. Вип. 24. С. 381–397.
590. Целуйко О. До історії львівської нумізматики середини XX століття: замітки на маргінесах листа академіка Івана Крип'якевича до Івана Спаського. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2022. Вип. 36. С. 180–204.
591. Целуйко О. Нумізматичні дослідження Івана Заяця (замітки на маргінесі української нумізматики). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2022. № 54. С. 297–329.
592. Цигилик В. З історії досліджень пам'яток перших століть нашої ери у басейні Верхнього Дністра. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2005. Вип. 9. С. 340–352.
593. Чебан М. Архівна справа в міжвоєнному Львові. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2014. Вип. 7. С. 195–207.
594. Швагуляк М. Історичні студії: українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. XIX — пер. пол. XX ст.). Львів: Тріада плюс, 2013. 748 с.
595. Шуварик М. *Національний музей у Львові: 25-річчя меценатства Митрополита Андрея Шептицького. Записки ЛННБУ імені В. Стефаника*. 2022. Вип. 14 (30). С. 37–57.
596. Шумихіна С. О. Українська історіографія міжвоєнної Польщі (1918 — 2012 рр.): дис. ... к. і. н.: 07.00.06. Київ, 2013. 204 с.
597. Ajnenkiel A. Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926-1939. 1980. 724 s.
598. Aleksandra J. Leinwand. Walka dyplomatyczna polski o Galicję wschodnią 1918-1923. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. Warszawa, 2011. S. 85–98.

599. Antoniewicz A. Muzea krajoznawcze w Polsce Muzea krajoznawcze w Polsce. *Ziemia*. 1970. s. 161–171.
600. Arszyński M. Wybrane aspekty procesu tworzenia si środowiska konserwatorskiego w Polsce w XX wieku: materiały konf. nauk. zorganizowanej staraniem Wydziału Politechniki Warszawskiej, Generalnego Konserwatora Zabytków i Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w stulecie urodzin Profesora Jana Zachwatowicza w dniu 4 marca 2000 r. Warszawa: PWN, 2000. S. 97–128.
601. Badecki K. Lwowskie zbiory naukowe i muzealne. Lwow, 1932. 27 s.
602. Badecki K. Zbiory Bolesława Orzechowicha. Lwow, 1922. 81 s.
603. Betlej A. Kościół oo. Bernardynów w Gwoźdźcu i architekt Franciszek Ksawery Kulczycki. *Sztuka kresów wschodnich. Materiały z sesji naukowej*. Kraków, 1994. S. 63–73.
604. Bieńkowski W. Aleksander Czołowski — miłośnik Lwowa i historyk regionalny. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000. S. 47–54.
605. Brykowski R. Polska ochrona zabytków na Wołyniu 1906–1939 i 1993–2006. *Niepodległość i Pamięć*. 2008. № 2. S. 443–494.
606. Charewiczowa Ł. Wspomnienie w 40-tą rocznicę śmierci. *Koło Lwowian. Biuletyn*. 1983. № 46. Rok XXIII. Grudzień. S. 78
607. Charewiczowa L. Dzieje miasta Złoczowa. Złoczów: Wydawnictwo powiatowego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego, 1929. 224 s.
608. Charewiczowa Ł. Handel średniowiecznego Lwowa. Lwów, 1925. 168 s.
609. Charewiczowa Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. Lwów, 1938. 301 s.
610. Cielatkowska R. Architektura i urbanistyka Lwowa II Rzeczypospolitej. 1998. 387 s.
611. Czołowski A., Janusz B. Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego. Tarnopol, 1926. 198 s.
612. Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce 1918–1939. Teoria i praktyka. Kraków: Universitas, 2006. 628 s.

613. Dettloff P. Z dziejów zjazdów konserwatorskich w Polsce. W stulecie I Zjazdu Miłośników Zabytków Ojczystych. *Ochrona Zabytków*. 2010. № 1–4. S. 279–287.
614. Dyląg D. Marsz zimowy „Huculskim Szlakiem II Brygady Legionów Polskich” 1934–1939. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. 2013. № 12 (2). S. 73–86.
615. Działaj i miej nadzieję. Stulecie państwowych służb konserwatorskich w Polsce 1918–2018. Pod redakcją Rulewicz J., Marcinek R. Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2018. 176 s.
616. Gaj J. Zarys historii turystyki w Polsce w XIX i XX wieku. Poznań, 2001. 172 s.
617. Górski M. Sanktuarium nawiedzenia NMP w Bołszowcach na Ukrainie. Historia i koncepcje napraw konstrukcji. *Czasopismo Techniczne. Budownictwo*. 2009. R. 106. S. 85–96.
618. Grata P. Polityka podatkowa rządu Władysława Grabskiego w latach 1923–1925. *Polityka i Społeczeństwo*. 2008. Nr. 5. S. 47–55.
619. Herycz W. Królewski zamek w Żółkwi — trudna droga rewitalizacji. *Ochrona Zabytków*. 2020. № 2. S. 195–222.
620. Hyz-Obrzut L. Turystyka w Karpatach Wschodnich w okresie II Rzeczypospolitej. Rzeszów, 2021. 293 s.
621. Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3 IX 1914 — 22 VI 1915), Lwów, 1915. 272 s.
622. Jędrzejczyk J. Działalność archeologiczna Komisji Fizjograficznej (Polskiego) Towarzystwa Krajoznawczego w latach 1911–1918. *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*. 2009. R. 18. № 1–2 (35–36). S. 51–64.
623. Jędrzejczyk J. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906–1950): zarys dziejów. Włocławek: Wydaw. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2006. 152 s.
624. Jędrzejczyk J. Próba opracowania przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906–1950) „Słownika geograficznego ziem polskich i krajów historycznie z

- Polską związanych”. *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*. 2008. Z. 17. № 1–2 (33–34). S. 103–119.
625. Jełowicki A. Etnicyzowanie przedmiotów i jego skutki. O roli ukraińskich zbiorów etnograficznych w Polsce. *Muzealnictwo*. 2017. № 58. S. 208–213.
626. Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno — Krajoznawcze. *Cravovia leopolis*. 2017. № 3. S. 13–17.
627. Kapłon J. Podolskie Towarzystwo Turystyczno — Krajoznawcze. Zarys dziejów. *Cravovia leopolis*. 2009. № 4. S. 29–35.
628. Kapłon J. Poznanie turystyczne Czarnohory. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2012. № 4. С. 263–280.
629. Karczewski M. Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne i ich rola w ochronie zabytków archeologicznych. *Seminare. Poszukiwania naukowe*. 2015. Nr 4. T. 36. S. 183–197.
630. Kasprzyk A. Hutsul Highlanders in Military Propaganda for the Purpose of Preparing the Society for War During the Decline of the Second Polish Republic (Selected Research Problems). *Res Historica*. 2019. № 48. P. 215–239.
631. Koniarek Ł. Dzieje „Panoramy plastycznej dawnego lwowa” inż. Janusza Witwickiego. *Вісник Львівського університету*. 2015. Вип. 16. Ч. 2. С. 209–222.
632. Kordel G. Rudolf Mękicki. Mistrzowie polskiego ekslibrisu. 2019. 48 s.
633. Krasny P., Wójcik M. Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Panny Marii i klasztor OO. Karmelitów Trzewiczkowych w Bołszowcach. *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. 2002. Cz. 1. T. 10. S. 49–74.
634. Krzywy R. Ideologia sarmacka wobec tradycji antycznej i renesansowego humanizmu (wprowadzenie do zagadnienia). *Humanistyczne modele kultury nowożytnej wobec dziedzictwa starożytnego*. Warszawa, 2010. S. 177–218.

635. Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925 — 1935. Tarnopol, 1935. 48 s.
636. Kurzeja-Świątek M. Święta Gór (1935–1938) i ich rola w krzewieniu wiedzy o regionach. Małopolska. *Małopolska*. 2013. № 15. S. 129–159.
637. Lasek P. Początki inwentaryzacji zabytków południowo-wschodnich województw II Rzeczypospolitej. *Studia do dziejów architektury i urbanistyki w Polsce*. 2021. S. 99–124.
638. Malczewska-Pawelec D. Łucja Charewiczowa jako badaczka i propagatorka historii regionalnej i lokalnej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. 2015. R. 9. S. 36–51.
639. Mansfeld B. Dwa zjazdy muzealne we Lwowie. *Muzealnictwo*. 1993. № 35. S. 6–17.
640. Matwiejew G. Akcja “rewindykacji” na Wołyniu w końcu lat 30-tych XX wieku. *Przegląd Wschodni*. 1999. T. 5. Zesz. 4 (20). S. 690–700.
641. Matwijów M. Sprawa panoramy plastycznej dawnego Lwowa Janusza Witwickiego w latach 1936–1939. *Muzealnictwo*. 2007. S. 214–222.
642. Merta-Staszczak A. Rady muzealne jako nadrzędne jednostki organizacji muzeów i ochrony zabytków w Polsce w latach 1918–1939. *Historia ochrony i konserwacji zabytków*. 2021. № 2. S. 145–164.
643. Midura A. Muzea regionalne Polskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego. *Muzealnictwo*. 1992. № 34. S. 23–28.
644. Mikulicz. S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. Warszawa: Książka i Wiedza, 1971. 314 s.
645. Mikułowska C. [Ł. Charewiczowa]. Ukraiński ruch kobiecy. Lwów, 1937. 27 s.
646. Opałek M. Ze wspomnień bibliofila. Wrocław, 1960. 167 s.
647. Osiński M. Zamek w Żółkwi. Lwów, 1933. 149 s.
648. Ostanek A. Garnizon Kołomyja w latach 1919-1939. *Kołomyja, Pokucie i Huculszczyzna w II Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia*. Warszawa, 2017. S. 97–137.

649. Ostrowski J. Sztuka kościoła rzymskokatolickiego we wschodniej części ziemi Przemyskiej. *Przegląd Wschodni*. 2001. T. 7. S. 617–646.
650. Ostrowski J., Petrus J. Podhorce : dzieje wnętrz pałacowych i galerii obrazów. Kraków, 2001. 180 s.
651. Paduch K. Pałac w Podhorcach w latach 1865-1939: stan badań i postulaty badawcze. *Saeculum Christianum. Pismo Historyczne*. 2016. № 1. S. 223–231.
652. Piekarski S., Oleksiejuk J. Turystyka jako główna forma rozwoju społeczno gospodarczego Huculszczyzny w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej. *Studia Ecologiae et Bioethicae*. 2018. № 16 (2). S. 87–100.
653. Piotrowski J. Katedra Ormiańska we Lwowie w świetle restauracyj i ostatnich odkryć. Z 65 ilustracjami. Lwów, 1925. 87 s.
654. Piotrowski J. Ochrona zabytków a odbudowa kraju. Lwów, 1916. 81 s.
655. Pisulińska J. Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* 2007. T. 5. S. 366–385.
656. Pisulińska J. Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939). Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. 360 s.
657. Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Wrocław, 2004. 480 s.
658. Pruszyński J. Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna. T. I. 481 s.
659. Pruszyński J. Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna. T. II. 685 s.
660. Pruszyński J. Ochrona zabytków w Polsce. Geneza, organizacja, prawo. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. 376 s.
661. Pruszyński J. Prawna ochrona zabytków w Polsce. Warszawa: Naukowe, 1977. 144 s.

662. Quirini-Popławski Ł. Infrastruktura noclegowa dla turystyki kwalifikowanej w latach 30. XX wieku na obszarze Karpat Wschodnich (w granicach II Rzeczypospolitej). *Prace i Studia Geograficzne*. № 63(3). S. 47–68.
663. Quirini-Popławski Ł. Muzeum Huculskie w Żabnem. Historia powstania, funkcjonowanie, współczesne próby reaktywacji. *Plaj*. 2009. № 36. S. 111–131.
664. Quirini-Popławski Ł. Three Decades of Tourism Development in Independent Ukraine: From the Collapse of the USSR to the Conflict in the Donbas. *Tourism Planning and Development in Eastern Europe*. 2022. № 8. P. 117–133.
665. Quirini-Popławski Ł. Zarys historii zagospodarowania turystycznego Czarnohory w Karpatach ukraińskich (ze szczególnym uwzględnieniem roli towarzystwa tatrzańskie/polskiego Towarzystwa Tatrzańskie). *Czarnohora. Przyroda i człowiek*. 2006. S. 185–202.
666. Quirini-Popławski Ł., Hamkało M., Rutynskij M., Kudła N. Miejscowości turystyczne w dolinie Oporu w Beskidach Wschodnich do roku 1939. *Człowiek i jego działania*. 2017. S. 255–272.
667. Remer J. Drogi i ideologia konserwatorstwa polskiego. *Studia z Muzealnictwa i Konserwatorstwa*. 1976. Cz. 2. S. 208–212.
668. Remer J. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1948. № 1. S. 37–40.
669. Remer J. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1948. № 2. S. 62–64.
670. Remer J. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1949. № 1. S. 20–24.
671. Remer J. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. 1950. № 1. S. 1–8.
672. Remer J. W poszukiwaniu syntezy konserwatorstwa polskiego. *Studia z Muzealnictwa i Konserwatorstwa*. 1976. Cz. 2. S. 254–277.

673. Remer J. Z dziejów, teorii i ideologii konserwatorstwa polskiego. *Studia z Muzealnictwa i Konserwatorstwa*. 1976. Cz. 2. S. 67–93.
674. Rymaszewski B. O przetrwanie dawnych miast. Warszawa: Wyd. Arkady, 1984. 219 s.
675. Sławiński P. Działalność Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na obszarze Centralnego Okręgu Przemysłowego. *Z Dziejów Regionu i Miasta : rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej*. 2011. № 2. S. 79–90.
676. Śmiszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. 1932. 192 s.
677. Sowa A. Stosunki polsko-ukraińskie. 1939–1947. Zarys problematyki. Kraków, 1998. 342 s.
678. Stępnik A. Metamorfozy historii lokalnej we Lwowie w latach 1869–1939. *Res historica*. 2015. № 39. S. 205–224.
679. Suchumiel J. Łucja Charewiczowa (1897–1943). Życie i dzieło. Częstochowa, 2001. 159 s.
680. Sypczuk P., Lasek P. Centralne biuro inwentaryzacji zabytków sztuki: rozważania nad znaczeniem instytucji w dziewięćdziesięciolecie jej powstania. *Cud jedności. Architektura i plastyka dwudziestolecia międzywojennego*. Gdańsk, 2019. S. 223–252.
681. Szablowski J. Dzieje inwentaryzacji zabytków sztuki w Polsce. *Ochrona Zabytków*. 1949. R. II. S. 73–83.
682. Szmygin B. Kształtowanie koncepcji zabytku i doktryny konserwatorskiej w Polsce w XX wieku. Lublin, 2000. 308 s.
683. Tałuć K. Krajobraz w służbie patriotyzmu. Czasopisma krajoznawcze jako narzędzie wychowania patriotycznego w II Rzeczypospolitej. *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*. 2019. T. specjalny: Dla Niepodległej S. 375–393.
684. Walczak M. Kościół parafialny p.w. św. Marcina w Felsztynie. Kraków, 1997. S. 73–78.

685. Wierzejska J. Książki w stanie wojny. Dzienniki Aleksandra Czołowskiego i Józefa Grycza, czyli bitwa o Lwów i powstanie warszawskie z perspektywy archiwum i biblioteki. *Zapisywanie wojny. Dzienniki z lat 1939–1945*. Warszawa, 2022. S. 163–188.
686. Woś P. Bohdan Janusz — polsko-ukraiński miłośnik historii i pamiętnikarz o początkach Wielkiej Wojny. *Galicja. Studia i materiały*. 2021. № 7. S. 62–80.
687. Wrabec J. Zbigniew Hornung (1903-1981). *Rocznik Historii Sztuki*. 2011. T. XXXVI. S. 113–125.
688. Ziarkowska J., Ziarkowski D. Rola krajoznawstwa w ochronie dóbr kultury — tradycje i wyzwania współczesności. *Turystyka Kulturowa*. 2023. Nr 127. S. 204–232.
689. Zięba A. Bohdan Janusz albo Astwadzadur Howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii Ormian polskich. *Lehahayer*. 2015. № 3. S. 133–176.
690. Zimna-Kawecka K. Ochrona zabytków i organizacja urzędów konserwatorskich w Polsce okresu międzywojennego (na przykładzie woj. pomorskiego) a unormowania Ustawy z dn. 23 VII 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. *Wiadomości Konserwatorskie*. 2010. № 27. S. 123–144.

VII. Інтернет-джерела

691. Бойчук Михайло. *Енциклопедія. Наукове товариство імені Шевченка*. URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-373> (дата звернення: 16.03.2024).
692. Дишлюк О. Пацифікація у Східній Галичині 1930 р. (за документами державного архіву Тернопільської області). URL: <https://te.archives.gov.ua/index.php/e-archiv/2-uncategorised/283-patsyfikatsiia-u-skhidnii-halychyni-1930-r> (дата звернення: 16.03.2024).
693. Петрій І. Скільки нас у Львові. Стаття з газети «Діло» за 1932 р. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/skilki-nas-u-lvovi-stattia-z-gazeti-dilo-za-1932-rik/> (дата звернення: 16.03.2024).

694. Гах І. Лев Гец і його «Лемківщина»: 1925–1939. URL: <https://zbruc.eu/node/103129> (дата звернення: 16.03.2024).
695. Гах І. Лев Гец та його «Лемківщина»: 1939–1944. URL: <https://zbruc.eu/node/103355> (дата звернення: 16.03.2024).
696. Гах І. Лев Гец і його «Лемківщина»: 1945–1961. URL: <https://zbruc.eu/node/103472> (дата звернення: 16.03.2024).
697. Гах І. Творчість Січових стрільців: книга, яку чекали 100 років. URL: <https://zbruc.eu/node/104530> (дата звернення: 16.03.2024).
698. Гуцульська столиця. Жаб'є. URL: <https://karpaty.localhistory.org.ua/zabie> (дата звернення: 16.03.2024).
699. Гусак А. До історії церкви Святого Пантелеймона URL: <https://zbruc.eu/node/76732> (дата звернення: 16.03.2024).
700. Історія музею (НМЛ). URL: <https://nml.com.ua/pro-muzey/istoriya-muzeyu/> (дата звернення: 16.03.2024).
701. «Кращої робітні не було в світі». Іларіон Свенціцький про роботу у Національному музеї. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/krashchoyi-robotni-ne-bulo-v-sviti-ilarion-svientsitskii-pro-robotu-u-natsionalnomu-muzeyi/> (дата звернення: 16.03.2024).
702. Кушнір В. Наукового товариства імені Шевченка Музей. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-70777> (дата звернення: 16.03.2024).
703. Прокіп А. Львівський Королівський арсенал, його реставрації та перебудови впродовж ХХ століття. URL: <https://photo-lviv.in.ua/lvivskyj-korolivskyj-arsenal-joho-restavratsiji-ta-perebudovy-vprodovzh-xx-stolittya-lim-125/> (дата звернення: 16.03.2024).
704. Вечерський В. Відтворення (відбудова) пам'ятки архітектури. Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Відтворення_\(відбудова\)_пам'ятки_архітектури](https://vue.gov.ua/Відтворення_(відбудова)_пам'ятки_архітектури) (дата звернення: 16.03.2024).

705. Пл. Митна, 2 — колишній костел монастиря Кларисок. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/mytna-2-church/> (дата звернення: 16.03.2024).
706. Пам'ятки архітектури та містобудування України. URL: https://www.pslava.info/LvivM_RynokPl_Bud6_2000PamArxitekturyTaMisto_buduvan,221194.html (дата звернення: 16.03.2024).
707. Музей знівечених секретів. URL: https://zn.ua/ukr/ART/muzey_znivechenih_sekretiv_vidrozhennya_boykivsc_hini_pochalosya_zi_zlamanogo_stiltsya.html (дата звернення: 16.03.2024).
708. Новаковський К. Лев Гец — невідомі факти з життя митця. URL: <https://nasze-slowo.pl/lev-gets-nevidomi-fakti-z-zhittya-mittsya/> (дата звернення: 16.03.2024).
709. Felsztyn. Muzeum Dziedzictwa Kresów Dawnej Rzeczypospolitej. URL: <https://kresymuzeum.pl/pl/miejsca/47> (дата звернення: 16.03.2024).
710. Adamchuk K. Bohdan Janusz — człowiek, który kochał zabytki. URL: <https://histmag.org/Bohdan-Janusz-czlowiek-ktory-kochal-zabytki-8571> (дата звернення: 16.03.2024).
711. Ткачук Я. Музейник із Коломиї. URL: <https://hutsul.museum/museum/articles/Volodymyr-Kobrynsky-muzeum/> (дата звернення: 16.03.2024).
712. Володимир Кобринський — основник музею «Гуцульщина» в Коломиї. Спомин. URL: <https://kolomyya.org/histpub/historypub68.htm> (дата звернення: 16.03.2024).
713. Філевич Н. Галерея. Епізод перший. Народження. URL: <https://photo-lviv.in.ua/halereia-epizod-pershyy-narodzhennia/> (дата звернення: 16.03.2024).
714. Голубець М. Лев Гец. URL: <https://zbruc.eu/node/94769> (дата звернення: 16.03.2024).
715. Яким Ярема: повернуте ім'я українського вченого. URL: <http://www.vetuniver.lviv.ua/fakultet-ekonomiky-ta-menedzhmentu/kafedra->

ukrainskoi-ta-inozemnykh-mov/810-yakym-yarema-povernute-im-ya-ukrayinsko-ho-vcheno-ho.html (дата звернення: 16.03.2024).

ДОДАТКИ

Додаток 1. Львівський консерваторський округ на карті консерваторських округів Польської Республіки станом на 1930 р.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶⁵ Lasek P. Początki inwentaryzacji zabytków południowo-wschodnich województw II Rzeczypospolitej. *Studia do dziejów architektury i urbanistyki w Polsce*. 2021. S. 101.

Додаток 2. Костел св. Мартина та вежа-дзвіниця після Першої світової війни у с. Фельштин (Скелівка) Львівського воєводства. Початок 1920-х рр.¹⁰⁶⁶

Додаток 3. Монастирський комплекс у Більшівцях Станіславівського воєводства, пошкоджений внаслідок Першої світової війни¹⁰⁶⁷.

¹⁰⁶⁶ Wojciechowski J. Co zrobiono w Polsce w zakresie odbudowy, restauracji i konserwacji zabytków sztuki w latach 1919–1929. *Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 2. S. 252.

¹⁰⁶⁷ Там само. S. 260.

Додаток 4. Ікона Матері Божої святого Скапулярію з монастиря у Більшівцях перед реставрацією¹⁰⁶⁸.

Додаток 5. Ікона Матері Божої святого Скапулярію з монастиря у Більшівцях після реставрації, 1926 р.¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁸ URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/5964475> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁰⁶⁹ URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/5964475> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 6. Стан костелу Відвідин Пресвятої Діви Марії у Богородчанах після Першої світової війни¹⁰⁷⁰.

¹⁰⁷⁰ URL: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/5955603/obiekty/283714#opis_obiektu (дата звернення: 16.03.2024).

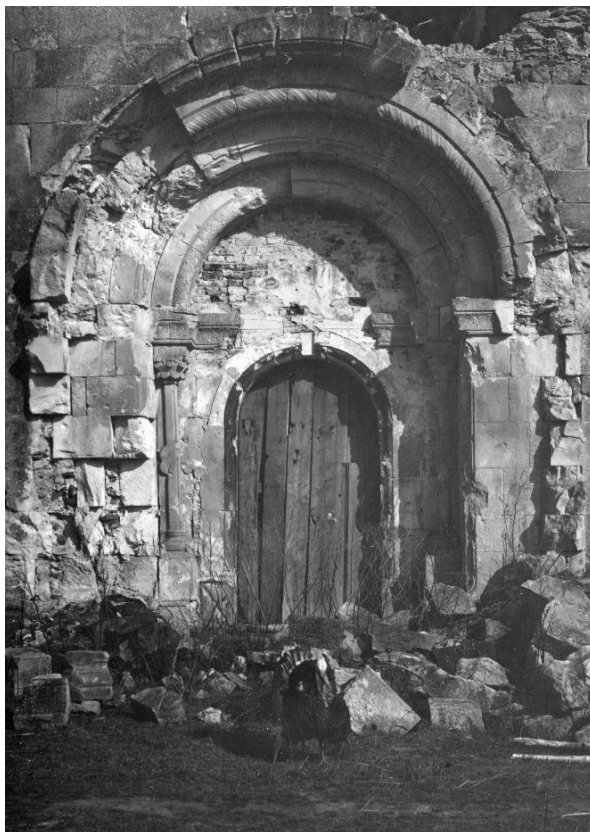
Додаток 7. Костел Відвідин Пресвятої Діви Марії у Богородчанах після відбудови, 1930-ті рр.¹⁰⁷¹

¹⁰⁷¹ URL: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/5896077/obiekty/386169#opis_obiektu (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 8. Костел св. Станіслава у с. Святого Станіслава (Шевченкове)
Станиславівського воєводства з вежею-дзвіницею, 20-ті рр. XX ст.¹⁰⁷²

¹⁰⁷² URL: <https://kresy.pl/kresopedia/swiety-stanislaw/> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 9. Романський портал костелу св. Станіслава перед реставрацією¹⁰⁷³.

Додаток 10. Романський портал костелу св. Станіслава після реставрації¹⁰⁷⁴.

¹⁰⁷³ URL: <https://kresy.pl/kresopedia/swiety-stanislaw/> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁰⁷⁴ URL: <https://kresy.pl/kresopedia/swiety-stanislaw/> (дата звернення: 16.03.2024).

Gwoździec. Kościół.
Гвоздець. Костел.

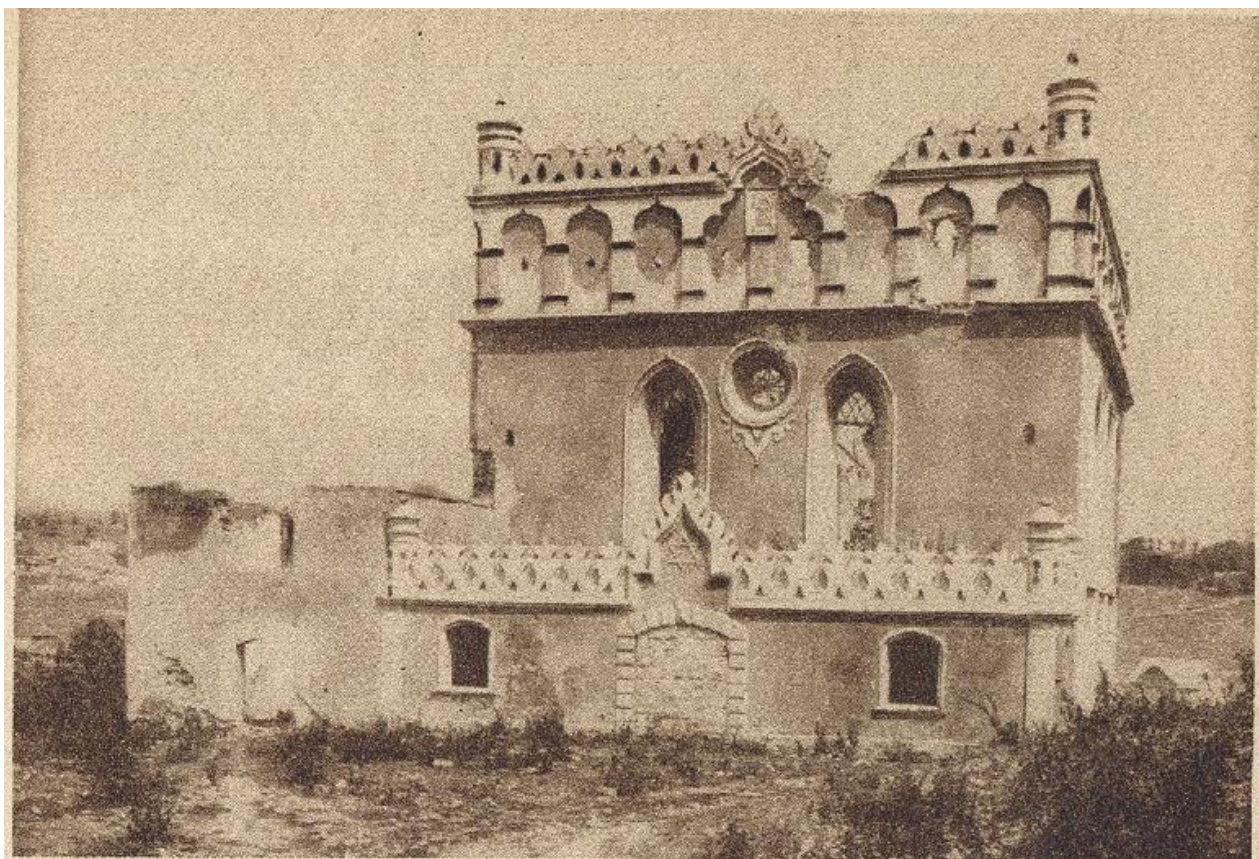
Додаток 11. Костел Святого Антонія та монастир бернардинів у с. Гвіздець
Станиславівського воєводства¹⁰⁷⁵.

Додаток 12. Костел Святого Антонія та монастир бернардинів у с. Гвіздець
Станиславівського воєводства. Результат зміни даху. Шпилеподібні завершення
змінено на барокові куполи¹⁰⁷⁶.

¹⁰⁷⁵ URL: <https://polona.pl/item-view/83bed85b-2793-4451-b775-5d34f5663e3f?page=0> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁰⁷⁶ URL: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/jednostka/22768057/obiekty/786112#opis_obiektu (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 13. Синагога у Гусятині, 1920-ті рр.¹⁰⁷⁷

Додаток 14. Процес відбудови Збараського замку. Друга половина 1930-х рр.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷⁷ Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem z mapą. w Tarnopolu. Tarnopol: Nakładem Wojewódzkiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, 1928. S. 58.

¹⁰⁷⁸ URL: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/5978509/obiekty/313995#opis_obiektu (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 15. Стан Жовківського замку після Першої світової війни¹⁰⁷⁹.

¹⁰⁷⁹ URL: <https://www.kawiarniany.pl/2020/01/30/zamek-w-zolkwi-historia-cennik-zwiedzanie/> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 16. Інтер'єри Олеського замку перед реставрацією. Початок 1920-х рр.¹⁰⁸⁰

Додаток 17. Інтер'єри Олеського замку після реставрації, 1930-ті рр.¹⁰⁸¹

¹⁰⁸⁰ URL: <https://kresy.pl/kresopedia/olesko-5/> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁰⁸¹ URL: <https://kresy.pl/kresopedia/olesko-5/> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 18. Фасад Королівського арсеналу до реставрації¹⁰⁸².

Додаток 19. Фасад Королівського арсеналу у процесі реставрації. 1930-ті рр.¹⁰⁸³

¹⁰⁸² Piotrowski J. *Arsenal królewski we Lwowie. Odnowienie i rekonstrukcja. Ochrona Zabytków Sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. Cz. 1. S. 146.

¹⁰⁸³ Там само. S. 149.

Додаток 20. Процес перебудови костелу Кларисок.
Друга половина 1930-х рр.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸⁴ URL: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/5958372/obiekty/309088#opis_obiektu (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 21. Внутрішнє подвір'я Королівської кам'яниці до перебудови¹⁰⁸⁵.

¹⁰⁸⁵ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce 1918–1939. Teoria i praktyka. Kraków: Universitas, 2006. S. 573.

Додаток 22. Внутрішнє подвір'я Королівської кам'яниці після перебудови¹⁰⁸⁶.

¹⁰⁸⁶ Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce 1918–1939. Teoria i praktyka. Kraków: Universitas, 2006. S. 574.

Додаток 23. Управа та співробітники музею визвольної боротьби України у Празі. Справа наліво у першому ряді сидять: Степан Смаль-Стоцький, Іван Горбачевський¹⁰⁸⁷.

Додаток 24. Частина експозиції Музею визвольної боротьби України у Празі. Військовий відділ¹⁰⁸⁸.

¹⁰⁸⁷ Вісти Музею Визвольної Боротьби України. 1925. Прага. Грудень. Ч. 2.

¹⁰⁸⁸ Музей визвольної боротьби в Празі: брошура.

ŚWIĘTO HUCULSZCZYZNY

**7 i 8 LIPIEC
1934**

**WOROCHTA-
ŻABIE**

**WYCIECZKI TURYSTYCZNE PO
HUCULSZCZYŻNIE, ZABAWY
LUDOWE, TEATR HUCULSKI,
JARMARKI, KONKURSY STROJÓW
ORAZ MUZYK HUCULSKICH I I. P.**

Informacji udzielają wszystkie Oddziały
i Agencje P. B. P.

„ORBIS”

MIL. GOFKUSZAK WYDZIAŁOWO MINISTERSTWA KOMUNIKACJI ZAKŁ. GRAF. E. I. D. K. KODZIARSKICH, WARSZAWA.

Додаток 25. Рекламний плакат «Свята Гуцульщини»¹⁰⁸⁹.

¹⁰⁸⁹ URL: <http://bc.umcs.pl/dlibra/publication/792/edition/688> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 26. Музейно-науковий комплекс Товариства приятелів Гуцульщини у с. Жаб'є (Верховина), 1938 р.¹⁰⁹⁰

Додаток 27. Музейно-науковий комплекс Товариства приятелів Гуцульщини у с. Жаб'є (Верховина), 1938 р.¹⁰⁹¹

¹⁰⁹⁰ URL: <https://karpaty.localhistory.org.ua/zabie> (дата звернення: 16.03.2024).

¹⁰⁹¹ URL: <https://kresy.org.pl/8975881,foto.html?idEntity=8975864> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 28. Карта Тернопільського воєводства, надрукована у туристичному путівнику, 1928 р.¹⁰⁹²

¹⁰⁹² Przewodnik po Województwie Tarnopolskiem z mapą. w Tarnopolu. Tarnopol: Nakładem Wojewódzkiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, 1928. S. 143.

Додаток 29. Туристичний маршрут, прокладений ПТКТ, до печер у с. Кривче
Тернопільської області. Кінець 1920-х рр.¹⁰⁹³

¹⁰⁹³ Nechay W. Przewodnik po jaskiniach w Krzywczu: ze szkicem sytuacyjnym i 8 ilustracjami w tekście. Nakładem Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu, 1933. S. 8.

Додаток 30. Туристичний притулок ПТКТ у приміщенні вежі середньовічного замку у с. Кривче. Кінець 1920-х рр.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹⁴ Nechay W. Przewodnik po jaskiniach w Krzywczu: ze szkicem sytuacyjnym i 8 ilustracjami w tekście. Nakładem Podolskiego towarzystwa turystyczno-krajoznawczego w Tarnopolu, 1933. S. 25.

Додаток 31. Туристичний притулок ПТКТ у Заліщиках¹⁰⁹⁵.

Додаток 32. Частина музейної збірки у Чорткові¹⁰⁹⁶.

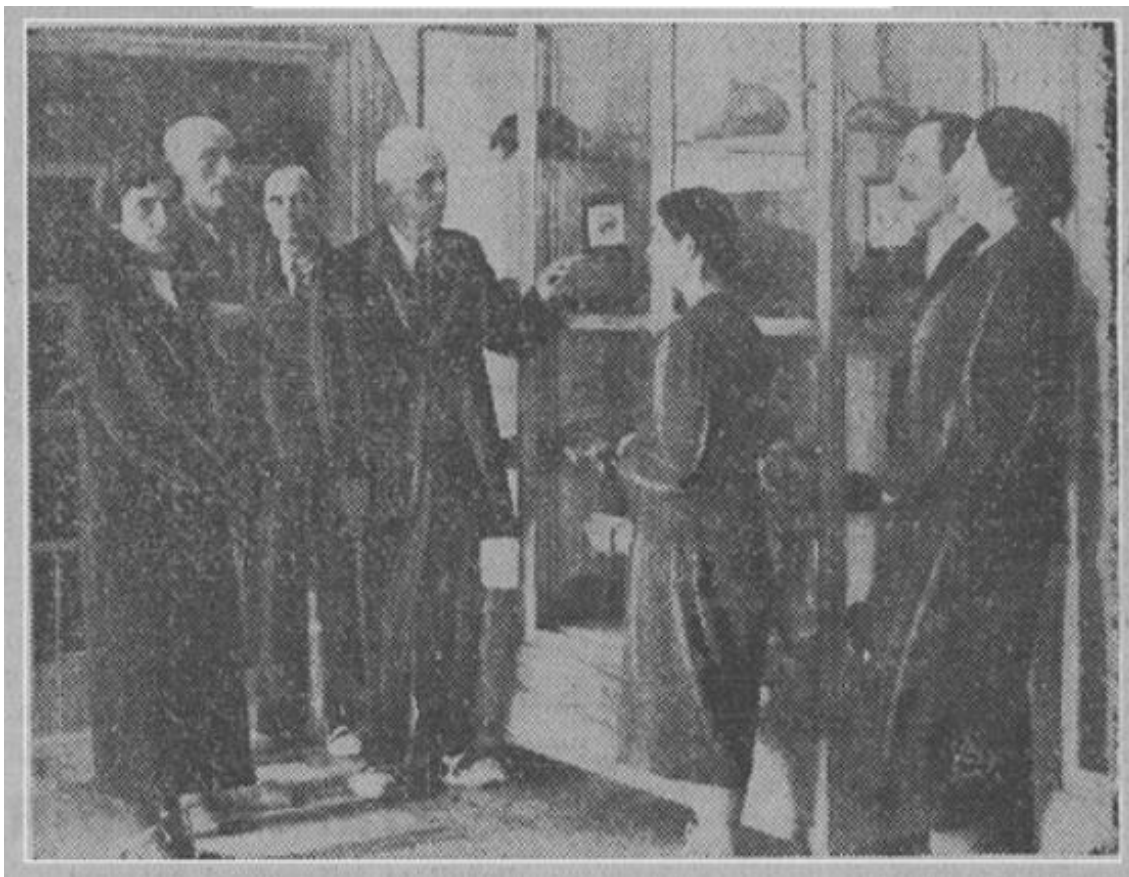
¹⁰⁹⁵ Kunzek T. Ziemia Podolska. Opis krajoznawczo-turystyczny Województwa Tarnopolskiego. Z 26 ilustracjami i mapką. Tarnopol, 1935. 39 s.

¹⁰⁹⁶ Kunzek T. Dziesięciolecie istnienia i działalności PTTK 1925 – 1935. Tarnopol, 1935. S. 21.

Додаток 33. Фрагмент Талергофської виставки у Львові, 1934 р.¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹⁷ ЦДАЛ. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 7.

Додаток 34. Директор музею «Бойківщина» Іван Филипчак показує відвідувачам представлені для огляду експонати¹⁰⁹⁸.

Додаток 35. Учасники музейного з'їзду у Перемишлі, 16–17 травня 1937 р.¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹⁸ Самбірський музей. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 4 (38). 20 вересня. С. 6

¹⁰⁹⁹ Скородинська-Шпитковська С. Український етнографічний, регіональний музей «Стривігор» в Перемишлі та його засновники. Перемишль–Львів, 1996. С. 303.

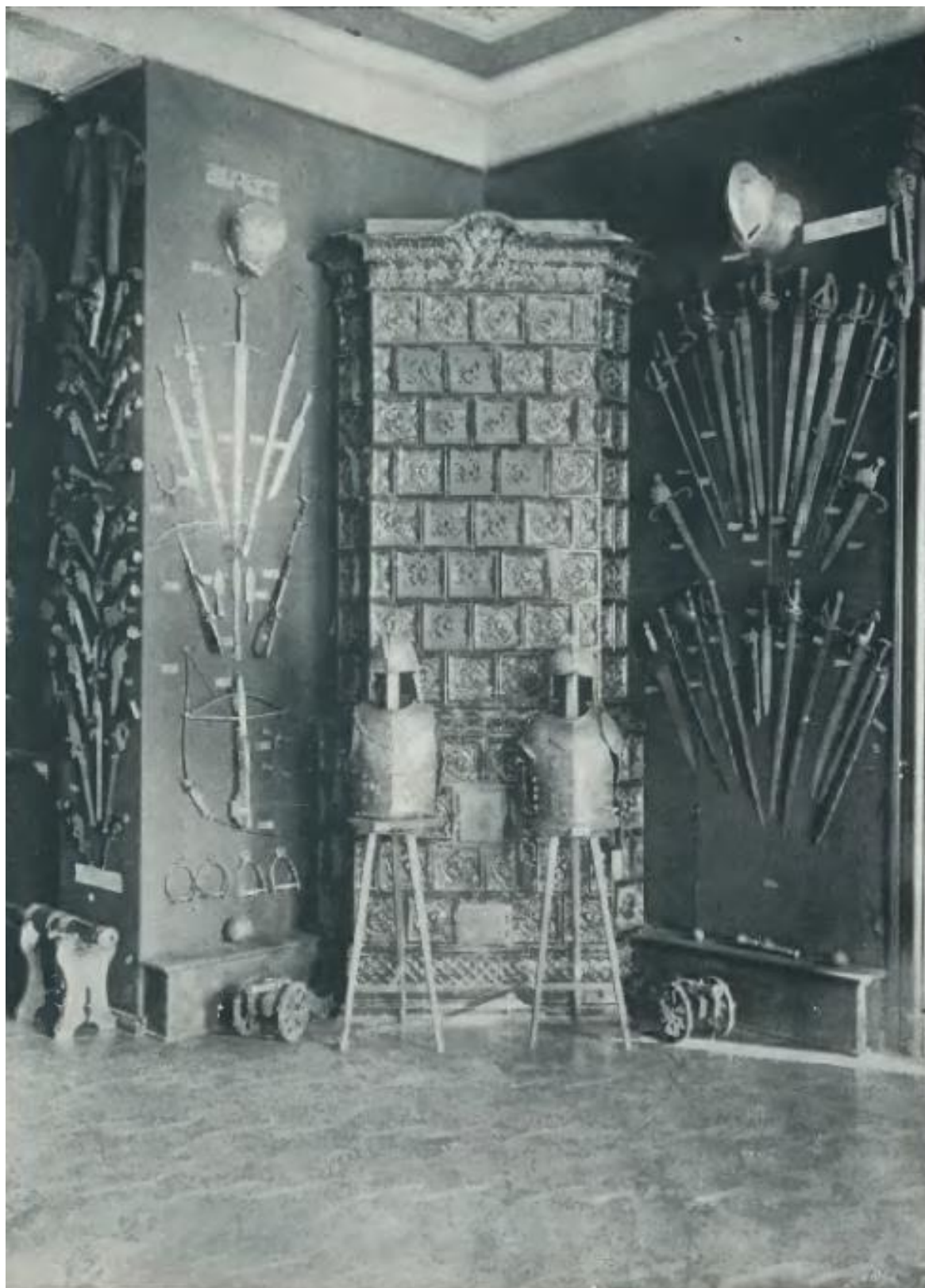
Додаток 36. Члени музею НТШ під час останнього, шостого з'їзду українських музейників у Коломиї. Червень, 1938 р.¹¹⁰⁰

Додаток 37. Частина експозиції Історичного музею міста Львова¹¹⁰¹.

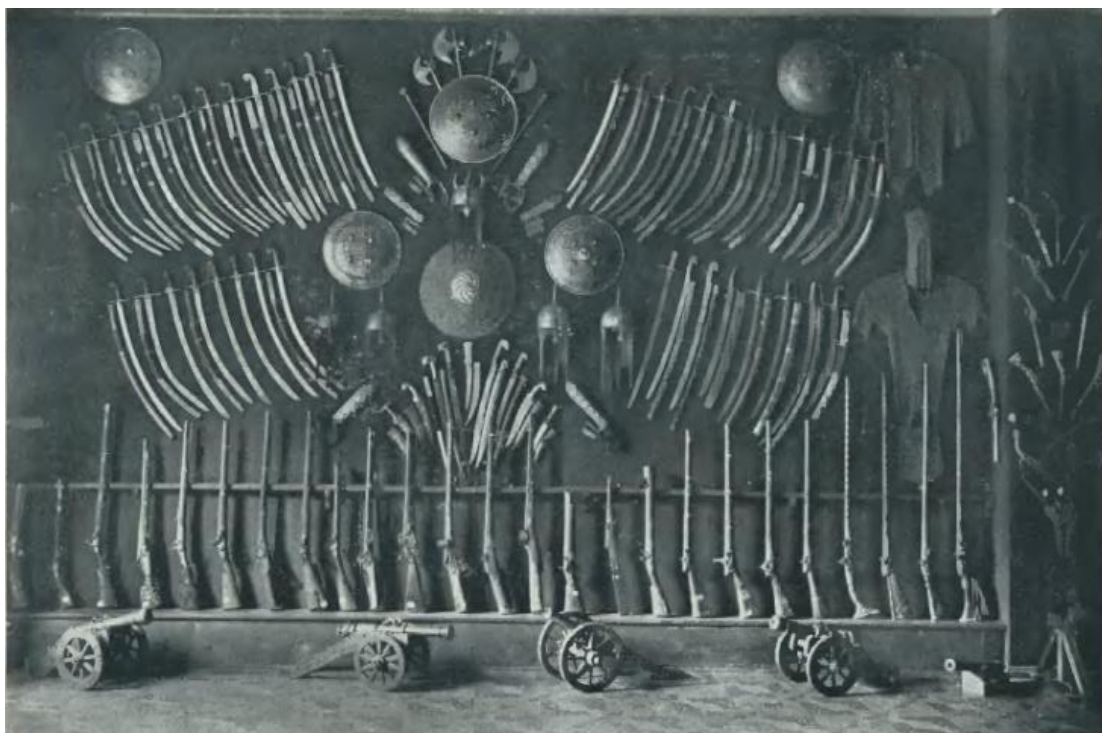
¹¹⁰⁰ Кушнір В. Наукового товариства імені Шевченка Музей. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-70777> (дата звернення: 16.03.2024).

¹¹⁰¹ URL: <https://polona.pl/item-view/61ae8ae5-c664-40bf-9676-08b1fe4813a9?page=0> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 38. Частина колекції Болеслава Ожеховича¹¹⁰². Холодна зброя та обладунки.

¹¹⁰² Badecki K. Zbiory Bolesława Orzechowicza. Lwów: Wydawnictwo muzeum narodowego im. Króla Jana III, 1922. Tablica VII.

Додаток 39. Частина колекції Болеслава Ожеховича¹¹⁰³. Холодна та вогнепальна зброя.

Додаток 40. Частина колекції Болеслава Ожеховича¹¹⁰⁴. Портрети Ожеховичів та Розвадовських.

¹¹⁰³ Там само. Tablica IV.

¹¹⁰⁴ Там само. Tablica IX.

Додаток 41. Приміщення колишнього палацу Владислава Лозинського у Львові за адресою Оссолінських, 3 (зараз — вул. Стефаніка), де збігалась збірка Болеслава Ожеховича. На фасаді будівлі видно напис „Zbiory Bolesława Orzechowicza”¹¹⁰⁵.

Додаток 42. Листівка-запрошення, виконана Рудольфом Менкицьким з нагоди відкриття виставки, присвяченій колекції Болеслава Ожеховича¹¹⁰⁶.

¹¹⁰⁵ URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/12300191> (дата звернення: 16.03.2024).

¹¹⁰⁶ ЦДІАЛ. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1

Додаток 43. Частина експозиції у музеї ім. Короля Яна III¹¹⁰⁷.

Додаток 44. Частина експозиції у музеї ім. Короля Яна III¹¹⁰⁸.

¹¹⁰⁷ URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/skan/-/skan/f24a47ba34912e4a34d9d3c97ed7de1f4a8746e94e9b178d47b5c82c97359255> (дата звернення: 16.03.2024).

¹¹⁰⁸ URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/skan/-/skan/111ce8daf12c586e1a089de037805f50ce580861c492ea83763ebf979310a324> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 45. Олександр Чоловський у своєму робочому кабінеті¹¹⁰⁹.

Додаток 46. XIII з'їзд музеологів Польщі. Львів, Національний музей імені короля Яна III¹¹¹⁰.

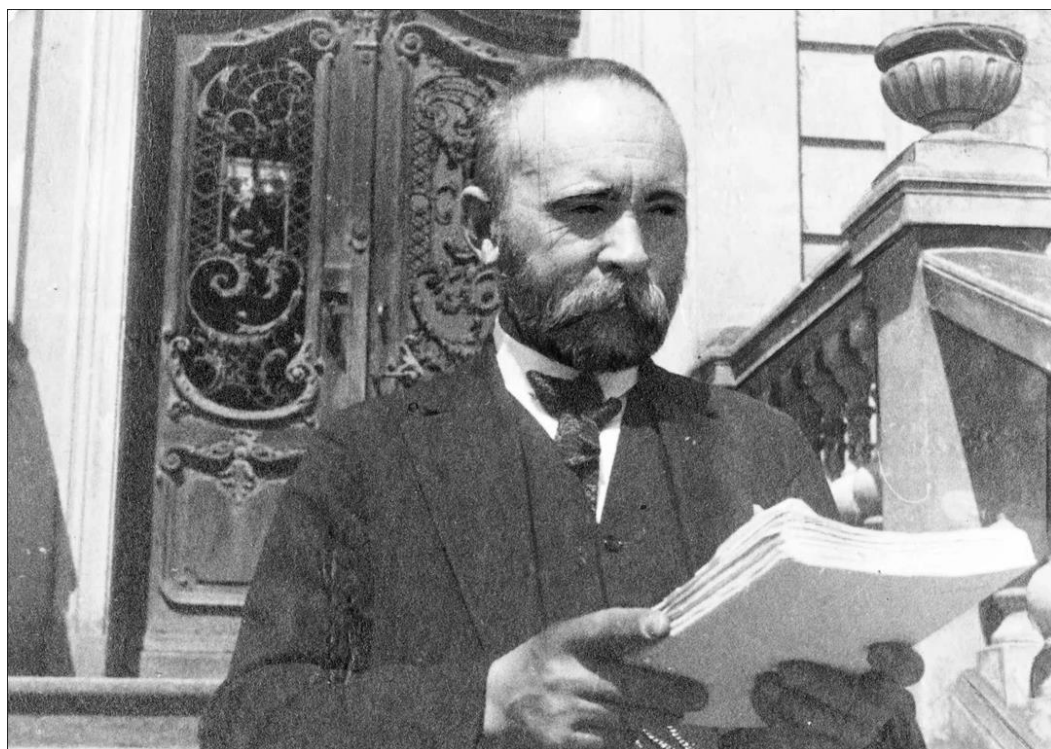
¹¹⁰⁹ URL: <https://polona.pl/item-view/3f5f46d5-e61b-4ae7-8a0e-b283b577b495?page=0> (дата звернення: 16.03.2024).

¹¹¹⁰ Зарубій Е., Куценяк О. Виставка «Ярослав Пастернак – дослідник «Галицької Трої». *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2017. Вип. 21. С. 458.

Додаток 47. Фотографії церковних дзвонів, які австрійська влада планувала реквізувати. Фото Кароля Бадецького¹¹¹¹.

¹¹¹¹ ЦДАЛ. Ф. 138. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 46.

Додаток 48. Іларіон Свенціцький біля приміщення Національного музею,
1929 р.¹¹¹²

¹¹¹² URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/krashchovi-robotni-ne-bulo-v-sviti-ilarion-svientsitskii-pro-robotu-u-natsionalnomu-muzeji/> (дата звернення: 16.03.2024).

Додаток 49. Українська делегація на VIII Міжнародному конгресі істориків у Варшаві 20–24 серпня 1933 р. 1-й ряд (зліва направо): о. Йосафат Скрутень, Мирон Кордуба, Дмитро Дорошенко; за ними (зліва направо): Микола Чубатий, Вадим Щербаківський, Ярослав Пастернак, Іларіон Свенціцький¹¹¹³.

¹¹¹³ Зарубій Е., Куценяк О. Виставка «Ярослав Пастернак – дослідник «Галицької Трої». Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2017. Вип. 21. С. 457.